

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

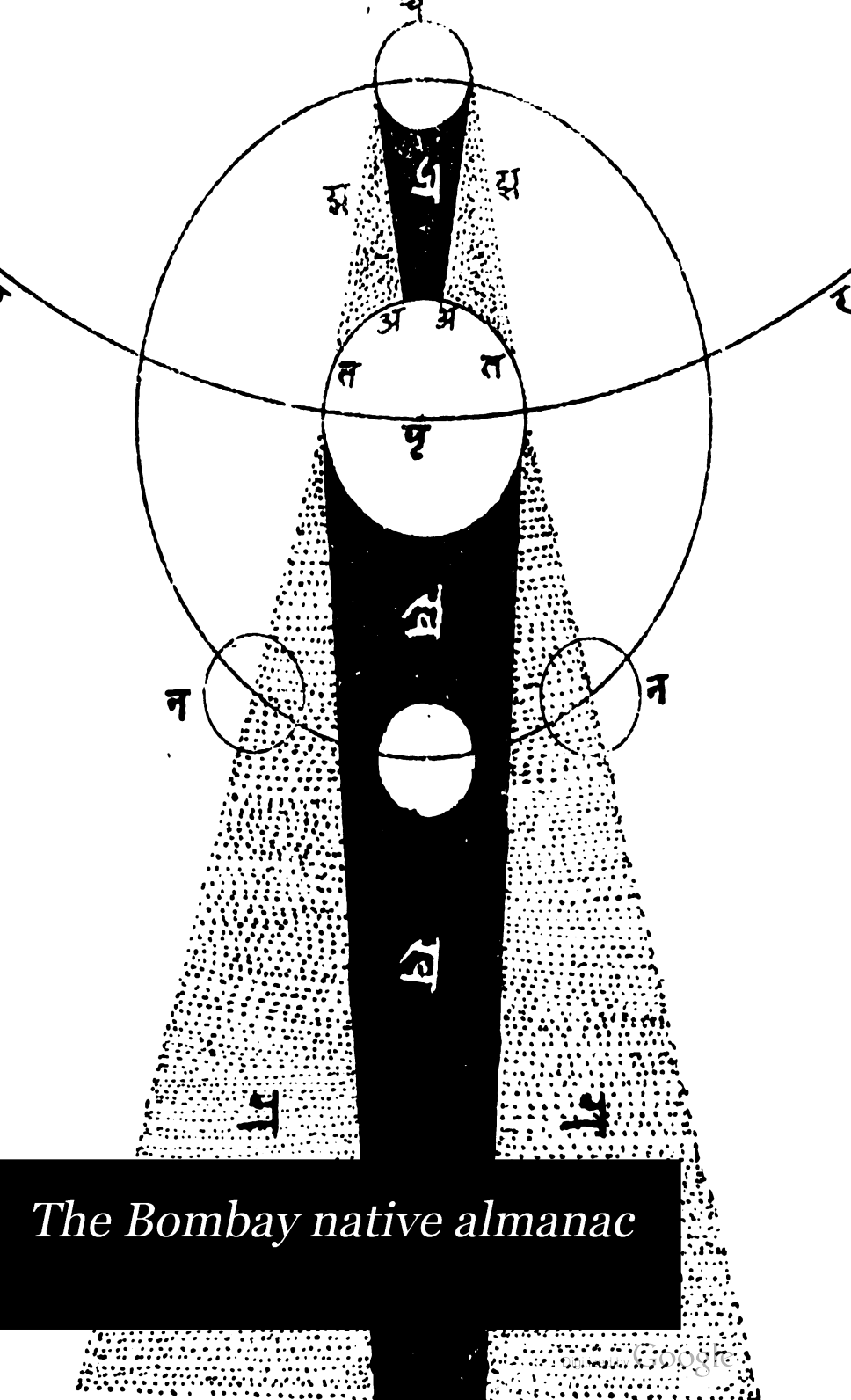
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

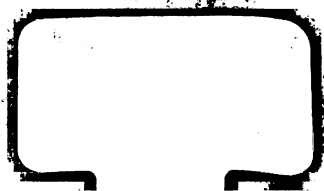
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

The Bombay native almanac

पंचांग सन १८४७.

THE BOMBAY NATIVE ALMANAC.

For A. D. 1847.

प्रारंभी देवाने आकाश व पृथ्वी यांस उत्पन्न केलें. पहिलें पुस्तक, अ० १ ओ० १.

क्या देवानी आकाश व पृथ्वी उत्पन्न केली नाही ते पृथ्वीवरून व आकाशाखालून नष्ट होतात. इमेंयाचा भविष्यवाद, अ० १० ओ० ११.

आकाशांतल्या उत्पातांकरितां भयभीत होऊं नका. इमेंयाचा भविष्यवाद, अ० १० ओ० २

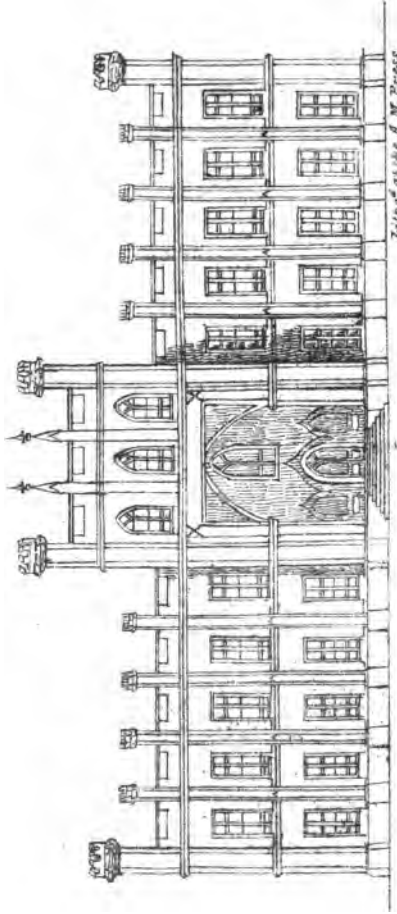
जो आपल्या पुत्राला किंवा कन्येला अग्नीत घालून काढितो, जो ठोक्यांनी जोसोपण करितो, जो अभाळ पाहून भाकितो, किंवा गावडो किंवा चेटकी, किंवा गुंडाई करणारा, किंवा जो भूतसंचान्याला पुसतो, किंवा जादुकरो, किंवा मेलेल्यांजवळ जो विचारितो, तसा नुष्ट्यामध्ये न सांपडावा; कारण कीं जो तसीं करितो, त्या प्रत्येकाची परमेश्वराला चिडस आहे. नेमप्रकरण, अ० १८ ओ० १०-१२.

मुंबईमध्ये अमेरिकान मिशन छापखान्यांत छापिलें,
ख्रिस्ती शक १८४७.

*OKYA
Bongbong

GRANT MEDICAL COLLEGE.

See page 101.

हा गोट वैद्यपाठशालेचें वर्णन १०१ पृष्ठावर पाहावें.

THE BOMBAY NATIVE ALMANAC FOR 1847.

This work was published several weeks ago. The following notice of Hindoo Astronomy has been since prepared to be inserted in a few copies which we wished to send to friends at a distance, who, from not being particularly acquainted with the subject, might not be able to appreciate the reasons for the publication of such a work.

THE Scriptures assure us that the invisible things of God from the creation of the world are clearly seen, even his eternal power and Godhead. And that men, because when they knew God, glorified him not as God neither were thankful, became vain in their imaginations and their foolish heart was darkened. In this state of darkness the heavenly bodies became in some countries the first objects of worship, and where religious homage was not paid to them, the sun, the moon, the planets, and the stars, were still believed to exert some mysterious influence on the conduct, character, and destiny of man.

Hence Astronomy early became a subject of intense interest, and whatever facilitated the study of it, or could inform people of those facts supposed to be intimately or inseparably connected with their good or ill success in life, was eagerly sought and highly valued. This desire furnished a strong motive to acquire a knowledge of Astronomy as well as a strong inducement to those who possessed such knowledge, to turn it to their own advantage. Astronomers, or rather Astrologers, soon became an important class in the community. They were consulted by those who presided over the affairs of nations, and the most important plans were undertaken and managed according to their advice and direction. They were consulted with equal confidence by individuals in respect to their private matters, and the actions and events of every day were supposed to be under the same unalterable control and destiny.

Perhaps no people were ever more credulous and superstitious than the Hindoos. No consideration would induce a Hindoo to marry, or to consent to the marriage of one of his children, or to set out on a journey, or to begin any new work, on an unlucky day. These views, opinions, and practices, make a large part of their religion, and their Almanacs are much valued for the supposed information of this kind which they contain. In Bombay three such Almanacs have been printed in the Mahratta language for some years past, and as might be expected, they have an extensive sale.

The Hindoo Astronomers can calculate eclipses, but not accurately—their calculations often varying considerably in respect to the time and magnitude or extent of the eclipse. For making these calculations they

have tables which they know how to use, but they know not the principles upon which the tables are constructed. The Hindoos generally believe these tables are of divine origin, and there has been much difference of opinion in respect to the time and place of their origin among European Astronomers. They are confessedly very ancient, and their origin and early history is involved in much obscurity.

Some of the Hindoos who have acquired a knowledge of the English language and so have read European works on geography and astronomy, believe in the spherical form of the earth and in its revolution with the other planets round the sun, and so they have correct views of the cause of eclipses. But the Hindoos generally believe the earth to be immovably fixed, and that the sun, moon, planets, and stars so far revolve round it as to produce the change of day and night and all the accompanying phenomena. And this is the opinion of the Astronomers or Astrologers and Almanac-makers.

The Poorans, a class of the Hindoo sacred books, contain an account of the origin and cause of eclipses. But these are described with more particularity in the celebrated works called the *Rāmāyan* and the *Mahābhārat*. The following account is taken from Wilkins' translation of the latter work :—

“There is a fair and stately mountain, and its name is *Meru*, a most exalted mass of glory, reflecting the sunny rays from the splendid surface of its gilded horns. It is clothed in gold, and is the respected haunt of *Devas* (gods), and *Gandharvas* (celestial singers). It is inconceivable, and not to be encompassed by sinful man; and it is guarded by dreadful serpents. Many celestial medicinal plants adorn its sides; and it stands piercing the heavens with its aspiring summit—a mighty hill, inaccessible even by the human mind. It is adorned with trees and pleasant streams, and resoundeth with delightful songs of various birds. The *Suras*,* and all the glorious hosts of heaven, having ascended to the summit of this lofty mountain, sparkling with precious gems, and for eternal ages raised, were sitting in solemn synod, meditating the discovery of the *Amrita*.† The *Deva* Narayana (Vishnu), being also there, spoke unto Brahma whilst the *Suras* were thus consulting together, and said, ‘Let the ocean, as a pot of milk, be churned by the united labour of the *Suras* and *Asuras*,‡ and when the mighty waters have been stirred up, the *Amrita* shall be found. Let them collect together every medicinal herb, and every precious thing, and let them stir the ocean, and they shall discover the *Amrita*.’

“There is also another mighty mountain, whose name is *Mandar*, and its rocky summits are like towering clouds. It is clothed in a net of the entangled tendrils of the twining creeper, and resoundeth with the harmony of various birds. Innumerable savage beasts infest its borders; and it is the respected haunt of *Kinnaras* (celestial musicians), *Devas*, and *Apsuras* (celestial courtizans). It standeth eleven thousand *yojans*§ above the earth, and eleven thousand more below its surface. As the united bands of *Devas* were unable to remove this mountain, they went before Vishnu, who was sitting with Brah-

* *Suras*, a class of deities.

† *Amrita*, liquor which communicates immortality.

‡ *Asuras*, a class of demons.

§ A *yojan* is nearly eight miles.

ma, and addressed them in these words : 'Exert, O masters, your superior wisdom to remove the mountain *Mandar*, and employ your utmost power for our good.' Vishnu and Brahma having said, 'It shall be according to your wish,' he with the lotus eye directed the king of serpents to appear; and *Ananta* rose, and was instructed in that work by Brahma, and commanded by Narayana, to perform it. Then *Ananta*, by his power, took up that king of the mountains, together with all its forests, and every inhabitant thereof; and the *Suras* accompanied him into the presence of the Ocean, whom they addressed, saying, 'We will stir up thy waters to obtain the *Amrita*.' And the lord of the waters replied, 'Let me also have a share, seeing I am to bear the violent agitations that will be caused by the whirling of the mountains.' Then the *Suras* and *Asuras* spoke unto *Kurmaraja*, the king of the tortoises, upon the stand of the ocean, and said, 'My lord is able to be the supporter of this mountain.' The tortoise replied, 'Be it so;' and it was placed upon his back.

"So the mountain being set upon the back of the tortoise, *Indra* began to whirl it about as it were a machine. The mountain *Mandar* served as a churn, and the serpent *Vasuki* for the rope: and thus in former days did the *Devas*, the *Asuras*, and the *Danus* (or *Danavas*, giants), begin to stir up the waters of the ocean for the discovery of the *Amrita*.

"The mighty *Asuras* were employed on the side of the serpent's head, whilst all the *Suras* assembled about his tail. *Ananta*, that sovereign *Deva*, stood near *Narayana*.

"They now pull forth the serpent's head repeatedly, and as often let it go; whilst there issued from his mouth, thus violently drawing to and fro by the *Suras* and *Asuras*, a continual stream of fire, and smoke, and wind; which ascending in thick clouds replete with lightning, it began to rain down upon the heavenly bands who were already fatigued with their labour; whilst a shower of flowers was shaken from the top of the mountain, covering the heads of all, both *Suras* and *Asuras*. In the mean time, the roaring of the ocean, whilst violently agitated with the whirling of the mountain *Mandar* by the *Suras* and *Asuras*, was like the bellowing of a mighty cloud. Thousands of the various productions of the waters were torn to pieces by the mountain, and confounded with the briny flood; and every specific being of the deep, and all the inhabitants of the great abyss which is below the earth, were annihilated; whilst from the violent agitation of the mountain, the forest trees were dashed against each other, and precipitated from its utmost height, with all the birds thereon; from whose violent friction a raging fire was produced, involving the whole mountain with smoke and flame, as with a dark blue cloud, and the lightning's vivid flash. The lion and the retreating elephant are overtaken by the devouring flames, and every vital being, and every specific thing, are consumed in the general conflagration. The raging flames thus spreading destruction on all sides, were at length quenched by a shower of cloud-borne water poured down by the immortal *Indra*. And now a heterogeneous stream of the concocted juices of various trees and plants ran down into the briny flood.

"It was from this milk-like stream of juices, produced from those trees and plants, and a mixture of melted gold, that the *Suras* obtained their immortality.

"The waters of the ocean now being assimilated with those juices, were converted into milk; and from that milk a kind of butter was presently produced: when the heavenly bands went again into the presence of Brahma, the granter of boons, and addressed him, saying, 'Except *Narayana*, every other *Sura* and *Asura* is fatigued with his labour; and still the *Amrita* doth not appear; wherefore the churning of the ocean is at a stand.' Then Brahma said unto *Narayana*, 'Endue them with recruited strength; for thou art their support.' And *Narayana* answered and said, 'I will give fresh vigour to such as co-operate in the work. Let *Mandar* be whirled about, and the bed of the ocean be kept steady.'

"When they heard the words of Narayana, they all returned again to the work, and began to stir about with great force that butter of the ocean, when there presently arose from out of the troubled deep, first the *moon*, with a pleasing countenance, shining with ten thousand beams of gentle light; next followed Sri, the goddess of fortune, whose seat is the white lily of the waters; then Sura Devi, the goddess of wine, and the white horse called *Uchisrava*. And after these, there was produced from the unctuous mass, the jewel *Kaustubha*, that glorious sparkling gem worn by Narayana on his breast: so *Parijataka*, the tree of plenty; and *Surabhi*, the cow that granted every heart's desire.

"The moon, *Sura Devi*, the goddess Sri, and the horse as swift as thought, instantly marched away towards the *Devas* keeping in the path of the sun.

"Then the *Deva* Dhanwantari, in human shape, came forth, holding in his hand a white vessel filled with the immortal juice *Amrita*. When the *Asuras* beheld these wondrous things appear, they raised their tumultuous voices for the *Amrita*; and each of them clamorously exclaimed, 'This of right is mine.'

"Then Narayana assumed the character and person of *Mohini Maya*, the power of enchantment, in a female form of wonderful beauty, and stood before the *Asuras*, whose minds being fascinated by the presence, and deprived of reason, they seized the *Amrita*, and gave it unto her.

"The *Asuras* now clothe themselves in costly armour, and seizing their various weapons, rush on together to attack the *Suras*. In the mean time, Narayana, in the female form, having obtained the *Amrita* from the hands of their leader, the host of *Suras*, during the tumult and confusion of the *Asuras*, drank of the living water.

"And it so fell out, that whilst the *Suras* were quenching their thirst for immortality, Rahu, an *Asura*, assumed the form of a *Sura*, and began to drink also: and the water had but reached his throat, when the *Sun* and *Moon*, in friendship to the *Suras*, discovered the deceit; and instantly Narayana cut off his head, as he was drinking, with his splendid weapon *Chakra*. And the gigantic head of the *Asura*, emblem of a mountain's summit, being thus separated from his body by the *Chakra's* edge, bounded into the heavens with a dreadful cry; whilst his ponderous trunk fell, cleaving the ground asunder, and shaking the whole earth unto its foundation, with all its islands, rocks, and forests. And from that time, the head of Rahu resolved an eternal enmity, and continueth even unto this day, at times, to seize upon the sun and moon."

Such is the origin and cause of eclipses which is given in the Hindoo sacred books. The monster Rahu (or more properly his head) is believed by the Hindoos still to have his residence somewhere in the region above us, and influenced by a remembrance of what he formerly suffered, as described in the preceding extract from the Mahabharat, he makes now and then an attack on the Sun and Moon. What appears on the disc at an eclipse, is believed to be Rahu. The struggle between him and the Sun* (or the Moon as the eclipse may be) is fearful. While the eclipse is increasing, he is supposed to be getting the advantage and the utter destruction of the other may be near. When the eclipsed part begins to decrease, they hope that he is not likely to succeed in his attempt; and when the disc becomes clear, they believe he has failed and so desists from the attack. If an eclipse is total, they believe that Rahu has so far succeeded as to devour the Sun—swallow it they say, and when it reappears he has vomited it out, and so it resumes its course.

* The Hindoos believe the Sun and Moon are deities and worship them.

The day on which an eclipse of the Sun or Moon is expected, the Brahmans all fast and are occupied in prayers and ceremonies till it is entirely over. As soon as the eclipse appears, awe seizes all classes; work of all kinds is suspended, and they engage in prayers and offerings for the deliverance of the Sun (or Moon). Some are seen making obeisance or prostrating themselves and muttering their prayers; some are calling aloud to Rahu, गिराण, सोढ सोढ, thus entreating him to let the Sun (or Moon) alone; some are hastening to the temples to perform their devotions; while Brahmans, devotees, and beggars, call out for alms, दे दान, सोढ गिराण. Alms are never more freely given than at such times, in the belief that the gods in view of such meritorious actions will interfere for the deliverance of the Sun (or Moon). As long as the eclipse is increasing, the anxiety of all increases; and when it begins to decrease, their anxiety also diminishes, but does not cease till the eclipse has entirely disappeared.

We have often seen the city of Bombay with its population of 300,000 inhabitants in this state during eclipses. The Astronomers or Astrologers and Almanac-makers at such times believe and act like all the other classes, and it appears never to have occurred to them how those who constructed the tables by which the time and extent of eclipses are calculated, could know *when* Rahu would make his attack on the Sun or Moon, and *how far* he would succeed. So much do the Hindoos believe and practise what has come down from their ancestors, however inconsistent, unreasonable, and absurd, such practices may be.

Such superstitious opinions and feelings are at variance with correct views of the character of God, of the laws by which he governs the material world, and of his government over human affairs. And in order to effect the conversion of the Hindoos to Christianity, it appears to be as necessary to destroy their confidence in judicial astrology, as it is to destroy their belief in their sacred books which inculcate polytheism and idolatry. It appears as necessary to communicate to them correct views of the works of God, as it is to impart a knowledge of the truths revealed in his word.

Hence the origin of this Almanac in the Mahratta language, and also the reason for the drawings to illustrate the cause of eclipses, to exhibit the revolutions of the heavenly bodies, and to give a general view of the solar system. The work also contains much information adapted to the state and character of the Hindoos, and much matter on various religious subjects. This work is the first attempt of the kind. It consists entirely of original matter prepared with much care and labor.

The following extracts from the Bombay papers shew the opinions of their respective editors concerning the work:—

We were yesterday highly gratified on receiving a copy of the *Bombay Native Almanac* for 1847. It is beautifully printed in the Mahratta language at the American Mission Press, and its price is only eight annas.

It is not necessary for us to enter into a description of the labor, which its Compilers must have expended upon this most useful work. Useful it indeed is, for it will convey instruction to the Natives through their own language, and valuable it must be to the European Ladies and Gentlemen who wish to make presents to their Native Friends.

We have no hesitation in stating that we look upon this as an invaluable publication, since it places within the scope of the native mind, in the easiest and most ordinary form, the scientific improvements of Europe. We hail its appearance as a prelude to the further advancement of knowledge amongst the Natives, and we trust that it will this year receive such encouragement from the Friends of Improvement in this Presidency, as to afford security to its benevolent undertakers. We must here mention the fact, that the common Natives are not as yet disposed, from ignorance of its import, to lay out money in the purchase of such a book; the greater therefore the necessity for the efforts of the enlightened Natives as well as Europeans; they are found to exert themselves to give it the most extensive circulation.

We may here make a suggestion to the Heads of the different Public Offices, and to the Merchants, European and Native, &c., that this book, which is to be had for such a small sum, will contribute to save them many hours of explanation and corrections. They will soon perceive, if they place an Almanac of this character in the hands of each of their Native clerks, that their business will be greatly facilitated, for the young Natives will therein learn things, the meaning of which was previously unintelligible to them. There is no Mahratta clerk who ought not to have this Almanac on his desk beside him, as a book of constant reference. If the value of the book be placed in the scale of comparison with the quantity of time and labor, which it will save to the Heads of Offices, Merchants, &c., it will be found to be the cheapest book that ever was printed in Bombay. What would be thought of a clerk's paying one penny—or eight pias a month for the most useful and practical knowledge which he could obtain?

These remarks will show the propriety of the heads of the public departments and of the mercantile establishments, &c. supplying each of the Natives employed by them with a copy of this Almanac. By doing so they will not only ensure their own business being done with correctness and despatch, but will give encouragement to those worthy laborers in the field of knowledge to exert themselves, and to have a further improved Native Almanac for the next year.

We annex the table of contents; but before ending this notice we feel ourselves called upon, as being an organ for expressing the sentiments of the Public, to thank not only the Gentlemen who prepared this most useful publication, but also the conductors of the American Mission Press for the beautiful manner in which it is printed.—*Gen. Gazette, Jan. 27.*

We have been favored with a copy of "The *Bombay Native Almanac* for 1847," a very neat, and we should conceive most useful, publication in Mahratta, which has just issued from the American Mission Press. It is very beautifully printed, and great attention appears to have been paid to its typographical accuracy. The matter, which is almost wholly original, has been prepared for the work with considerable labor, and the reader will be able to form a judgment as to its character from the list of "Contents" which we reprint below. The price of the Book is only eight annas—about one-eighth of its value—and the knowledge that it is not issued with any view to *profit*, but simply in the hope of benefitting the native community, induces us to give it, without hesitation, the present *gratuitous advertisement*.—*Telegraph, January, 27.*

We have been favored with a copy of the *Bombay Native Almanac* for 1847, published at the American Mission Press,—and the name of the establishment is a sufficient guarantee for the excellence of the work. We must not to this, however, limit our commendations. The matter contained in the Almanac,—of which the table of Contents, which we subjoin, gives a general outline only,—has mostly been compiled on purpose—no pains or labor having been spared to make the compilation interesting, luminous, and concise. We believe that, in point of execution in all respects, nothing equal to it has ever been printed in the Mahratta tongue. When it is stated that a work of this character, containing nearly two hundred closely printed pages, with numerous woodcut and lithograph illustrations, is sold for *eight annas*, it is no disparagement to its other merits to say that its cheapness is conspicuous amongst their number. The able and indefatigable Missionaries to whom we are indebted for the *Native Almanac*, could have had no eye to profit in its publication, and we hope the sale will be such as to save them from loss.—*Times*, Jan. 27.

The primary object in preparing the Almanac was the moral and religious influence it was expected to exert. With this view much matter not essential to an Almanac, was inserted. Of this kind especially are the 4th and 5th Parts. In the latter, the account of the Christian Religion contains 13 pages. In this, as in all our works, our desire is to see the people among whom we live, turn to the true God and become wise unto salvation through faith in Jesus Christ.

 The following is an extract from a letter, received after the above pages were in type, from a native gentleman of the first respectability, and well versed in European Astronomy, being the first Native Assistant in the Government Observatory.

The information contained in the *Bombay Native Almanac* is very extensive and of great use to the natives who place their whole confidence in “*Purans*,” and care not what some of their *Joshees*,* or learned Englishmen tell them from time to time.

I am a Hindoo, and yet I do not like what some of my native brethren do; particularly the *Joshees*, who are I suppose the first to be blamed for not telling the truth. They pretend to know the future, and make others believe it by foretelling some of the Astronomical phenomena, of which they have some good knowledge.

When Englishmen became possessors of this country, they brought with them the sciences and arts in a very improved state, and the native *Joshees* began to find that these foreigners knew much more of Astronomy, and could predict the celestial phenomena more accurately than they themselves could do.

Yet English Almanacs were never printed in the native languages, and the natives, having no other than their *Punchang*† to look for time, were dependent on their *Joshees*, who calculated these pamphlets.

The *Bombay Native Almanac* for 1847 is the first attempt to break upon them; it joins their *Punchang* with the English Almanac, and contains a great deal more information than their Almanacs do.

* Astronomers or Astrologers.

† Almanac.

पंचांग सन १८४७.

THE BOMBAY NATIVE ALMANAC.

For A. D. 1847.

प्रारंभी देवाने आकाश व पृथ्वी यांस उत्पन्न केलें, पहिलें पुस्तक. अ० १ ओ० १.

ज्या देवानी आकाशा व पृथ्वी उत्पन्न केली नाही ते पृथ्वीवरून व आकाशाखालून नष्ट होतोल. हर्म्याचा भविष्यवाद, अ० १० ओ० ११.

आकाशांतल्या उल्पातांकरिचां भयभीत होई नका. हर्म्याचा भविष्यवाद, अ० १० ओ० १२.

जो आपल्या पुत्राला किंवा कन्येला भगनीत घालून काढितो, जो ठोक्यांनी जोसोपण करितो, जो भग्नळ पाहून भाकितो, किंवा गारुडो किंवा चेटकी, किंवा गुंडाई करणारा, किंवा जो भूतसंचान्याला पुसतो, किंवा जादुकरी, किंवा मेलेल्यांजवळ जो विचारितो, तसा तुझ्यामध्ये न सांपडावा; कारण कीं जो तसीं करितो, त्या प्रत्येकाची परमेश्वराला चिळस आहे. नेमप्रकरण, अ० १८ ओ० १०-१२.

मुंबईमध्ये अमेरिकान मिशन छापखान्यांत छापिलें,
ख्रिस्ती शक १८४७.

CONTENTS.

Introduction. The Predictions of the Jyotishes shown to be unworthy of confidence by reference to facts. Reasons for the present publication. pp. 1—6.

Part I. Translation of the Introductory Article of one of the Hindoo Almanacs for the year 1769 of the era of Shaliwahun (A. D. 1847). Mode of judging of the amount of rain likely to fall during the year in any particular place, with a register of the Pluviometer in Bombay for the past thirty years. Account of the Solar System, including the theory of Eclipses, the theory of Tides, and the various divisions of time. Perpetual Almanac, Leap Year, Golden Number, Epact, New Moon, Age of the Moon, Moon's southing, Rules for determining the day of an Eclipse, Table for ascertaining the time of the rising and setting of the Sun, Table of Sun's declination at noon in 75° of longitude. pp. 7—40.

Part II. The Christian, Hindoo, Moosulman, Parsee and Jewish Eras, months, &c., the mode of reducing these latter to the Christian era, and *vice versa*. Holidays allowed to the various classes of Government servants during A. D. 1847. Explanation of the Calendar, Mean time, Apparent time, Eclipses of the Sun and Moon in 1847. pp. 40—47.

Part III. The Monthly Calendar, which shows the phases of the Moon, day of English month, day of the week, day of the Hindoo and Moosulman months; time of Sun rise and Sun set, length of the day, rising and setting of the Moon, time of high tides in Bombay.—Also the lunar day, length of do., Moon's place, places of the Planets, length of the day, &c. &c., according to Hindoo reckoning. Table for equation of time. Tables of weights and measures. pp. 48—77.

Part IV. Account of Benevolent Societies, including the Bombay Bible Society, Bombay Tract and Book Society; the various Missions in the Bombay Presidency, their objects, modes of operation, and list of Missionaries; The Bombay Benevolent Society, Seaman's Friend Association and Sailor's Home, Bombay Native Dispensary, Jamsetjee Hospital, Government Eye Infirmary. pp. 77—92.

Part V. *Education.* Indigenous schools, Missionary Schools and Institutions, Female Schools, Board of Education, Elphinstone Institution, Poona Sanskrit College, Grant Medical College, Mahratta Newspapers. pp. 92—102.

Part VI. *Religions.* A comprehensive statement of the distinguishing doctrines and peculiarities of the Christian, Roman Catholic, Jewish, Mohammedan, Hindoo, Boodhist, and Parsee Systems of Religion. pp. 103—144.

Part VII. The Judicial System of Western India including the Company's Courts, Supreme Court, Court of Small Causes, Court of Requests, Insolvent Debtor's Court, Court of Petty Sessions, with the jurisdiction of each, when and where held, &c. Government Savings Bank, Post Office Regulations and distances of places from Bombay. A list of the Civil Service in the Bombay Presidency with the appointments held by each person at the beginning of 1847. Rules for leave of Absence to the Uncovenanted and Native servants of Government. pp. 144—159.

American Mission Chapel, Bombay. A list of books in various languages which are for sale at the Native Book Store adjoining the large Musjid near the market, with the prices of the same. Ahmednuggur Mission Chapel. pp. 159—167.

अनुक्रमणिका.

मस्तावना.....	१
शके १७६९ च्या हिंदू पंचांगाचें भाषांतर.....	७
पावसाचें भविष्य पाहाण्याची शीत मुंबईत तिस वर्षांपासून पाऊस पडल्याचें परिमाण.....	१६

सूर्य मंडळी.

सूर्य, मूळग्रह, व धूमकेतु.....	१७
सूर्यमंडळी स्पष्टकारक दोन चित्रें.	२०
काळविभाग.....	२१
ग्रहणें, चित्रासुद्धां.....	२३
रानटी लोक ग्रहणाविषयीं फसतात, याविषयीं एक गोष्ट....	२५
भरती ओहोटीविषयीं.....	२७
अधिक दिवसाचें वर्ष.....	३१
मीहऱ्यांचे दिवस.....	३२
सोमचक्र.....	३३
चंद्राब्दांतर.....	३३
अमावास्या.....	३३
चंद्राची वृद्धि.....	३४
चंद्रमध्यान्हीं केव्हां येईल याविषयीं नियम.....	३४
ग्रहण वर्त्तविण्याची शीत.....	३५
शंकुयंत्राचें चित्र.....	३६
सूर्योदयास्त पाहण्याचें कोष्टक...	३७
सूर्याची क्रांति.....	३८
निरानिराळे शक व महिने इत्यादि.	
ख्रिस्ती सन व महिने.....	४०
हिंदूंचे शक व संवत्सर.....	४१

पृष्ठे.	पृष्ठे.
मुसलमानांचे शक व महिने....	४१
पार्शी लोकांचा शक व महिने...	४२
इस्लाम लोकांचा शक व महिने.	४३
संक्षेपेंकरून शक पाहाण्याचें साधन.....	४३
सन १८४७ या वर्षांत सरकारी लोकांस सुट्या.....	४४
महिन्याच्या कोष्टकाचें स्पष्टीकरण.	४५
सन १८४७ तलीं ग्रहणें.....	४७

सन १८४७ च्या महिन्या महिन्याचीं कोष्टकें.

या कोष्टकांत चंद्राचीं स्वरूपें, इंग्लिश तारीख, सूर्योदय, सूर्यास्त, दिनमान, चंद्रोदय, चंद्रास्त, भरती, ओहोटी, या सवेंचा वेळ, अवर मिनिटें याहीं करून सांगितला आहे. तसेंच हिंदू पंचांगांतून तिथी, वार, तिथीमान, नक्षत्र, नक्षत्रमान, इत्यादि घेतलें आहे. ४८ पृष्ठापासून ७२ पर्यंत.

झाकमान व सूर्यमान बरोबरी करण्याचें कोष्टक.....	७३
कैली वजनी व मोजनी यांची कोष्टकें.....	७४

निरानिराळ्या धार्मिक परोपकारी मंडळ्या.

मुंबई बैबल् सोसाइटी.....	७७
मुंबईनाक्त आणि बुक सोसाइटी.	७९
मुंबई इलाख्यांतली मिशनविषयीं.	८०
मिशनरी साहेब लोकांच्या नावनिशा.....	८१

मुंबई डिस्ट्रिक्ट विनेवोलेंट सोसा- इटी.....	८३
मुंबई टेंपरान्स सोसाइटी.....	८६
तारवटी लोकाविषयी.....	८९
नेटिव दिसेंन्सरी.....	९०
जमशेटजी हारिपताल.....	९१
डोळ्यांच्या रोगांमुळे सर्कारी दवा- खाना.....	९२

मुंबई इलाख्यांत विद्यावृद्धि सा- धने.

सावकारी शाळा.....	९२
मिशनेरी विद्यालयें व शाळा....	९३
मुलींच्या शाळा.....	९३
बोर्ड आव् एड्युकेशन.....	९४
एल्फिन्स्टन इन्स्टिटुशन.....	९५
पुण्यांतील संस्कृत पाठशाळा....	९६
ग्रांट व्हेय पाठशाळा.....	१०१
मराठी वर्तमान पत्रें.....	१०२

निरनिराळे धर्म.

ख्रिस्ती धर्म.....	१०३
रोमन क्याथोलिक धर्म.....	१०९
यहूदी धर्म.....	११७
मुसलमानी धर्म.....	१२०
हिंदू धर्म.....	१२८
बौद्ध धर्म आणि जैन धर्म.....	१३६
पार्शी धर्म.....	१४१

सर्कारसंबंधी प्रकरण. पृष्ठें.

मुंबई इलाख्यांतील कंपनी सर्कारी न्यायखातें.....	१४५
सुप्रीम कोर्ट.....	१४८
कोर्ट आव् स्माल काजिस्.....	१४९
कोर्ट आव् रिक्वेस्ट्स.....	१४९
पोलिस खातें.....	१५०
पेटि सेशन्स.....	१५०
पैका ठेवण्याची सर्कारी पेढी....	१५०
डांकोविषयी कायदा.....	१५१
मुंबईहून कित्येक शहरांचें दूरत्व. दिवाणी कामदार साहेब लोकांची नावनिशी.....	१५२
सर्कारी लोकांच्या रजेविषयी का- यदे.....	१५३
देवळाचें चित्र.....	१५७
कित्येक भांषांतलीं वेगवेगळ्या त- हेचीं पुस्तकें मार्किटांतील इमाममशिदीच्या पांचव्या नंबराच्या कोठडींत विक- तात त्यांचीं नावें व कि- म्मत.....	१६०
तर्कशास्त्राची अनुक्रमणिका....	१६५
अहमदनगरांतल्या मिशनचें दे- ऊळ.....	१६७
प्रार्थनेविषयी.....	१६८

प्रस्तावना.

या देशीं पंचांगावर विश्वास धरून वर्षप्रतिपदेस लोक आपापल्या घरीं तें ज्योतिष्यांपासून ऐकून दानधर्म करितात, आणि जर वर्षफळ चांगलें असलें तर आनंद पावतात, आणि वार्डट असल्यास खिन्न होतात. तसेंच ज्या वर्षीं शेडेनक्षत्र निघतें अथवा तारे पडतात किंवा दुसरे कित्येक उत्पात होतात तर तें दुःखिन्ह असें मानून त्यांच्या शांत्यर्थ दानधर्म करितात. परंतु हें सर्व भय त्यांच्या अज्ञानामुळे आहे. लोक चंद्रसूर्यमंडळाविषयीं बराबर जाणत नाहीत ह्मणून व्यर्थ भितात आणि ज्योतिषचिन्हांवरून आनंद व दुःख व्यर्थ मानितात. आणि ज्या ज्या ठिकाणीं चंद्रसूर्यमंडळाविषयीं ज्ञान नाही तेथें असेच सर्व लोक आहेत. आणि ग्रहण व उत्पातादिक जीं चिन्हे तीं केव्हां घडतील, एवढें मात्र जे जाणतात, ते मोठे अधिकारी होऊन राहिले आहेत, आणि लोकांच्या कल्याण अकल्याणाविषयीं भविष्य सांगून व त्यांस फसवून आपला निर्वाह करितात.

तर इंग्रजी लोक व त्यांसारिखे जे सुधारलेले ते चंद्रसूर्यमंडळाविषयीं बरोबर जाणून तीं चिन्हें केव्हां होतील व त्यांचें कारण काय, हें सर्व त्यांस बराबर ठाऊक आहे, झणून ते भीत नाहींत आणि दुस्चिन्ह व सुचिन्ह असें मनांतहि आणित नाहींत. आणि त्या चिन्हां-विषयीं इतर लोक केवढी काळजी धरितात हें पाहून मात्र त्यांस दया येऊन दुःख वाटतें. या देशीं ज्योतिषी फार आहेत आणि जसें चाललें आहे तसें चालावें झणून ते झटतात कारण त्यांचें हें श्रेतच आहे. झणजे जोपर्यंत लोक भविष्यावर विश्वास ठेवून दान धर्म करितोले तोपर्यंत त्यांचें पोट भरेल, आणि लोक अविश्वास्त झाल्यानंतर कांहीं मिळणार नाहीं, असें त्यांस ठाऊक आहे. ज्योतिष्यानी सांगितलेल्या भविष्यावर विश्वास धरण्यांत काय फळ याविषयीं लोकांची खात्री दोनतीन वर्षांच्या वर्षफळावरून झालीच असेल. तर ज्योतिष्यानी सांगितलेलें निरूपयोगी दोन वर्षांचें वर्षफळ येणेंप्रमाणें आहे.

शके १७६७ विश्वावसुनामसंवत्सरे.

या वर्षी राजा चंद्र, मंत्री शुक्र, अग्रधान्येश चंद्र, मेघेश गुरु, रसेश बुध, पश्चाद्धान्येश शनि, असे स्वामी आहेत. अतां यांचीं फलें.

वर्षफल.

हैं विश्वावंसू वर्ष आहे ह्मणून मेघ पर्जन्यवृष्टि कमी करितील आणि धान्य बहुधा बुडून जाईल व राजांच्या फार दिवसांपासून मिळविलेल्या संपत्ति नाशास जातील.

राजफल.

चंद्र राजा आहे यास्तव गाई पुष्कळ दूध देतील आणि पाऊस फार चांगलाच पडून सर्व लोक आनंद पावतील. राजेलोक ब्राह्मणाची यथाशास्त्र पूजा करितील.

मंत्रिफल.

मंत्री शुक्र आहे यामुळे गाई फार दूध देतील आणि राजांचे परस्पर युद्ध होणार नाही व गुरांची पुष्कळ वृद्धि होईल व पर्जन्य फार पडल्याने धान्याची समृद्धि होईल.

अग्रधान्येशफल.

अग्रधान्याचा स्वामी चंद्र आहे ह्मणून धान्य पुष्कळ, गाईला दूध विपुल, आणि सर्व लोक पुत्रपौत्र पावून आनंद पावतील ; मेघ पावसाची वृष्टि पुष्कळ करितील.

मेघस्वामीचे फल.

बृहस्पती पावसाचा स्वामी आहे यास्तव इंद्र चांगली पर्जन्यवृष्टि करून धान्याची वृद्धि करील आणि ब्राह्मणलोक यज्ञ करितील.

रसस्वामी याचे फल.

चंद्राचा पुत्र जो बुध तो रसांचा स्वामी आहे ह्मणून विहिरी, तळां, इत्यादि पूर्ण भरून जातील, आणि आले, हिंग, जिरें, आंबे, जांभळे, आवळे, मध आणि फुले यांची रगड होईल. आतां उन्हाळ्यांतल्या धान्याचा पति शनि आहे यामुळे फळ असे आहे कीं राजे निर्धन होतील आणि

युद्ध करितील व धान्य थोडें उत्पन्न होईल आणि मनुष्य रोगी पडतील. इंद्र पर्जन्यवृष्टि करणार नाही.

शके १७६८ पराभवनामसंवत्सरे. याविषयीं

हिंदुपंचांगांत भविष्य असें आहे.

या वर्षी राजा शनि आहे व मंत्रीहि शनि आहे आणि अग्रधान्येश मंगळ, मेघेश शनि, रसेश गुरु, पश्चाद्धान्येश रवि, असे आहेत. आतां त्यांचीं फळे सांगतात.

वर्षफल.

या वर्षाचें नाम पराभव आहे ह्मणून राजा राजांसी युद्धें होतील, पावसाळें धान्य चांगलें पिकेल, परंतु पाऊस कमी पडेल आणि प्रजा रोगादिकेंकरून नाश पावतील.

राजाचें फल.

या वर्षी राजा शनि आहे ह्मणून फळें, धान्य, पाणी यांची कमती पडेल, आणि रोग, चोर, याहींकरून लोक पीडित होतील व राजांचा युद्धाची इच्छा होईल.

मंत्रीफल.

मंत्री शनि आहे ह्मणून धान्य, फळें, पुष्पें, यांची वृद्धि होणार नाही आणि अवर्षण पडून लोकांचा फार नाश होईल, घरे फार जळतील चोर फार होतील.

अग्रधान्येश फल.

पावसाळ्या धान्याचा स्वामी मंगळ आहे ह्मणून पाणी, धान्य यांची कमती पडून अभिभय, चोरभय, अतिशय होईल आणि रोग फार होतील.

मेघ स्वामीचें फल.

पावसाचा स्वामी शनि आहे ह्मणून चोर, रोग, यांची वृद्धि होईल. आणि कंद, मूल, फळ आणि धान्य यांची कमतीच. कोठेहि पाऊस पडणार नाही. राजांच्या भांडारांतील द्रव्याचा नाश होईल व थंडी थोडीच पडेल.

रसस्वामीचें फल.

आतां रमांचा स्वामी गुरु आहे ह्मणून पाऊस पुष्कळ पडेल आणि कापूस, ऊंस, गूळ, चंदन, सोने, यांची वृद्धि होईल.

पञ्चाद्वान्येश फल.

उन्हाळ्यांतल्या धान्याचा स्वामी सूर्य आहे ह्मणून प्रजेला ताप होईल. राजांच्या लढाया होतील आणि पाऊस पडणार नाही. तसेंच चणे आदिकरून कडदणाचें पीक चांगलें येणार नाही.

याप्रमाणें गुदस्ताचें वर्षफळ पंचांगांत बळतकरून चांगलें, आणि यंदाचें फार वाईट, हें सर्वांस ठाऊक आहे.

तर गुदस्ताचें जें चांगलें वर्षफळ तें विपरीत झालें, तें असें, पाऊस बरोबर न पडून धान्य, उदक इत्यादिकांचा तोटा पडला, तेणेंकरून महागाई होऊन लोकांचे फार हाल झाले. तसेंच या वर्षाचें भविष्य खोटें झालें, पाऊस उत्कृष्ट पडला, विहिरी तळीं विपुळ भरलीं, आणि सर्व लोक आनंदित झाले आहेत.

तर असल्या ज्योतिष्यांस विचारून काय फळ ?

त्यानी सांगितलेल्या वर्षफळावरून आनंद मानणें व दुःख मानणें याचा कांहीं उपयोग नाही. केवळ स्व-कल्पित भविष्य सांगणें कठीण नाही. असलें काम चालवून जर पोट भरतें तर तसें करायास पुष्कळ तयार आहेत. तर ज्योतिःशास्त्रावरून भविष्य काढणें आणि मनःकल्पित भविष्य सांगणें असीं दोनीही सारिखींच आहेत. सदरीं सांगितल्या दोन वर्षांच्या वर्षफळाप्रमाणें भविष्य सांगणें कठीण नाही. ज्योतिष्यां-शिवाय जर दुसऱ्या कोणो मनुष्याने सांगितलें असतें तर तो तरीं यापेक्षां बराबर सांगता.

तर वर्षफळ पाहून लोकानी व्यर्थ सुख दुःख मानूं नये ह्याणून आह्मी या वर्षाचें पंचांग मराठीभाषेंत करितों, आणि त्यांत चंद्रसूर्यग्रहण व ज्या उत्पातादिकांला हिंदू दुस्विन्हें मानितात त्यांचीं कारणें, व भरती ओहोटीचीं कारणें, आणि दुसऱ्या कित्येक उपयोगी गोष्टी लिहितों.

पंचांग सन १८४७.

शके १७६९ प्लवंगनाम संवत्सराचें वर्षफळ.

हा पुढील लेख शके १७६९ च्या हिंदुपंचांगांतील वर्षफळाचें भाषांतर आहे. यांत जें भविष्य सांगितलें आहे तें कांहीं खरें होईल कांहीं खोटें होईल याविषयी संशय नाही. परंतु खांतून कोणतें होईल व कोणतें होणार नाही तें कोणाला ठाऊक नाही, ह्मणून हें सर्व व्यर्थ आहे. यावर विश्वास ठेवायास कांहीं आधार नाही. लोकानी हा लेख पाहून विश्वास धरावा ह्मणून आम्ही भाषांतर केलें असें नव्हे. तर सांगितलेलें वर्षफळ आणि वास्तविक वर्षफळ यांमध्ये किती अंतर पडेल, आणि हें सर्व किती निरूपयोगी, हें सर्वास स्पष्ट समजावें याकरितां केलें आहे.

वर्षफळ सांगावें ही चाल बहुतकरून सर्वदेशीं होती, परंतु जसजसें लोक विद्वान होऊन सूर्यमंडळाविषयी समजू लागले तसतसें तें सर्व व्यर्थ असें मानून सोडून दिलें. तर या देशाच्या लोकानीहि तसेंच विद्वान होऊन करावें ह्मणजे अनिष्टफळामुळे जें व्यर्थ भिण्यास लागतें तें भय बालगायास नको. तर सदरीं सांगितले भाषांतर येणेंप्रमाणें.

शके १७६९ प्लवंगनाम संवत्सराचा प्रारंभ.

वर्षाच्या प्रारंभीं काय करावें तें सांगतात. वर्षप्रतिपदेच्या दिवसीं मोठ्या सकाळीं उठून मित्र, भाऊवंद, आश्रित, वैदिक, शास्त्री, पंडित, इत्यादिकांला बोलावून खांस अभ्यंग करून स्नान घालावीं, नंतर आपणहि स्त्रीसहित तसेंच स्नान करून उंचीं उंचीं वस्त्रे नेसून दाग दागिने घालावे आणि केशरी गंध, अक्षत व फुलें इत्यादि शरीराला शोभविणारे अलंकार धारण करावे, आणि कडू निंबाचा पाला खावा व आप-

ल्या कुलदेवतेची पूजा करून उत्तम ज्योतिष्याच्या मुखेंकरून शक, त्या वर्षाचें संवत्सर व राजा, मंत्री, धान्यस्वामी रसस्वामी इत्यादि वर्षफल आदराने ऐकावें. आणि पंचांगावर जी गणपतीची मूर्ति काढलेली असेल तिची पूजा करून पंचांग वाचणाऱ्या ज्योतिष्याचेंही पूजन करावें, आणि पुष्कळ धर्म करून सर्व गोरगरीबांस आनंद करावा, आणि आपणहि आनंदेंकरून सर्वासुद्धां पक्वान्नाचें भोजन करावें, आणि तऱ्हेतऱ्हेचीं वाद्ये व गायने श्रवण करावी, नाना प्रकारच्या सुंदर गोष्टी ऐकाव्या. याप्रमाणें तो वर्षाच्या प्रारंभाचा दिवस घालवावा ह्मणजे त्या मनुष्यास वर्षभर तसें सुख प्राप्त होईल.

दुसऱ्या ग्रंथांतहि असेंच सांगितलें आहे की ज्याला संपत्तिची इच्छा असेल त्याने वर्षाच्या प्रारंभदिवसीं मंगलस्नान करून ब्रह्मदेवाच्या आयुष्याचें प्रमाण ऐकावें. तें ब्रह्मदेवाचें आयुष्य ह्मणजे तो उत्पन्न झाल्यापासून प्रलयकालपर्यंत जो काल तें. आणि तसलें ज्ञान करून देण्यास वेदाचें अंग जें ज्योतिःशास्त्र तेंच साधन होय. त्या ज्योतिःशास्त्रांत तीन प्रकार आहेत, एक होरा, दुसरा गणित, तिसरा संहिता. होण्याच्या योगाने जातः आणि ताजक असे प्रश्न समजतात. आणि संहितेच्या योगाने सर्व कर्मास जे मुहूर्त लागतात ते काढतां येतात. आणि गणिताच्या योगाने दिशा, देश व काल यांचें ज्ञान होतें. भास्कराचार्याच्या सिद्धांतशिरोमणी ग्रंथांत सांगितलें आहे कीं त्रुटीपासून प्रलयकालपर्यंत जी कालगति आहे तिचा भेद गणितक्रमाने कळतो. तसेंच कोणता ग्रह कोठें आहे हेहि त्यावरूनच समजतें. आणि यंत्रादि तेथें सांगितली आहेत ह्मणून विद्वान् त्याला सिद्धांतशिरोमणी असें ह्मणतात. तसेंच ब्रह्मदेवाच्या आयुष्याचें प्रमाण तेथें सांगितलें आहे कीं चार युगे हजार वेळ गेलीं ह्मणजे ब्रह्मदेवाचा एक दिवस होतो. या मानाने ब्रह्मदेवाचें आयुष्य शंभर वर्षे आहे. ह्मणजे आपल्या हालींच्या मानानें ४,३२,००,००,००० इतकीं वर्षे होतात. त्यामध्ये युगांची संख्या व त्यांतील धर्म सांगतात.

कृतयुगाविषयीं.

कृतयुगाची संख्या १७२८००० वर्षे आहे आणि या युगीं नैमिष झणून तीर्थ पूज्य होते व उज्जयिनी मुख्य स्थान होते आणि विश्वनाथ मुख्य लिंग होते. या युगांत १० हजार वर्षांनी कन्येचा विवाह करीत असत. आणि या वेळेस अवतार मत्स्य, कूर्म, वराह, नारसिंह, हे चार झाले. आणि या काळीं आयुष्य एक लाख वर्षे होते व शक्रकर्ते राजे १४ झाले. त्यांचीं नांवें. पहिला कृति, दुसरा विकृती, तिसरा त्यागी, चौथा मुचुकुंद, पांचवा भैरव, साहावा प्रन्हाद, सातवा वैरोचन, आठवा कुश, नवा विकुश, दहावा बाणासुर, अकरावा कपिल, बारावा कपिध्वज, तेरावा भरत, चौदावा सत्यव्रत. त्या युगांत वत्तीस हजार ग्रहणें झालीं. आणि त्यांत धर्म चतुष्पाद होता, झणजे तप, व्रत, दान, सत्य हे त्याचे चार पाय. त्या काळीं अस्थीमध्ये प्राण राहत असे, व सर्व लोक तपस्वी असत, आणि सर्व बायका पतिव्रता असत, व पुत्र आपल्या आईबापांच्या आज्ञेत वागत असत आणि घोरोघर भांडी सोन्याचीं व अलंकार रत्नाचे. प्राप्रमाणें कृतयुगामध्ये होतें.

त्रेतायुगाचें वर्णन.

त्रेतायुगाची संख्या १२९६००० वर्षे आहे आणि त्यांत वामन, परशुराम, राम, असे तीन अवतार झाले. त्या युगीं तीर्थ पुष्कर, सोमेश्वर लिंग, आणि जालंधर स्थान असीं पूज्य होतीं. आणि तेव्हां मनुष्यांचें आयुष्य दहा हजार वर्षे होते आणि कृतयुगापेक्षां या युगीं ब्राह्मणाची तपश्चर्या कमी झाली. तेव्हां शक्रकर्ते राजे १७ झाले त्यांचीं नांवें. १ रम्य, २ धर्म, ३ कुरु, ४ रोहिताश्व, ५ हरिश्चंद्र, ६ भगीरथ, ७ सगर, ८ मुंज, ९ मत्स्य, १० दिलीप, ११ रघु, १२ अज, १३ दशरथ, १४ रामचंद्र, १५ कुश, १६ लव, १७ अतिथि. त्रेतायुगीं तीन पायांचा धर्म राहिला, झणून पुण्य १५ विश्वे, आणि पाप ५ विश्वे होतें. दयाचीं भांडी, सोन्याचे डागिजे, याप्रमाणें त्रेतायुगामध्ये होतें.

द्वापारयुग.

तदनंतर द्वापारयुग चालू झाले. त्याची संख्या ८६४००० वर्षे आहे. त्यांत कृष्ण व बौद्ध असे दोन अवतार झाले, आणि शककर्ते राजे तेरा. त्यांची नावे. १ विष्णु, २ श्रवण, ३ राजमणि, ४ श्वेतवाहन, ५ चित्र, ६ पांडु, ७ परिक्षित, ८ जन्मेजय, ९ नागार्जुन, १० नरवाहन, ११ ईश्वर, १२ अर्जुन, १३ युधिष्ठिर. त्या युगीं ग्रहणें छत्तीस हजार झालीं, आणि त्या काळीं जीव रक्तांत राहत असे, विचित्र आहार आणि नाना प्रकारचीं भक्षणें मनुष्य करीत, व तांब्यांचीं भांडीं आणि रुप्याचीं नाणीं, असीं होती. तसेंच आयुष्य एक हजार वर्षे आणि कन्येचा विवाह शंभराव्या वर्षीं होत असे. पुत्र बापांचा द्वेष करीत असत. पुण्य १० विश्वे, व पाप १० विश्वे, याप्रमाणें द्वापारांत होतें.

कलियुग.

त्यानंतर कलियुग निघालें. त्याची संख्या ४३२००० वर्षे. या युगांतील धर्म असे कीं कल्की अवतार होईल, व ब्राह्मण भ्रष्ट होतील. तसेंच सर्व लोक खोटें बोलतील, पुत्र बापाचा द्वेष करतील. आयुष्य १०० वर्षे, आणि मुलींच्या विवाहाची मर्यादा १० वर्षे. या युगीं मुख्य तीर्थ गंगा, आणि मुख्य लिंग मलिकार्जुन, व महालक्ष्मी देवता, आणि मुख्य स्थान काश्मीर, याप्रमाणें आहे. या युगांतल्या शककर्त्या राजांची नावे. पहिला इंद्रप्रस्थनगरी युधिष्ठिर राजा, दुसरा उज्जयिनीमध्ये विक्रम, तिसरा प्रतिष्ठानपुरीं शालिवाहन, चौथा बदरिकेश्वरी विजयाभिनंदन, पांचवा सिंधुसंगमी नागार्जुन, साहावा कन्हेरी शहरांत कल्की अवतार होणार आहे. या कलियुगीं मातीचीं भांडी आणि तांब्याचीं नाणीं असीं होतील. आणि अन्नाच्या स्वाधीन प्राण राहतील. व यवनी राज्य होऊन बहुतकरून स्त्रिया व्यभिचारिणी होतील. याप्रमाणें युगायुगाचे धर्म निरनिराळे आहेत. असीं ७१ युगें गेलीं ह्मणजे एक मनु होतो. याप्रमाणें चवदा मनु जाऊन पंधराव्याच्या संधीत हजारवेळ तीं चार युगें गेलीं असतां ब्रह्मदेवाचा एक दिवस होतो. याच-

प्रमाणें त्याच्या रात्री आहेत, आणि तीस दिवस व तीस रात्री मिळून एक महिना, आणि बारा महिन्यांचें एक वर्ष, या मानानें ब्रह्मदेवाचें आयुष्य १०० वर्षे आहे, आणि त्याचें आयुष्य संपलें क्षणजे त्यास प्रलय असें क्षणतात.

या पंचांगश्रवणांत ब्रह्मदेवाचें आयुष्य श्रवण करावें यांत विशेष फल आहे, कारण प्रतिवर्षीं जो श्रवण करील त्याच्या मनांत येईल की ज्या ब्रह्मदेवाचें एवढें आयुष्य तेंहि कित्येक गेलें, आणि बाकीचें जात आहे; तर मी मनुष्य, माझी काय कथा, हें सर्व नाशवंत आहे. एक परमात्मा सत्य सारा आहे. जें भजणें तें त्यासच भजावें, ऐहिक सुख केवळ जीव बांचविण्याकरितां आहे, मुख्य आत्मविचार. असें ज्ञान पावून सर्व प्राणी सुखी होतील.

वर्षफळ.

शालिवाहन शकाचीं वर्षे १७६९ गेलीं या चालत्या वर्षाचें नाव प्लवंग. या वर्षीं राजा बुध, मंत्री रवि, अग्रधान्येश बुध, पश्चिमधान्येश भौम, अर्घेश रवि, मेघेश रवि, रसेश शुक्र, नीरसेश बुध, याप्रमाणें या वर्षीं राजे आहेत. आतां या वर्षाचें फळ व त्या सर्वांचीं फळे सांगतात. या प्लवंग वर्षीं पृथ्वीवर धान्य, फळे, फुलें, पर्जन्य यांची कमतीच, आणि राजेलोक आपापल्यांत युद्ध करितील व रोगहि कारच होतील.

राजाचें फळ.

या वर्षीं बुध राजा आहे क्षणून सर्व पृथ्वी धान्यादिकेंकरून युक्त होईल, आणि राजे आपसांत युद्ध न करून सुखी राहतील; आणि पाऊस पुष्कळ पडून लग्नादि शुभकार्ये पुष्कळ होतील.

मंत्रीचें फळ.

या वर्षीं सूर्य प्रधान आहे क्षणून पाऊस, धान्य इत्यादिकांचा अभावच होईल, आणि राजा राजासीं सर्वदा वैरभाव चालेल, व रोग, चोर, क्षुधा, इत्यादिकेंकरून प्रजा पीडित होतील.

सेनापतीचें फळ.

सूर्य सेनापति आहे, यास्तव राजे आपसांत कडजे करितील आणि पाऊसहि कमी पडेल. परंतु जेवढीं तांबडीं धान्ये तेवढीं मात्र पिकतील.

पूर्वधान्येशाचें फळ.

पूर्व धान्यांचा राजा बुध आहे ह्मणून लोकांला कोणतेंहि भय होणार नाही. तसाच पाऊस फार पडून धान्यादिकाची समृद्धि होईल व लढाया विशेष चालणार नाहीत.

पश्चिमधान्येशाचें फळ.

उन्हाळ्यांतल्या धान्यांचा स्वामी मंगळ, याजकरितां त्याचें फळ असें आहे कीं धान्य, कंद, मूल, फळ, पाऊस, यांची कमती पडेल आणि राजांमध्ये लढाया होतील, व रोगभय, चोरभय, अप्रिभय असें फार होईल.

अर्धेशफळ.

मोलवान वस्तूचा स्वामी सूर्य आहे, ह्मणून ते पदार्थ कमी होतील व पाऊस पडणार नाही, आणि त्या योगाने प्रजा क्षुधित होतील.

मेघेशफळ.

पर्जन्याचा स्वामी सूर्य आहे, यामुळे नेहेमी अर्धे मात्र दाटतील, आणि पावसाच्या अभावामुळे शेतांचा नाश होईल, आणि चोर व उंदीर यांचा उपद्रव फार होईल.

रसेशफळ.

रसांचा स्वामी शुक्र आहे, ह्मणून मीठ, तेल, गूळ, कासें, यांची कमती पडेल, परंतु रेशमी वस्त्रें व गार्डे सवंग होतील. याप्रमाणे राजांचीं फळे या वर्षी आहेत.

आर्द्राप्रवेशफळ.

अष्टमीच्या दिवसी जर आर्द्राक्षत्री रवि गेला तर धान्य आणि वस्त्रें यांची महर्गता होती.

बाराचे फळ.

आदितवारी आर्द्रा निघाल्या तर पशूंचा नाश होतो.

नक्षत्राचें फळ.

शिवाच्या नक्षत्रावर झणजे उत्तरावर आदितवारी आर्द्राप्रवेश झाला असता पाऊस कमी व चोर फार आणि धान्याची महागाई होती.

योगाचें फळ.

व्यतीपाताच्या दिवसी आर्द्रा निघाल्या झणून धान्याचा नाश होऊन राजे व प्रजा यांचा नाश होईल; याप्रमाणें या वर्षी आर्द्राप्रवेशाचें फळ आहे.

द्रोणमेघाचें फळ.

या वर्षी द्रोणनामें मेघांचा स्वामी आहे. त्याचें फळ असें कीं राजे-लोक दबलतीसुद्धां सुखी राहतील, आणि पाऊस यथास्थित पडून सर्व लोक सुखी होतील.

कंबलनागाचें फळ.

आतां बारानागांतील जो कंबलनाग तो यंदा आहे, झणून त्याचें फळ असें आहे कीं पाऊस मध्यम पडेल आणि सर्व धान्ये चांगली पिकतील. या वर्षी रोहिणी नक्षत्र समुद्रांत पडलें आहे, यास्तव पर्जन्य पडून धान्य चांगलें पिकेल. आतां कोणत्या देशी, कोणत्या स्वामीचें फळ विशेषकरून होतें, तो नियम सांगतात. पांचालदेशी, सोरठदेशी व विदर्भदेशी राजाचें फळ होतें. आणि पौंड्र व कलिंग या देशी मंत्रीचें, तसेंच गुजराथ आणि यवनी देश एथें धान्य स्वामीचें फळ होतें. आणि कौरुण व मालवा एथें रसाधिपतीचें व मागधदेशी मेघस्वामीचें, आणि विंध्याद्रिकडे आर्द्राप्रवेशाचें फळ होतें.

अंशांची संख्या.

आतां या वर्षी कोणते अंश किती होतील याची संख्या सांगतात. पाऊस ७ विश्वे, धान्ये १७ वि०, गवता १७ वि०, थंडी ७ वि०, उष्ण ९ वि०, बारा १५ वि०, वृद्धि ९ वि०, नाश १५ वि०, विग्रह ११० वि०,

क्षुधा १३ वि०, नाहान ११ वि०, नीज ३ वि०, आळस १ वि०,
उद्योग ७ वि०, शांति ७ वि०, क्रोध १३ वि०, दंड ७ वि०, भेद १३
वि०, मैत्री ११ वि०, रसोत्पत्ति १३ वि०, फलोत्पत्ति ३ वि०, आनंद ९
वि०, टोळ १९ वि०, शुक ११ वि०, उंदीर ११ वि०, अतिवृष्टि ९
वि०, अनावृष्टि ११ वि०, स्वचक्र ११ वि०, परचक्र ९ वि०, नाणक
१५ वि०, वस्त्र १३ वि०, रत्ने १७ वि०, तूप १५ वि०, तेल १७ वि०,
पितांबर ९ वि०, धावळी १३ वि०, सुती वस्त्रे १७ वि०, सालांची
वस्त्रे १३ वि०, भूर्जपत्र १३ वि०, सोने ५ वि०, तांबे ७ वि०, वंग
५ वि०, रुपे १७ वि०, लोखंड ११ वि०, खरपरसूत १९ वि०, रीति
९ वि०, नाग १७ वि०, घोष १७ वि०, उग्रप्रकृति ११ वि०, सौम्य-
प्रकृति ९ वि०, पापप्रकृति १७ वि०, पुण्यप्रकृति ३ वि०, व्याधि ११
वि०, औषधि ५ वि०, आचार ७ वि०, अनाचार ३ वि० मरण १३
वि०, जन्म ५ वि०, उपद्रव १५ वि०, स्वस्थता ११ वि०, चोरभीति
११ वि०, चोरांची शांति १७ वि०, अग्निभय १३ वि०, त्याची शांति
१७ वि०, विषभय १७ वि०, त्याची शांति १९ वि०, सेवरूपणा १९
वि०, धनिपणा १३ वि०, स्वक्रीय द्रव्य १९ वि०, परक्याचें द्रव्य ३
वि०, जुगार १७ वि०, व्यभिचार ११ वि०, जारण १९ वि०, मारण
९ वि०, त्याची शांति ९ वि०, स्तंभन ७ वि०, त्याची शांति ३ वि०,
मोह १५ वि०, त्याची शांति ९ वि०, उच्चाटन १९ वि०, त्याची शांति
११ वि०, वशीकरण १९ वि०, त्याची शांति ९ वि०, वायुप्रकृति १५
वि०, पित्तप्रकृति ३ वि०, कफप्रकृति ७ वि०, भेदप्रकृति ११ वि०,
सन्निपातप्रकृति १५ वि०, यश १९ वि०, अपयश ५ वि०, गर्व ७
वि०, कृत्रिम ७ वि०, भूतपीडा १३ वि०, तत्त्व १५ वि०, ग्रहपीडा
१७ वि०, त्यांची शांति १९ वि०, किडे मुंग्यादि प्राणी १३ वि०,
व्यभिचारापामून झालेले प्राणी ५ वि०, घामाने झालेले प्राणी ११ वि०,
वृक्षादि १७ वि०, सत्य १ वि०, असत्य १९ वि०, पुण्य १ वि०, पाप
१८ विश्वे, सर्व उत्पत्ति ३ वि०, रागोटपणा ९ वि०.

आतां कलीचीं वर्षे (४९४८) चार हजार नऊशें अठ्ठाळीस वर्षे गेलीं, बाकी (४२७०५२) चारलक्ष सत्तावीस हजार बावन्न राहिलीं.

याप्रमाणें हें वर्षफल जो कोणी भक्तिपूर्वक वर्षप्रतिपदेच्या दिवसीं श्रवण करील तो सगळें वर्ष सुखी राहील.

पावसाचें भविष्य पाहण्याची रीत.

देशोदेशीं पाऊस एकसारखा आहे असें नाहीं. कोठें तीन महिने पडतो, कोठें नियम नाहीं. कोठें बारामास ज्या वेळेस पाहिजे त्या वेळेस बहुधा पडतो. आणि एका देशीं तरी एकसारखा पडत नाहीं; कोठें कमी कोठें अधिक, असा पर्जन्यप्रकार आहे. पाहा, महाबळेश्वरी पाऊस फार पडतो, त्यापेक्षां मुंबईत कमी, आणि त्यापेक्षांहि पुण्यांत कमी. तसेंच दुसऱ्या ठिकाणीं कमी कमी आहे; आणि याचप्रमाणें प्रति वर्षास आहे. तर पुढच्या वर्षी किंवा दोन तीन वर्षांनंतर अमुक ठिकाणीं पाऊस कसा पडेल, असें जर कोणास समजायाचें आहे, तर ज्योतिष्याला विचारायाची गरज नाहीं, आणि विचारून उपयोगहि नाहीं. तर लोक पर्जन्याचें भविष्य कसें जाणतील, असें कोणी विचारील, तर त्याने असा विचार करावा कीं या ठिकाणीं अमुक वर्षापासून पाऊस कसा पडत आला आहे, आणि जसा पडत आला असेल त्या अन्वये पुढें पडेल, असें भविष्य जाणावें. तर मुंबईमध्ये तीस वर्षांत कसा पर्जन्य पडत आला, हें खालीं लिहिलें आहे. तें पाहून पुढच्या वर्षाचा पर्जन्य समजायास कठीण नाहीं.

या देशीं पाऊस चार महिने पडतो, आणि तो मुंबईत सन १८१७ पासून १८४६ पर्यंत, कोणत्या महिन्यांत किती पडला, हें इंच व त्याचे शतांश याहीकरून परिमाण केलें आहे. आणि इंचाच्या ठिकाणीं इ० असें व शतांशाच्या स्थानीं श० असें लिहिलें आहे. त्यावरून इतके इंच व इतके शतांश असें जाणावें.

मुंबईत तिस वर्षांपासून पाऊस पडल्याचें परिमाण.

वर्षे	जून.		जुलै.		ऑगस्ट		सप्टेंबर.		ऑक्टोबर		नोव्हेंबर	
	इं.	अं.	इं.	अं.	इं.	अं.	इं.	अं.	इं.	अं.	इं.	अं.
१८१७	४५	७२	२३	६७	९	३४	२४	८७	१०३	६०
.. १८	२२	५४	१७	६९	२८	४५	१०	३९	२	७	६१	१४
.. १९	१५	९५	३१	६६	२०	२४	१०	११	७७	९६
.. २०	१८	८२	२८	३७	१९	४९	१०	६६	७७	३४
.. २१	१५	१८	२०	६०	२८	५२	१८	२९	८२	५०
.. २२	२९	६४	२६	५९	३३	८३	२२	१६	११२	२२
.. २३	२१	७६	१५	९६	१९	७०	४	२८	६१	७०
.. २४	३	८९	८	७	१७	८६	१	७८	२	३७	३३	९७
.. २५	२४	४५	२५	१७	१२	९४	९	६८	७२	२४
.. २६	१७	७५	२६	९७	८	४०	२३	५०	१	८७	७८	४९
.. २७	४९	१५	१०	२९	१०	५२	१०	१६	..	९२	८१	३
.. २८	२३	५३	५२	७५	१७	२२	२२	८	६	४०	१२१	९८
.. २९	२७	८६	१९	७८	१२	४०	४	९५	..	६६	६५	६५
.. ३०	२०	९६	३२	४६	१०	६६	७	७८	७१	८६
.. ३१	२२	४६	२७	३१	२७	६४	२२	३४	२	८	१०१	८३
.. ३२	१३	६३	४८	५	४	६५	७	११	..	६५	७४	९
.. ३३	१२	५०	२१	८०	१३	३५	२३	५४	..	२०	७१	३९
.. ३४	१४	१६	२१	८३	१८	५	१२	५५	३	८८	७०	४७
.. ३५	९	९९	४	२७	३५	७६	१२	१७	..	४४	६२	६१
.. ३६	२१	३६	२४	५३	३७	४१	४	६९	८७	९९
.. ३७	१२	६१	२४	३९	२२	४३	५	१५	६४	५८
.. ३८	२९	७०	८	७०	७	३४	५	४	५०	७८
.. ३९	१८	२८	३२	१९	१३	४५	४	७०	६८	६२
.. ४०	२५	४	२४	२४	४	२०	७	५५	२	१२	६३	१५
.. ४१	२५	२७	२१	२१	२०	५३	१	२७	३	२१	७१	४९
.. ४२	१६	८४	२६	४५	३७	१०	१०	४१	४	३६	९५	१६
.. ४३	९	३३	२२	४९	१८	२०	९	२५	५९	२७
.. ४४	१४	१७	३५	५२	६	५५	९	१६	६५	४०
.. ४५	१९	७०	२०	४४	६	५६	८	३	५४	७३
.. ४६	३१	७१	४०	५६	५	६०	८	४५	१	१६	८७	४८

या तीस वर्षींचें मध्यप्रमाण ७५ इंच ६९ शतांश आहे.

या कोष्टकावरून ध्यानांत घेईल कीं या तीस वर्षींत पाऊस १८२८ सव्या वर्षी फार पडला, तो असा कीं १२१ इंच ९८ शतांश. आणि

१८२४ सांत अगदीं कमी पडला, ह्मणजे ३३ इंच ९७ शतांश. तर बहुधा या दोन उदाहरणांपेक्षां पाऊस अधिक किंवा उणा पडत नाही. या सर्व तीस वर्षांचें मध्यप्रमाण ७५ इंच ६९ शतांश आहे. तर बहुतरुन मुंबईत पंच्याहत्तर इंचांच्या आंत बाहेर पाऊस पडेल. फार अंतर पडणार नाही असें दिसतें. एक दोन वर्षांच्याप्रमाणें पुढल्या पावसाचा सुमार होणार नाही परंतु पंचवीस पन्नास वर्षांच्या सुमाराने तें अनुमान खरें उतरेल.

सूर्यमंडळी.

सूर्य, मूळग्रह, उपग्रह, व धूमकेतु.

सूर्य आणि त्याभोंवतें फिरणारे जे ग्रह त्या सर्वांमिळून सूर्यमंडळी असें ह्मणतात. त्या ग्रहांमध्ये मूळग्रह आणि उपग्रह असे दोन प्रकार आहेत. मूळग्रहांचीं नांवें अनुक्रमाने असीं आहेत; (१) बुध, (२) शुक्र, (३) पृथ्वी, (४) मंगळ, (५) बृहस्पति, (६) शनि, (७) हर्षल. हर्षल याला युराणस असींहि संज्ञा आहे. सूर्याला सर्वांपेक्षां बुध जवळ आहे, आणि हर्षल सर्वांहून दूर आहे. उपग्रह चंद्राप्रमाणें आपापल्या मूळग्रहांभोंवते फिरतात. पृथ्वीला एक उपग्रह ह्मणजे चंद्र, बृहस्पतीला चार, शनीला सात आणि हर्षालास साहा असे आहेत, हर्षालाशिवाय सर्व मूळग्रह साधारण डोक्याने दिसतात. चंद्राशिवाय सर्व उपग्रह दुर्बिनीनेच दिसतात. वर सांगितलेल्या ग्रहांशिवाय वेस्ता, सिरीज, ज्युनो, पालास, व आस्तीया, असे पांच लाहान मूळग्रह, आणि बहुत धूमकेतुहि सूर्यमंडळींत घेतले आहेत. सुमारे ५५० धूमकेतु दिसण्यांत आले; आणि त्यांतील कित्येकांची गति व प्रदक्षिणाक्रम मोजला आहे, परंतु त्यांच्या स्वरूपज्ञानाविषयीं संशय आहे. मूळग्रहांचा शोध तर चांगला आहे, ह्मणजे त्यांचें महत्त्व व दूरत्व व प्रदक्षिणाक्रम यांच्या हिशोबांत कांहीं संशय राहिला नाही.

सूर्यमंडळीविषयी अनेक प्रकारचे सिद्धांत आहेत; यांत मुख्य तीन आहेत. (१) पृथ्वी स्थिर असून तिजभोंवते सूर्य आणि सगळे तारे पूर्वेपासून पश्चिमेकडे प्रदक्षिणा करितात. (२) सर्व तारे सूर्याभोंवते प्रदक्षिणा करितात, आणि यांसुद्धा सूर्य वर्षातून एकदा पृथ्वीला प्रदक्षिणा करितो. (३) पृथ्वी आणि दुसरे ग्रह पश्चिमेपासून पूर्वेकडे वेगवेगळ्या अंतराने सूर्याला प्रदक्षिणा करितात, आणि पृथ्वी आपल्या आंसाभोंवती रात्रंदिवस मिळून एकदा फिरती. पहिल्या व दुसऱ्या सिद्धांताला प्रमाण नाही, आणि यांची सिद्धि करायला दुस्तर अडचणी आहेत; यांतील एक अडचण अशी आहे की, अचळ तारे जे भगणित दूर झणून प्रमाण आहे ते पृथ्वीभोंवते रोज रोज फिरतात असें झणवें लागेल. परंतु तिसऱ्या सिद्धांताला अस्या अडचणी नाहीत, आणि आकाशांतील मंडळांचे स्थान व स्वरूप याचा फेरफार यथायोग्य दिसतो. ज्याने हा सिद्धांत स्थापिला त्याच्या नावावरून या सिद्धांताला कोपर्निकन सिद्धांत असें झणतात. हा सिद्धांत सुमारे १०० वर्षांपूर्वी स्थापिला आणि आतां हाच सर्व सुधारलेल्या लोकांत चालतो.

सूर्याविषयी.

सूर्य ज्यावरून ग्रहादिकांस सूर्यमंडळी असें नाव पडलें, तो त्या मंडळींत मुख्य आहे. त्याचा व्यास सुमारे ८,८५,००० आठ लक्ष पंचा-ऐशी हजार मैल, झणजे पृथ्वीच्या व्यासापेक्षां शंभरपट मोठा आहे. सूर्य एवढा मोठा आहे, परंतु आह्मांस लाहान दिसतो, कारण की तो पृथ्वीपासून सुमारे ९,५०,००,००० नव कोटी पन्नास लक्ष मैल दूर आहे. सूर्य स्वता उष्ण तेजोरूप आहे, आणि त्याच्याच तेजावरून सूर्यमंडळींतील सर्व ग्रह व उपग्रह तेजस्वी आहेत. सूर्य आणि त्याच्या मंडळींतील ग्रह यांचे महत्त्व व गति व दूरत्व हीं पुढल्या कोष्टकांत लिहिली आहेत.

ग्रहांचें महत्त्व व गति व दूरत्व.

नांव.	व्यास- मैल सुमारे.	आंसाभोंवतें फिरजे. दिवस. अवर. मिनिट.	सूर्याभोंवतें फिरजे. वर्ष. दिवस. अवर.	सूर्यापासून दूरत्व. मैल सुमारे.
सूर्य	८,८५,०००	२५ २० ८७ २३	३,७०,००,०००
बुध	३,१४०	१ .. ५	.. २२७ १७	६,८०,००,०००
शुक्र	७,७००	.. २३ २३	.. २२७ १७	९,५०,००,०००
पृथ्वी	७,९१२	१	१	१४,२०,००,०००
मंगळ	४,२००	१ .. ३९	१ ३२३ १८	४८,५०,००,०००
बृहस्पति	८९,०००	.. १० ..	११ ३१५ १५	८९,००,००,०००
शनि	७९,०००	.. १० २९	२९ १६४ ७	८९,००,००,०००
हशाल	३५,०००	.. ७ ..	८३ २९४ ९	१,८०,००,००,०००

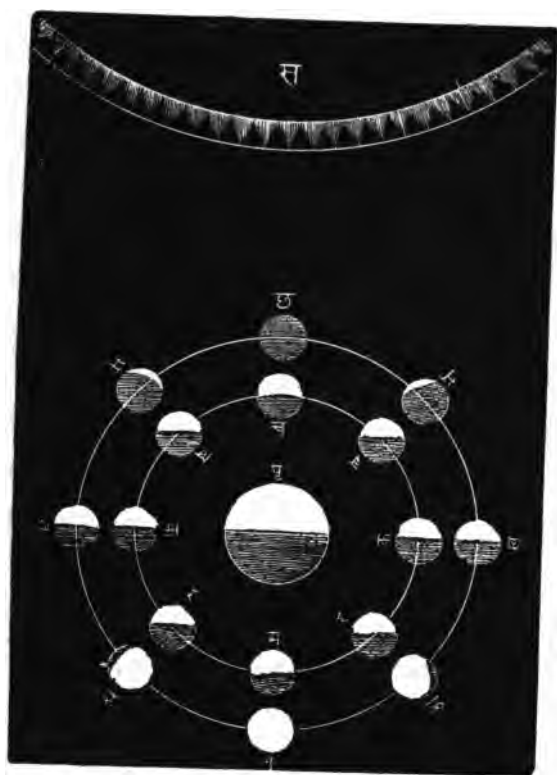
या कोष्टकाचा हिशोब कसा बसविला असे जर बुसाल, तर बुधकळ निपुण ज्योतिषी यांनी दुर्बीन इत्यादि यंत्रांकडून बहुत दिवसांपासून शोध करून हा हिशोब बसविला. पहिल्याने याचा उपक्रम निघाला, तेव्हापासून शुद्ध होत होत चालला. आलीकडे बहुतकरून यांत चूक सापडत नाही, झणून तोच कार्य झाला असे समजावे. ह्या समोरच्या आकृतीवरून सूर्यमंडलीतील ग्रहांचें सूर्यापासून दूरत्व कोणत्या अनुक्रमाने आहे ते दिसेल, परंतु त्यांचें महत्त्व व दूरत्व किती आहे हें समजणार नाही.

चंद्राविषयी.

चंद्र जो पृथ्वीचा उपग्रह आणि तिच्याभोंवतें फिरतो त्याचा व्यास २,१६० मैल आहे, आणि तो पृथ्वीपासून ९,३८,५४५ दोन लक्ष अडतीस हजार पांचशें पंचेताळीस मैल दूर आहे. तो सत्तावीस दिवस, सात अवर, त्रेंचाळीस मिनिटांनी पृथ्वीला प्रदक्षिणा करितो; परंतु सूर्याभोंवती पृथ्वीची गति चालू आहे, झणून अमावास्यापासून दुसऱ्या अमावास्यापर्यंत २९ दिवस, बारा अवर, चवेताळीस मिनिट लागतात. चंद्र जितक्या वेळांत पृथ्वीला प्रदक्षिणा करितो तितक्यांत तो एकदा आपल्या आंसाभोंवतें फिरतो, झणून चंद्राची एक बाजू नेहमी आम्हाकडे असते. चंद्राच्या व्यासापेक्षा सूर्याचा व्यास चारशेंपट मोठा आहे. परंतु चंद्र आम्हाला सूर्याएवढाच दिसतो, कारण की सूर्य चंद्रा-

पेक्षा चारशेंपट दूर आहे. चांगल्या दुर्बिनीने चंद्राच्या प्रदेशावर डोंगर व समुद्र यांसारिखे काही दिसते. चंद्र स्वता प्रकाशमान नाही, परंतु साजगर सूर्याचे तेज पडल्यामुळे तो आह्लास-प्रकाशित दिसतो जी बाजू सूर्याकडे आहे ती मात्र प्रकाशती. ती बाजू तर पौर्णिमेस पृथ्वीकडे बरोबर होती, ह्मणून चंद्र आह्लास पूर्ण दिसतो. आणि अमावास्येस त्याची मागील बाजू जिजवर सूर्याचा प्रकाश भगदी नाही ती पृथ्वीकडे असती, ह्मणून तो आह्लास दिसत नाही. चंद्राच्या गतिमुळे त्याची प्रकाशित बाजू जसजसी आह्लाकडे येती, तसतसा तो मोठा दिसू लागतो. पौर्णिमेनंतर याच कारणावरून कमी दिसत जातो. हा विषय समोरची आकृती पाहिली ह्मणजे स्पष्ट होईल.

ही आकृति असी कीं (स) ही सूर्य दिशा आहे, (पृ) ही पृथ्वी जाणावी, आणि (च), (ब), (क), (र), (म), (र), (क), (ब), हीं चंद्राचा गमनमार्ग दाखवितात; आणि त्या स्थानीं असतां चंद्र आह्लास कसा दिसतो हे (छ), (भ), (ख), (ळ), (न), या आकृतीनी दाखविले आहे. ज्या दिवसी चंद्र (च) स्थानीं आहे तेव्हां (छ) यासारिखा काळोखमय बाजू पृथ्वीकडे असतां तो पृथ्वीवरील लोकांस दिसत नाही. त्या दिवसाला अमावास्या ह्मणतात. पुढे चंद्र गमन करीत करीत (ब) स्थानीं आला ह्मणजे शुक्लचतुर्थी, तेव्हां त्याची कोर मात्र (भ) याजवळच्या आकृतिसारिखा दिसती; (क) स्थानीं आला ह्मणजे अष्टमी आहे, आणि (ख) या जवळच्या आकृतिसारिखा चंद्र दिसतो; (र) स्थानीं आला ह्मणजे एकादशी आहे, आणि चंद्र (ळ) याजवळच्या आकृतिसारिखा दिसतो; (म) स्थानीं आला ह्मणजे चंद्र (न) याजवळच्या आकृतिसारिखा पूर्ण दिसतो, ह्मणून त्या दिवसास पौर्णिमा ह्मणतात. प्रतिपदेपासून पौर्णिमेपर्यंत जे दिवस त्यांस शुक्लपक्ष ह्मणतात. पुढे चंद्र (र) स्थानीं आला ह्मणजे कृष्ण चतुर्थी, (क) स्थानीं आला ह्मणजे अष्टमी, (ब) स्थानीं आला ह्मणजे एकादशी, याप्रमाणें प्रतिपदेपासून अमावास्येपर्यंत जे दिवस त्यांस कृष्णपक्ष ह्मणतात.

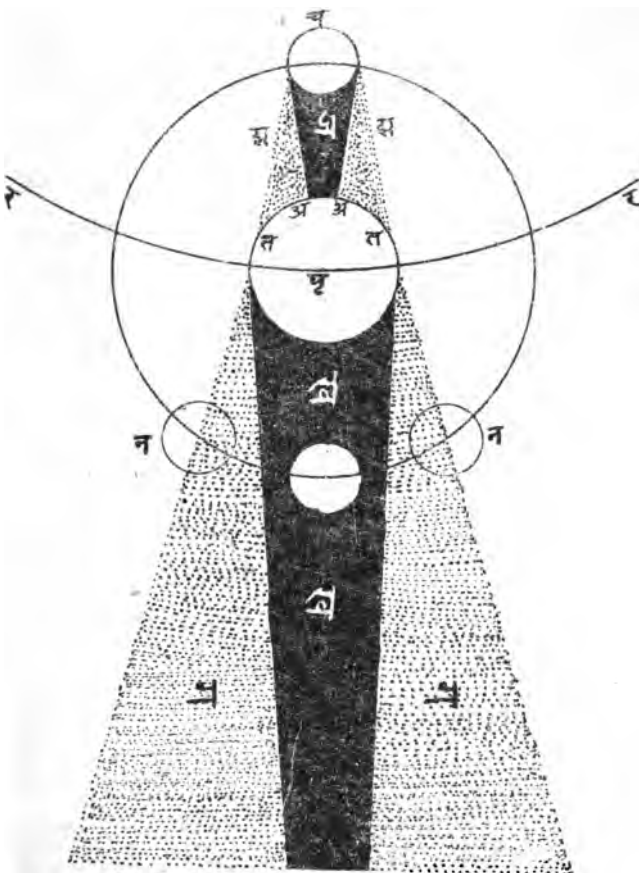
कालविभाग.

पृथ्वी आपल्या आंसाभोंवतें फिरती हेंच रात्र आणि दिवस होण्याचें कारण आहे. पृथ्वीची जी बाजू सूर्याकडे आहे तेंच दिवस असतो, आणि त्याच वेळेस दुसऱ्या बाजूस रात्र असती. पृथ्वी सूर्याला प्रदक्षिणा करीत असता तिचा आंस कधी समोर कधी तिरकस असा होतो. त्याच्या तारतम्याने रात्रंदिवस कमी जास्त होतात. मध्यरेषेच्या उत्तरेकडेस जेव्हां दिवस मोठा आणि रात्र लाहान त्याच वेळेस दक्षिणेकडे दिवस लाहान आणि रात्र मोठी होती. आणि याच कारणावरून दक्षिण आणि उत्तर असीं दोन अयनें होतात. जून महिन्याची २१ वी तारीख हा दिवस मध्यरेषेच्या उत्तरेकडे सर्व ठिकाणीं सर्वांहून मोठा आहे आणि दक्षिणेकडे सर्वांहून लाहान आहे. आणि डिसेंबर महिन्याची २१ वी तारीख हा दिवस उत्तरेकडे सर्व ठिकाणीं सर्वांहून लाहान आणि दक्षिणेकडे सर्वांहून मोठा आहे, असीं उलटपालट आहे. आणि सप्टेंबर महिन्याच्या २३ व्या तारिखेस रात्रंदिवस सर्व ठिकाणीं समान असतात. पृथ्वीचा आंस असा फिरतो कीं सर्वांहून मोठ्या दिवसीं मध्यरेषेपासून उत्तरेकडे आणि दक्षिणेकडे २३ ॥. अंशावर सूर्य येतो. ज्या दिवसीं उत्तरेकडे २३ ॥. अंशावर सूर्य येतो त्याच दिवसीं दक्षिण ध्रुवापासून २३ ॥. अंशापर्यंत जे राहणारे लोक त्यांस सूर्य काहीं दिसत नाही. तसाच दक्षिणेकडेस जातो तेव्हां उत्तर ध्रुवापासून २३ ॥. अंशापर्यंत दिसत नाही. मध्यरेषेपासून उत्तरेकडे सूर्य गेला ह्मणजे उत्तर ध्रुव या ठिकाणीं साहा महिन्याचा दिवस होतो, आणि दक्षिण ध्रुव एथें साहा महिन्याची रात्र होती. तसेंच दक्षिणेकडे सूर्य गेला ह्मणजे दक्षिण ध्रुव या ठिकाणीं साहा महिन्याचा दिवस, आणि उत्तर ध्रुव या ठिकाणीं साहा महिन्याची रात्र होती. आणि मध्यरेषेपासून जस जसे दक्षिणेकडे किंवा उत्तरेकडे आपण जातो तसतसा रात्र दिवसाच्या कमीजास्तपणांत फेरफार पडतो. असा मुंबईस सर्वांहून जो मोठा दिवस तो सुमारे १३. अवर आहे, आणि सर्वांहून

लाहान तो सुमारे १० ॥॥. अवर आहे, असा अडीच अवराचा फेर पडतो. परंतु विलायतेतील लंडन शहरांत सर्वांहून मोठा दिवस सुमारे १७ अवर आहे आणि सर्वांहून जो लाहान तो ७ अवर आहे असा १० अवरांचा फेर पडतो.

दिवस लाहान मोठा होण्याचे जे कारण तेच हिवाळा व उन्हाळा होण्याचे कारण आहे. पृथ्वीचा जो ध्रुव सूर्याकडे फिरतो तिकडच्या गोलार्धावर सूर्याचे किरण समोर पडतात, झणून तेथे उन्हाळा होतो; आणि दुसऱ्या गोलार्धावर तिरकस पडतात, झणून तेथे हिवाळा होतो. हेंच ऊन कमी जास्त होण्याचे मुख्य कारण आहे. परंतु ऊन कमी जास्त होण्याची दुसरीहि कारणे आहेत, झणजे जसजसा दिवस लाहान मोठा होतो तसतसे ऊन कमी जास्त होतें. अणखी दुसरें एक कारण असे आहे की जसजसे ढग येतात आणि पाऊस पडतो तसतसे ऊन कमी होतें. यावरून जून महिन्याची २१ वी तारीख हा दिवस सर्वांहून मोठा आहे, तथापि या देशांत ऊन फार लागत नाही, कारण की त्या वेळेस ढग व पाऊस असतो. अणखी एक गोष्ट, उन्हाळा आणि हिवाळा यांजमुळे जसे भूमीवर हवेचे मोठे अंतर पडते तितके अंतर समुद्रावर होत नाही. पावसळ्याचे कारण तर वेगळे आहे परंतु वरोबर समजण्यांत आले नाही, आणि नेमहि सांपडत नाही, कारण मुंबई इलाख्यांत पावसाचा काळ वेगळा, आणि मद्रास इलाख्यांत वेगळा आहे. मिसर देशांत तर पाऊस कांहींच पडत नाही, आणि विलायतेत वार मास कांहीं पाऊस पडत असतो.

काळाचे विभाग असे आहेत की, वर्ष, महिने, सप्तक, दिवस, अवर इत्यादि; किंवा हिंदूरीतीप्रमाणे, वर्ष, अयने, ऋतु, महिने, पक्ष, दिवस इत्यादि. पृथ्वीला सूर्याभोवते एक प्रदक्षिणा करायाला जो काळ लागतो त्याला वर्ष झणतात. आणि पृथ्वीभोवते चंद्राला एक प्रदक्षिणा करायाला जो काळ लागतो त्याला महिना झणतात. पृथ्वीला आपल्या आंसाभोवते फिरायाला जो काळ लागतो त्याला दिवस झण-

तात. सूर्यमंडळीच्या गमनाला जो नेम देवाने लाविला त्यावरून हे काळमान स्थापिले आहे. तसें लोकांस ज्या आज्ञा देवाने लावून दिल्या त्यावरून सप्तकाचें मान केलें आहे. सप्तकाचें मान बहुतकरून सर्व लोकांमध्ये चालत आहे, परंतु त्याचें कारण कोणतें हें बहुतकरून लोकांस ठाऊक नाही. ते असें कीं देवाने साहा दिवसांत सृष्टि उत्पन्न केली, आणि सातव्या दिवसी तो स्वस्थ राहिला, यास्तव याने सातव्या दिवसाला पवित्र केलें, ह्मणजे तो दिवस प्रपंचाचा उद्योग सोडून देव जो सर्वांचा उत्पन्न करणारा त्याचें गौरव आणि आपल्या तारणाचा विचार या कामांत घालवावा ह्मणून लोकांस आज्ञा केली. त्या दिवसाला शाब्बाथ ह्मणजे विसांवा असें नांव दिलें. शाब्बाथाविषयी जी आज्ञा ती असून काईम आहे, आणि ती सर्व लोकांस लागती. सर्व लोकांमध्ये सप्तकाचें मान चाललें आहे, तथापि शाब्बाथ जो आदितवार तो आज्ञेप्रमाणें पाळण्याची वहिवाट चालली नाही. परंतु शाब्बाथ पाळण्याचे उपयोग बहुत आहेत, कारण कीं तेणेंकरून उद्योगापासून विसांवा होतो ह्मणून शरीराला हितकारक आहे; आणि ईश्वराचें भजन एकाग्रतेने होतें ह्मणून आत्म्यालाहि हितकारक आहे.

ग्रहणें.

सूर्यमंडळींतील कोणताहि ग्रह स्वतां तेजोरूप नाही. ते केवळ सूर्याच्या तेजाने प्रकाशतात, ह्मणून ते सूर्याभोंवतें प्रदक्षिणा करीत असतां जेव्हां ग्रह किंवा उपग्रह यांची छाया दुसरे ग्रह किंवा उपग्रह यांवर पडती तेव्हां ग्रहण होतें. जसें सूर्य व चंद्र यांमध्ये पृथ्वी आली ह्मणजे तिची छाया चंद्रावर पडती यामुळे चंद्रग्रहण होतें; आणि सूर्य व पृथ्वी यांच्यामध्ये चंद्र आला ह्मणजे चंद्राची छाया पृथ्वीवर पडती, तेव्हां सूर्यग्रहण होतें. याविषयीं समोरची आकृति पाहा.

ही आकृति अशी आहे कीं, (स) सूर्य, (पृ) पृथ्वी (र) (र) पृथ्वीचा गमनमार्ग, (च) (प) (न) (म) चंद्राचा गमनमार्ग, (ख) (ख) पृथ्वीची

पूर्ण छाया, (ग) (ग) पृथ्वीची अपूर्ण छाया, (ज) चंद्राची पूर्ण छाया, (झ) (झ) चंद्राची अपूर्ण छाया, असे. समजावें. जेव्हां चंद्र पृथ्वी व सूर्य यांच्यामध्ये (च) एथे येऊन त्याची छाया पृथ्वीवर पडती ह्मणजे तो सूर्याच्या आड येतो तेव्हां सूर्यग्रहण होतें. सूर्यास कधी कधी अल्पांशी व कधी कधी सर्वांशी ग्रहण लागतें. याचें कारण हें कीं जेथें चंद्राची पूर्ण छाया पडती ह्मणजे (अ) (अ) यांच्यामध्ये तेथे जो कोणी आहे त्याला सर्वांशी ग्रहण दिसतें. आणि अपूर्ण छाया ह्मणजे (अ) (त) यांच्यामध्ये जो आहे त्याला अल्पांशी मात्र दिसतें. जेव्हां चंद्र पृथ्वीच्या पूर्ण छायेत ह्मणजे (ख) (ख) स्थानी येतो तेव्हां सर्वांशी चंद्र ग्रहण होतें. आणि जेव्हां तो पृथ्वीच्या अपूर्ण छायेत येतो तेव्हां अल्पांशी ग्रहण होतें. सर्वांशी ग्रहण बहुतकरून सूर्याला लागत नाही, कारण चंद्र जो पृथ्वी व सूर्य यांमध्ये आल्यामुळे ग्रहण पडतें तो पृथ्वीपेक्षां लाहान आहे. आणि या कारणामुळे कोणतेहि सूर्यग्रहण सर्व देशांत दिसत नाही. चंद्रग्रहण पौर्णिमेसच येतें, कारण पृथ्वी गमन करीत असतां त्याच वेळेस सूर्य व चंद्र यांमध्ये येतो. आणि सूर्यग्रहण अमावास्येस येतें, कारण कीं चंद्र गमन करीत असतां त्याच वेळेस तो पृथ्वी व सूर्य यांमध्ये येतो. चंद्र प्रदक्षिणा करितांना दरमहिन्यांत सूर्य व पृथ्वी यांमध्ये येतो आणि तसीच पृथ्वी दरमहिन्यांत सूर्य व चंद्र यांमध्ये येती तर सूर्यचंद्रग्रहणें दरमहिन्यास कां येत नाहीत, असें जर कोणी ह्मणेल, तर याचें कारण असें आहे कीं, चंद्र व पृथ्वी गमन करीत असतां बहुतकरून अमावास्येस व पौर्णिमेस सूर्य, चंद्र आणि पृथ्वी हीं एकाच रेषेत येत नाहीत, ह्मणून पृथ्वी व चंद्र यांची सावली एकमेकावर पडत नाही; त्यामुळे ग्रहण दरमहिन्यास होत नाही. चंद्रग्रहणापेक्षां सूर्यग्रहण लौकर येतें, परंतु चंद्राची सावली जिजमुळे सूर्यग्रहण होतें, ती पृथ्वीच्या थोडक्या प्रदेशावर पडती, ह्मणून एखाद्या ठिकाणी सूर्यग्रहण विलंबाने येतें. या कारणावरून सूर्याला सर्वांशी ग्रहण बहुतकरून येत नाही. वर्षातून सातपेक्षां अधिक आणि दोहोंपेक्षां कमी असीं ग्रहणें होत नाहीत, परंतु अजमासे वर्षातून चार होतात.

पुराणांत ग्रहणाचें कारण असें सांगितलें आहे कीं, तमोरूप जे राहु व केतु हे चंद्र व सूर्य यांस ग्रसितात, तेव्हां ग्रहण होतें. मग आकाशांतील रेवमंडळीस संकट पडल्यावर ते येऊन यांस सोडवितात. या मताला प्रमाण काय असें जर पुसलें, तर पुराणाखेरीज दुसरे कांहीं प्रमाण नाहीं, आणि या मताची उत्पत्ति करायाला लागलें तर अगदी सिद्धीस येणार नाहीं. पुराणांत देखील राहुकेतुविषयीं देवदेवगळ्या कथा आहेत. हिंदुज्योतिषीं जे ग्रह वर्तवितात ते पुराणाचें मत मानित नाहींत. आणि मानितील, तर ग्रहणाचा मेळ कांहींच बसणार नाहीं. परंतु मागे सांगितलेल्या मताप्रमाणें मेळ बरोबर बसतो.

रानटी लोक ग्रहणाविषयीं फसतात याविषयीं एक गोष्ट.

सन १४९२ वांत कोलंबसनामें एक साहेब नवीन देशांचा शोध करित करित निघाला. तो आमेरिका देशांतील सांनसाल्विदार बेटांत प्रथम आला. तेव्हां तेथील लोक सर्व रानटी होते, आणि त्यांस वाटलें कीं हीं याचीं जाहाजें आकाशावरून उतरलीं असावीं व यांत बसलेले हे देव आहेत. असें जाणून त्यांला हर्ष झाला आणि खाण्याच्या जिनसा मोल्या भक्तीने पुष्कळ देऊन त्यांला देवास रिखें मानिलें. परंतु कोलंबसाच्या जवळचे लोक पार दुष्ट होते आणि त्यानीं तेथें फार वाईट केलें, त्यामुळें त्या दुष्टांपासून ते दूर राहून त्यांला खाणेंपिणें आणिलें नाहीं, यास्तव कोलंबस व त्यांचे लोक तेथें फार हाल पावले आणि आपण उपासानी मरूं असें त्यांस भय वाटलें.

तेव्हां कोलंबसाला खगोलविद्या चांगली माहीत होती, आणि तीन दिवसानी चंद्रग्रहण होणार आहे, हें ठाऊक होतें, ह्मणून त्या रानटी लोकांच्या सरदारांला बोलावून आणून त्याने सांगितलें कीं आह्मांस तुमच्यासीं मोठें बोलणें आहे ह्मणून तुम्ही एथें तीन दिवसानी यावें. मग

तिसरे दिवसी ते आले. तेव्हा तो बोलला की आह्मी आकाशांतल्या मोठ्या देवाचे भक्त आहो, असे असतां तुम्ही आह्माला खायाला देत नाहीं झणून त्याचा तुझावर फार राग झाला आहे, व तो खरा कशावरून, या-विषयीं प्रमाण असे आहे कीं आजच्या रात्री चंद्राचा रंग बदलेल, आणि अगदीं अंधार पडेल. तर तुझावर त्याची केवढी अवकृपा आहे, आणि तुझास केवढी शिक्षा मिळेल हें यावरून तुम्ही जाणावे झणजे तुझामध्ये दुष्काल पडून पराकाष्ठेची मरी शिरेल.

हें कोलंबसाचें बोलणें ऐकून सांतील कित्येकांस भय वाटलें, व कि-त्येकांस लबाडी वाटून ठग्न केली. परंतु कसें होतें तें पाहोवें झणून जपत बसले होते. इतक्यांत सांगितल्या वेळेस ग्रहण लागूं लागलें. तेव्हां सांस भय फार वाटलें, आणि जसजसें ग्रहण वृद्धिगत होऊं लागलें तसतसें यांच्या मनांत अधिक भय वाढत चाललें. तेव्हां खाण्याचे जिन्नस घेऊन मोठ्याने रडत ओरडत हाय हाय करून त्या गलबता-कडे चालले आणि कोलंबसाच्या पायां पडून विनंती केली कीं आमचा नाश न व्हावा झणून आह्माविषयीं देवाजवळ प्रार्थना करावी आणि तुम्ही सांगितल्याप्रमाणें आह्मी वागूं. तेव्हां कोलंबस लबाडीने बोलला, असे आहे, तर मी देवापासीं विनंती करितों. इतकें बोलून तो आपल्या खो-लींत ग्रहण खग्रास होई तोंपर्यंत राहिला, आणि ते लोक फसून समुद्र-कांठीं हाय हाय करीत होते. मग ग्रहण सुटायचा आरंभ होतांच तो बाहेर येऊन बोलला कीं देवापासीं तुमची प्रार्थना केली. आणि तुम-च्या बोलण्याप्रमाणें खाने मान्य करून क्षमा केली, आणि त्याच्या प्रत्यया-साठीं पूर्वीप्रमाणें चंद्राचा प्रकाश करितों, झणून सांगितलें आहे. नंतर तसें होऊं लागलें, तेव्हां ते लोक त्याचा उपकार माणून बोलल्याप्रमाणें नाना प्रकारचे सुंदर पदार्थ देऊं लागले. आणि आकाशांत काय हो-णार, तें खास समजतें, झणून यावर ईश्वराची मोठी कृपा आहे, असे समजून ओंपर्यंत तो तेथें राहत होता तोंपर्यंत खास तेथें कांहीं कभी नव्हतें. ते लोक फसून त्या लबाड मनुष्यांस पुष्कळ भेट देत असत.

ही सदरींची गोष्ट खरी आहे. ती अरविंग्स् कोलंबस पुस्तकातून उतरून घेतली आहे.

तर सदरी सांगितल्याप्रमाणे वेळोवेळ देशोदेशीं कित्येक लोक ग्रहणांचे भय धरून फसले गेले. परंतु जे खगोलविद्या शिकून ग्रहणांचे कारण समजतात, त्यांस ग्रहणांविषयी अगदी भय नाही. केवळ चंद्र-सूर्य मावळण्याप्रमाणे त्यांस वाटते. परंतु वर्षांतून एक दोन वेळ मात्र ग्रहण येते म्हणून कांहींसे लक्ष लागत असेल. असे आहे यास्तव ग्रहणाबद्दल व्यर्थ हाल भोगण्याचे प्रयोजन नाही. ते केवळ अज्ञान आहे.

भरतीओहटीविषयीं.

१ भरती ओहटी यांचे कारण.—समुद्राचे पाणी चढत चढत कांठाजवळ येऊन उतरत जाते, हें प्राचीन काळापासून लोकांच्या पाहण्यांत आले आहे, परंतु याचे कारण काय हें त्यांच्या लक्षांत पुरतें आले नाही. पाणी चढतें याला भरती म्हणतात, आणि उतरतें याला ओहटी म्हणतात. चंद्राच्या फिरण्याच्या कालाप्रमाणे भरती येती हें पाहून ती चंद्राच्या योगाने होती असे लोक समजू लागले, परंतु न्युटन साहेबाने गुरुत्वाच्या आकर्षणविषयीं सिद्धांत केले तोंपर्यंत भरती ओहटीचे कारण बरोबर समजले नव्हते.

सूर्य आणि चंद्र यांच्या आकर्षणशक्तीने भरती येती असे आतां समजले आहे. ते असे कीं सूर्य आणि चंद्र यांजवळ पृथ्वीचा जो भाग आहे त्याजवर त्यांची आकर्षणशक्ति विशेष पडती म्हणून पाणी चंचल असतां पृथ्वीच्या केंद्रापेक्षा थोडेसें त्यांजकडे ओढले जाते आणि मोठ्या लाटेसारखे उभे राहते; आणि सूर्य, चंद्र, यांपासून पृथ्वीचा जो भाग दूर आहे त्याजवर त्यांची आकर्षणशक्ति पृथ्वीच्या दुसऱ्या भागापेक्षा कमी आहे म्हणून पृथ्वी त्याजपासून ओढली जाऊन तेथील पाणी चढल्यासारखे राहते. आणि पृथ्वी फिरत असतां त्या दोन मोठ्या कल्पित लाटा

पूर्वेगासून पश्चिमेकडे लोटत लोटत पृ.वीला प्रदक्षिणा करितात. सूर्य चंद्रापेक्षां फार मोठा आहे ह्मणून त्याची आकर्षणशक्ति जास्त असवी खरी, परंतु चंद्र सूर्यापेक्षां फार जवळ आहे ह्मणून त्याची आकर्षण-शक्ति सूर्यापेक्षां अडीचपट जास्त होती.

२ भरती कमी जास्त होती याचें कारण.— अमावास्या आणि पौर्णिमा या दिवसां भरती व ओहटी मोठी होती, कारण की त्या वेळेस सूर्य आणि चंद्र या दोघांचें आकर्षण एकाच रेंवेत आहे. परंतु त्या वेळेसून भरती व ओहटी सुमारे अष्टमीपर्यंत कमी होत जाती. त्या वेळेस सूर्याची आणि चंद्राची प्रेरणा परस्परें विरुद्ध असती ह्मणून भरती व ओहटी कमी होतात.

जेव्हां चंद्र आपल्या गमनमार्गाच्या उच्चस्थानी आहे तेव्हां त्याचें दूरत्व पृथ्वीपासून जास्त आहे, आणि जेव्हां तो आपल्या नीचस्थानी आहे, तेव्हां त्याचें दूरत्व कमी आहे, आणि जसजसा चंद्र पृथ्वीच्या जवळ येतो तसतशी त्याची आकर्षणशक्ति जास्त होत जाती. पृथ्वीचा जो भाग मध्यरेषेजवळ आहे तो सूर्य चंद्र यांच्या खालीच येतो ह्मणून तेथे भरती ओहटी विशेष होती, आणि तेथून दक्षिणेकडे व उत्तरेकडे भरती ओहटी कमी होत जाती.

समुद्रतीराच्या आकृतीवरून त्याजवळच्या भरती ओहटीचे फार भेद पडतात. भरती पूर्वेकडून पश्चिमेकडे येती ह्मणून जर नद्यांचीं तोंडे किंवा खाड्यांचीं तोंडे पूर्वेकडे आहेत तर त्यांच्या आकारासारिखें त्या-जमध्ये भरतीचें पाणी शिरून भरती विशेष होती. असी एका ठिकाणीं भरती ४८ हात येती. परंतु प्रदेशाच्या पश्चिम कांठांस भरती थोडी येती. पाण्याचा लाहानसा जमाव ह्मणजे सरोवर यामध्ये भरती अगदीं थोडी येती.

३ भरती येण्याचा काळ.—जर भरती केवळ चंद्राच्या योगाने होत असती तर रोजरोज सुमारे ५० मिनीटांच्या अवकाशाने यावी, कारण की चंद्राच्या फिरण्याचा काळ त्याप्रमाणें आहे. परंतु जेव्हां

सूर्य चंद्राच्या पाठीमागे ह्मणजे चंद्राच्या पूर्वेकडे आहे तेव्हां पाणी अखडून भरती उशिराने येती, आणि जेव्हां त्याच्या पुढे आहे ह्मणजे पश्चिमेस आहे तेव्हां भरती लौकर येती, ह्मणजे कृष्णपक्ष आणि शुक्लपक्षांतील अष्टमीपावेतो भरती लौकर येती आणि अष्टमीनंतर उशिराने येती. समुद्रतीराच्या आकारावरूनहि भरती येण्याची वेळ बदलती. मुंबईमध्ये अमावास्येच्या आणि पौर्णिमेच्या दिवसीं सवाभकरा वाजतां भरती येती. गोंवेदेशामध्ये साडेचार वाजतां येती. मालाका देशांत साडेदाहा वाजतां येती. इ०

सूर्य आणि चंद्र यांच्या ठिकाणावरून जो भरती येण्याचा काल फिरतो तो या पुढील कोष्टकावरून कळू येतो.

चंद्राचा मध्यान्हकाल.

कालाचा फेरफार.

वजा करणे.

०

अवर.

मिनिट.

१

०

१७

२

०

३४

३

०

५०

४

१

३

५

१

९

६

१

३

७

०

३५

मिळवणी.

८

०

२

९

०

२३

१०

०

२४

११

०

१४

१२

०

०

या कोष्टकांच्या पहिल्या घरांत चंद्राचा मध्यान्ही येण्याचा काल मांडला आहे. दुसऱ्या घरांत किती वजा करावे किंवा मिळवावे हे मांडले आहे.

याविषयी उदाहरण. चंद्र चार वाजता मध्यान्ही आला असता मुं-
नईमध्ये भरती किती वाजता येईल ? तपसील. पहिल्या घरांमध्ये चार
औवर पाहून सांग्यासमोर एक औवर तीन मिनिटे दुसऱ्या घरांत मा-
डली आहेत, ती चार औवरांतून वजा करून बाकी दोन औवर सत्ता-
वन मिनिटे राहिली ती बाकी अमावास्या आणि पौर्णिमा ज्या वेळेस भ-
रती येतो झणजे सवा अकरा औवर यांत मिळवावी. जी बेरीज झणजे
१४ औवर १२ मिनिटे, किंवा १२ वजा करून बाकी २ औवर १२
मिनिटे राहतात तेव्हा भरती येती. आणि गोंवे एथे त्या दिवशी भर-
ती ७ औवर २७ मिनिटे या वेळेस येती.

जेव्हा चंद्र मध्यान्ही बरोबर क्लाकावर येत नाही असे की सवाचार
किंवा साडेचार क्लाक इ. तेव्हा ज्या दोन पूर्ण क्लाकांमध्ये येतो त्या दोहों-
च्या फेरफारांचे काय अंतर आहे ते पाहून धरावे. उदाहरण जर चंद्र
मध्यान्ही सवातीन वाजता येतो तर तीन वाजता याचा फेरफार ५०
मिनिटे. आणि चार वाजता याचा फेरफार १ औवर तीन मिनिटे.
त्या फेरफारांचे अंतर १३ मिनिटे आणि सांग्या चवथा हिस्ता झणजे
सुमारे ३ मिनिटे, यांत ५० मिळवावे आणि हाच फारफेर हिशोबांत
धरावा.

चंद्र १० औवर २० मिनिटे मध्यान्ही आला असता मुंनईमध्ये भ-
रती किती वाजता होती ? तपसील. एथे पहिल्या घरांत १० या-
समोर २४ मिनिटे लिहिली आहेत, आणि ११ यासमोर १४ लिहिली
आहेत तर एका औवराचे अंतर १० मिनिटे आणि २० मिनिटे झ-
णजे औवराचा तृतीयांश असता १० मिनिटांचा तृतीयांश झणजे सु-
मारे ३ हे त्या २४ सांतून वजा करून बाकी राहिले २१ मिनिटे, ती
१० औवर २० मिनिटे यांत मिळवून १० औवर ४१ मिनिटे झाली
आणि अमावास्या व पौर्णिमेच्या दिवशी भरतीची ११ औवर १५ मि-
निटे मिळवून २१ औवर १६ मिनिटे झाली, सांतून १२ वजा करून
बाकी ९ औवर ५६ मिनिटे या वेळेस भरती येती.

४ भरतीचा उपयोग—भरतीचे उपयोग बहुत आहेत. समुद्राच्या कांठीं जेथे अनेक प्रकारचा केरकचरा जमतो तो धुतला जातो. तारवें भरतीच्या वेळेस बंदराजवळ पोंचलीं असतां ओहोटी झाली झणजे त्यांतील भरगत काढण्याची किंवा घालण्याची सोय पडती. भरती आली झणजे बहुतेक नद्या नौकाप्रवेश्य होतात, तेणेंकरून व्यापाराची फार सोय पडती. भरती ओहटीच्या योगें मासे धरण्याची तजवीज चालली होती. कोठें कोठें भरतीच्या योगाने यंत्रे चालवितात, तें असें कीं एक बांध करून त्याला दोन दारें बसवितात, एक समुद्राकडे उघडतें आणि एक भूमीकडे उघडतें. मग भरती येऊं लागली झणजे पाण्याच्या जोराने पहिलें दार बंद होतें आणि दुसरें दार उघडलें जातें, त्यांतून पाणी जात असतां यंत्र फिरतें. आणि भरती पूर्ण येऊन ओहटी चालू झाली झणजे त्या पाण्याने तें दार बंद होऊन दुसरें दार उघडलें जातें आणि त्यांतून पाणी वाहत असतां तेणेंकरून तेंच यंत्र फिरतें.

सन १८४७ सांत मुंबई मुकामीं प्रतिमहिन्यांत प्रतिदिवसीं भरती किती वाजतां होणार याचें कोष्टक लिहिलें आहे.

अधिक दिवसाचें वर्ष.

साधारण मानाने एका वर्षाचे दिवस ३६५ आहेत, आणि चवथ्या वर्षी ३६६ दिवस येतात. तो अधिक दिवस फेब्रुएरी महिन्यांत येतो, तेव्हां त्या महिन्याचे दिवस २९ होतात, आणि दुसऱ्या वर्षी त्याचे दिवस २८ असतात. कोणत्या वर्षी अधिक दिवस येतो हें समजण्याकरितां सनाच्या संह्येला ४ यांनी भागावें, जर शेष काहीं न राहिलें तर तें वर्ष अधिक दिवसाचें आहे असें समजावें. उदाहरण. सन १८४४ हें वर्ष अधिक दिवसाचें होतें, कारण कीं त्यामध्ये चोहोंचा भाग बरोबर बसला. त्याप्रमाणें १८४८ आणि १८५२, हीं वर्षे अधिक दिवसाचीं असें समजावें.

महिन्यांचे दिवस.

कोणत्या महिन्याचे दिवस ३१ आहेत हें समजण्यासाठी आपल्या डाव्या हाताच्या बोटांवर मार्च महिन्यापासून महिने मोजावे, ते येणेंप्रमाणें. अंगुष्ठ मार्च, तर्जनी एप्रिल, मध्यम मेय, अनामिका ज्यून, कनिष्ठिका जुलई, मग फिरून अंगुष्ठ आगस्त, तर्जनी सप्टेंबर इत्यादिक. असें मोजून जे महिने अंगुष्ठ, मध्यम, कनिष्ठिका, यांवर आले त्यांचे दिवस ३१ जाणावे.

वर्ष, महिना आणि तारीख सांगितल्यावरून वार काढणें किंवा वार सांगितल्यावरून तारीख काढणें, याविषयीचें कोष्टक.

वर्ष

शाब्बाथ

अ	य	पा	त	ट	च	क		१	२	३	४	५	६	७
२०	२१	२२	२३		२४	२५		८	९	१०	११	१२	१३	१४
२६	२७		२८	२९	३०	३१		१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१
	३२	३३	३४	३५		३६		२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८
३७	३८	३९		४०	४१	४२		२९	३०	३१				
४३	४४	४५	४६	४७										
४८	४९	५०	५१		५२	५३		अ	क	च	ट	त	प	य
५४	५५		५६	५७	५८	५९		क	च	ट	त	प	य	अ
	६०	६१	६२	६३		६४		च	ट	त	प	य	अ	क
६५	६६	६७		६८	६९	७०		ट	त	प	य	अ	क	च
७१		७२	७३	७४	७५			त	प	य	अ	क	च	ट
७६	७७	७८	७९		८०	८१		प	य	अ	क	च	ट	त
८२	८३	८४	८५	८६	८७									
	८८	८९	९०	९१		९२								
९३	९४	९५		९६	९७	९८								
९९		१००	१०१	१०२	१०३			य	अ	क	च	ट	त	प

महिने

जानेवारी ..

फेब्रुवारी ..

मार्च ..

एप्रिल ..

मे ..

जून ..

जुलई ..

ऑगस्ट ..

सप्टेंबर ..

ऑक्टोबर ..

नोव्हेंबर ..

डिसेंबर ..

सांप्रत जें वर्ष आहे त्याचा शक वर्षाच्या कोष्टकांत शोधून त्याच्यावर कोणतें अक्षर आहे हें पाहावें, नंतर शोधित महिन्याच्या समोर तेंच अक्षर धरून त्याच्यावर जे अंक आहेत ते त्या महिन्याच्या शाब्बाथ दिवसाच्या तारिखा आहेत. असें समजून कोणत्याहि शोधित तारिखा पाहव्या, झणजे सांपडतील.

अधिक दिवसाच्या वर्षांत जानेवारी आणि फेब्रुवारी यांच्यासाठी वर्षाच्या पाठा-मार्गे रिकाम्या स्थानावर जें अक्षर आहे तें धरावें.

सोमचक्र.

एकुणीस वर्षांत चंद्र २३५ वेळ पृथ्वीला प्रदक्षिणा करितो आणि मग सूर्य व चंद्र पूर्वीप्रमाणें सुमारे साच ठिकाणीं येतात. अमुक सन सोमचक्रांतील कोणतें वर्ष आहे हें समजण्यास, सनाच्या संख्येंत १ मिळवून त्या बेरजेला १९ यानी भागावें, जें शेष तें सोमचक्राचें वर्ष. उदाहरण. १८३० यांस एक मिळवून त्या बेरजेला १९ यानी भागिलें असतां बाकी ७ राहतात. हे सात १८३० वर्षांचें सोमचक्र.

सूचना— हा हिशोब एखाद्या वेळेस फार उपयोगी पडतो, झणजे जुन्या कागदांतील शक, मास, तिथि, आणि वार सांगितला असतां, त्या दिवसीं इंग्रजी मानाने सन, मास तारीख कोणती, हें कळू येईल. जर वार न सांगितला तर एका दिवसाची चूक कधीं कधीं पडती, परंतु जर वार सांगितला तर तो वार त्या महिन्याच्या कोणत्या तारखेस आला हें बरल्या कोष्टकावरून बरोबर कळू येईल.

चंद्राब्दांतर.

चंद्राब्दांतर झणजे वर्षाच्या अंती चंद्राची वृद्धि.

एका वर्षामध्ये चंद्राच्या १२ प्रदक्षिणा होऊन बाकी ११ दिवस राहतात. कांहींएक वर्षांचें चंद्राब्दांतर पाहायाचें असलें तर त्या वर्षाच्या सोमचक्राचे जे दिवस यांतून एक उणा करून त्याला ११ यानी गुणावें, त्या गुणाकाराला ३० यानी भागावें, जें शेष तें चंद्राब्दांतर होईल. सन १७०० पासून १९०० पर्यंत हाच नेम चालतो.

अमावास्या.

अमुक वर्षाच्या अमुक महिन्यांत अमावास्या कोणत्या दिवसीं होईल हें पाहायाचें असलें तर त्या वर्षाचें चंद्राब्दांतर घेऊन ज्या महिन्याची अमावास्या पाहावयाची आहे तेथपर्यंत एप्रिल महिन्यापासून मोजून, ती संख्या त्यांत मिळवावी. ती बेरीज ३० यांतून वजा करावी, बाकी जें राहिल तें अमावास्या कोणत्या तारिखेस आहे हें दाखवितें. जानुएरी

आणि मार्च या दोहों महिन्यांची अमावास्या चंद्राब्दांतराप्रमाणे होती, फेब्रुएरी महिन्याची अमावास्या पाहायाची असली तर चंद्राब्दांतरांत एक मिळवावा ह्मणजे तो दिवस अमावास्येचा होईल. उदाहरण. सन १८४६ नोवेंबर या महिन्याची अमावास्या कोणत्या तारिखेस होईल ? १८४६ यांत १ मिळवून, साले १८४७, यांस १९ यांनी भागावे बाकी राहिले ४, हे सोमचक्र. यांतून एक उणा करून बाकीला ११ यांनी गुणावे, गुणाकार ३३, याला ३० यांनी भागावे. शेष राहिले ३, हे चंद्राब्दांतर. मग एप्रिलापासून नोवेंबर आठवा महिना आहे, ह्मणून ८ हे चंद्राब्दांतरांत मिळवून बेरीज ११ हे ३० यांतून वजा करावे, बाकी राहिले १९, ह्मणून अमावास्या नोवेंबरच्या १९ व्या तारिखेस होईल. सर्व महिन्यांचे दिवस सारिले नाहीत ह्मणून एखाद्या वेळेस १ दिवसाची चूक पडती.

चंद्राची वृद्धि.

वर सांगितलेल्या नेमाने अमावास्येचा दिवस कोणता हे पाहून अमुक तारिखेस चंद्राची वृद्धि आहे हे सहज कळू येईल. ह्मणजे अमावास्येची तारिख, ३० यांतून वजा करून, बाकी शोधित तारिखेंत मिळवून ती बेरीज जर ३० यांच्या आंत आली तर तीच चंद्राची वृद्धि होय. जर ३० यापेक्षा अधिक आली तर ३० वजा करून बाकी जी राहिल तो चंद्राच्या वृद्धीचा दिवस, किंवा हिंदूलोकांची तिथि. या हिशोबांत एखाद्या वेळेस १ दिवसाची चूक पडेल.

चंद्रमध्यान्हीं केव्हां येईल याविषयीं नेम.

चंद्राच्या वृद्धीला ९ यांनी गुणून गुणाकाराला ६ यांनी भागावे, तो भागाकार अवर दाखवील. शेष राहिल त्याला १० यांनी गुणावे, तो गुणाकार मिनिट दाखवील. जर भागाकार १२ यांच्या आंत आहे तर दुपारपासून मध्यरात्रीच्या आंत चंद्र मध्यान्हीं येईल. आणि १२ यापेक्षा अधिक आला तर मध्यरात्रीपासून दुपारच्या आंत येईल असे समजावे. उ० सन १८४६ मा० सप्तेंबर तारीख २२ या दिवसी

चंद्र मध्यान्ही केव्हां येईल ! तर मागें सांगितलेल्या हिशोबाप्रमाणें चंद्राची वृद्धि आली परंतु सप्टेंबर महिन्याचे दिवस ३० झणून फार करून २ घ्यावे, यांस ५ यांनी गुणून गुणाकार १० यांनी भागिलें असतां भागाकार १. शेष राहिले चार, याला १० यांनी गुणून, झाले ४० झणून १२ बाजव्यावर एक अवर ४० मिनिटांनी चंद्र मध्यान्ही यावा.

ग्रहण कोणत्या दिवसीं येईल याविषयीं हिशोब.

सूर्यग्रहण अमावास्येस होतें आणि चंद्रग्रहण पौर्णिमेस होतें, झणून ग्रहण आहे किंवा नाहीं हें पाहाण्याची गरज केवळ याच दिवसाविषयी पडती.

सन १८०१ माहे जानुएरी तारीख १४ या रोजी अमावास्येस होती आणि तारीख २९ या रोजी पौर्णिमेस होती.

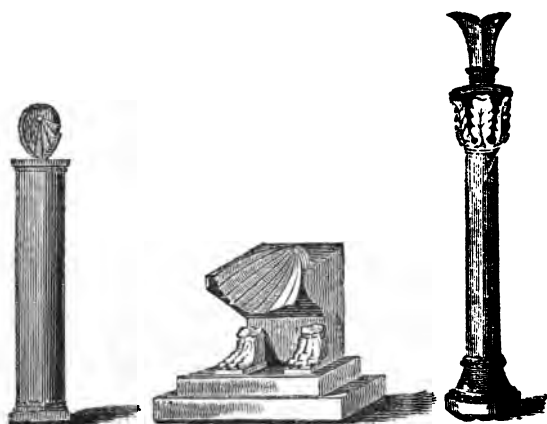
जर सूर्यग्रहण पाहावयाचें आहे तर सन १८०१ जानुएरी, तारीख १४ पासून ज्या दिवसीं ग्रहण पाहावयाचें आहे तेथपर्यंत चंद्रमास किती झाले यांचा हिशोब करावा. तो असा कीं एकंदर जे दिवस झाले असतील यांची दुप्पट करावी आणि यांला ५९ यांनी भागावें, जो भागाकार येईल तितके चंद्रमास झाले, असें समजावें.—जर चंद्रग्रहण पाहावयाचें आहे तर तारीख २९ माहे जानुएरी सन १८०१ या वर्षापासून चंद्रमासांच्या संख्येला ७३६१ यांनी गुणून गुणाकारांत ६७ ४२७ मिळवावे, मग या बेरजेला ४३२०० यांनी भागावें. जर शेष ४०६० यापेक्षां कमी किंवा ३९१४० यापेक्षां जास्त राहिले तर ग्रहण होईल असें समजावें. याविषयी उदाहरण.

तारीख १८ माहे जुलई सन १८४१ या दिवसीं अमावास्येस होती तर या दिवसीं सूर्यग्रहण झालें किंवा नाहीं याविषयीं पाहावयाचें आहे.

तपसील.— $१८४१ - १८०१ = ४०$ वर्षे, आणि $३६५ \frac{१}{४} \times ४० = १४६१०$ आणि जानुएरी महिन्याची तारीख १४ पासून जुलईमहिना तारीख १८ पर्यंत दिवस १८५ मिळून एकंदर दिवस १४७९५. यांची दुप्पट २९५९०, यांस ५९ यांनी भागून भागाकार

५०१ इतके चांद्रमास झाले. मग $५०१ \times ७३६१ = ३६४७८६९$ आणि त्यांत ६७४२७ मिळवून बेरीज ३७५५२८८ . यांस ४३२०० यानी भागून शेष राहिलें ४००८८ . ही संख्या ३९१४० यांपेक्षा अधिक आहे ह्मणून त्या वेळेस ग्रहण असावें. आणि पंचांगांतहि पाहिलें असतां ग्रहण झालें परंतु या देशांत नाहीं मीनलांड देशांत होतें.

तारीख २१ माहे मेय सन १८४५ या दिवसी पौर्णिमा होती तर त्या दिवसी चंद्रग्रहण होते कीं काय? याविषयी तपसील. $१८४५-१८०१ = ४४$, आणि $४४ \times ३६५ \frac{१}{४} = १६०७१$, आणि जानुएरी तारीख २९ यापासून मेय तारीख २१ पर्यंत दिवस १२२, मिळून एकंदर दिवस १६१९३ , यांची दुप्पट ३२३८६ , यांस ५९ यानी भागून भागाकार ५४८ , इतके चांद्रमास झाले, यांला ७३६१ यानी गुणून गुणाकार ४०३३४२४ , त्यांत ७१३४१ मिळवून बेरीज ४१०५१६९ . यांस ४३२०० यानी भागून शेष राहिले ११६९ . हे ४०६० यापेक्षा कमी आहेत ह्मणून त्या दिवसी चंद्रग्रहण असावें, आणि पंचांगांत पाहिलें तों त्या दिवसी मोठें ग्रहण होतें.

शंकुयंत्र.

सूर्य उत्तरायण तर मावळण्याची वेळ, आणि दक्षिणायन तर उगवण्याची वेळ.

अक्ष. क्रां.	१८०	१९०	२००	अक्ष. क्रां.	१८०	१९०	२००
	अ० मि०	अ० मि०	अ० मि०		अ० मि०	अ० मि०	अ० मि०
१	६ १	६ १	६ १	१३	६ १७	६ १८	६ १९
२	६ ३	६ ३	६ ३	१४	६ १९	६ २०	६ २१
३	६ ४	६ ४	६ ४	१५	६ २०	६ २१	६ २२
४	६ ५	६ ५	६ ५	१६	६ २१	६ २३	६ २४
५	६ ७	६ ७	६ ७	१७	६ २३	६ २४	६ २६
६	६ ८	६ ८	६ ९	१८	६ २४	६ २६	६ २७
७	६ ९	६ १०	६ १०	१९	६ २६	६ २७	६ २९
८	६ १०	६ ११	६ १२	२०	६ २७	६ २९	६ ३०
९	६ १५	६ १३	६ १३	२१	६ २९	६ ३०	६ ३२
१०	६ १३	६ १४	६ १५	२२	६ ३०	६ ३२	६ ३४
११	६ १४	६ १५	६ १६	२३	६ ३२	६ ३४	६ ३६
१२	६ १६	६ १७	६ १८	२३॥	६ ३२	६ ३४	६ ३६

जर असे विचारिले की माहे जानुएरी तारीख २७ बी या रोजी अहमदनगरांत सूर्य केव्हां उगेवेल, तर क्रांति कोष्ठक्रांति पाहून त्या दिवसाची क्रांति २२° २८' दक्षिण आणि अहमदनगरांतील अक्षांश सुमारे १९° तर १९ यांच्या खाली आणि क्रांति २२° यासमोर ^{अ. मि.} ६, ३२, आणि क्रांति २३° यासमोर ^{अ. मि.} ६ ३४. परंतु क्रांति सुमारे २२½ हाणून सूर्य ^{अ. मि.} ६ ३३ त्या वेळेस उगेवेल. त्या दिवसी केव्हां मावळेल असे जर विचारिले तर उगवण्याची जी वेळ होईल ती ^{अ.} १२ यांतून वजा करावी, बाकी जी राहील ती मावळण्याची वेळ. जर १२ अवर यांतून ६ अवर ३३ मिनिट वजा केले तर बाकी ^{अ. मि.} ५ २७. ही मावळण्याची वेळ असे समजावे. तसे मावळण्याची वेळ १२ अवर यांतून वजा करावी, बाकी राहील ती उगवण्याची वेळ.

सूर्याची क्रांति, रेखांश ७५ पूर्वस दुपारी १२ वाजतां.

तारखा	ज्यानेवारी. दक्षण.	फेब्रुएरी. दक्षण.	मार्च. दक्षण.	एप्रिल. उत्तर.	मे. उत्तर.	ज्युल. उत्तर.
१	२३ ४	१७ १६	७ ४९	४°१८'	१४°५३'	२१°५८'
२	२२ ५९	१६ ५९	७ २६	४ ४१	१५ ११	२२ ६
३	२२ ५४	१६ ४२	७ ४	५ ४	१५ २९	२२ १४
४	२२ ४८	१६ २५	६ ४१	५ २७	१५ ४६	२२ २१
५	२२ ४१	१६ ७	६ १७	५ ५०	१६ ४	२२ २९
६	२२ ३४	१५ ४८	५ ५४	६ १२	१६ २१	२२ ३६
७	२२ २८	१५ ३०	५ ३१	६ ३५	१६ ३८	२२ ४२
८	२२ २०	१५ ११	५ ८	६ ५७	१६ ५४	२२ ४८
९	२२ ४२	१४ ५२	४ ४४	७ २०	१७ ११	२२ ५३
१०	२२ ४	१४ ३३	४ २१	७ ४२	१७ २७	२२ ५८
११	२१ ५५	१४ १३	३ ५७	८ ४	१७ ४३	२३ ३
१२	२१ ४५	१३ ५३	३ ३४	८ २६	१७ ५८	२३ ७
१३	२१ ३५	१३ ३३	३ १०	८ ४८	१८ १३	२३ ११
१४	२१ २५	१३ १३	२ ४७	९ १०	१८ २८	२३ १४
१५	२१ १४	१२ ५३	२ २३	९ ३२	१८ ४३	२३ १७
१६	२१ ३	१२ ३२	१ ५९	९ ५४	१८ ५७	२३ २१
१७	२० ५२	१२ ११	१ ३६	१० १५	१९ ११	२३ २३
१८	२० ४०	११ ५०	१ १२	१० ३६	१९ २४	२३ २५
१९	२० २८	११ २९	० ४८	१० ५७	१९ ३७	२३ २६
२०	२० १६	११ ८	क. व. २५	११ १८	१९ ५०	२३ २७
२१	२० ३	१० ४६	क. व. ९	११ ३८	२० ३	२३ २८
२२	१९ ४९	१० २४	० २३	११ ५९	२० १५	२३ २८
२३	१९ ३६	१० ३	० ४६	१२ १९	२० २७	२३ २७
२४	१९ २१	९ ४१	१ १०	१२ ३९	२० ३९	२३ २७
२५	१९ ७	९ १८	१ ३४	१२ ५९	२० ५०	२३ २५
२६	१८ ५२	८ ५७	१ ५७	१३ १८	२१ १	२३ २४
२७	१८ ३७	८ ३५	२ २१	१३ ३८	२१ १२	२३ २३
२८	१८ २१	८ १२	२ ४४	१३ ५७	२१ २२	२३ २१
२९	१८ ५	७ ८	३ ८	१४ १६	२१ ३१	२३ १८
३०	१७ ४९	७ ३१	३ ३१	१४ ३४	२१ ४१	२३ १५
३१	१७ ३३	७ ५४	३ ५४		२१ ५०	

या कोष्टकांत महिन्याखाली आणि तारिखेसमोर क्रांति सांपडेल. ही क्रांति दुपारी बारा वाजतांची आहे. यावरून दुसऱ्या एखाद्या वेळेस क्रांति किती हें पाहायाचें असल्यास थोड्या हिशोबाने होईल. उदा-

सूर्याची क्रांति, रेखांश ७५ पूर्वस दुपारी १२ वाजतां.

क्र.सं.	जुलै. उत्तर	भागष्ट. उत्तर	सप्टेंबर. उत्तर	ऑक्टोबर दक्षिण	नोवेंबर. दक्षिण	डिसेंबर. दक्षिण
१	२३°११'	१८°१३'	८°३३'	२°५५'	१४°१४'	२१°४४'
२	२३ ७	१७ ५८	८ ११	३ १९	१४ ३४	२१ ५३
३	२३ २	१७ ४२	७ ४९	३ ४२	१४ ५३	२२ २
४	२२ ५८	१७ २८	७ २७	४ ५	१५ ११	२२ १०
५	२२ ५२	१७ १२	७ ५	४ २९	१५ ३०	२२ १९
६	२२ ४७	१६ ५५	६ ४३	४ ५२	१५ ४८	२२ २७
७	२२ ४१	१६ ३९	६ २१	५ १५	१६ ६	२२ ३४
८	२२ ३५	१६ २२	५ ५८	५ ३८	१६ २५	२२ ४१
९	२२ २९	१६ ५	५ ३५	६ १	१६ ४२	२२ ४७
१०	२२ २१	१५ ४८	५ १३	६ २३	१६ ५९	२२ ५३
११	२२ १४	१५ ३०	४ ५०	६ ४६	१७ १६	२२ ५८
१२	२२ ६	१५ १२	४ २७	७ ९	१७ ३३	२३ ३
१३	२१ ५७	१४ ५४	४ ४	७ ३२	१७ ४९	२३ ८
१४	२१ ४९	१४ ३६	३ ४१	७ ५४	१८ ५	२३ १२
१५	२१ ४०	१४ १८	३ १८	८ १६	१८ २१	२३ १५
१६	२१ ३०	१३ ५९	२ ५५	८ ४०	१८ ३६	२३ १९
१७	२१ २०	१३ ४०	२ ३२	९ २	१८ ५१	२३ २२
१८	२१ १०	१३ २१	२ ९	९ २४	१९ ६	२३ २४
१९	२१ ०	१३ १	१ ४५	९ ४६	१९ २०	२३ २६
२०	२० ५०	१२ ४२	१ २२	१० ७	१९ ३४	२३ २७
२१	२० ३९	१२ २२	० ५९	१० २९	१९ ४८	२३ २७
२२	२० २७	१२ २	० ३५	१० ५०	२० १	२३ २८
२३	२० १५	११ ४२	७० २	११ १२	२० १५	२३ २७
२४	२० ३	११ २१	६० १२	११ ३३	२० २७	२३ २७
२५	१९ ५०	११ १	० ३५	११ ५४	२० ३९	२३ २६
२६	१९ ३७	१० ४०	० ५९	१२ १४	२० ५१	२३ २४
२७	१९ २४	१० २०	१ २२	१२ ३५	२१ २	२३ २३
२८	१९ १०	९ ५९	१ ४५	१२ ५५	२१ १३	२३ २०
२९	१८ ५६	९ ३८	२ ९	१३ १५	२१ २४	२३ १७
३०	१८ ४२	९ १६	२ ३२	१३ ३५	२१ ३४	२३ १४
३१	१८ २८	८ ५५	३ ५५	१३ ५५	२२ ४५	२३ १०

हरणें. मार्च तारीख ९ वा, या रोजी सकाळीं दाहा वाजतां क्रांति किती हें जर पाहावयाचें आहे तर मार्च महिन्याखालीं आणि तारीख ९ यासमोर ४°४४' हे अंक मांडले आहेत. परंतु क्रांति पाहण्याच्या

वेळेस बारावाजण्यास दोन अवर कमी आहेत ह्मणून तारीख ८ यासमोरील क्रांति ५.°८' तर २४ अवरांमागे क्रांति २४' जास्त होती, तर दोन अवरांमागे किती जास्त असावी, ह्या त्रैराशिकाने हिशोब करून पाहिला तर २' जास्त आहेत, ह्मणून दाहा वाजतां क्रांति ४°४६' इतकी होती; त्याच दिवसी ४ वाजतां दुपारी क्रांति पाहावयाची आहे तर ९ आणि १० या दोन तारिखांच्या क्रांतीचें अंतर २३', ह्मणून त्रैराशिकाने जर २४ अवरांत क्रांति २३' कमी होती तर ३ अवरांत किती कमी होईल तर सुमारे ३ ह्मणून त्यावेळेस क्रांति ४°४१' इत्यादि समजावें.

निरनिराळे शक व महिने इत्यादि.

सर्व लोकांस कालमान राखणें अवश्य आहे ह्मणून सर्व लोक या कामाकडे लक्ष लावितात. आणि वेगवेगळ्या लोकांचे शक, महिने, असे निरनिराळे आहेत. आंतून कित्येक संक्षेपें करून पुढें लिहिले आहेत.

ख्रिस्ती सन व महिने.

ख्रिस्ती सन येशू ख्रीस्तापासून आहे. त्या लोकानी दोनतीन वेळ विचार करून वर्ष, महिने, याविषयी लांबी ठरविली आहे. हल्लीं त्यांच्या वर्षाचे दिवस सौरमानाप्रमाणें ३६५ आहेत, परंतु दरवर्षी सूर्य हरिपदापासून हरिपदपर्यंत येईतो ५ अवर ४८ मिनिटें ५४ सेकंद, असे अधिक होतात, ह्मणून ते चौथे वर्षी एक अधिक दिवस गणतात.

ख्रिस्ती महिन्याचीं नावें येणेप्रमाणें.

१	जान्युएरीचे दिवस.	३१	७ जुलाई.	३१
२	फेब्रुएरी.*	२८	८ आगस्त.	३०
३	मार्च.	३१	९ सप्टेंबर.	३०
४	एप्रेल.	३०	१० अक्टोबर	३१
५	मेय.	३१	११ नोवेंबर	३०
६	ज्यून.	३०	१२ डिसेंबर	३१

*चौथ्या वर्षी फेब्रुएरी महिन्यांत एक दिवस अधिक येतो.

हिंदूचे शक व संवत्सर.

हल्ली महाराष्ट्र देशांत हिंदु शक दोन आहेत झणजे शालिवाहन व विक्रम. शालिवाहन नामें राजा गोदावरतिरीं पैठण नगरीमध्ये होता, त्याचा हा शक, ख्रिस्ती सन ७९ यांत निघाला. आणि उज्जयिनीमध्ये विक्रम झणून राजा राज्य करित होता, त्याचा संवत आहे. हा ख्रिस्ती सनाच्या पूर्वी ५७ वर्षे निघाला. संवत्सर चक्रांत वर्षे ६० आणि त्या प्रत्येकांचीं नामें वेगवेगळालीं आहेत.

मुसलमानांचा सन व महिने.

मुसलमान लोकांचे महिने आणि वर्ष केवळ चांद्रमानाने आहे, आणि त्यांच्या ३० वर्षांमध्ये १९ वर्षे ३५४ दिवसांचीं आहेत, आणि ११ वर्षे ३५५ दिवसांचीं आहेत. ते लोक चांद्रमानाने वर्ष पाळितात, आणि दुसऱ्या लोकांप्रमाणे अधिक महिना कधीं धरीत नाहींत, झणून त्यांच्या वर्षाचा आरंभ कोणत्या ऋतूंत होतो याचा नेम नाहीं, आणि प्रतिवर्षीं फेर पडत पडत सर्व ऋतूंत वर्षारंभ होतो, आणि सुमारे १३ वर्षांनी मूळच्या ऋतूवर आरंभ येऊन प्रथम क्रम चालतो. मुसलमानांमध्ये तीन सन चालतात. झणजे सुरसन, फसली, व हिजरी. सुरसनाचा मूळारंभ ख्रिस्ती सन ६०० च्या मे याच्या २४ व्या तारिखेस झाला. सन १८४७ च्या जून महिन्यांत ६ व्या तारिखेस सुरसन १२४८ वें वर्ष निघतें, आणि त्याच तारिखेस फसली १२५७ चा आरंभ आहे. कित्येकांच्या झणण्यांत आहे कीं अकराव्या बादशाहा राज्य करूं लागला, त्याचा हा शक असावा, परंतु याविषयीं प्रमाण नाहीं. ख्रिस्ती सन ६२२ जुलैच्या १६ व्या तारिखेस मुसलमानाचा पैगंबर महंमद मक्का शहराहून मदिना शहरास पळून गेला, तेव्हांपासून हिजरी शक चालू झाला. सन १८४६ च्या डिसेंबरांत २० व्या तारिखेस हिजरीच्या १२६३ चें वर्ष निघालें. मुसलमान लोकांच्या महिन्यांचीं नांवें येणेंप्रमाणें.

१ मोहर्म्म.	७ रजव.
२ सफर.	८ शाबान.
३ रविभलावल.	९ रमजान.
४ रविभालाखर.	१० शव्वाल.
५ जमादिलअवल.	११ जिन्काद.
६ जमादिलअखर.	१२ जिन्हज.

पार्शी लोकांचा शक व महिने.

ख्रिस्ती सन ६३२ यांत इराण देशामध्ये तिसरा येजदीजर्दनामै राजा झाला. तेव्हांपासून तेथे मुसलमान लढाई करून जय पावूं लागले, आणि कांहींशा वेळानंतर तो देश घेऊन तेथच्या लोकांवर फार जुलूम करूं लागले. झणून त्या इराणी मुसलमानांच्या शकाचा आरंभ सन ६३२ जूनच्या १६ व्या तारिखेपासून चालू आहे. आणि पार्शीलोक त्या देशापासून आले झणून तेथचा शक आपला आहे, असे समजून त्याचप्रमाणे शक मानतात. परंतु या हिंदुस्थानांत ते राहिल्या मुळे बहुधा हिंदूंचे ज्योतिष व शक आणि महिने इत्यादि वापरतात. पार्शीच्या महिन्याचे दिवस ३० प्रमाणे आहेत, परंतु वर्ष बरोबर भरावे झणून पांच किंवा साहा दिवस आबान महिन्याच्या शेवटी अधिक घेतात. त्या दिवसास ते लोक गाथा असें झणतात, पार्शी महिन्यांची नोंवे येणेंप्रमाणें.

१ फर्वरदिन.	७ मेहेर.
२ अर्दिबेहेस्त.	८ आबान.
३ खोर्दाद.	९ आदर.
४ तीर.	१० दे.
५ अमर्दाद.	११ बहमन.
६ शहर्वर.	१२ अस्कंदयार.

इस्त्राएललोकांचा शक व महिने.

मुंबईत व आसपास मिळून इस्त्राएल लोक पांच सहा हजार आहेत, त्यांतील कित्येकांस बेना इस्त्राएल, आणि कधी दुसऱ्या कित्येकांस य-

हूदी असें झणतात. त्यांच्या शकाचा प्रारंभ जगाच्या उत्पत्तीपासून आहे, आणि त्यांच्या गणतीने सन १८४६ च्या सपटंबरच्या २१ व्या तारिखेस त्यांचें ५६०७ वें वर्ष चालू झालें. आणि त्यांचे महिने चांद्रमानाने आहेत, आणि वर्षाचे दिवस ३५४ आहेत. सौरमानापेक्षां चांद्रमान लहान, झणून त्यांच्या १९ वर्षांत ७ वेळ अधिक महिना येतो. खाला ते वादार असें झणतात. सर्व लोकांप्रमाणें आठवड्याच्या हिशोबाने ते दिवस मोजितात. आणि जी रीत जगाच्या उत्पत्तीपासून चालू झाली झगजे सातवा दिवस पवित्र मानून त्या दिवसीं काम करूं नये, केवळ विसांवा घेऊन ईश्वराची सेवा करावी, ती रीत सर्वांनी चालविली पाहिजे, असें ते समजतात. त्यांच्या महिन्यांचीं नांवें येणेंप्रमाणें.

१ तिथरी.	७ निसान.
२ हेथान. किंवा माहेश्वान.	८ ईयार.
३ किस्लेव्ह.	९ शिवान.
४ तेबेत.	१० तम्मूझ.
५ शेबात.	११ आब.
६ आदार किंवा आदार रीशोन.	१२ एलूल.
७ वादार किंवा आदारशेनी.	

संक्षेपेंकरून शक पाहाण्याचें साधन.

वर्षाचा आरंभ	हिंदुस्थानांतील अनेक शक ख्रिस्ती शकांत आणणें.
सप्टेंबर तारीख १५.	मलबार शकांतून १७६६ वर्षें वजा करावीं
आक्टोबर, नोवेंबर	विक्रम शकांतून ५७ वर्षें वजा करावीं
मार्च, एप्रिल	शालिवाहन शकांत ७८ वर्षें मिळवावीं
ज्युन	फसली शकांत ५९० वर्षें मिळवावीं
	हिजरी शकांत ६२१ वर्षें मिळवावीं आणि बेरजेतून
	हिजरीच्या एक एकशें वर्षाबद्दल तीन तीन वजा करावीं.

ज्युनवारीख ४ किंवा ५ वी

सुरसन यांत

५९९ वर्षे मिळवावी

नैरोज यांत

६३० वर्षे मिळवावी

विक्रम संवत, शालिवाहन शक, आणि हिजरी, यांच्या वर्षांचे दिवस ख्रिस्ती सनाच्या दिवसांपेक्षां सुमारे ११ कमी आहेत, त्या दिवसांचा तीन तीन वर्षांनी एक महिना होतो आणि त्याबद्दल तीन तीन वर्षांनी विक्रम आणि शालिवाहन शकाच्या वर्षांत एक अधिक मास घालितात, परंतु हिजरीच्या वर्षांत घालित नाहीत.

सरकारी लोकांस सुट्या.

सन १८४७ या वर्षी मुंबईमध्ये जितके लोक सरकारी हपिसांत आहेत त्यांस त्यांच्या सणाकरिता ज्या सुट्या सरकारांतून मिळतात त्यांची याद येणेप्रमाणे.

सरकारी युरोपियन लोकांस सुट्या.

नाताल. दिसेंबरचे २४ वे तारखेचे
संध्याकाळपासून जानुएरीच्या २
रे तारखेच्या सकाळपर्यंत. .. दि.८

मार्च महिन्याचे २० पासून २२
पर्यंत. दि. ३
एकंदर दिवस १२

सरकारी हिंदू लोकांस सुट्या.

मकरसंक्रांत. जानुएरी १२ वी मं-
गळवार. दि. १
शिवरात्र, फेब्रुएरी. १३, शनिवार १
होळी. फेब्रुएरी २८ पासून मार्च
३ री पर्यंत, ह्यणजे आदितवार,
सो. मं. बु. ४
रामनवमी. मार्च २५ वी. बृहस्पतवार. १

राखी पौर्णिमा. (नारळी पौर्णिमा.)
आगष्ट २५ वी. बुधवार. दि. १
जन्माष्टमी. सप्टेंबर २ री. बृहस्पतवार १
गणेशचतुर्थी. सप्टेंबर १३. सोमवार १
दसरा. अक्टोबर १९ वी. मंगळवार १
दिवाळी. नोवेंबर ६ वी. ७ वी. ८ वी.
व ९ वी. शनि. आ. सो. मं. ४
एकंदर दिवस १५

सरकारी मुसलमान लोकांस सुट्या.

रमजान, शब्वालईद. सप्टेंबर १२
व १३ वी. आदि. व सोम. .. दि. २
बक्रीईद. नोवेंबर १९ वी. शुक्रवार १
मोहरम. दिसेंबर १९ व २० वी.

आदि. सो. २
माहिमाचा उरूस. दिसेंबर २३ वी.
बृहस्पतवार १
एकंदर दिवस ६

सरकारी कदमी पार्शी लोकांस सुट्या.

जमशेदीनैरोज. मार्च २१ वी. आदि. दि.	मं. बु. बु. शु. श.	५
आबान. एप्रेल ५ वी.	पपेटी. (वर्षाचा नवा दिवस) अगष्ट	
आदर. मे ४ थी. मंगळवार.	२९ आदि.	१
फर्वरदीन जशन. मे १४ वी	खुर्दाद व लावा. सप्तेंबर ३ री व ४	
शुक्रवार.	थी शु. श.	२
गाथाघम्मार. आगष्ट २४ वी, २५	आतशबेहराम सालमे. सप्तेंबर	
वी, २६ वी, २७ वी, व २८ वी,	१४ मंगळवार.	१
	एकंदर दिवस	१३

सरकारी रद्दमी पार्शी लोकांस सुट्या.

जमशेदीनैरोज मार्च २१ आदि १. दि.	श. आ. सो.	५
आबान मे ५ वें बुधवार.	पपेटी. (वर्षाचा नवा दिवस) सप्तें-	
आदर ज्युन ३ री बृहस्पतवार.	बर २८ वी मंग.	१
फर्वरदीन जशन ज्युन १३ वी	खुर्दाद व लावा अक्टोबर ३ व ४	
आदि.	थी आदि. व सो०	२
गाथाघम्मार सप्तेंबर २३ वी २४ वी	आतशबेहराम सालमे. नोवेंबर १३	
२५ वी २६ वी २७ वी. बु. शु.	वी शनवार.	१
	एकंदर दिवस	१३

महिन्यांच्या कोष्टकांचें स्पष्टीकरण.

पुढें दर महिन्यास पंचांगाचीं दोन पृष्ठप्रमाणें केलीं आहेत ह्मणजे डाव्या बाजूच्या पानांतर इंग्लिश रीतीप्रमाणें, आणि उजवीकडच्या पानावर हिंदुरीतीप्रमाणें. तर त्या इंग्लिश रीतीविषयीं असें समजावें कीं मध्य रात्रीपासून मध्यरात्रपर्यंत ह्मणजे २४ अवरांचा १ दिवस आहे. मध्य-रात्रीपासून दुपारच्या बारावाजेपर्यंत सकाळ असें ह्मटलें आहे. आणि दु-पार पासून रात्रीच्या बारावाजेपर्यंत संध्याकाळ असें ह्मटलें असे. तसेंच ६० सेकंद ह्मणजे १ मिनिट ६० मिनिटें, ह्मणजे १ अवर, आणि २४ अवरां ह्मणजे १ दिवस. याप्रमाणें क्लाकांच्या मानाने कालप्रमाण चालतें.

या मुंबईत क्लाक हा शब्द फार वापरून त्याचा उपयोग जेथें कराव-याचा नाही तेथेहि करितात. तर सर्वांनी समजावें कीं क्लाक असें

कालाचें परिमाण नाही. तो केवळ अवर, मिनिटें, सेकंद, असें दाखवितो.

डाव्यादाजूच्या पानावर पहिल्याने इंग्लिश तारीख, वार, हिंदु तारीख, मुसलमानी तारीख, सूर्योदय, सूर्यास्त, दिनमान, रात्रौचंद्रोदय व रात्रौचंद्रास्त, सकाळ संध्याकाळची भरती, असीं लिहिलीं आहेत. आणि इंग्लिश महिन्याबरोबर हिंदु आणि मुसलमानी महिने आले नाहीत, मध्येच आले ह्मणून त्यांच्या प्रारंभीं त्या त्या महिन्याची दोन अक्षरे लिहिली आहेत. आणि कृष्ण पक्षाच्या ठिकाणीं, कृ० असें एक अक्षर लिहिलें आहे. दिवसाच्या चंद्रोदय चंद्रास्ताची विशेष गरज नाही ह्मणून तें कोष्टक केलें नाही.

ही सर्व कोष्टके मध्यममानाने केली आहेत. तर तें मध्यममान असें जाणावें कीं पृथ्वीचा गतिमार्ग सूर्याभोवती अंडाकृतीचा आहे, बाबरोबर वर्तुलाकृतीचा नाही, ह्मणून ती कधीं सूर्याच्या कांहीं जवळ आणि कधीं कांहीं लांब असती, त्यामुळे कधीं अधिक लवकर चालती कधीं अधिक सावकाशाने चालती. आणि या कारणास्तव रात्रंदिवस मिळून २४ अवरापेक्षां कधीं थोडे कमी, कधीं थोडे जास्त होतात. ह्मणून जर क्ळाक बरोबर चालतो तर त्याचें शंकुवृत्त छायेच्यापमाणाशीं बहुतकरून अंतर आहे. केवळ एप्रिल १५, ज्युन १६, आगष्ट ३१, डिसेंबर २४, अस्या चार वेळे मात्र शंकुवृत्त आणि क्ळाकमान बरोबर आहे. डिसेंबर २४ तारिखेपासून एप्रिल १५ तारीख पर्यंत क्ळाकमान सूर्यमानापेक्षां लवकर चालतें, आणि तेथपासून ज्युनच्या १६ व्या तारिखेपर्यंत सूर्यमान क्ळाकमानापेक्षां लवकर चालतें परंतु सर्व वर्ष मिळून शंकुवृत्त व क्ळाक यांचा ताळा एकच येतो.

हा सदरींचा विचार कोणास कठीण वाटेल तर त्यानी इतकेंच समजावें कीं मध्यममान ह्मणजे क्ळाकमान. पृथ्वीची गति वर्तुल, असती तर शंकुवृत्त आणि क्ळाकमान असें सर्वदां बरोबर असतें.

आतां उजव्या बाजूविरयीं विशेष सांगण्याची गरज नाही, कारण सर्व हिंदु पंचांगाप्रमाणें तिथी, वार, तिथिमान, नक्षत्र, नक्षत्रमान, असीं लिहिली आहेत.

सन १८४७ यांतलीं ग्रहणें.

सन १८४७ यांत मुंबईमध्ये अल्पग्रासाचीं चंद्रग्रहणें दोन होतील आणि सूर्यग्रहण एक होईल. तीं उजव्या बाजूस हिंदुरीतीप्रमाणें आणि डाव्या बाजूस इंग्लिशरीतीप्रमाणें लिहिलीं आहेत.

चंद्रग्रहण.

एप्रिलच्या १ व्या तारखेस सकाळीं
छाकाच्या मानाने.

	अव.	मि.
स्पर्श.....	०	५५
मध्य.....	१	५८
मोक्ष.....	३	१
उत्तरेकडे स्पर्श. भोग्य बिंब २८६ सहस्रांश,		
शुद्ध बिंब ७१४ सहस्रांश.		

चैत्र शुद्ध १५ बुधवार.

	घ.	प.	अव.	मि.
स्पर्श.....	४७	२७ =	०	५५
मध्य.....	५०	५ =	१	५८
मोक्ष.....	५२	४२ =	३	१
पर्व.....	५	१५ =	२	६
ग्रास....	३	१४ =		$\frac{३६१}{१०००}$

चंद्रग्रहण.

सप्टेंबरच्या २४ व्या तारखेस संध्याकाळीं
छाकमानाने.

	अव.	मि.
स्पर्श.....	६	१८
मध्य.....	७	२५
मोक्ष.....	८	३१
दक्षिणेकडे स्पर्श. भोग्य बिंब ४२० सहस्रांश,		
शुद्ध बिंब ५८० सहस्रांश.		

भाद्रपद शुद्ध १५ शुक्रवार.

	घ.	प.	अव.	मि.
स्पर्श.....	३१	१० =	६	१८
मध्य.....	३३	५७ =	७	२५
मोक्ष.....	३६	४२ =	८	३१
पर्व.....	५	३२ =	२	१३
ग्रास.....	५	३६ =		$\frac{४२०}{१०००}$

सूर्यग्रहण.

ऑक्टोबरच्या ९ व्या तारखेस सकाळीं
छाक मानाने.

	अव.	मि.
स्पर्श.....	११	४८
मध्य.....	१	३१
मोक्ष.....	२	५१
भोग्य बिंब ९११ सहस्रांश.		
शुद्ध बिंब ८१ सहस्रांश.		

भाद्रपद वद्य ३० शनिवार.

	घ.	प.	अव.	मि.
स्पर्श.....	१४	४७ =	११	४८
मध्य.....	१९	५ =	१	३१
मोक्ष.....	२२	२६ =	२	५१
पर्व.....	५	३२ =	२	१३
ग्रास.....	९	१९ =		$\frac{९११}{१०००}$

एप्रिलच्या १४ व्या तारखेस खग्रास चंद्रग्रहण होईल परंतु तें केवळ दक्षिण महासमुद्राकडे आहे, आणि केप आफ गुड होप फार दक्षिणेकडे आहे, झालून तेथे मात्र अल्पग्रास ग्रहण दिसेल, परंतु हिंदुस्थानांत काहींच ग्रहण दिसणार नाही.

सन १८४७ महिना जानुवारी दिवस ३१.

चंद्राचीं स्वरूपें.

ता. अ. मि.

ता. अ. मि.

- पौर्णिमा शुक्रवार १ ७ ३४ संध्या. ७ शुक्लाष्टमी शनि. २३ ९ ९ संध्या.
 (कृष्णाष्टमी शनिवार ९ ११ ३२ संध्या. ○ पौर्णिमा रविवार ३१ १ २० संध्या.
 ● अमावास्या रविवार १७ ५ ३६ सका.

तारिख	वार	पौष	मोहरम	सूर्योदय		सूर्यास्त		दिनमान		चंद्रोदय		भरतो.	
				अव.मि.	अव.मि.	अव.मि.	अव.मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	सकाळीं	संध्या०
१	शु	१५	१३	६ ३६	५ ३२	१० ५६	५ ३२	१० ५६	५ ३२	१० ५०	११ १४	१० ५०	११ १४
२	श	कू०	१४	६ ३६	५ ३२	१० ५६	६ २३	१० ५६	६ २३	११ ३४	११ ५५	११ ३४	११ ५५
३	र	२	१५	६ ३६	५ ३२	१० ५६	७ १४	१० ५६	७ १४	० १५	० ३४	० १५	० ३४
४	चं	३	१६	६ ३७	५ ३३	१० ५७	८ ५	१० ५७	८ ५	० ५१	१ ७	० ५१	१ ७
५	मं	४	१७	६ ३७	५ ३४	१० ५७	८ ५४	१० ५७	८ ५४	१ २६	१ ४४	१ २६	१ ४४
६	बु	५	१८	६ ३७	५ ३५	१० ५८	९ ४२	१० ५८	९ ४२	१ ५९	२ १७	१ ५९	२ १७
७	बृ	६	१९	६ ३७	५ ३५	१० ५८	१० ३०	१० ५८	१० ३०	२ ३४	२ ५१	२ ३४	२ ५१
८	शु	७	२०	६ ३७	५ ३६	१० ५९	११ १९	१० ५९	११ १९	३ १०	३ २८	३ १०	३ २८
९	श	८	२१	६ ८	५ ३७	१० ५९	सकाळ	१० ५९	सकाळ	३ ४७	४ ७	३ ४७	४ ७
१०	र	८	२२	६ ३८	५ ३८	११ ०	० ७	११ ०	० ७	४ २७	४ ५२	४ २७	४ ५२
११	चं	९	२३	६ ३८	५ ३८	११ ०	० ५८	११ ०	० ५८	५ २२	५ ५८	५ २२	५ ५८
१२	मं	१०	२४	६ ३८	५ ३९	११ १	१ ५१	११ १	१ ५१	६ ३२	७ ६	६ ३२	७ ६
१३	बु	११	२५	६ ३८	५ ४०	११ २	२ ४४	११ २	२ ४४	७ ४५	८ २१	७ ४५	८ २१
१४	बृ	१२	२६	६ ३८	५ ४०	११ २	३ ४१	११ २	३ ४१	८ ५७	९ ८	८ ५७	९ ८
१५	शु	१३	२७	६ ३८	५ ४१	११ ३	४ ३८	११ ३	४ ३८	९ २६	९ ५३	९ २६	९ ५३
१६	श	१४	२८	६ ३८	५ ४२	११ ४	५ ३५	११ ४	५ ३५	१० १९	१० ४४	१० १९	१० ४४
१७	र	माघ	२९	६ ३८	५ ४२	११ ४	चंद्रास्त	११ ४	चंद्रास्त	११ ७	११ ३१	११ ७	११ ३१
१८	चं	२	३०	६ ३८	५ ४३	११ ५	७ १६	११ ५	७ १६	११ ५४	० १७	११ ५४	० १७
१९	मं	३	सफर	६ ३८	५ ४३	११ ५	८ १७	११ ५	८ १७	० ३९	१ १	० ३९	१ १
२०	बु	४	२	६ ३८	५ ४४	११ ५	९ १९	११ ५	९ १९	१ २३	१ ४५	१ २३	१ ४५
२१	बृ	५	३	६ ३९	५ ४४	११ ६	१० १८	११ ६	१० १८	२ ८	२ ३१	२ ८	२ ३१
२२	शु	६	४	६ ३८	५ ४५	११ ७	११ १८	११ ७	११ १८	२ ५३	३ १७	२ ५३	३ १७
२३	श	७	२	६ ३८	५ ४६	११ ८	सकाळ	११ ८	सकाळ	३ ४१	४ ५	३ ४१	४ ५
२४	र	८	६	६ ३८	५ ४७	११ ९	० १६	११ ९	० १६	४ ३०	५ ०	४ ३०	५ ०
२५	चं	९	७	६ ३८	५ ४७	११ १०	१ १३	११ १०	१ १३	५ ३१	६ ८	५ ३१	६ ८
२६	मं	१०	८	६ ३८	५ ४८	११ १०	२ १०	११ १०	२ १०	६ ४५	७ २५	६ ४५	७ २५
२७	बु	११	९	६ ३८	५ ४८	११ ११	३ ४	११ ११	३ ४	८ ६	८ ४४	८ ६	८ ४४
२८	बृ	१२	१०	६ ३८	५ ४९	११ ११	३ ५७	११ ११	३ ५७	९ ८	९ २०	९ ८	९ २०
२९	शु	१३	११	६ ३७	५ ४९	११ १२	४ ४७	११ १२	४ ४७	९ ४८	१० १५	९ ४८	१० १५
३०	श	१४	१२	६ ३७	५ ५०	११ १३	५ ३४	११ १३	५ ३४	१० ४०	११ २	१० ४०	११ २
३१	र	१५	१३	६ ३८	५ ५१	११ १४	६ १८	११ १४	६ १८	११ २३	११ ४०	११ २३	११ ४०

शके १७६८ पराभवनामसंवत्सरे. संवत् १८०३.

फसली सन १२५६. सुरसन १२४७. हिजरी सन १२६३. पार्शी सन १२१६.

ख्रिस्ती सन १८४७.

शके १७६८ पौष कृष्णपक्षः

दिन. २७/३२

तिथि	वार	तिथिमान	नक्ष०	नक्षत्रमान	
१	श	३३	५१	पु	३९ ४९
२	र	३४	२५	पु	४४ ४४
३	व	४१	५४	आ	५० ३६
४	मं	४६	५८	म	५६ ५५
५	ब	५२	१५	पु	६० ०
६	ब	५७	२२	पु	३ १८
७	शु	६०	०	उ	९ ३१
८	श	२	०	ह	१५ १२
९	र	५	४२	चि	१९ ५६
१०	व	८	२२	स्वा	२३ ३४
११	मं	९	४८	वि	२५ ५८
१२	ब	९	५५	भ	२७ ३
१३	ब	८	४२	ज्ये	२७ ८
१४	शु	६	१८	मू	२५ ४८
१५	श	५	५	पु	२३ ३७

संकष्ट ४

धनविशुधः ३५ मकरेशुकः ३५

उत्तराषाढार्कः २१७ काला ८

मकरार्कः १७/४२

सफला ११ करिदिन अमृत २७

प्रदोष १३

शिवरात्रिः

दश

शके १७६८ माघ शुक्लपक्षः

दिन. २८/१०

१	र	५३	३८	उ	२० ४६
२	व	४८	१३	श्र	१७ १४
३	म	४२	३२	ध	१३ २४
४	ब	३६	४१	श	९ १६
५	ब	३०	५५	पु	५ ५
६	शु	२५	२८	उ	१३ ३३
७	श	२०	३०	भ	५४ ५०
८	र	१६	९	म	५२ ४७
९	व	१२	४५	कृ	५१ १६
१०	मं	१०	२०	रौ	५१ १९
११	ब	८	५९	मृ	५२ २०
१२	ब	८	५८	आ	५४ ४२
१३	शु	१०	२०	पु	५८ २६
१४	श	१२	५३	पु	६० ०
१५	र	१६	३६	पु	३ १

चंद्रदर्शन

१३ नंतर मृत्युयोग सफर

बुधास्तपू. ४२। ४५ विनायको ४

वसंत ५

श्रवणार्कः ५८/१ नं. अ. योग

शु. उ० ५, ४३/५९। रथ ७ मन्वादि

दुर्गा ८

मकरेशुकः २९/३६

जयदा ११

प्रदोष १३

कल्यादि

धनु० भौमः १५ कुंभेशुकः २३। ०

दीपदान १५

सम १८४७ महिना फेब्रुवारी दिवस २८.

चंद्राचीं स्थिति.

ता. भ. मि.

८ कृष्णाष्टमी सोमवार. ८ ६ ३० संध्याकाळीं.

● भमावास्या सोमवार. १५ ४ १७ संध्याकाळीं.

३ शुक्लाष्टमी सोमवार २२ ८ ५१ सकाळीं.

तारीख	वार.	मास कृष्ण.	सफर	सूर्योदय		सूर्यास्त		दिनमान		चंद्रोदय		भरती.	
				अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	सकाळीं	संध्याका.
१	सो	१	१४	६ ३६	५ ५१	११ १५	६ ४७	१२ ०	० १७				
२	मं	२	१५	६ ३६	५ ५२	११ १६	७ ३८	० ३३	० ४९				
३	बु	३	१६	६ ३६	५ ५२	११ १७	८ २६	१ ५	१ २०				
४	शु	४	१७	६ ३६	५ ५३	११ १७	९ १३	१ ३५	१ ५३				
५	शु	५	१८	६ ३५	५ ५३	११ १८	१० ०	२ ७	२ २२				
६	शु	६	१९	६ ३५	५ ५४	११ १९	१० ५१	२ ३७	२ ५४				
७	र	७	२०	६ ३४	५ ५४	११ २०	११ ४०	३ १२	३ ३०				
८	सो	८	२१	६ ३४	५ ५५	११ २१	सकाळीं	३ ४८	४ ९				
९	मं	९	२२	६ ३३	५ ५६	११ २२	० ३४	४ ३२	५ ०				
१०	बु	१०	२३	६ ३३	५ ५६	११ २३	१ २६	५ ३३	६ १३				
११	शु	११	२४	६ ३३	५ ५६	११ २४	२ २२	६ ५५	७ ३३				
१२	शु	१२	२५	६ ३२	५ ५७	११ २४	३ १८	८ १६	८ ५६				
१३	शु	१३	२६	६ ३२	५ ५७	११ २६	४ १३	९ ८	९ ३०				
१४	र	१४	२७	६ ३१	५ ५८	११ २७	५ ७	९ ५७	१० २४				
१५	सो	३०	२८	६ ३०	५ ५९	११ २८	चंद्रास्त.	१० ४९	११ १२				
१६	मं	फाल्गुन	२९	६ ३०	५ ५९	११ २९	७ २	११ ३५	१२ ०				
१७	बु	२	२९	६ ३०	५ ५९	११ ३०	८ ४	० २१	० ४४				
१८	शु	३	२	६ २९	५ ०	११ ३१	९ ६	१ ५	१ २८				
१९	शु	४	३	६ २८	५ ०	११ ३२	१० ५	१ ४९	२ ११				
२०	शु	५	४	६ २७	५ १	११ ३३	११ ६	२ ३२	२ ५५				
२१	र	७	५	६ २७	५ १	११ ३४	सकाळीं	३ १७	३ ३८				
२२	सो	८	६	६ २६	५ १	११ ३५	० ४	४ ४	४ २७				
२३	मं	९	७	६ २६	५ २	११ ३६	१ ०	४ ५७	५ ३०				
२४	बु	१०	८	६ २५	५ २	११ ३७	१ ५४	६ ११	६ ५५				
२५	शु	११	९	६ २५	५ २	११ ३७	२ ४५	७ ३६	८ १७				
२६	शु	१२	१०	६ २४	५ ३	११ ३८	३ ३१	८ ५७	९ ८				
२७	शु	१३	११	६ २३	५ ३	११ ४०	४ १७	९ ३२	९ ५८				
२८	र	१४	१२	६ २२	५ ४	११ ४१	४ ५६	१० २१	१० ४०				

शके १७६८ पराभवनामसंवत्सरे. संवत् १९०३.

फसली सन १२५६. सुरसन १२४७. हिजरी सन १२६३.

पार्शीसन १२१६. ख्रिस्ती सन १८४७.

शके १७६८ माघ कृष्णपक्षः

दिन. २८/३२

तिथि	वार	तिथिमान	नक्ष.	नक्षत्रमान	
१	चं	२१	९	भा	८ ४३
२	मं	२६	१३	म	१५ ०
३	बु	३१	२७	पू	२१ २१
४	बु	३६	२९	उ	२७ ४१
५	शु	४१	२	ह	३३ ३०
६	श	४४	४३	चि	३८ ३२
७	र	४७	१२	रवा	४२ ३६
८	चं	४८	२८	वि	४५ ३६
९	मं	४८	२७	भ	४६ २९
१०	बु	४७	८	ज्ये	४६ ५५
११	बु	४४	३७	मू	४५ ४९
१२	शु	४१	११	पू	४३ ५३
१३	श	३६	४६	उ	४० ५८
१४	र	३१	३९	श्र	३७ ३६
३०	चं	२६	९	ध	३३ ५६
					कैत्रेरी मार्गेश्वरः ५६।४० शनिभस्त्रं ० ११ संकष्ट ४ धनिष्ठाकः १०।५१ काला ८ कुम्भकः ४४।५९ कुम्भेषुधः ०।९ पट्टनिला ११ प्रदोष शिवरात्रिः दश सोमवती.

शके १७६८ फाल्गुन शुक्लपक्षः

दिन. २९/१०

१	मं	२०	२२	श	२९	५९	चंद्रदर्शन
२	बु	१४	३०	पू	२५	४२	शनतारकारकः ११ रविभलावल
३	बु	८	४५	उ	२१	५३	विनायकी ४
४	शु	१	११	रे	१८	१४	
६	श	५४	३	भ	१५	८	कन्यायांराहुः मोनेकेतुः १३।३०
७	र	५०	३७	भ	१२	४७	बुधउदयपक्षिमे ५०।१४
८	चं	४८	१४	कृ	११	९	दुर्गा ८
९	मं	४६	५६	रो	११	०	मोनेक्षुक्रः २१।५२
१०	बु	४६	५५	मू	११	५३	
११	बु	४८	२२	आ	१३	५४	भामलकी ११
१२	शु	५०	५७	पु	१७	१२	
१३	श	५४	४१	पु	२१	४८	शनिप्रदोष १३
१४	र	५९	११	आ	२७	८	मीनेषुधः ३०।३०
१५	चं	६०	०	म	३३	११	हुताशनी ३ शटिकात्रात्रीनंतर
१५	मं	० ४	११	पू	३९	४१	मन्वादि मार्च पूर्वाभाद्रपदाकः ३४।१८

सन १८४७ महिना मार्च दिवस ३१.

चंद्राचीं स्वरूपें.

ता. भ. मि.

ता. भ. मि.

○ पौर्णिमा मंगळवार २८ ० सका. ● अमावास्या बुधवार १७ २ २ सका.
 (कृष्णाष्टमी बुधवार १० ९ ३० सका.) शुक्लाष्टमी मंगळ. २३ १० ३२ संध्या.

तारीख	वार.	फाल्गुन शुक्र.	रविअ. लावल.	सूर्योदय		सूर्यास्त		दिनमान		चंद्रोदय संध्याका.	भरती	
				अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.		सकाळीं	संध्याका.
१	सो	१५	१३	६ २२	६ ४	११ ४२	५ ३२	११ ३३	५ ३२	११ ३३	११ २२	११ २२
२	मं	१५	१४	६ २१	६ ४	११ ४३	६ २२	११ ३४	६ २२	११ ३४	११ ५४	११ ५४
३	बु	कृष्ण	१५	६ २०	६ ४	११ ४४	७ ९	११ ४४	७ ९	० ११	० २६	० २६
४	बु	२	१६	६ १९	६ ५	११ ४५	७ ५८	११ ४५	७ ५८	० ४०	० ५४	० ५४
५	शु	३	१७	६ १९	६ ५	११ ४७	८ ४६	११ ४७	८ ४६	१ ९	१ २५	१ २५
६	वा	४	१८	६ १८	६ ६	११ ४८	९ ३६	११ ४८	९ ३६	१ ४०	१ ५४	१ ५४
७	र	५	१९	६ १७	६ ६	११ ४९	१० २७	११ ४९	१० २७	२ ८	२ २४	२ २४
८	सो	६	२०	६ १६	६ ६	११ ५०	११ १८	११ ५०	११ १८	२ ४१	२ ५८	२ ५८
९	मं	७	२१	६ १६	६ ६	११ ५०	सकाळ	११ ५०	सकाळ	३ १८	३ ३८	३ ३८
१०	बु	८	२२	६ १५	६ ६	११ ५१	० १२	११ ५१	० १२	४ २	४ २६	४ २६
११	बु	९	२३	६ १४	६ ६	११ ५२	१ ६	११ ५२	१ ६	४ ५७	५ ३४	५ ३४
१२	शु	१०	२४	६ १३	६ ७	११ ५४	१ ५९	११ ५४	१ ५९	६ १६	७ ०	७ ०
१३	वा	११	२५	६ १३	६ ८	११ ५५	२ ५३	११ ५५	२ ५३	७ ४३	८ २६	८ २६
१४	र	१२	२६	६ ११	६ ८	११ ५६	३ ४५	११ ५६	३ ४५	९ ३	९ ८	९ ८
१५	सो	१३	२७	६ ११	६ ८	११ ५७	४ ३६	११ ५७	४ ३६	९ ३४	१० २	१० २
१६	मं	३०	२८	६ १०	६ ८	११ ५८	५ २५	११ ५८	५ २५	१० २७	१० ५१	१० ५१
१७	बु	चैत्र	२९	६ ९	६ ९	१२ ०	चंद्रास्त	१२ ०	चंद्रास्त	११ १६	११ ३७	११ ३७
१८	बु	२	३०	६ ८	६ ९	१२ १	७ ४७	१२ १	७ ४७	११ ५९	० २१	० २१
१९	शु	३	रवि.अ.	६ ७	६ ९	१२ २	८ ५०	१२ २	८ ५०	० ४३	१ ५	१ ५
२०	वा	४	२	६ ६	६ ९	१२ ३	९ ५१	१२ ३	९ ५१	१ २७	१ ४८	१ ४८
२१	र	५	३	६ ६	६ १०	१२ ४	१० ४९	१२ ४	१० ४९	२ ९	२ ३०	२ ३०
२२	सो	६	४	६ ५	६ १०	१२ ५	११ ४६	१२ ५	११ ४६	२ ५३	३ १४	३ १४
२३	मं	७	५	६ ४	६ १०	१२ ६	सकाळ	१२ ६	सकाळ	३ ३८	४ ३	४ ३
२४	बु	८	६	६ ३	६ १०	१२ ७	० ४०	१२ ७	० ४०	४ ३०	५ ०	५ ०
२५	बु	९	७	६ २	६ १०	१२ ८	१ २८	१२ ८	१ २८	५ ३६	६ २०	६ २०
२६	शु	१०	८	६ १	६ ११	१२ १०	२ १४	१२ १०	२ १४	७ १	७ ४२	७ ४२
२७	वा	११	९	६ ०	६ ११	१२ ११	२ ५६	१२ ११	२ ५६	८ २४	८ ५७	८ ५७
२८	र	१२	१०	६ ०	६ ११	१२ ११	३ ३६	१२ ११	३ ३६	९ ८	९ ३०	९ ३०
२९	सो	१३	११	५ ५९	६ ११	१२ १२	४ १५	१२ १२	४ १५	९ ५३	१० १५	१० १५
३०	मं	१४	१२	५ ५८	६ १२	१२ १४	४ ५२	१२ १४	४ ५२	१० ३५	१० ५२	१० ५२
३१	बु	१५	१३	५ ५७	६ १२	१२ १६	५ २८	१२ १६	५ २८	११ ७	११ २३	११ २३

शके १७६८ पराभवनामसंवत्सरे आणि शके १७६९

प्लवगनामसंवत्सरे. संवत् १८०३.

फसली सन १२५६. सुरसन १२४७. हिजरी सन १२६३.

पाशी सन १२१६. ख्रिस्ती सन १८४७.

शके १७६८ फाल्गुन कृष्णपक्षः

दिन. २९/४८

तिथि	वार	तिथिमान	नक्ष.	नक्षत्रमान	
१	बु	९	२६	उ	४६
२	बु	१४	२२	ह	५२
३	भु	१८	५१	चि	५७
४	श	२२	२१	स्वा	६०
५	र	२४	४४	स्था	१
६	च	२५	५१	वि	४
७	मं	२५	४१	भ	६
८	बु	२४	१४	ज्ये	६
९	बु	२१	३४	मू	६
१०	भु	१७	५५	पू	४
११	श	१३	२७	उ	५
१२	र	८	१३	ध	५४
१३	च	४	११	श	५०
३०	मं	५०	५३	पू	४६
					संकष्ट ४ कल्पादि
					रंग ५
					काला ८
					शनेरुदयः पू ०३४/१६
					मोनेकः ३३/४२
					विजया ११ मकरभौमः १०/५६
					प्रदोष १३
					उत्तराभाद्रपदाकः ५५ शिवरात्रिः
					दर्श ३० मन्वादि

शके १७६९ चैत्र शुक्लपक्षः

दिनमान ३०/२७

१	बु	४५	३	उ	४२	३५	ध्वजारोपण कल्पादि
२	बु	३९	३७	ह	३८	५६	चंद्रदर्शन
३	भु	३४	३३	भ	३५	४०	मेषेशुकः ४२/४४ गौरी ३। मन्वा- दिमत्स्यज. रविभालाखर.
४	श	३०	१५	भ	३३	१६	विनायकी ४
५	र	२६	५०	कू	३१	३०	कल्पादि
६	च	२४	२४	रौ	३०	४६	३० नं. भमृतसिद्धियोग
७	मं	२३	७	मू	३१	२५	
८	बु	२३	५	भा	३३	१९	ज्ञवर्क १७/११ दुर्गा ८
९	बु	२४	२५	पू	३६	२०	राम ९ जयंती
१०	भु	२७	२	पुः	४०	३९	४० नं. मृत्युयोग
११	श	३०	४५	भा	४५	४९	बुधास्तपः ११ कामदा ११ दोलोत्सव
१२	र	३५	४	म	५१	५५	वृश्च ३५
१३	च	४०	१२	पू	५८	१५	रेवत्यकः ११ सोमप्रदोष
१४	मं	४५	१८	उ	६०	०	
१५	बु	५०	११	उ	४	४५	मन्वादि हनुमंतज. चंद्रग्रहण

सन १८४७ महिना एप्रिल ३० दिवस.

चंद्राचीं स्थिति.

ता. भ. मि.

ता. भ. मि.

○ पूर्णिमा बुधवार. १ २ ८ सका.

○ शुक्लपक्षी बुध. २२ २ ० संध्या.

○ कृष्णपक्षी बुधवार. ८ ८ १८ संध्या.

○ पूर्णिमा शुक्रवा. ३० ६ १७ संध्या.

● अमावास्या बुध. १५ ११ १३ सका.

तारीख	वार	चैत्र कृष्णा.	रविभा लाखर.	सूर्योदय		सूर्यास्त		दिनमान अव. मि.	चंद्रोदय संध्याका.		भरती.	
				अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.		अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.
१	बु	१	१४	५ ५६	६ १२	१२ १७	६ ४३	११ ३८	११ ५५			
२	शु	२	१५	५ ५५	६ १३	१२ १७	७ ३३	० १०	० २७			
३	वा	३	१६	५ ५४	६ १३	१२ १८	८ २२	० ४२	० ५६			
४	र	३	१७	५ ५४	६ १३	१२ १९	९ ११	१ १२	१ २७			
५	सो	४	१८	५ ५३	६ १३	१२ २०	१० ८	१ ४४	१ ५९			
६	मं	५	१९	५ ५२	६ १३	१२ २१	११ १	२ १७	२ ३०			
७	बु	७	२०	५ ५१	६ १४	१२ २२	११ ५३	२ ५५	३ १७			
८	बु	८	२१	५ ५०	६ १४	१२ २४	सकाळ	३ ४२	४ ७			
९	शु	९	२२	५ ४९	६ १४	१२ २५	० ४५	४ ३८	५ १३			
१०	वा	१०	२३	५ ४९	६ १४	१२ २५	१ ३५	५ ५६	६ ३८			
११	र	११	२४	५ ४८	६ १४	१२ २६	२ २५	७ १९	७ ५९			
१२	सो	१२	२५	५ ४७	६ १५	११ २८	३ १३	८ ३६	९ ८			
१३	मं	१३	२६	५ ४६	६ १५	११ २९	४ १	९ ८	९ ३८			
१४	बु	१४	२७	५ ४५	६ १६	१२ ३०	४ ५०	१० ३	१० २७			
१५	बु	३०	२८	५ ४४	६ १६	१२ ३१	चंद्रास्त	१० ५०	११ १३			
१६	शु	वैशाख	२९	५ ४४	६ १६	१२ ३३	७ ३२	११ ३५	११ ५८			
१७	वा	२	जमा०	५ ४३	६ १६	१२ ३२	८ ३२	० २	० ४८			
१८	र	३	२	५ ४३	६ १६	१२ ३३	९ ३३	१ ४	१ २६			
१९	सो	५	३	५ ४२	६ १६	१२ ३४	१० २९	१ ४७	२ ८			
२०	मं	६	४	५ ४१	६ १७	१२ ३५	११ २१	२ ३०	२ ५२			
२१	बु	७	५	५ ४१	६ १७	१३ ३६	सकाळ	३ १४	३ ३९			
२२	बु	८	६	५ ४०	६ १८	१२ ३८	० ९	४ ५	४ ३३			
२३	शु	८	७	५ ३९	६ १८	१२ ३९	० ५४	५ ६	५ ४२			
२४	वा	९	८	५ ३९	६ १८	१२ ३९	१ ३४	६ २२	६ ५७			
२५	र	१०	९	५ ३८	६ १८	१२ ४०	२ १४	७ ३४	८ १०			
२६	सो	११	१०	५ ३७	६ १८	१२ ४१	२ ५०	८ ४३	९ ८			
२७	मं	१२	११	५ ३६	६ १९	१२ ४२	३ २६	९ १३	९ ३५			
२८	बु	१३	१२	५ ३६	६ १९	१२ ४४	४ ४	९ ५६	१० १५			
२९	बु	१४	१३	५ ३५	६ २०	१२ ४४	४ ४२	१० ३४	१० ५१			
३०	शु	१५	१४	५ ३४	६ २०	१२ ४५	५ २१	११ ८	११ २३			

शके १७६९ प्लवंगनामसंवत्सरे. संवत् १९०३.

फसली सन २१५६. सुरसन १२५७ हिजरी १२६३. पार्शी सन १२१६.

ख्रिस्ती सन १८४७.

शके १७६९ चैत्र कृष्णपक्षः

दिनमान ३१।७

निधि	वार	निधिमान	नक्ष०	नक्षत्रमान	
१	बु	५४	३९	ह	१० ५४
२	शु	५७	५४	वि	१६ १२
३	श	६०	०	स्वा	२० ४५
४	र	०	७	वि	२३ ५९
५	चं	१	६	भ	२५ ४०
६	मं	२	३६	क्ये	२६ ४९
७	बु	५६	३०	मू	२६ २१
८	शु	५२	४८	पू	२४ ४९
९	श	४८	१२	उ	२२ २८
१०	श	४२	५३	भ	१९ १४
११	र	३७	८	भ	१५ ४२
१२	चं	३१	६	श	११ ४०
१३	मं	२५	१८	पू	७ ३५
१४	बु	१९	१९	उ	३ ३१
३०	बु	१३	४६	भ	५६ ४०

एप्रिल

संकष्टी ४॥२४८८-मृत्युयोग.

काला ८

भद्रिनीद्वेषकः ५५ पापमोचनी ११
बुधउ. पू. ४७।१६ सोमप्रदोष १३
वृषेशुकः ३६ शिवरात्रिः १४
दर्शः

शके १७६९ वैशाख शुक्लपक्षः

दिनमान ३१।४०

१	शु	८	३६	भ	५३ ५५	चंद्रदर्शन मार्गेशः ७।१६ जमा- दिलअवल
२	श	४	१४	कृ	५१ ५६	परशुरामज. भक्ष. ३ कृतपुगादि
३	र	३	३५	रो	५१ ७	कल्पादि विनायकी ४
५	चं	५६	४७	मृ	५१ २२	अमृतसिद्धियोग ५१
६	मं	५३	४१	आ	५३ ४४	
७	बु	५७	५२	पु	५५ ३९	
८	शु	६०	०	पुः	५९ ४२	अमृतसिद्धियोग ५९ दुर्गा ८
८	शु	०	२३	आ	६० ०	कुंभमैमः २५।१६ मृत्युयोग ६०
९	श	४	७	आ	४ ४२	दम्भयोग ४
१०	र	८	३३	म	१० ३२	भरण्यकः ३५।२६
११	चं	१३	१९	पू	१६ ५७	मोहिनी ११ दम्भयोग १३
१२	मं	१८	२१	उ	२३ ३०	प्रदोष १३
१३	बु	२३	६	ह	२९ ४१	नृसिंहजयंती
१४	बु	२७	२६	चि	३५ १६	कूर्मजयंती
१५	शु	३०	४६	स्वा	३९ ५८	

सन १८४७ महिना मे दिवस ३१.

चंद्रार्चो स्वरूपं.

ता. भ. मि.

ता. भ. मि.

८ कृष्णष्टमी शनिवार ८ ३ ४१ सका.

७ शुक्लष्टमी शनि. २२ ६ ५० सका.

● अमावास्या शुक्रवार १३ ८ १५ संध्या.

○ पौर्णिमा रविवार ३० ७ ३७ सका.

तारीख	वार	वैशाख कृष्ण	जमावि लभवल	सूर्योदय		सूर्यास्त		दिनमान.		चंद्रोदय		भरती	
				भव. मि.	भव. मि.	भव. मि.	भव. मि.	भव. मि.	भव. मि.	भव. मि.	भव. मि.	सकाळीं	संध्याका.
१	श	१	१५	५ ३४	६ २०	१२ ४६	७ ११	११ ४१	११ ५७	११ ४१	११ ५७		
२	र	२	१६	५ ३४	६ २०	१२ ४७	८ ३	० १४	० ३२				
३	सो	३	१७	५ ३४	६ २१	१२ ४८	८ ५६	० ४७	१ ५				
४	मं	४	१८	५ ३२	६ २१	१२ ४९	९ ४९	१ २१	१ ३९				
५	बु	५	१९	५ ३१	६ २२	१२ ५०	१० ४०	१ ५८	२ १९				
६	बु	६	२०	५ ३१	६ २२	१२ ५१	११ ३१	२ ४१	३ ३				
७	शु	७	२१	५ ३१	६ २२	१२ ५१	सकाळीं	३ २९	३ ५७				
८	श	८	२२	५ ३०	६ २२	१२ ५२	० २०	४ २७	५ ०				
९	र	९	२३	५ ३०	६ २३	१२ ५३	१ ८	५ ३८	६ २०				
१०	सो	१०	२४	५ २९	६ २३	१२ ५४	१ ५४	६ ५५	७ ३१				
११	मं	१२	२५	५ २९	६ २४	१२ ५५	२ ४३	८ ८	८ ४१				
१२	बु	१३	२६	५ २८	६ २४	१२ ५६	३ २७	९ ८	९ ९				
१३	बु	१४	२७	५ २८	६ २४	१२ ५६	४ १५	९ ३८	१० २				
१४	शु	३०	२८	५ २८	६ २५	१२ ५७	चंद्रास्त	१० २९	१० ५२				
१५	श	अ. वये.	२९	५ २७	६ २५	१२ ५७	७ १६	११ १७	११ ४०				
१६	र	२	ज. ख.	५ २७	६ २५	१२ ५८	८ १४	० ३	० २४				
१७	सो	३	२	५ २७	६ २५	१२ ५९	९ ११	० ४७	१ ७				
१८	मं	४	३	५ २६	६ २६	१३ ०	१० १	१ २८	१ ४९				
१९	बु	५	४	५ २६	६ २६	१३ १	१० ४८	२ १०	२ ३२				
२०	बु	६	५	५ २६	६ २७	१३ १	११ ३१	२ ५३	३ १६				
२१	शु	७	६	५ २५	६ २७	१३ २	सकाळीं	३ ४१	४ ६				
२२	श	८	७	५ २५	६ २८	१३ २	० ११	४ ३१	५ ०				
२३	र	९	८	५ २५	६ २८	१३ ३	० ४७	५ ३१	६ ९				
२४	सो	१०	९	५ २५	६ २८	१३ ३	१ २५	६ ४०	७ ११				
२५	मं	११	१०	५ २५	६ २८	१३ ४	२ २	७ ४१	८ १३				
२६	बु	१२	११	५ २५	६ २९	१३ ४	२ ३९	८ ४२	९ ८				
२७	बु	१३	१२	५ २४	६ २९	१३ ५	३ १९	९ ९	९ ३३				
२८	शु	१३	१३	५ २४	६ २९	१३ ५	४ ०	९ ५२	१० १३				
२९	श	१४	१४	५ २४	६ ३०	१३ ६	४ ४३	१० ३६	१० ५४				
३०	र	१५	१५	५ २४	६ ३०	१३ ७	चंद्रोदय	११ १४	११ ३२				
३१	सो	कृष्ण.	१६	५ २३	६ ३१	१३ ७	७ ४४	११ ५१	० १०				

शके १७६९ स्रवंगनामसंवत्सरे. संवत् १९०३.

फसली सन १२५६. सुरसन १२४७. हिजरी १२६३. पार्शी सन १२१६.

ख्रिस्ती सन १८४७.

शके १७६९ वैशाख कृष्णपक्षः

दिनमान ३२।९

तिथि	वार	तिथिमान	नक्ष०	नक्षत्रमान.	
१	श	३२	५५	वि	४३
२	र	३३	४८	अ	४५
३	व	३३	२८	ज्ये	४६
४	मं	३१	५०	मू	४६
५	बु	२९	४	पू	४५
६	बु	२५	२३	उ	४३
७	शु	२०	३८	अ	४०
८	श	१५	१६	ध	३६
९	र	९	२६	श	३२
१०	व	३	३३	पू	२८
१२	मं	५१	२९	उ	२४
१३	बु	४५	४९	रे	२०
१४	बु	४०	३९	अ	१७
३०	शु	३६	११	भ	१४

माहे मे
मृत्यु योग ४६
संकष्टी ४
मेषवृधः १३।३८
काला ८
मिथुनेशुकः २०।१५
कृत्तिकाकः २३।९
वृद्धिनी ११ स्मार्त
भागवत ११
वृषेकः ५१।२ प्रदोष
शिवरात्रिः
दर्शः भावुका ३०

शके १७६९ अधिक ज्येष्ठ शुक्लपक्षः

दिनमान ३२।३१

१	श	३२	३५	कृ	१२	२५	
२	र	२९	५७	रो	११	१५	करिदिन १२ न. अमृत. चंद्रदर्शन.
३	व	२८	३६	मू	११	२३	दशाहराष्टा.
४	मं	२८	२७	आ	१२	३१	मिथुनेशुकः ५६।१८ जमादिलाखर
५	बु	२९	२५	पु	१५	०	बुधास्तपू. २०।४१ अमृत ११
६	बु	३१	४३	पुः	१८	३६	विनायकी ४
७	शु	३५	१४	आ	२३	३९	अमृतसिद्धियोग १८
८	श	३९	३५	म	२९	१२	मृत्यु योग २३
९	र	४४	२१	पू	३५	३३	दुर्गा ८
१०	व	४९	१९	उ	४१	५५	रोहिण्यकः १६ वृषेष्टः ५५।१९
११	मं	५४	०	ह	४८	२३	दशाहरास.
१२	बु	५८	१६	चि	५३	५९	निर्जला ११
१३	बु	६०	०	स्वा	५८	४७	प्रदोष १३
१४	शु	१	३०	वि	६०	०	अगस्त्यस्तः ३३।४०
१४	श	३	३८	वि	२	४३	मृत्युयोग ५
१५	र	४	३२	अ	५	२४	

सन १८४७ महिना जून दिवस ३०.

चंद्राचीं स्वरूपे.

ता. भ. मि.

ता. भ. मि.

८ कुष्णाष्टमी रविवार ६ ८ ५८ सका.

९ शुक्लाष्टमी सोमवार. २१ ० २४ सका.

● भमावास्या रविवार १३ ५ ४४ सका.

○ पौर्णिमा सोमवार २८ ६ १४ संधा.

तारीख	वार.	अधिक क्येष्ठ. कुष्ण.	जमादि लखर.	सूर्योदय		सूर्यास्त		दिनमान		चंद्रोदय संध्या.	भरती.	
				अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.		सकाळीं अव. मि.	संध्याका. अव. मि.
१	मं	२	१७	५	२३	६	३१	१३	८	८ ३८	० २९	० ४७
२	बु	४	१८	५	२३	६	३२	१३	८	९ ३०	१ ६	१ २७
३	बु	५	१९	५	२३	६	३२	१३	९	१० १८	१ ४७	२ ७
४	शु	६	२०	५	२३	६	३३	१३	९	११ ७	२ ३०	२ ५५
५	शु	७	२१	५	२३	६	३३	१३	१०	११ ५२	३ २०	३ ४७
६	र	८	२२	५	२३	६	३३	१३	१०	सकाळ	४ १६	४ ४६
७	सो	९	२३	५	२३	६	३४	१३	११	० ३७	५ २०	५ ५६
८	मं	१०	२४	५	२३	६	३४	१३	११	१ २३	६ ३२	७ ५
९	बु	११	२५	५	२३	६	३४	१३	१२	२ १०	७ ३७	८ ११
१०	बु	१२	२६	५	२३	६	३५	१३	१२	२ ५८	८ ४४	९ ८
११	शु	१३	२७	५	२३	६	३५	१३	१२	३ ४८	९ १५	९ ४४
१२	शु	१४	२८	५	२३	६	३५	१३	१२	४ ३९	१० ११	१० ३९
१३	र	वु. क्ये.	२९	५	२३	६	३५	१३	१२	चंद्रास्त.	११ १	११ २६
१४	सो	२	३०	५	२४	६	३६	१३	१२	७ ५१	११ ५०	० १०
१५	मं	३	रजव.	५	२४	६	३६	१३	१२	८ ३९	० ४४	० ५२
१६	बु	४	२	५	२४	६	३६	१३	१२	९ २५	१ १३	१ ३२
१७	बु	४	३	५	२४	६	३६	१३	१२	१० ७	१ ५२	२ ११
१८	शु	५	४	५	२५	६	३७	१३	१२	१० ४८	२ ३१	२ ५२
१९	शु	६	५	५	२५	६	३७	१३	१२	११ २४	३ १२	३ ३१
२०	र	७	६	५	२५	६	३७	१३	१२	११ ५९	३ ५६	४ १६
२१	सो	८	७	५	२५	६	३७	१३	१२	सकाळ	४ ४१	५ ७
२२	मं	९	८	५	२५	६	३७	१३	१२	० ३७	५ ३८	६ ११
२३	बु	१०	९	५	२६	६	३८	१३	१२	१ १५	६ ४३	७ १२
२४	बु	११	१०	५	२६	६	३८	१३	१२	१ ५४	७ ४३	८ १५
२५	शु	१२	११	५	२६	६	३८	१३	१२	२ ३८	८ ४५	९ ८
२६	शु	१३	१२	५	२६	६	३८	१३	१२	३ २३	९ १३	९ ३८
२७	र	१४	१३	५	२६	६	३८	१३	१२	४ १२	१० ०	१० २३
२८	सो	१५	१४	५	२७	६	३९	१३	१२	चंद्रोदय	१० ४७	११ ७
२९	मं	कुष्ण.	१५	५	२७	६	३९	१३	१२	७ २२	११ २९	११ ५१
३०	बु	२	१६	५	२७	६	३९	१३	१२	८ १४	० १२	० ३४

शके १७६९ सुवनमानसंवत्सरे. संवत् १८०३.

फसली सन १२५६-५७. सुरसन १२४७-४८. हिजरी सन १२६३.
पार्शी सन १२१६. ख्रिस्ती सन १८४७.

शके १७६९ अधिक ज्येष्ठ कृष्णपक्षः दिनमान ३२।४२

तिथि	वार	तिथिमान	नक्ष.	नक्षत्रमान.	
१	च	४	१०	ज्ये	६ ३८
२	मं	५	११	मू	७ ३
४	बु	५५	५६	पू	५ ५१
५	बु	५१	१५	उ	३ ५४
६	शु	४५	५१	भ	५ ५६
७	श	४०	५	श	५३ ४८
८	र	३४	४	पू	४९ ४१
९	च	२७	५९	उ	४५ ३९
१०	मं	२१	५५	रे	४१ ४२
११	बु	१६	७	भ	३८ ६
१२	बु	१०	५४	भ	३५ २
१३	शु	६	२०	कू	३२ ४४
१४	श	२	३६	रो	३१ १५
३०	र	८	३३	मू	३१ ९

जून
संकष्ट ४
कर्कशुकः २।२९
मीनेभीमः ३३।३१
भ. गु. प. मृगेकः व. वेदुक फ.
सन् १२५७ सुरसन समान
भर्वा मयातेनव अलफ
मिथुनेबुधः ५।२४
४१ न. भमृतसिद्धि.
अपराजिता ११ म. यो. ३८
प्रदोष १३
शिवरात्रिः
दर्श. भमृतसिद्धियोग
मिथुनेकः ६

शके १७६९ ज्येष्ठ शुक्लपक्षः दिनमान ३२।४५

२	च	५७	५३	भा	३२	१	चंद्रदर्शन
३	मं	५८	५४	पु	३४	२०	रब्जव
४	बु	६०	०	पुः	३७	४२	विनायकी ४
४	बु	१	७	भा	४२	१६	
५	शु	४	२५	म	४७	४१	
६	श	८	३७	पू	५४	०	उ. बुधः प. ३३ व. शनिः ३८।४४
७	र	१३	२१	उ	६०	०	आर्द्रार्कः १७।१३ व. महिषो
८	च	१८	१६	उ	०	१८	दुर्गा ८
९	मं	२२	५६	ब	६	४६	
१०	बु	२७	९	चि	१२	३०	
११	बु	३०	२८	स्वा	१७	४०	कर्केशुधः ३३ निजला ११
१२	शु	३२	३९	वि	२२	४	प्रदोष १३
१३	श	३३	४१	भ	२४	४४	सवित्रीव्रतारंभः
१४	र	३३	२३	ज्ये	२६	१९	
१५	च	३१	४८	मू	२६	५३	मन्वादि वट पौर्णिमा १५

सम १८४७ महिना जुलई दिवस ३१.

चंद्रार्धी स्वरूपे.

ता. अ. मि.

ता. अ. मि.

॥ कृष्णाष्टमी सोमवा. ५ १ ३४ संध्या.

॥ शुक्लाष्टमी मंगळ. २० ५ ४४ संध्या.

● अमावास्या सोम. १२ ४ २९ संध्या.

○ पूर्णिमा बुधवार २८ ३ ० सका.

तारीख	वार.	व्येष्ट		सूर्योदय		सूर्यास्त		दिनमान		चंद्रोदय		भरती.	
		कृष्ण.	रजव.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	सकाळीं	संध्याका.
१	बु	३	१७	५ २७	६ ३९	१३ १२	९ ४	० ५४	१ १४	१ १४	१ १४	१ १४	१ १४
२	शु	४	१८	५ २७	६ ३९	१३ १३	९ ५२	१ ३७	१ ५९	१ ५९	१ ५९	१ ५९	१ ५९
३	श	५	१९	५ २८	६ ४०	१३ १३	१० ३७	२ २१	२ ४६	२ ४६	२ ४६	२ ४६	२ ४६
४	र	६	२०	५ २८	६ ४०	१३ १२	११ २२	३ ९	३ ३५	३ ३५	३ ३५	३ ३५	३ ३५
५	सो	८	२१	५ २८	६ ४०	१३ ११	सकाळीं	४ २	४ २९	४ २९	४ २९	४ २९	४ २९
६	मं	९	२२	५ २९	६ ४०	१३ ११	० ८	५ ०	५ ३०	५ ३०	५ ३०	५ ३०	५ ३०
७	बु	१०	२३	५ २९	६ ४०	१३ ११	० ५५	६ ५	६ ३९	६ ३९	६ ३९	६ ३९	६ ३९
८	शु	११	२४	५ २९	६ ४०	१३ १०	१ ४४	७ १३	७ ४९	७ ४९	७ ४९	७ ४९	७ ४९
९	श	१२	२५	५ ३०	६ ४०	१३ १०	२ ३४	८ २५	८ ५८	८ ५८	८ ५८	८ ५८	८ ५८
१०	श	१३	२६	५ ३०	६ ४०	१३ ९	३ २७	९ ८	९ ३०	९ ३०	९ ३०	९ ३०	९ ३०
११	र	१४	२७	५ ३१	६ ४१	१३ ९	४ १९	९ ५८	१० २५	१० २५	१० २५	१० २५	१० २५
१२	सो	३०	२८	५ ३१	६ ४१	१३ ८	चंद्रास्त	१० ५१	११ १५	११ १५	११ १५	११ १५	११ १५
१३	मं	भाषाद	२९	५ ३१	६ ४१	१३ ८	७ १९	११ ३६	११ ५८	११ ५८	११ ५८	११ ५८	११ ५८
१४	बु	२	शावान	५ ३२	६ ४१	१३ ७	८ ३	० १८	० ३८	० ३८	० ३८	० ३८	० ३८
१५	शु	३	२	५ ३२	६ ४१	१३ ७	८ ४३	० ५५	१ १४	१ १४	१ १४	१ १४	१ १४
१६	श	४	३	५ ३३	६ ४१	१३ ६	९ २३	१ ३१	१ ४९	१ ४९	१ ४९	१ ४९	१ ४९
१७	श	५	४	५ ३३	६ ४८	१३ ५	९ ५९	२ ६	२ २४	२ २४	२ २४	२ २४	२ २४
१८	र	६	५	५ ३३	६ ४८	१३ ५	१० ३५	२ ४२	३ ०	३ ०	३ ०	३ ०	३ ०
१९	सो	७	६	५ ३४	६ ४८	१३ ४	११ १२	३ १८	३ ३८	३ ३८	३ ३८	३ ३८	३ ३८
२०	मं	८	७	५ ३४	६ ४८	१३ ४	११ ५०	३ ५८	४ १९	४ १९	४ १९	४ १९	४ १९
२१	बु	९	८	५ ३४	६ ४८	१३ ३	सकाळ	४ ४२	५ ५	५ ५	५ ५	५ ५	५ ५
२२	शु	१०	९	५ ३५	६ ४७	१३ ३	० ३१	५ ३८	६ १५	६ १५	६ १५	६ १५	६ १५
२३	श	१०	१०	५ ३५	६ ४७	१३ २	१ १५	६ ४७	७ २१	७ २१	७ २१	७ २१	७ २१
२४	श	११	११	५ ३५	६ ४७	१३ २	२ २	७ ५५	८ ३०	८ ३०	८ ३०	८ ३०	८ ३०
२५	र	१२	१२	५ ३५	६ ४७	१३ १	२ ५५	९ ३	९ ८	९ ८	९ ८	९ ८	९ ८
२६	सो	१३	१३	५ ३६	६ ४६	१३ ३	३ ४८	९ ३२	९ ५८	९ ५८	९ ५८	९ ५८	९ ५८
२७	मं	१५	१४	५ ३६	६ ४६	१३ ०	४ ४५	१० २३	१० ४८	१० ४८	१० ४८	१० ४८	१० ४८
२८	बु	कृष्ण.	१५	५ ३७	६ ४५	१२ ५९	चंद्रोदय	११ ११	११ ३३	११ ३३	११ ३३	११ ३३	११ ३३
२९	शु	२	१६	५ ३७	६ ४५	१२ ५८	७ ४५	११ ५६	० १७	० १७	० १७	० १७	० १७
३०	श	३	१७	५ ३७	६ ४५	१२ ५७	८ ३३	० ३९	१ ०	१ ०	१ ०	१ ०	१ ०
३१	श	४	१८	५ ३८	६ ४५	१२ ५७	९ २१	१ २१	१ ४२	१ ४२	१ ४२	१ ४२	१ ४२

शके १७६९ पूर्वगनामसंवत्सरे. संवत् १९०३.

फसली सन १२५७. सुरसन १२४८. हिजरी सन १२६३.

पार्शी सन १२१६. ख्रिस्ती सन १८४७.

शके १७६९ ज्येष्ठ कृष्णपक्षः दिनमान ३२।३३

तिथि	वार	तिथिमान	नक्ष.	नक्षत्रमान	
१	मं	२९	२	पू	२६
२	बु	२५	१५	उ	२४
३	बु	२०	३६	श्र	२१
४	शु	१५	१८	ध	१८
५	श	९	३३	श	१४
६	र	३	३३	पू	१०
८	चं	५१	१७	उ	६
९	मं	४५	२५	रे	३
१०	बु	४०	६	भ	५५
११	बु	३५	२४	क	५२
१२	शु	३१	३६	रौ	५१
१३	श	२८	४६	मू	५०
१४	र	२७	२	भा	५१
३०	चं	२६	३७	पु	५३

सिंहशुक्रः १३।२५
संकष्टः ४ जुलै

पुनर्वसकः २१।१० व. कोल्हा
कालाष्टमी
२ नंतर भमृतसिद्धयोग

गुरुउदयपू. १० अपराजिता ११
प्रदोष
शिवरात्रिः

दशसेमवती ३०

शके १७६९ आषाढ शुक्लपक्षः दिनमान ३२।१६

१	मं	२७	३३	पू	५६	१९	चंद्रदर्शन
२	बु	२९	३७	भा	६०	०	साषान-कर्केकः ५३।५२
३	बु	३२	५३	भा	०	४१	
४	शु	३७	०	म	५	५२	विनायकी ४
५	श	४१	४०	पू	१२	०	
६	र	४६	३३	उ	१८	२३	पुष्येकः ३३ व. उदिर १८ नं. भ- मृत.
७	चं	५१	१८	ह	२४	४८	
८	मं	५५	३१	चि	३०	४६	बुधव. ५।४६ दुगां ८
९	बु	५८	५६	स्वा	३६	१२	
१०	बु	६०	०	वि	४०	३५	मन्वादि
१०	शु	१	१२	भ	४३	३८	बुधास्तपः ३५ चातुर्मा.
११	श	२	१५	ज्ये	४५	३५	शयनी ११ मेघेभौमः ९।५
१२	र	२	४	मू	४६	२२	प्रदोष
१३	चं	६	३३	पू	४५	४२	४६ नं. मृत्युयोग
१५	मं	५४	११	उ	४४	६	मन्वादि. व्यास पूजन.

सन १८४७ महिना आगत दिवस ३९.

चंद्राचीं स्वरूपे.

ता. अ. मि.

ता. अ. मि.

८ कृष्णाष्टमी मंगळवार ३ ६ ५१ संध्या.

७ शुक्लाष्टमी बुधवार १९ ९ ५३ सका.

● अमावास्या बुधवार ११ ५ २० सका.

○ वैशाखा बुधवार २६ ११ १ सका.

तारीख	वार.	आषाढ कृष्ण.	शाश्वान	सूर्योदय		सूर्यास्त		दिनमान		चंद्रोदय		भरती	
				अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	अव. मि.	सकाळीं	संध्याका.
१	र	५	१९	५ ३८	६ ३४	१२ ५६	१० ८	२ ५	२ २९				
२	च	६	२०	५ ३८	६ ३४	१२ ५६	१० ५३	२ ५२	३ १७				
३	मं	७	२१	५ ३८	६ ३३	१२ ५५	११ ४२	३ ४१	४ ६				
४	बु	८	२२	५ ३९	६ ३३	१२ ५४	सकाळ	४ ३३	५ १				
५	बु	९	२३	५ ३९	६ ३२	१२ ५३	० ३१	५ ३४	६ १२				
६	शु	१०	२४	५ ४०	६ ३२	१२ ५२	१ २२	६ ५०	७ २८				
७	श	१२	२५	५ ४०	६ ३१	१२ ५१	२ १४	८ ८	८ ४७				
८	र	१३	२६	५ ४०	६ ३१	१२ ५१	३ ७	९ ८	९ २०				
९	च	१४	२७	५ ४०	६ ३०	१२ ५०	४ १	९ ४९	१० १५				
१०	मं	३०	२८	५ ४१	६ ३०	१२ ४९	४ ५२	१० ४०	११ ३				
११	बु	आवण	२९	५ ४१	६ २९	१२ ४८	चंद्रास्त	११ २४	११ ४३				
१२	बु	१	३०	५ ४२	६ २८	१२ ४०	७ २०	० १	० १७				
१३	शु	२	रमजा.	५ ४२	६ २८	१२ ४६	७ ५७	० ३५	० ५१				
१४	श	३	२	५ ४२	६ २७	१२ ४५	८ ३४	१ ६	१ २२				
१५	र	४	३	५ ४२	६ २७	१२ ४५	९ ११	१ ३९	१ ५४				
१६	च	५	४	५ ४२	६ २६	१२ ४४	९ ४८	२ १०	२ २६				
१७	मं	६	५	५ ४३	६ २५	१२ ४३	१० २८	२ ४२	३ ०				
१८	बु	७	६	५ ४३	६ २४	१२ ४१	११ ९	३ १७	३ ३६				
१९	बु	८	७	५ ४४	६ २४	१२ ४०	११ ५३	३ ५७	४ २०				
२०	शु	९	८	५ ४४	६ २३	१२ ३९	सकाळ	४ ४६	५ १७				
२१	श	१०	९	५ ४४	६ २२	१२ ३९	० ४२	५ ५४	६ ३५				
२२	र	११	१०	५ ४४	६ २२	१२ ३८	१ ३४	७ १४	७ ५०				
२३	च	१२	११	५ ४४	६ २१	१२ ३७	२ ३०	८ ३१	९ ६				
२४	मं	१३	१२	५ ४५	६ २०	१२ ३५	३ २७	९ ८	९ ३४				
२५	बु	१४	१३	५ ४५	६ १९	१२ ३४	४ २८	९ ५९	१० २६				
२६	बु	१५	१४	५ ४५	६ १८	१२ ३३	चंद्रोदय	१० ४९	११ १२				
२७	शु	कृष्ण.	१५	५ ४५	६ १८	१२ ३३	७ ११	११ ३६	११ ५७				
२८	श	२	१६	५ ४५	६ १७	१२ ३२	८ ०	० १९	० ४१				
२९	र	४	१७	५ ४५	६ १७	१२ ३१	८ ४८	१ २	१ २५				
३०	च	५	१८	५ ४५	६ १६	१२ ३१	९ ३७	१ ४७	२ ८				
३१	मं	६	१९	५ ४६	६ १५	१२ ३०	१० २८	२ ३०	२ ५४				

शके १७६९ मूर्धननामसंवत्सरे. संवत् १८०३.

फसली सन १२५७. सुरसन १२४८. हिजरी सन १२६३. पार्शी सन १२१६.
ख्रिस्ती सन १८४७.

शके १७६९ आषाढ कृष्णपक्षः

दिनमान ३१/४८

तिथि	वार	तिथिमान	नक्ष०	नक्षत्रमान.	
१	बु	४९	४६	श्र	४१ ३३
२	बृ	४४	२२	ध	३८ ४५
३	शु	३८	३७	श	३४ ३८
४	श	३२	३९	पु	३० ४२
५	र	२६	३४	उ	२६ ४८
६	चं	२०	२८	रे	२२ ३०
७	मं	१४	३७	भ	१८ ३७
८	बु	९	१२	म	१५ २७
९	बृ	४	३०	कृ	१२ ४२
१०	शु	३	३३	रो	१० ४१
१२	श	५५	५७	मृ	१० २
१३	र	५५	३१	अ	१० २४
१४	चं	५६	२२	पु	११ ५९
३०	मं	५८	२१	कु	१४ ४८

कन्येभुक्तः ३३/३२

संकष्टी ४

आशेषार्कः ३१ व. हत्ती भागष्ट.

काला ८ अमृतसिद्धियोग १८

योगिनी ११ स्मातं.

भागवत ११

प्रदोष उदयं बुधः पू. ३६/१३

शिवरात्रिः १४

दश दीपपूजन.

शके १७६९ श्रावण शुक्लपक्षः

दिनमान ३१/१४

१	बु	६०	०	भा	१८ ५५	मार्गेशः ५६/१३
१	बृ	१	३२	म	२४ ३	चंद्रदशन
२	शु	५	३९	पु	३० २	रमजान
३	श	१०	२१	उ	३६ १६	विनायकी ४/३६ नं. मृत्योग
४	र	१५	१४	ह	४२ ४१	मघासिंहकः ३५. मेदा अमृतसि. ४२
५	चं	२०	२	चि	४८ ४४	कल्किज. नाग ५
६	मं	२४	११	स्वा	५४ ९	वर्ण ६
७	बु	२७	४९	वि	५८ ४३	शितला ७
८	बृ	३०	१२	अ	६० ०	दुर्गा ८
९	शु	३१	२६	अ	२ १८	
१०	श	३१	२२	क्ये	४ २७	
११	र	२९	५७	मू	५ २१	पुत्रदा ११
१२	चं	२७	२२	पू	५ १०	५ नं. मृत्युयोग प्रदोष
१३	मं	२३	४८	उ	३ ४१	
१४	बु	१९	२३	अ	१ ६	अगस्त्युदयः ४५/१८ नारळी १५
१५	बृ	१४	११	श	५४ ५०	यजुः श्रावणी

सम १८४७ महिना सप्तेबर दिवस ३०.

चंद्राची स्वरूपे.

ता. भ. मि.

ता. भ. मि.

(कृष्णाष्टमी बुधस्पत. २ २ ६ सका.) शुक्लाष्टमी शनि. १८ ० १२ सकाळ.

● भमावास्या बुधस्पत. ९ ८ ३९ संध्या. ○ पौर्णिमा शुक्र. २४ ७ १७ संध्या.

तारीख	वार	श्रावण		सूर्योदय		सूर्यास्त		दिनमान		चंद्रोदय		भरती.	
		कृष्ण.	रमजा.	भव.मि.	भव.मि.	भव.मि.	भव.मि.	भव. मि.	भव. मि.	सकाळीं	संध्या०	भव. मि.	भव. मि.
१	बु	७	२०	५ ४६	६ १४	१२ २८	११ २०	३ १७	३ ४०				
२	बु	८	२१	५ ४६	६ १३	१२ २७	सकाळ	४ ५	४ ३६				
३	शु	९	२२	५ ४७	६ १२	१२ २६	० १२	५ ७	५ ४५				
४	श	१०	२३	५ ४७	६ १२	१२ २५	१ ४	६ २८	७ ९				
५	र	११	२४	५ ४७	६ ११	१२ २४	१ ५८	७ ४९	८ ३०				
६	व.	१२	२५	५ ४७	६ १०	१२ २३	२ ५०	९ ६	९ ८				
७	मं.	१३	२६	५ ४७	६ ९	१२ २१	३ ४०	९ ३२	१० ०				
८	बु	१४	२७	५ ४८	६ ८	१२ २०	४ ३०	१० २३	१० ४४				
९	बु	३०	२८	५ ४८	६ ७	१२ १९	चंद्रास्त	११ ३	११ २०				
१०	शु	भाद्र.	२९	५ ४८	६ ६	१२ १८	६ ३५	११ ३७	११ ५४				
११	श	२	३०	५ ४८	६ ६	१२ १८	७ १०	० ८	० २३				
१२	र	३	श्राव्वा.	५ ४८	६ ५	१२ १७	७ ४८	० ३९	० ५४				
१३	व.	४	२	५ ४८	६ ४	१२ १६	८ २६	१ १०	१ २५				
१४	मं.	५	३	५ ४८	६ ३	१२ १५	९ ७	१ ३८	१ ५३				
१५	बु	६	४	५ ४९	६ २	१२ १३	९ ५०	२ १०	२ २७				
१६	बु	६	५	५ ४९	६ १	१२ १२	१० ३५	२ ४२	३ १				
१७	शु	७	६	५ ४९	६ ०	१२ ११	११ २४	३ २२	३ ४३				
१८	श	८	७	५ ४९	५ ५९	१२ १०	सकाळ	४ ८	४ ३९				
१९	र	९	८	५ ४९	५ ५९	१२ ९	० १६	५ १३	५ ५६				
२०	व.	११	९	५ ५०	५ ५७	१२ ८	१ १३	६ ३८	७ २०				
२१	मं.	१२	१०	५ ५०	५ ५६	१२ ६	२ १०	८ १	८ ३८				
२२	बु	१३	११	५ ५०	५ ५६	१२ ५	३ ९	९ ८	९ १०				
२३	बु	१४	१२	५ ५०	५ ५५	१२ ४	४ ९	९ ३७	१० २				
२४	शु	१५	१३	५ ५०	५ ५४	१२ ४	चंद्रोदय	१० २७	१० ४९				
२५	श	कृष्ण.	१४	५ ५०	५ ५३	१२ ३	६ ३६	११ १०	११ ३४				
२६	र	२	१५	५ ५१	५ ५३	१२ २	७ २६	११ ५५	० १८				
२७	व.	३	१६	५ ५१	५ ५२	१२ १	८ १७	० ४०	१ १				
२८	मं.	४	१७	५ ५१	५ ५०	११ ५९	९ ११	१ २४	१ ४५				
२९	बु	५	१८	५ ५२	५ ४९	११ ५८	१० ४	२ ८	२ ३०				
३०	बु	६	१९	५ ५२	५ ४९	११ ५७	११ ०	२ ५४	३ १७				

शके १७६९ प्रवंगनामसंवत्सरे. संवत् १८०३.

फसली सन १२५७. सुरसन १२४८. हिजरी सन १२६३. पार्शी
सन १२१७. ख्रिस्ती सन १८४७.

शके १७६९ श्रावण. कृष्णपक्षः

दिनमान ३०।४८

तिथि	वार	तिथिमान	नक्ष.	नक्षत्रमान.		
१	शु	८	२९	पू	५०	४१
२	श	९	३०	उ	४६	३९
४	र	५०	२८	रे	४२	३१
५	चं	४४	३९	अ	३८	३६
६	मं	३९	१४	भ	३५	२
७	बु	१४	२८	कु	३२	१९
८	बु	३०	३८	रो	३०	२०
९	शु	२७	४७	मु	२९	१३
१०	श	२६	४	आ	२९	१
११	र	२५	३९	पु	३०	३१
१२	चं	२६	३२	पुः	३३	४
१३	मं	२८	३२	आ	३६	५६
१४	बु	३१	४१	म	४१	४६
३०	बु	३४	५४	पु	४७	३१

सं०४ पूर्वाफल्गुन्यकैः व. गाढव
१३।३३
सिद्धेषुधः १६।२

कृष्णजयंती ८ सप्तेवर
३० नं० मृत्युयो० काला ८ मन्वादि

कामिका ११
सोमप्रदोष १३
शिवरात्रिः १४
शुक्रवक्र० ५९।३४
दर्श पिठोरी ३०

सं०४ पूर्वाफल्युन्यकैः व. गाढव
१३।३३
सिंहेबुधः १६।२

कृष्णजयंती ८ सप्टेबर
३० नं-मृत्युयो-काला ८ मन्वादि

कामिका ११
सोमप्रदोष १३
शिवरात्रिः १४
शुक्रवक्र. ५९।३४
दर्श पिठोरी ३०

शके १७६९ भाद्रपद शुक्लपक्षः

दिनमान २९।५९

१	शु	४०	३९	उ	५३	१२
२	श	४५	३४	ह	६०	०
३	र	५०	३०	ह	०	५
४	चं	५४	५३	चि	६	२९
५	मं	५८	२६	स्वा	१२	०
६	बु	६०	०	वि	१६	४३
६	बु	०	५९	अ	२०	३३
७	शु	२	१७	ज्ये	२२	५०
८	श	२	१७	मु	२४	४
९	र	५०	३९	पू	२४	१८
११	चं	५४	५७	उ	२३	१
१२	मं	५०	३७	श्र	२०	५४
१३	बु	४५	३१	ध	१७	३४
१४	बु	३९	५५	श	१४	२६
१५	शु	३४	६	पु	१०	३८

उत्तराफ-कैः ५५ व-कोल्हा-बुधास्त.
प-३०।४१ चंद्रोदय

मन्वादि-वराहज-हरतालि-सवाल
गणेश ४

कृषि ५
१७ नं-अमृत. कन्येकैः २३।५५
ज्येष्ठागौरी आवाहन
गौरीपु-दुर्गा ८ कन्येबुधः ५५
गौरीविसर्जन अदुःखनवमी

परिवर्त्तिनी ११ मृत्युयोग २३
भौमव-५५ भागव-११ वामनज.
प्रदोष १३
अनंत १४
चंद्रग्रहण

सम १८४७ महिना अक्टोबर दिवस ३१.

चंद्राचीं स्वरूपे.

ता. अ. मि.

ता. अ. मि.

- (कृष्णाष्टमी शुक्रवार. १ ० २८ संध्या. ० पौर्णिमा रविवार २४ ४ २७ सका.
 ● अमावास्या शनिवार. १ १ ५८ संध्या. (कृष्णाष्टमी रविवा. ३१ २ ४८ सका.
) शुक्लाष्टमी रविवार. १७ ० ३१ संध्या.

सं.सं.	वार	भाद्रपद कृष्ण.	शुक्ल.	सूर्योदय अव.मि.	सूर्यास्त अव.मि.	दिनमान. अव. मि.	चंद्रोदय अव. मि.	भरती साकळी संध्याका. अव. मि. अव. मि.
१	शु	८	२०	५ ५२	५ ४८	११ ५६	११ ५२	३ ४४ ४ १२
२	श	९	२१	५ ५२	५ ४७	११ ५५	सकाळीं	४ ४४ ५ २०
३	र	१०	२२	५ ५३	५ ४६	११ ५३	० ४५	६ ३ ६ ४३
४	सो	११	२३	५ ५३	५ ४५	११ ५२	१ ३७	७ २५ ८ ३
५	मं	११	२४	५ ५३	५ ४४	११ ५१	२ २७	८ ४० ९ ८
६	बु	१२	२५	५ ५३	५ ४४	११ ५०	३ १५	९ ११ ९ ३६
७	बु	१३	२६	५ ५३	५ ४३	११ ५०	४ ५	९ ५७ १० १६
८	शु	१४	२७	५ ५३	५ ४२	११ ४९	४ ५३	१० ३५ १० ५२
९	श	३०	२८	५ ५४	५ ४१	११ ४८	चंद्रास्त	११ ७ ११ २३
१०	र	भा.श्रि.	२९	५ ५४	५ ४०	११ ४६	६ २७	११ ४१ ११ ५४
११	सो	२	जि.का.	५ ५५	५ ३९	११ ४५	७ ७	० १० ० २६
१२	मं	३	२	५ ५५	५ ३९	११ ४४	७ ४८	० ४१ ० ५६
१३	बु	४	३	५ ५५	५ ३८	११ ४३	८ ३३	१ ११ १ २६
१४	बु	५	४	५ ५५	५ ३७	११ ४२	९ १९	१ ४२ १ ५९
१५	शु	६	५	५ ५६	५ ३६	११ ४१	१० १०	२ १६ २ ३५
१६	श	७	६	५ ५६	५ ३६	११ ३९	११ २	२ ५६ ३ २०
१७	र	८	७	५ ५७	५ ३५	११ ३८	११ ५७	३ ४५ ४ १२
१८	सो	९	८	५ ५७	५ ३४	११ ३७	सकाळीं	४ ४५ ५ २५
१९	मं	१०	९	५ ५७	५ ३३	११ ३६	० ५४	६ ८ ६ ५१
२०	बु	११	१०	५ ५७	५ ३३	११ ३६	१ ५३	७ ३१ ८ १०
२१	बु	१२	११	५ ५७	५ ३२	११ ३५	२ ५५	८ ४३ ९ ८
२२	शु	१३	१२	५ ५८	५ ३२	११ ३४	३ ५४	९ १० ९ ३७
२३	श	१४	१३	५ ५८	५ ३१	११ ३३	४ ५६	१० १ १० २४
२४	र	कृष्ण.	१४	५ ५८	५ ३०	११ ३२	चंद्रोदय	१० ४८ ११ ९
२५	सो	२	१५	५ ५९	५ २९	११ ३०	६ ५७	११ ३३ ११ ५७
२६	मं	३	१६	५ ५९	५ २९	११ ३०	७ ५२	० २० ० ४१
२७	बु	४	१७	६ ०	५ २८	११ २९	८ ४७	१ ४ १ २७
२८	बु	५	१८	६ ०	५ २८	११ २६	९ ४२	१ ४७ २ ९
२९	शु	६	१९	६ १	५ २७	११ २५	१० ३७	२ ३२ २ ५५
३०	श	७	२०	६ १	५ २७	११ २५	११ ३१	३ २१ ३ ४७
३१	र	८	२१	६ २	५ २६	११ २४	सकाळीं	४ १६ ४ ४८

शके १७६९ प्रवर्गनामसंवत्सरे. संवत् १९०३.

फसली सन १२५७. सुरसन १२४८. हिजरी १२६३. पार्शी सन १२१७.

ख्रिस्ती सन १८४७.

शके १७६९ भाद्रपद कृष्णपक्षः

दिनमान २९।२०

तिथि	वार	तिथिमान	नक्ष.	नक्षत्रमान.		
१	अ	२८	६	उ	६	२४
२	र	२९	६	रे	३	११
३	व	१६	२३	म	५४	५०
४	मं	११	४	कू	५१	५८
५	बु	६	२०	रो	४९	४०
६	बु	३	१	बु	४८	१४
७	शु	३	१	धा	४८	९
९	श	५७	४९	पु	४९	२
१०	र	५८	४४	पुः	५१	०
११	व	६०	०	भा	५४	५२
११	मं	०	४०	म	५९	२६
१२	बु	४	४	प	६०	०
१३	बु	८	२२	प	५	२
१४	शु	१३	११	उ	११	७
३०	श	१८	१३	ह	१७	३०

हस्तैर्कः ३५ व. जेदिर शुक्रास्तपः ३५

संकष्टीष्ट

मृत्युयोग ४८

कालाष्टमी ८ भक्तोपर

शुक्रवदयपूर्वः ३५ नूळैः ३५ स्मार्च ११

भजानाम ११

प्रदोष १३

शिवरात्रिः १४

दर्श सर्वपित्री ३०

चित्रार्कः ३५ व. हत्तीसूर्यग्रहण मृत्यु-योग १७

शके १७६९ आश्विन शुक्लपक्षः

दिनमान २८।४२

१	र	२३	१४	वि	२३	५४
२	व	२७	४३	स्वा	२९	३७
३	मं	३१	२१	वि	३४	४३
४	बु	३३	५४	भा	३८	४५
५	बु	३५	२२	क्ये	४१	२२
६	शु	३५	२६	मू	४२	४८
७	श	३४	११	पू	४३	१७
८	र	३१	४४	उ	४२	१७
९	व	२८	२०	श्र	४०	२३
१०	मं	२४	५	ध	३७	३७
११	बु	१९	४	श	३४	२१
१२	बु	१३	३४	पू	३०	२४
१३	शु	७	४६	उ	२६	१९
१४	श	१	४	रे	२२	३

चंद्रदर्शन-दौहित्र-घटस्थापन.

जिलकाद

गुप्त-प. १९।२० विनायकीष्ट

उपांगललिता

नूळैः ५०।३७ सरस्वतीस्थाप-

दुर्गाष्टमी ८

मन्वादि बौध्यज ० सरस्वतीवि.

विजया १०

पाशांकुशा ११

मार्गेशुक्रः ४।३५ प्रदोष

स्वात्यर्कः ३१।४३

वृश्चिकेष्टः ५४।१ कोजागर कार्तिक-

स्नानारंभ नवाज १५

सन् १८४७ महिना नोवेंबर दिवस ३०.

चंद्राचीं स्वरूपे.

ता. अ. मि. ता. अ. मि.
 ● भमावासा सोम. ८ ८ २ सका. ○ पौर्णिमा सोमवा. २२ २ ५६ संध्या.
 > शुक्लाष्टमी सोम. १५ ११ ६ संध्या. > कृष्णाष्टमी सोम. २९ ९ १३ संध्या.

तारीख	वार	भास्किन कृष्ण.	जिल्हा.	सूर्योदय अव.मि.	सूर्यास्त अव.मि.	दिनमान अव. मि.	चंद्रोदय संध्याका. अव. मि.	भरती. सकाळ अव. मि.	संध्याका. अव. मि.
१	सो	९	२२	६ २५	२६	११ २४	० २२	६ २४	३ ५
२	मं	१०	२३	६ २५	२५	११ २३	१ १२	६ २३	७ १९
३	बु	११	२४	६ ३५	२५	११ २२	२ ०	७ ५७	८ २९
४	बु	१२	२५	६ ३५	२४	११ २१	२ ४९	९ ०	९ ८
५	शु	१३	२६	६ ४५	२४	११ २०	३ ३७	९ २२	९ ४४
६	श	१४	२७	६ ४५	२३	११ १९	४ २६	१० ३	१० २२
७	र	३०	२८	६ ५५	२३	११ १८	५ १३	१० ३९	१० ५५
८	सो	३०	२९	६ ५५	२२	११ १७	चंद्रास्त	११ १२	११ २९
९	मं	कृष्ण.	३०	६ ६५	२२	११ १७	६ ३०	११ ४३	११ ५९
१०	बु	२	जिल्हा.	६ ६५	२२	११ १६	७ १८	० १६	० ३२
११	बु	३	२	६ ७५	२२	११ १५	८ ७	० ४९	१ ५
१२	शु	४	३	६ ७५	२१	११ १४	८ ५८	१ २१	१ ३९
१३	श	५	४	६ ८५	२०	११ १३	९ ५२	१ ५८	२ १८
१४	र	६	५	६ ९५	२०	११ १२	१० ४७	२ ४०	३ ३
१५	सो	७	६	६ ९५	२०	११ ११	११ ४३	३ २८	३ ५५
१६	मं	९	७	६ ९५	२०	११ ११	सकाळी	४ २६	५ १
१७	बु	१०	८	६ १०५	२०	११ १०	० ३७	५ ४१	६ १९
१८	बु	११	९	६ १०५	२०	११ १०	१ ३८	६ ५७	७ ३५
१९	शु	१२	१०	६ ११५	२०	११ ९	२ ३८	८ ९	८ ४१
२०	श	१३	११	६ १२५	२०	११ ८	३ ४०	९ ८	९ ९
२१	र	१४	१२	६ १२५	१९	११ ७	४ ४३	९ ३७	१० ३
२२	सो	१५	१३	६ १३५	१९	११ ६	चंद्रोदय	१० २९	१० ५३
२३	मं	कृष्ण.	१४	६ १४५	१९	११ ६	६ २९	११ १७	११ ३८
२४	बु	२	१५	६ १४५	१९	११ ५	७ २७	० २	० २६
२५	बु	३	१६	६ १५५	१९	११ ५	८ २४	० ४७	१ ९
२६	शु	४	१७	६ १५५	१९	११ ४	९ १८	१ ३१	१ ५२
२७	श	५	१८	६ १६५	१९	११ ४	१० १४	२ १३	२ ३६
२८	र	६	१९	६ १६५	२०	११ ३	११ ४	२ ५९	३ २९
२९	सो	७	२०	६ १७५	२०	११ २	११ ५५	३ ४८	४ ११
३०	मं	८	२१	६ १८५	२०	११ २	सकाळी	४ ४१	५ १०

शके १७६९ पूर्वगनामसंवत्सरे. संवत् १९०३--४.

फसली सन १२५७. सुरसन १२४८. हिजरी सन १२६३. पाशी सन १२१७.
ख्रिस्ती सन १८४७.

शके १७६९ आश्विन कृष्णपक्षः

दि. २८/८

तिथि	वार	तिथिमान	नक्ष.	नक्षत्रमान.	
१	र	५०	१४	भ	१८ १५
२	च	४५	०	भ	१४ ३३
३	मं	४०	२८	कु	११ २४
४	बु	३६	४६	रो	८ ५६
५	बु	३४	५	मु	७ १४
६	शु	३१	३१	भा	६ ५३
७	श	३२	१६	पु	७ ३०
८	र	३३	२१	पुः	९ १७
९	च	३५	३३	भा	१२ ३९
१०	मं	३८	५८	म	१७ ६
११	बु	४३	१९	पू	२२ ३०
१२	बु	४८	१५	उ	२८ ३१
१३	शु	५३	२६	ह	३४ ५५
१४	श	५८	३१	चि	४१ १८
३०	र	६०	०	स्वा	४७ १२
३०	च	३	३	वि	५२ ३४

कर्केगुरुः ५९।४०

संकष्टी ४

मृत्युयोग ७

काला ८

नोर्वैषर

इंदिरा ११

विशाखाकः ४९।२०

प्रदोष यमदीपदान

शिवरात्रिः नरक १४

मार्गेश्वरिः ४६।५७ दशं. लक्ष्मी पू.

गुरुः वक्रः सोमव. बलिपूजा. गो-

क्रौडन मेव भव कार्यं

शके १७६९ कार्तिक शुक्लपक्षः

दिन. २७/८

१	मं	६	४४	भ	५६	४६	चंद्रदर्शन यम २ वस्त्राभ्यंगं द्यूत- नीराजनंतुशेष प्रतिपदि कार्य- संव. १९०४
२	बु	९	१९	ज्ये	५९	४६	जिन्हैज
३	बु	१०	४७	मु	६०	०	विनायकी ४
४	शु	१०	५२	मु	१	३१	ज्ञवक्र ६।०
५	श	९	३७	पू	२	१०	
६	र	७	१३	उ	१	१	वृश्चिकेकः ४३।५०
७	चं	३	४३	भ	५७	११	बुधास्त ५० २६ कल्यादि दु० ८
९	मं	५४	३१	श	५४	७	युगादि कूष्मांडदान मृ. योग ५४
१०	बु	४९	५	पू	५०	७	
११	बु	४३	१३	उ	४६	४	अनुराधाकः १ प्रबोधिनी ११
१२	शु	३७	३१	रे	४२	३	मन्वादि भूमवसिद्धि ४२
१३	श	३१	४१	भ	३७	५२	शनिप्रदोष वैकुंठ १४
१४	र.	२६	७	भ	३३	५९	त्रिपुर १५
१५	चं	२१	४	कृ	३०	४९	मन्वादि कार्तिक स्नान स० भवै- व कार्तिकेय दर्शनम्

सम १८४७ महिना दिसेंबर दिवस ३९.

चंद्राचीं दारुणें.

ता. अ. मि.

ता. अ. मि.

- भमावास्या बुधवार ८ १ २२ सका. ○ पौर्णिमा बुधवार २२ ३ ० सका.
 ७ शुक्लपक्षी बुधवार १५ ८ १८ सका. ८ कृष्णपक्षी बुधवार २९ ६ ४० संध्या.

नारीख	वार.	कार्तिक		सूर्योदय		सूर्यास्त		दिनमान		चंद्रोदय		भरती	
		कृष्ण.	जिह्वज	अव.मि.	अव.मि.	अव.मि.	अव.मि.	अव.मि.	अव.मि.	अव.मि.	अव.मि.	सकाळीं	संध्याका.
१	बु	९	२२	६ १८	५ २०	११ १	० ४४	५ ४८	६ २२	१ १	१ ८	१ २२	१ २२
२	बु	१०	२३	६ १९	५ २०	११ १	१ ३२	६ ५४	७ २८	१ १	१ ९	१ २३	१ २३
३	शु	११	२४	६ २०	५ २०	११ ०	२ १९	८ ०	८ ३२	१ ०	१ ८	१ २४	१ २४
४	श	१२	२५	६ २१	५ २०	१० ५९	३ ८	९ १	९ ८	१ ०	१ ७	१ २५	१ २५
५	र	१३	२६	६ २१	५ २०	१० ५८	३ ५७	९ २३	९ ४६	१ ०	१ ६	१ २६	१ २६
६	सो	१४	२७	६ २२	५ २०	१० ५८	४ ४७	१० ५१	१० ३६	१ ०	१ ५	१ २७	१ २७
७	मं	३०	२८	६ २३	५ २०	१० ५८	५ ३९	१० ४४	११ २६	१ ०	१ ४	१ २८	१ २८
८	बु	मागं.	२९	६ २३	५ २१	१० ५७	६ ३१	११ २०	११ ३९	१ ०	१ ३	१ २९	१ २९
९	बु	२	३०	६ २४	५ २१	१० ५७	६ ५४	११ ५८	० १५	१ ०	१ २	१ ३०	१ ३०
१०	शु	३	मोहरंम	६ २४	५ २१	१० ५६	७ ४७	० ३४	० ५२	१ ०	१ १	१ ३१	१ ३१
११	श	४	२	६ २५	५ २१	१० ५६	८ ४२	१ १	१ २९	१ ०	१ ०	१ ३२	१ ३२
१२	र	५	३	६ २६	५ २२	१० ५६	९ ३९	१ ४८	२ ८	१ ०	१ ०	१ ३३	१ ३३
१३	सो	६	४	६ २६	५ २२	१० ५६	१० ३५	२ ३२	२ ५३	१ ०	१ ०	१ ३४	१ ३४
१४	मं	७	५	६ २७	५ २३	१० ५६	११ ३४	३ १६	३ ४३	१ ०	१ ०	१ ३५	१ ३५
१५	बु	८	६	६ २७	५ २३	१० ५६	सकाळीं	४ ९	४ ३९	१ ०	१ ०	१ ३६	१ ३६
१६	बु	९	७	६ २८	५ २४	१० ५६	० ३०	५ १३	५ ४७	१ ०	१ ०	१ ३७	१ ३७
१७	शु	१०	८	६ २८	५ २४	१० ५६	१ २९	६ २४	६ ५९	१ ०	१ ०	१ ३८	१ ३८
१८	श	११	९	६ २९	५ २५	१० ५६	२ २८	७ ३६	८ ११	१ ०	१ ०	१ ३९	१ ३९
१९	र	१२	१०	६ २९	५ २५	१० ५६	३ ३०	८ ४५	९ ८	१ ०	१ ०	१ ४०	१ ४०
२०	सो	१३	११	६ ३०	५ २६	१० ५६	४ ३२	९ १६	९ ४३	१ ०	१ ०	१ ४१	१ ४१
२१	मं	१५	१२	६ ३०	५ २६	१० ५६	५ ३३	१० १०	१० ३६	१ ०	१ ०	१ ४२	१ ४२
२२	बु	कृष्ण.	१३	६ ३१	५ २७	१० ५६	चंद्रोदय	११ २	११ २७	१ ०	१ ०	१ ४३	१ ४३
२३	बु	२	१४	६ ३१	५ २७	१० ५६	७ ५	११ ५०	० १३	१ ०	१ ०	१ ४४	१ ४४
२४	शु	३	१५	६ ३२	५ २८	१० ५६	७ ५९	० ३५	० ५६	१ ०	१ ०	१ ४५	१ ४५
२५	श	४	१६	६ ३२	५ २८	१० ५६	८ ५३	१ १६	१ ३७	१ ०	१ ०	१ ४६	१ ४६
२६	र	५	१७	६ ३३	५ २९	१० ५६	९ ४५	१ ५७	२ १६	१ ०	१ ०	१ ४७	१ ४७
२७	सो	६	१८	६ ३३	५ २९	१० ५६	१० ३५	२ ३८	२ ५७	१ ०	१ ०	१ ४८	१ ४८
२८	मं	७	१९	६ ३४	५ ३०	१० ५६	११ २४	३ १७	३ ३९	१ ०	१ ०	१ ४९	१ ४९
२९	बु	८	२०	६ ३४	५ ३०	१० ५६	सकाळीं	४ ०	४ २०	१ ०	१ ०	१ ५०	१ ५०
३०	बु	८	२१	६ ३५	५ ३१	१० ५६	० १३	४ ४५	५ १३	१ ०	१ ०	१ ५१	१ ५१
३१	शु	९	२२	६ ३५	५ ३१	१० ५६	१ १	५ ४४	६ १८	१ ०	१ ०	१ ५२	१ ५२

शके १७६९ मूलवर्गमानसंबत्सरे. संवत् १९०४.

फसली सन १२५७. सुरसन १२४८. हिजरी सन १२६३-६४. पार्शी
सन १२१७. ख्रिस्ती सन १८४७.

शके १७६९ कार्तिक कृष्णपक्षः

दिन. २७/२३

तिथि	वार	तिथिमान	नक्ष.	नक्षत्रमान.	
१	मं	१६	३४	री	२८ ९
२	बु	१३	१	मू	२६ २१
३	बु	१०	२७	आ	२५ ४४
४	शु	९	२	पु	२६ ६
५	श	८	५६	पुः	२७ ४९
६	र	१०	११	आ	३० ४२
७	चं	१२	३२	म	३४ ५०
८	मं	१६	१३	पू	४० ५
९	बु	२०	३७	उ	४६ ५
१०	बु	२५	३०	ह	५२ २२
११	शु	३०	५०	चि	५८ ४१
१२	श	६५	५५	स्वा	६० ०
१३	र	४०	३२	स्वा	४ ५३
१४	चं	४४	९	वि	१० २४
३०	मं	४६	४५	अ	१४ ४३

संक० ४

वक्रगत्यामिथुने गुरुः ७/१९

काला ८

बुध उ. पू. ११ तलेशुकः १/६

ज्येष्ठार्कः ९/९ दिसंबर

रमा ११

बुधः मार्गे ९/१७

प्रदोष शिवरात्रिः

दश

शके १७६९ मार्गशीर्ष शुक्लपक्षः

दिन. २७/१०

१	बु	४८	१०	ज्ये	१८ ९	मार्गेभौमः ३८/१४
२	बु	४८	१३	मू	२० १२	चंद्र दर्शन
३	शु	४६	५८	पू	२१ १	मोहरम हिजरी सन १२६४
४	श	४४	२९	उ	२० ४०	विनायकी ४
५	र	४१	९	अ	१९ ९	चंपावष्टी ६
६	चं	३६	५१	ध	१६ ४६	मूलेधनेकः ११ मृत्युयोग १३
७	मं	३१	४९	श	१३ ३३	दुगाष्टमी ८
८	बु	२६	२५	पू	१० २	कल्पादि
९	बु	२०	४४	उ	६ १	अमृतसिद्धियोग
१०	शु	१४	५१	रे	५३ ५३	मोक्षदा ११
११	श	९	३	म	५३ ५०	प्रदोष १३
१२	र	५३	३०	कू	५० ३८	दत्तजयंती ॥ ४७ नं. मृत्युयोग
१४	चं	५४	१६	री	४७ ४१	
१५	मं	५०	४९	मू	४५ ४९	

शके १७६९ सुवर्गनामसंबत्सरे. संवत् १८०४.

फसली सन १२५७ मुरसन १२४८ हिबरी सन १२६४.
पार्शी सन १२१७. ख्रिस्ती सन १८४७.

शके १७६९ मार्गशीर्ष कृष्णपक्षः दिनमान २७।२३

तिथि | वार | तिथिमान | नक्ष. | नक्षत्रमान.

१	बु	४८	२७	भा	४४	४७	
२	बु	४७	७	पु	४५	०	४५ नं. भमृतसिद्धयोग
३	शु	४७	८	पुः	४६	२०	४६ नं. मृत्युयोग
४	श	४८	३१	भा	४८	५५	सकष्टी ४
५	र	५१	५	म.	५२	५४	
६	व	५४	४५	पू	५७	५०	पूर्वाषाढाकः १६।०
७	मं	५९	१९	उ	६०	०	
८	बु	६०	०	उ	६३	४२	वृश्चिकेशुकः ३३ काला ८
८	बु	४	२३	ह	१०	१	
९	शु	९	४०	चि	१६	२४	भनुषिबुधः २४।५५
१०	श	१४	४४	स्वा	२२	३७	जानुएरी सन १८४८
११	र	१९	१९	वि	२८	१८	२८ नं. मृत्युयोग फलदा ११
१२	व	२२	५३	भ	३३	१	पुषास्त पू. १०।१८ सोम०
१३	मं	५२	५२	ज्ये	३६	३९	शिवरात्रिः १४
१४	बु	२६	४२	मू	३९	२	
३०	बु	२६	४४	पू	४०	८	दर्शः

शके १७६९ पौष शुक्लपक्षः

दिनमान २७।३६

१	बु	२५	२५	उ	४०	११	चंद्रदर्शन
२	श	२२	५२	ध	३८	५१	सफर
३	र	१९	२७	ध	३६	४०	उत्तराषाढाकः १७।३९
४	व	१५	८	श	३३	४८	विनायकी ४
५	मं	१०	३	पू	३०	१६	
६	बु	५	१०	उ	२६	२६	मकरेकः ३३।१४
८	बु	५३	०	रे	२२	१८	दुर्गा ८
९	बु	४७	१७	भ	१८	७	
१०	श	४१	५३	भ	१४	१५	
११	र	३६	५८	कू	१०	४१	पुत्रदा ११ मन्वादि
१२	व	३२	४१	रौ	७	५२	मकरेकः ३३ ८ नं भमृत.
१३	मं	२९	२४	मु	५	५०	प्रदोषः
१४	बु	२७	६	भा	४	२०	
१५	बु	२५	५३	पु	४	२३	माघस्नानारंभः ४ न. भमृत.

ह्याकमान व सूर्यमान यांची बरोबरी करणे.

मध्यममान ह्यणजे ह्याकमान आणि सूर्यमान ह्यणजे शंकुवृत्तमान, या दोहोमानांमध्ये बहुधा अंतर असतेच इत्यादि ४६ व्या पानावर सांगितले आहे. आतां त्यामध्ये किती मिनिटांचे अंतर आहे ते खालच्या प्रति दिवसाच्या कोष्टकावरून स्पष्ट समजेल. एप्रिलच्या १५ व्या ता-

दि.	जान्यु. धन	फेब्रु. धन	मार्च. धन	एप्रिल. धन	मे. कण	जून कण	जुल. धन	भाग. धन	सप्टेंबर. कण	अक्टो. कण	नोवें. कण	द. कण
१	४	१४	१३	४	३	३	३	६	०	१०	१६	११
२	४	१४	१२	४	३	२	४	६	१	११	१६	१०
३	५	१४	१२	३	३	२	४	६	१	११	१६	१०
४	५	१४	१२	३	३	२	४	६	१	११	१६	१०
५	६	१४	१२	३	३	२	४	६	१	११	१६	९
६	६	१४	१२	३	४	२	४	६	२	१२	१६	९
७	७	१४	११	२	४	२	४	५	२	१२	१६	८
८	७	१४	११	२	४	१	५	५	२	१२	१६	८
९	७	१५	११	२	४	१	५	५	३	१३	१६	७
१०	८	१५	११	१	४	१	५	५	३	१३	१६	७
११	८	१५	१०	१	४	१	५	५	३	१३	१६	७
१२	९	१५	१०	१	४	१	५	५	४	१३	१६	६
१३	९	१५	१०	१	४	१	५	५	४	१४	१६	६
१४	९	१४	९	०	४	०	५	४	४	१४	१५	५
१५	१०	१४	९	०	४	धन	६	४	५	१४	१५	५
१६	१०	१४	९	कण	४	०	६	४	५	१४	१५	४
१७	१०	१४	९	०	४	१	६	४	५	१५	१५	४
१८	११	१४	८	०	४	१	६	४	५	१५	१५	३
१९	११	१४	८	१	४	१	६	३	६	१५	१४	३
२०	११	१४	८	१	४	१	६	३	७	१५	१४	२
२१	१२	१४	७	१	४	१	६	३	७	१५	१४	२
२२	१२	१४	७	२	४	२	६	३	७	१५	१४	१
२३	१२	१४	७	२	४	२	६	२	८	१६	१३	१
२४	१२	१३	६	२	४	२	६	२	८	१६	१३	०
२५	१३	१३	६	२	३	२	६	२	८	१६	१३	धन
२६	१३	१३	६	२	३	२	६	२	९	१६	१३	१
२७	१३	१३	६	२	३	३	६	१	९	१६	१२	१
२८	१३	१३	५	३	३	३	६	१	९	१६	१२	२
२९	१३		५	३	३	३	६	१	१०	१६	११	२
३०	१४		५	३	३	३	६	१	१०	१६	११	३
३१	१४		४		३		६	०		१६		३

रखेपर्यंत ह्याकमान सूर्यमानापेक्षां लवकर आहे ह्याणून जीं मिनिटें अंत-
राचीं कोष्टकांत आहेत तीं तेथपर्यंत सूर्यमानांत मिळवावी, आणि ज्युन-
च्या १६ व्या तारखेपर्यंत सूर्य लवकर चालतो ह्याणून तोंच मिनिटें सूर्य-
मानांतून वजा करावी ह्याणजे दोनीहि बरोबर होतील. तर जेव्हां धन
असें वरतीं लिहिलें आहे तेव्हां तीं मिनिटें सूर्यमानांत मिळवावीं आणि
कृण असें आहे तेव्हां सांतून तितकीं कमी करावीं.

कैली वजनी व मोजणी यांचीं कोष्टकें.

(१) चलनी पैक्याचें कोष्टक.

१००	रेस	ह्याणजे	१	पावला
४	पावले	—	१	रुपया
१००	रेस	—	१	पावला
४००	—	४	—	१ रुपया

(२) मुंवई चलन.

२	रेस	ह्याणजे	१	अर्धी
२	अर्ध्यां	—	१	दुगाणी.
२	दुगाण्या	—	१	फद्या.

३	फद्ये १ रे.	ह्याणजे	१	भाणा.
१६	भाणे (४०० रे.)	—	१	रुपया.
१५	रुपये	—	१	मोहर.

(३) दुसरी चलन.

३	पै	ह्याणजे	१	दिडकी.
४	दिडक्या	—	१	भाणा.
४	भाणे	—	१	पावला.
४	पावले	—	१	रुपया.
१५	रुपये	—	१	मोहर.

पै.	दि.	भाणा.
३	बरोबरं	१
१२	—	४ बरोबर १ पा.
४८	—	१६ — ४ बरोबर १ रु.
१९२	—	६४ — १६ — ४ बरोबर १ मो.
२८८०	—	९६० — — २४०६० — १५ बरोबर १

(४) देश चलन.

४	कवळ्या	ह्याणजे	१	गंडा.
१६	गंडे	—	१	शिबराई.
४	शिबराई	—	१	भाणा.
४	भाणे	—	१	पावला.
४	पावले	—	१	रुपया.

(५) तोलाचें कोष्टक.

८	गुंजा	ह्याणजे	१	मासा.
१२	मासे (४० बाल)	—	१	तोळ.
२४	तोळे	—	१	शेर.
गुं.	मा.			
८	—	१		

गुं.	मा.	तो.	
१६ —	१२ —	१	शेर.
२३०४ —	२८८ —	२४ —	१

द्या वरच्या कोष्टकाप्रमाणें सोनें, रुपें,
हत्यादिक तेलितात.

(६) दुसरे तोलाचें कोष्टक.

८ गुंजा	झणजे	१ मासा.
१२ मासे	—	१ तोळ.
२८ तोळे	—	१ शेर.
४० शेर	—	१ मण.
२० मण	—	१ खंडो.

याप्रमाणें किराणा तेलितात.

(७) व्यापारांतील वजनाचें कोष्टक.

७२ टांक	झणजे	१ शेर.
४० शेर	—	१ मण.
२० मण	—	१ खंडो.

टा. शे.

७२ — १ — म.

२८८० — ४० — १ खं.

५७६०० — ८०० — २० — १

या वजनाने सर्व भारी माल तेलितात.

(८) मुंबईतील धान्यादि मापाचें कोष्टक.

२ टिपन्या	झणजे	१ शेर.
४ शेर	—	१ पायली.
१६ पायल्या	—	१ फरा. (मण)
८ फरे	—	१ खंडो. (अर्बी)
२० फरे	—	१ खंडो. (कोंकणी).
२५ फरे	—	१ मुडा.

(९) कैली सामान्य मापी कोष्टक.

४ पाव	झणजे	१ शेर.
२ शेर	—	१ अधोली.
२ अधोल्या	—	१ पायली.

१२ पायल्या	—	१ मण.
२३ मण	—	१ पन्हा.
८ पन्हे	—	१ खंडो.

याप्रमाणें दक्षिणदेशी मापाची रीत चालत आहे.

(१०) मुंबईतील मिठाच्या मापाचें कोष्टक.

१०३ अधोल्या	झणजे	१ फरा.
१०० फरे	—	१ भाणा.
१६ भाणे	—	१ रास.

(११) लांब मोजणीचें कोष्टक.

८ यव	झणजे	१ अंगूळ.
१२ अंगूळें	—	१ पोत.
२ विती	—	१ हात.
४ हात	—	१ दंड.
२००० दंड	—	१ कोस.
४ कोस	—	१ योजन.

(१२) इंग्लेजी लांब मोजणीचें कोष्टक.

१२ लैन	झणजे	१ इंच.
१२ इंच	—	१ फुट.
३ फुट	—	१ * याड.
५३ याड (१६३ फुट)	—	१ राद (काठी).
४० राद	—	१ फळ्याड.
८ फळ्याड.	—	१ मैल.
२ मैल	—	१ कोस.

(१३) वखें व लांकूड वगैरे मोजणीचें कोष्टक.

२ अंगूळें	झणजे	१ तसू.
१२ तसू	—	१ हात.
२ हात	—	१ गज.

* एक याड सुमारे दोन हात समजावा.

भ. त.

२-१ हा.

२४-१२-१ ग.

४८-२४-२-१

(१४) ब्रज्यादिक इंग्लेजी मोजायाचें कोष्टक.

२½ इंच झणजे १ नेल.

४ नेल — १ क्वाटर (पावयाड)

४ क्वाटर — १ याड.

(१५) चौरस मोजणीचें कोष्टक.

८ यव चौरस झणजे १ अंगूळ.

४ अंगूळें चौ. — १ मुष्टि.

३ मुष्टि चौ. — १ वीत.

२ वितो चौ. — १ हात.

५ हात चौ. (३५) मुष्टि १ काठी.

२० चौरस काव्या. — १ पांड.

२० काव्या चौ. — १ बिघा.

३० चौरस बिघे — १ पाईण.

४ चौरस पाईणी — १ चाहूर.

(१६) चौरस मोजणीचा दुसरा प्रकार.

६४ चौरस यव बरोबर १ अंगूळ.

१६ चौरस अंगूळें — १ मुष्टि.

९ चौरस मुष्टि — १ वीत.

४ चौरस वितो — १ हात.

२४ चौरस हात — १ काठी.

२० चौरस काव्या. — १ पांड.

४०० चौरस काव्या — १ बिघा.

३० चौरस बिघे — १ पाईण.

४ चौरस पाईणी — १ चाहूर.

ह्या कोष्टकाचा अर्थ असा आहे कीं १ चौरस अंगूळ झणजे ८ यव लांब आणि ८ यव रुंद यांत ६४ चौरस यव बरोबर बसतील, इत्यादिक समजावें. याप्रमाणें पुढील कोष्टक.

(१७) इंग्लेजी चौरस मोजण्याचें कोष्टक.

१४४ इंच झणजे १ फुट.

९ फुट — १ याड.

३०½ याड किंवा २७२½ फुट-१ राद.

४० राद — १ रुद.

४ रुद — १ एकर.

(१८) इंग्लेजी घन मोजण्याचें कोष्टक.

१७२८ इंच झणजे १ फुट.

२७ फुट — १ याड.

१६६½ याड — १ राद (काठी)

एक घन फुट झणजे १२ इंच लांब १२ इंच रुंद आणि १२ इंच जाड त्यांत १७२८ घन इंच बरोबर बसतील. इत्यादिक याप्रमाणें पुढील कोष्टक समजावें.

(१९) मराठी घन मोजण्याचें कोष्टक.

५१२ घन यव झणजे १ घन अंगूळ.

६४ घन अंगूळें — १ घन मुष्टि.

२७ घन मुष्टि — १ घन वीत.

८ घन वितो — १ घन हात.

(२०) कालमानाचें कोष्टक.

६० पळे झणजे १ घटका.

२ घटका — १ मुहूर्त.

३½ मुहूर्त — १ प्रहर.

८ प्रहर किंवा ६० घटका- १ दिवस.

७ दिवस — १ सप्तक.

१५ दिवस — १ पक्ष.

२ पक्ष — १ मास मदि.

२ मास — १ ऋतु.

३ ऋतु — १ अयन.

२ अयनें — १ वर्ष.

(२१) विलायती काळमानाचें

कोष्टक.

६० सेकंद	झणजे १ मिनिट.
६० मिनिट	— १ औवर.
२४ औवर	— १ दिवस.
७ दिवस	— १ सप्तक.

४ सप्तक	— १ महिना.
१३ महिने १ दिवस ६ औवर (चार सप्तकांचे महिने)	१ वर्ष.
१२ महिने (पंचांगाचे)	१ वर्ष.
३६५ दिवस ५ औवर ४८ मिनिट ४५ १/२ सेकंद	= १ सौर वर्ष.

निरनिराळ्या धार्मिक परोपकारी मंडळ्या.

एतद्देशीय लोकांचें कल्याण व्हावें झणून कित्येक दयाळू व परोपकारी मनुष्यानी निरनिराळ्या मंडळ्या स्थापिल्या आहेत, आणि त्यांचें काम नीट चालवें झणून फार पैका खर्चितात. तर अस्या मंडळ्यांचें वर्णन संक्षेपेंकरून पुढें लिहिलें आहे. आणि सरकारहि जो परोपकारार्थ खर्च करितें त्याविषयीहि लिहिलें आहे.

मुंबई बैबल सोसाइटी.

ख्रिस्ती शास्त्राचें सर्व भाषांमध्ये भाषांतर करून छापून इकडच्या लोकांत प्रसिद्ध करावें झणून ही मंडळी सन १८१३ मध्ये स्थापित झाली. खऱ्या देवाविषयी लोकांनी ज्ञान पावून त्याची कृपा पावावी आणि इहलोकी चांगलें आणि सुखी होऊन परलोकी तारलें जावें, झणून कृपावंत परमेश्वराने हें शास्त्र दिल्लें, असो त्या मंडळीची पूर्ण खातरी आहे.

दुसरी कांहींएक शास्त्रें जीं सर्वानी वाचूं नये अशीं आहेत. तींहि ईश्वरापासून आहेत असें कित्येक बोलतात. आणि तीं ज्यांपासीं आहेत ते लोक तेवढ्यानेच आपण मोठे अधिकारी असें मानितात, आणि तीं सर्व लोकांनी पाहिलीं तर त्यांची परीक्षा होऊन खोटीं ठरलीं असतां आमचें मोठेपण नाहीतें होईल झणून ते भितात. परंतु राजे, ब्राह्मण, साहेबलोक यांस मात्र सूर्य प्रकाश करितो असें नाही, तसाच परमेश्वर सर्वांस पाऊस आणि खाण्या-

पिण्यास देतो, आणि नीच व श्रेष्ठ यांस हवाहि सारिखीच देतो. याप्रमाणें ईश्वर उदारपणाने सर्वांस सारिखेंच देतो. तर आपण सर्व सारिखेच त्याचे आश्रित आणि त्याच्या स्वाधीन आहों, ह्मणून तो भाषा, रंग, देश, स्थिति यांविषयीं भेद न मानून सर्वांस आपली इच्छा व गोष्ट सारिखाच कळवील, हें योग्य दिसतें. आणि सदरीं सांगितल्या रीतीप्रमाणें ख्रिस्ती शास्त्रांत सर्वांसाठीं ईश्वराने दया प्रगट केली आणि सर्वांनी पश्चात्ताप करून ईश्वराकडे फिरावें व त्याचे आज्ञेत राहावें असें त्या शास्त्रांत स्पष्ट लिहिलें आहे.

पृथ्वीवरील सर्व अनर्थ दूर होण्याचा उपाय ख्रिस्ती शास्त्रांतच आहे. त्यांत असें द्यतलें आहे कीं आह्मी आपल्या उत्पन्न कर्त्यासारिखें पवित्र व्हावें आणि शेजाऱ्यांवर आपल्याप्रमाणें प्रीति करावी. तसेंच पाप दूर होऊन तारण कसें पावावें तेहि सांगितलें आहे. तर जेव्हां लोक तें शास्त्र मनोभावाने स्वीकारतील तेव्हां लढाया, जुलूम, जबरदस्ती, इसादि अनर्थ नाहींसे होतील, आणि सर्व मनुष्य भावांसारिखें राहून शांति, आनंद, व सुख पावतील.

सर्व देशांतील लोक पाहिले असतां स्पष्ट दिसेल कीं जसजसे ते ख्रिस्ती शास्त्राला मानतात तसतसें त्यांस ईश्वर आशीर्वाद देतो. आणि त्यांतील आज्ञा पाळणाऱ्यांस त्यापासून केवढा लाभ आहे हें अनुभवाने समजतें, व हाच सुमार्ग, आणि यांतच कल्याण आहे असें ते समजतात. तर ही बैबलसोसाइटीची मंडळी सर्वांसाठीं तें शास्त्र भाषांतरांत छापून विनंती करिती कीं सर्वांनी त्याप्रमाणें चालावें, आणि असें केल्याने ती मंडळी ईश्वराची आज्ञा पाळून लोकांचें कल्याणहि करिती.

या बैबलसोसाइटीचा पुस्तकखाना किल्यांत थोरल्या देवळाच्या समोर आहे. परंतु हल्लीं मोठ्या मार्किटांत मशिदीच्या दुकान ओळींत पुस्तकांचें एक दुकान मांडलें आहे. तर तेथें तीं सर्व पुस्तकें ज्यांस पाहिजेत त्यांस मिळतील. तेथें इंग्लिश व युरोपखंडांतील इतर भाषांचें ख्रिस्ती शास्त्र मिळेल. तसेंच इलाहली, आरबी, परसीयन, हिंदुस्थानी, मराठी,

गुजराथी, संस्कृत, तामल, कर्नाटकी, बंगाली, चिनी, इत्यादि भाषांतलीं पुस्तकें सवंग मिळतील. अणखी या देशांतल्या वेगवेगळ्या भाषांतलींहि कित्येक पुस्तकें हणजे गणित, भूगोल, खगोल, चित्रांचीं पुस्तकें, बाराख-ड्या, धर्मपुस्तकें, गोष्टींचीं इत्यादि सवंग मिळतील. यांतील कित्येकांची किंमत खर्च लागला सापेक्षांहि कमी करून ठेविली आहे.

या मंडळीचे सेक्रेटरी हणजे चिटणीस रेवरेंड जी. कुक साहेब आणि रेवरेंड डी. ओ. आर्लेन साहेब असे आहेत.

मुंबई चाक्र आणि बुक सोसाइटी.

या मंडळीचा हेतु असा आहे की उपयोगी पोथ्या पुस्तकें छापून प्रसिद्ध करावीं. परंतु मुख्य इच्छा असी आहे की सर्वांनी ख्रिस्ती धर्माविषयी बरोबर समजावें. ही मंडळी मुंबईत २० वर्षांमागे हणजे सन १८२७ मध्ये स्थापिली गेली. तिचा पुस्तकखाना किल्यांत फार्बस रस्त्यावर ७ व्या नंबराचा आहे. या ठिकाणी सुंदर व फार उपयोगी लाहान मोठी पुस्तकें विलायतेहून आणून ठेविली आहेत. ती ज्यांस इंग्लिश भाषा येती यांस थोडक्या किमतींत मिळतील.

या मंडळीने धर्मसंबंधी पुस्तकें एतद्देशीय लोकांकरितां यांच्या यांच्या भाषांमध्ये छापिली आहेत. जर कोणी कोणताहि धर्म जाणा-यास इच्छितो तर याने तें शास्त्र आणि याचें तात्पर्य काढून केलेलीं जीं जीं पुस्तकें छापलीं असतील तीं वाचलीं पाहिजेत. हणून जे ने-टिव लोक ख्रिस्ती धर्माविषयी जाणायास इच्छित असतील यांनी वर सांगितलीं धर्मपुस्तकें अवश्य वाचावीं. नाही तर या धर्माचें ज्ञान कसे होईल ! ज्यांनी हीं पुस्तकें लिहिलीं यांनी ख्रिस्ती धर्म नीट जाणून पूर्ण विश्वास धरिला, आणि दुसऱ्यानीहि तसेंच जाणून विश्वास धरावा हणून तीं लिहिलेली आहेत. तर ख्रिस्ती धर्मांत ईश्वर व तारणोपाय याविषयीचें मत कसे हें जाणायास जो कोणी इच्छितो याने जे मिश-नेरी आहेत यांतील कोणीएकापासी तीं पुस्तकें मागावीं हणजे मिळतील.

मराठी, गुजराथी, हिंदुस्थानी, परसियन, पोर्तुगीस, या सर्व भाषांत या मंडळीने कित्येक पुस्तके छापविली आहेत.

तामली, कर्नाटकी, मलबारी, इत्यादि भाषांतलीं पुस्तके त्यांनी दुसऱ्या ठिकाणाहून आणविली आहेत. तीं सर्व पुस्तके मार्किटांत मशिदाच्या ओळीला पुस्तकांचे दुकान आहे तेथे सवंग मिळतील.

या मंडळीचे सेक्रेटरी ह्यणजे चिटणीस रेवरेंड आर. नेजविट साहेब व रेवरेंड आर. डब्ल्यु. ह्युम साहेब असे आहेत.

मुंबई इलाख्यांतलें मिशनांविषयीं.

हिंदुस्थानांतील लोक तारणोपायाविषयीं बरोबर जाणत नाहींत आणि दयाळू जो परमेश्वर त्याची भक्ति करित नाहींत परंतु हजारों मूर्ति स्थापून त्यांस भजतात, हे ऐकून इंग्लंड, अमेरिका जर्मनी इत्यादि देशांतल्या ख्रिस्ती लोकांस फार दुःख वाटून त्यांनी असा विचार केला कीं त्यांस खऱ्या देवाची गोष्ट ठाऊक नाहीं ह्मणून ती कळवायास मंडळी स्थापून मिशनेरी पाठवावे. नंतर मंडळ्या स्थापून पैसा जमा केला आणि देशोदेशांतून मिशनेरी लोक हिंदुस्थानांत प्रांतोप्रांती पाठविले आहेत. आणि ते तारणोपायाविषयीं उपदेश करितात, ज्ञान वाढवावे ह्मणून पुस्तके तयार करितात, व शाळा स्थापून विद्यावृद्धि करितात. सर्वांचे अज्ञान दूर करून इहलोकीं कल्याण करावे व त्यांस परलोकीं तारण व्हावे अशी त्यांची इच्छा आहे. ते या देशांतील लोकांपासून पैशाची इच्छा करित नाहींत, परंतु एथील लोकांचे बरे व्हावे ह्मणून स्वदेशाचा पैसा खर्चितात.

सांप्रत नागपूरामुद्दीं मुंबई इलाख्यांत सोळा मिशनखाती आहेत आणि मिशनेरी साहेब ३८ आहेत. यांचा देश व मंडळ्या निरनिराळ्या, ह्मणून नामें व रीत यांमध्ये अंतर आहे. परंतु उद्देश, शास्त्र, व धर्म एक आहेत, आणि ते एकमेकाला भावासारखे मानून एकाचें काम झाल्याने सर्वांचेच झाले असे समजतात. मुंबईत एक अमेरिकन व एक

शके १७६८-६९. मुंबई इलाख्यांतील मिशनांविषयी.

८१

इंग्लिश आणि दोन स्काच, असे चार मिशनखातीं आहेत. आणि मराठीभाषेंत तेथें आदितवारीं उपदेश याप्रमाणें होत असतो.

भेंडीबाजारांत तुहंगाच्या रस्यावर अमेरिकान मिशनाचें देऊळ आहे, तेथें दर आदितवारी नऊ वाजतां मिशनेरी उपदेशक मराठीभाषेंत ख्रिस्ती शास्त्र वाचून आणि गीत गाऊन व प्रार्थना करून उपदेश करितात. तसेंच आंब्रोळींत स्काच मिशनाच्या बंगल्यांत दोन वाजतां उपदेश होत असतो. अणखी कापावर मणीस्कुलांतहि तीन वाजतां उपदेश होतो. आणि भायखळ्यावर अमेरिकन मिशनेरी साहेबांच्या बंगल्यांतहि तीन वाजतां उपदेश होतो. तसेंच ज्या ज्या ठिकाणीं मिशनेरी साहेब लोक राहतात त्या त्या ठिकाणीं ते तद्देशीय भाषेंत उपदेश करितात, आणि तो ऐकायान कोणाला प्रतिबंध नाही. ख्रिस्ती धर्म सर्वांसाठींच आहे. तो गुप्त राहावा अशी इच्छा नाही. तर तो सम जावा अशी ज्याची इच्छा असेल त्याने आदितवारीं तेथें खुशीने जाऊन उपदेश ऐकावा, त्यांच्या घरीं जाऊन विचार करावा, व त्यांचीं धर्मपुस्तकेंहि वाचावीं. मुंबई इलाख्यांतील मिशनेरी साहेब येणेंप्रमाणें.

अमेरिकन मिशन. मुंबई.

रेवरेण्ड डी. ओ. आलेन.

तामस ग्रेहाम हा छापखान्यावर

रेवरेण्ड आर. डब्ल्यु. ग्रुम.

छापणारा आहे.

फ्रिचर्च मिशन. मुंबई.

रेवरेण्ड आर. नेसबिट.

रेवरेण्ड जे. एम. भिचल.

रेवरेण्ड जे. विलसन.

डब्ल्यु हेंडर्सन इस्कोएर.

हारमसजी पेस्तनजी, नाटव उपदेशक.

चर्च मिशन. मुंबई.

रेवरेण्ड सी. डब्ल्यु. इसेन्बर्ग.

मिस्तर एम. सार्गान.

स्काच जनराल आसेम्ब्ली मिशन. मुंबई.

रेवरेण्ड जे. एच. मॅगर्ट.

रेवरेण्ड एफ. सी. ब्रांट.

मिस्तर. आर. मिलर.

लंडन मिशन. बेलगांव.

रेवरेण्ड जे. टेलर.

रेवरेण्ड डब्ल्यु. बेनान.

फ्रिचर्च मिशन. पुणे.

रेवरेण्ड जे. मिचल.
रेवरेण्ड जे. एटकिन. हल्लीं तो स्काट-
लंडांत आहे.

एच. पी. कासीडी साहेब यास उपदेश
करायास परमानगी दिली आहे.

अमेरिकन मिशन. अहमदनगर.

रेवरेण्ड एच. बालेस्टेन.

रेवरेण्ड ई. बरजीस.

रेवरेण्ड एस. बी. मंगर.

रेवरेण्ड एस. बी. फारबांक.

रेवरेण्ड आर. जी. वेल्डर.

मिस्तर. ए. आन्वट.

अमेरिकन मिशन. घोडनरी.

रेवरेण्ड ओ. फ्रेंच.

लंडन मिशन. बडोदे.

रेवरेण्ड डब्ल्यु. क्लार्कसन.

रेवरेण्ड जे. बी. टेलर.

रेवरेण्ड डब्ल्यु. फ्लावर. हल्लीं तो इंग्लं-
डांत आहे.

चर्च मिशन. नासिक.

रेवरेण्ड सी. पी. फारार.

चर्च मिशन जुन्नर.

रेवरेण्ड सी. मेन्गी.

रेवरेण्ड सी. म्युलहेसन.

फ्रीचर्च मिशन. नागपूर.

रेवरेण्ड एस. हिसलप.

ऐरिश मिशन. सुरत.

रेवरेण्ड आर. मान्तगमरी.

रेवरेण्ड जे. एच. स्पीड.

ऐरिश मिशन. राजकोट आणि घोगो.

रेवरेण्ड जे. ग्लासगो.

रेवरेण्ड ए. डी. ग्लासगो.

रेवरेण्ड जे. मेकी.

प्रापोगेशन सोसाइटी मिशन. अमदाबाद.

रेवरेण्ड डब्ल्यु. दावी.

जर्मन मिशन. धारवाड आणि हुबली.

रेवरेण्ड जे. सी. लेनर.

रेवरेण्ड जे. लेअर.

रेवरेण्ड एफ. एच. एफ. आलब्रेक्त.

रेवरेण्ड जे. मुलर.

रेवरेण्ड जी. बुर्य.

मिस्तर. जी. स्तानगर.

इतके मिशनेरी मुंबई इलाख्यांत आहेत. तसेंच बंगाल, मद्रास इला-
ख्यांत आणि दुसऱ्या कित्येक ठिकाणीहि मिशनेरी लोक राहून उपदेश
करितात.

मुंबई डिस्त्रिक्ट विनेबोलेंट सोसाइटी.

या नांवाची मंडळी सन १८३१ यांत स्थापीत झाली आणि आंधळे, पांगळे, लुळे, गोरगरीब, इत्यादि कोणत्याहि धर्मांतील असोत अथवा कोणत्याहि जातीचे असोत तरी त्यांचे रक्षणच करावे असा तिचा हेतु. या मंडळीची धर्मशाळा भायखळ्यावरून जो महालक्ष्मीस रस्ता चालला आहे त्याच रस्त्यावर आहे. तर ज्यांस अगदी ठिकाण नसेल त्यांचा तेथे खाणे पिणे, औषध, वस्त्रावरण इत्यादि बंदोबस्त होईल. या मंडळीचे काम व्यवस्थने चालावे झणून कुलाबा, किला, माजगांव, परळ, माहीम, भायखळा, महालक्ष्मी, इत्यादि आठ ठिकाणी पंच नेमले आहेत. झणून जर कोणी आसपासचा भिकारी येऊन पैसे मागतो तर त्या त्या पंचांच्या हातून त्याच्या खर्चाची चौकसी करून जे त्याला योग्य ते देतात अथवा काहीं न द्यावे असे ठरवितात.

जितके मनुष्य गांवांत भीक मागतात त्या सर्वांस भीक घालावी हे योग्य नाही. कारण त्यांतील कित्येकांजवळ उदरनिर्वाहापुरते द्रव्य असते. कित्येक भांग, अफू, गांजा, इत्यादि खावे अथवा दुसरे कोणते पापकर्म चालवावे झणून भीक मागतात. कित्येकांस मोलमजूरी करून पोटा भरायापुरती शक्ति असतांहि भिकेने पोटा भरून आळस धरावा हे त्यांना गोड वाटते. तर असल्यांस धर्म करणे अथवा भीक घालणे यांत दया आहे असे नाही, उलट पाप व ढोंग माजविलेसे होते. आणि असल्यांस जे दिव्हे ते केवळ व्यर्थ झाले असते तर विशेष चिंता नव्हती, परंतु उलटा त्यापासून अतिशय अनर्थ आहेत. झणून ज्यांची गरीबांवर दया आहे त्यांनी नीट विचार करून धर्म कराना, नाही तर त्यांकडून लोकांस उपद्रव होईल. आणि त्या भिकाऱ्यांचाहि त्या धर्मापासून तोटाच आहे, तो असा की तसल्यांस धर्म मिळाल्याने त्यांचे वाईट काम चालून ते शुद्धीवर येत नाहीत. जर भीक मिळालीच नाही तर डोळे उघडून पोटा भरण्याचा उद्योग सदा करितील, आणि योग्यरीतीने वागतील. झणून असले धर्मकर्ते पुरुष स्तुतिपात्र नव्हत, उ.

लटे दोषपात्र आहेत. कारण कीं ते दुष्टांस पुष्ट करून पाप चाल-विषारे आहेत. परंतु ह्या मंडळीचा धर्म असा नाही. नीट विचार करून द्यावा असा या मंडळीत बंदोबस्त आहे.

या देशांतील लोक गरीबांवर दया करून पुष्कळ धर्म करितात तो इतका कीं, जर तोच खर्च चांगल्या बंदोबस्ताने केला असता तर तितक्याने जे वास्तविक गरीब त्यांचे रक्षण नीट झाले असते. नेटीव लोकांत अद्यापि अस्या बंदोबस्ताने धर्म चालू झाला नाही. यामुळे जे धर्मपात्र आहेत त्यांतील कित्येकांस दुष्पट मिळतो, आणि एखाद्यास अगदीच कमी मिळतो. आणि दुष्ट, ढोंगी, जे दंडास योग्य ते तर त्यांतून फारच खातात.

याप्रमाणे भीक घालण्याच्या हातींच्या चालीवरून गरीबांचे पोषण यथास्थीत न होतां दुष्टांचे उत्तेजन होते. आणि एवढाच दोष आहे, असें नाही, तर ही रीत फूरच आहे. ती असी कीं उदरपोषणार्थ रस्त्यावर आंधळे, पांगळे, अशक्त, रोगी, ह्यातारे, मुले इत्यादिकांस भिकार्याचा वेश धरून रस्त्यावर बसले पाहिजे. नाहीतर भीक मिळत नाही. धंडी, वारा, उन, पाऊस असीं दुःखे रस्त्यावर बसून जन्मभर सोसावी लागतात, नाही तर त्यांचे पोषण लोक करीत नाहीत इतकी त्यांची दुर्दशा झाली आहे; तर लोकांस आमचे हें विचारणे आहे कीं यांत दया आहे काय ? गरीब विचारे यांसीं आह्मी असें वागावे, हें योग्य आहे काय ? ते अपराधी, असें कांहीं नाही, आणि त्यांवर दया करून त्यांचे पोषण करावे हें अगत्य आहे. तर त्यांस रस्त्यावर बसू देऊन असें दुःख भोगू द्यावे, नाही तर भीक मिळणार नाही, हे कसें दिसते ! असली दया कठीण, ह्मणून ही गरीबांवर करूं नये. तर रस्त्यावर बसणे ह्मणजे नीच व दुःखकारक आहे ह्मणून त्यांस या कामापामून सोडवून अन्न, वस्त्र, जागा, इत्यादि बंदोबस्त करून त्यांचे पोषण करावे यांत खरी दया आहे.

तर इतरापेक्षा हिंदूंनीं जे संभावित व सुप्त द्रव्यवान् पुरुष ते जर

ह्या गोष्टीवर लक्ष देतील तर फार बरें होईल. ते जर योग्य प्रयत्न करतील तर मोठे उपकार होतील आणि कांहीं दिवसांनी रस्त्यावर भिकारी एकहि दिसणार नाही, कारण की विचार करून योग्य मनुष्याचा बंदोबस्त केला जाईल ह्मणून त्यांस रस्त्यावर भीक मागायाची गरज नाही. आणि आळसी, ढोंगी, यांस भीक देणें यांत पुण्य नाही उलटें पाप आहे असें समजून लोक त्यांस भीक घालणार नाहीत, ह्मणून ते भिक्षा मागणें सोडून कामधंदा करतील.

या कामाविषयीं पार्शी लोक किती बरें करितात. पाहा, ज्यांनी आपल्या जातींतल्या कोणी गोरगरीबाने भीक मागूं नये ह्मणून चांगला बंदोबस्त केला आहे. कोणी पार्शी रस्त्यांत भीक मागतां आह्मी कधी पाहिलें नाही. तर तसेंच दुसऱ्यानीहि आपलें व आपल्या जातीचें महत्त्व राखावें ह्मणून जर ते प्रवृत्त झाले तर चांगलेंच होईल. पार्शी लोक आपल्या जातीच्या गरीबांचें रक्षण व्हावें ह्मणून खर्च करितात, एवढेंच नाही. तर अणखी दुसऱ्या जातींतल्या गरीबांच्या रक्षणाकरीताहि पैका देतात. या विनेवोलेंट सोसाइटीमध्ये सर जमशेटजी जी. जीभाईने एका वेळेस १००० व फ्रामजी कावसजीने १००० रुपये दिले आणि कधी कधी अणखीहि देतात. तसेंच दुसरे कित्येक पार्शी लोकहि बरेंच देतात. सांप्रत सर जमशेटजी जीजीभाई या दयाळू मंडळीकरितां एक लाखरुपयांपेक्षा अधिक खर्च करून नवी धर्मशाळा बांधीत आहे. तर असल्या उदारपणाने व सद्विचाराने परोपकारी केलेलें कृत्य आह्मांस लिहायास मोठा आनंद वाटतो. आणि हिंदूतील व मुसलमानांतील जे श्रेष्ठ व द्रव्यवान् तेहि याप्रमाणें वागतील अशी आमची आशा आहे. सर्व नेटीव लोकानी आपापल्या जातीच्या गरीब लोकांचा बंदोबस्त ठेवावा हें त्यांस योग्य आहे. परंतु ही गोष्ट घडून येई तोंपर्यंत या सोसाइटीला मदत करावी, कारण आजपर्यंत बहुतकरून युरोपियन लोकानी पैका भरला तथापि तो नेटिवांच्याच उपयोगी पडला. असें आहे ह्मणून ज्यांनीहि सहाय्य असावें. सारांश, नेटिव व

युरोपियन यांतील ज्यांस दया आहे त्याला आमची विनंती आहे की, हलां एथें जी क्रूर व अनर्थकारी रीत चालू आहे तिला आतांपासून तरी अनुकूल नसावें. आणि विचार करून बंदोबस्तपूर्वक जे वास्तविक गरीब यांवर योग्य दया करावी, आणि जे आळसी व ढोंगी ते उद्योग धंदाच करून पोट भरतील असें करावें.

या मंडळीचा सेक्रेटरी हज्जजे चिटणीस सी. डी. गिल्डर साहेब आहे.

मुंबई टेंपरान्स सोसाइटी.

बहुतेकसून सर्वदेशीं दारू करण्याची कोणती तरी कृति कळण्यांत आली आणि आवरून बहुतेक मद्यपी झाले. परंतु जेव्हांपासून आंगीच्या भटीने दारू करितां येऊं लागली तेव्हांपासून तर फारच भयंकर अनर्थ होऊं लागले. हालीं २५ वर्षांपासून युरोप व अमेरिका एथील बहुतेक लोक दारिद्र्य, रोग, दुःख, व अपराध, हे आपल्या देशांत किती व कशामुळे आहेत याविषयी विचार करूं लागले, आणि विचार करितां शेवटीं दारूच्याच योगाने ते पुष्कळ होतात असें अनेक प्रमाणानीं दिसून आले, आणि जे दारूपासून अनर्थ आहेत ते पाहून व त्यावरून खिन्न होऊन त्यांनी विचार केला कीं हे अनर्थ निवारण्यास कांहीं उपाय आहे कीं नाहीं ? हजारों लोक ज्या नाशकारक दारूच्या स्वाधीन झाले आहेत आणि होत आहेत तिजपासून त्यांस सोडवावें हज्जजे कांहीं यत्न चालेल किंवा कसें ? कित्येकानी उत्तर दिलें कीं सर्वानी काळजी धरून केवळ थोडी दारू पीत जावी हज्जजे असे अनर्थ होणार नाहींत. तेव्हां विचार करणाऱ्यांच्या ध्यानांत आले कीं सर्व लोक प्रारंभी थोडीच पितात, व शेवटपर्यंत थोडी पिऊं असे मनांत निश्चय करतात, तथापि कित्येक उत्तरोत्तर दारूच्या स्वाधीन होऊन लज्जा पावतात आणि आपला व सर्व कुटुंबाचा नाश करून घेतात. थोडी पीत जाणें तरी पूर्ण मद्यपी होण्याचा मार्ग आहे. मद्यपानाचा स्वल्पाभ्यास जसा लवकर सुटण्याजोगा आहे तसा अत्याभ्यास सुटत नाहीं. जे दारूचें सेवन करूं लागतात त्याला कांहीं दिवसानी असें वाटतें कीं आ-

पणास दारू अवश्य पाहिजे, आणि ती कदाचित् न मिळाली तर खांस कांहीं समाधान किंवा सुख पडत नाही. खांस दिवसानुदिवस वाढते की आमची प्रकृति दारूशिवाय नीट राहणार नाही, आणि आमच्या जीवास सुख होणार नाही, याप्रमाणें तिचे दास होऊन राहतात. असे पाहून त्या विचार करणाऱ्यांची खातरी झाली की थोडी दारू पिण्याने लोकांचें संरक्षण होतें असें नाही. उलटें मद्यपी होणें व तत्संबंधी अनर्थ हे खापासून अवश्य उत्पन्न होतात. तर अगदीं दारूच न घेणें हाच अशा अनर्थास नाहीसे करण्याचा उपाय आहे. झणून टेंपरान्स सोसाइटी नामें मंडळी स्थापून आपण अगदीं दारू पिणार नाही व तिचा हिरमोड करावयास प्रयत्न मांडूं, असें ठरावपत्र करून त्यानीं खावर आपापल्या सहाय्य केल्या. ही टेंपरान्स सोसाइटी १८२५ मध्ये अमेरिकेंत चालू झाली, मग थोड्याच वेळाने इंग्लंडांतहि चालू झाली, आणि वाढत वाढत आतां कोटीपेक्षां अधिक लोक या मंडळींत मिळाले आहेत. आणि त्या योगाने हजारों लोक अशा अनुचितकर्मापासून सुधारून आतां ते संभावित गृहस्थ बनले. आणि दारू पिणारे जे नव्हते तेहि बोय पावून या भ्रष्टकर्मापासून दूर राहिले खांची संख्या सांगवत नाही.

आतां लाखो मनुष्यांच्या अनुभवावरून स्पष्ट प्रमाण आहे की, शरीर-प्रकृति जर बरी आहे तर कोणत्याहि देशी व कोणत्याहि लोकांस दारूची गरज आहे असें नाही. उलटें इच्यायोगाने शरीर व मन बिघडेल. असेंच बहुतकरून विद्वान् वैद्यांचें मत आहे.

दारू पिण्याने दुःख दरिद्र व पीडा इत्यादि अनर्थ या ठिकाणीं फार आहेत. हें जाणून कित्येकांस दुःख वाटून त्यानीं सन १८४१ या वर्षी टेंपरान्स सोसाइटी नामें एक मंडळी स्थापिली आणि त्या ठरावपत्रावर सहाय्य केल्या. व जे उत्तरोत्तर त्या मंडळींत मिळतात तेहि त्या पत्रावर तशाच सहाय्य करितात. तें पत्र येणेंप्रमाणें.

“ज्यांची प्रकृति बरी आहे त्यांस दारू किंवा कोणत्याहि दुसऱ्या

मादक पदार्थाची गरज आहे असे कधी होत नाही. उलटा असल्या पदार्थांचे सेवन केल्याने बहुधा तोटाच आहे. आणि दारूमध्ये असा दुर्गुण आहे की जो तिचे सेवन करील त्यास ती उत्तरोत्तर अधिक अधिक आपल्या अमलांत आणील. आणि तेणेकरून इहलोकी व परलोकी अनर्थ घडेल, अशी आमची निःसंशय खातरी आहे. ह्मणून आम्ही ईश्वरास स्मरून कबूल करितों की, त्याच्याच साह्याने आम्ही आजपासून असले मादक व कैफी पदार्थ अगदी घेणार नाही, व हे दुसऱ्या लोकांनीहि न घ्यावे ह्मणून प्रयत्न करूं.

वर सांगितलेले पदार्थ औषधाच्या कारणास्तव किंवा धर्माच्या कारणास्तव घेणें न घेणें याविषयी एथे काहीं सांगितले नाही.”

ही सोसाइटी स्थापल्या दिवसापासून आजपर्यंत त्या पन्नावर एकंदर सद्या सुमारे ८०० झाल्या आहेत. त्या लोकांतील काहीं एक मरून गेले. काहीं देशांतरीं गेले. काहीं वचनभ्रष्ट झाल्यामुळे तीतून काढले गेले. हालीं सुमारे ६०० लोक त्या मंडळींत आहेत. त्या मंडळीने आजपर्यंत बहुतकरून युरोपियन लोकांविषयी प्रयत्न मांडिला होता, परंतु आलिकडे या देशांतील लोकांमध्ये पराकाष्ठेचा अनर्थ चालला आहे, असे पाहून परम खिन्न होताते तारीख १३ माहे अक्टोबर सन १८४५ च्या दिवसी त्या मंडळीने एकत्र जमून या पांच कलमांची याद ठरविली, ती येणेंप्रमाणें.

१ दारू पिऊन मस्त होणें हा प्रचार सध्या हिंदू वगैरे नेटिव लोकांत विशेष वाढत आहे, यामुळे आपण चिंताक्रांत आहों.

२ हा अनर्थ वाढण्याचीं कारणें दोन आमच्या ध्यानांत येतात. पहिलें असे की, युरोपियन लोकांची चाल पाहून ते पितात. दुसरें असे की, ही दारू बहुतकरून हितकारक आहे अशी हिंदू वगैरे लोकांची गैरसमजूत पडून गेली आहे.

३ तर जे युरोपियन नेटिव लोकांचे कल्याण करायस इच्छितात, त्यांनी स्वतांच्या चांगल्या वर्तणुकीच्या उदाहरणाने ही अनर्थकारक

चाल मिटवायास आह्माबरोबर प्रयत्न करावा हें अवश्य आहे, झणून त्यानी तसेंच करावें ही त्यांस आमची मनःपूर्वक विनंती आहे.

४ याप्रमाणेंच सर्व नेटिव लोकांसहि मनापासून आमची विनंती आहे कीं दारू पिणें या कामाची हिरमोड करून टाका आणि द्रव्यलोभाने जे दारूचीं दुकानें घालून दरिद्र व मोठें दुःख व सर्व प्रकारचें पाप खुशीने व वजविण्याने सर्व लोकांत पसरवितात ते महादोषी आहेत असें प्रशस्तपणें दाखवा.

५ याविषयीं मराठीभाषेंत पुस्तकें छापवावीं, आणि अनेक उपायांनी लोकांची समजूत करावी झणून पट्टी करून पैका जमवितों आणि हें काम आमच्या मंडळीच्या कमिटीच्या स्वाधीन ठेवितों.

तर जे हिंदू आदिकरून स्वदेशीय लोकांचें कल्याण इच्छणारे त्यानी या लोकांच्या सुधारणुकीच्या कामास पराकाष्ठेची मदत करावी हें त्यांस योग्य आहे. या देशांत मद्यपान वाढत वाढत चाललें आहे, आणि याच्याच योगाने या देशांत ओसाडी फार येईल, असें चिन्ह दिसतें. झणून सर्वांनी एकचित्त होऊन हा महाअनर्थ बंद करायास मोठा प्रयत्न करावा. या मंडळीचे सेक्रेटरी झणजे चिटणीस रेवरेण्ड डि. ओ. आलेन साहेब, आणि ए, दन्लाप साहेब, असे आहेत.

सेलर्स होम झणजे तारवटीलोकांकरितां ठिकाण.

युरोपियन तारवटी लोक बहुधा ख्रिस्ती मंडळींत नाहींत. ते बहुतकरून भ्रष्ट आहेत. त्यांतील कित्येक दारू पिऊन वेळ्यासारखे वागतात. ते असें कीं गलबत बंदरांत येऊन पोचलें झणजे ते एकदोन दिवसांची रजा घेऊन दारू पिण्याकरितां शहरांत येतात, आणि दारू पिऊन मस्त होऊन रांडांचीं घरे हुडकीत फिरतात, व गुंग होऊन रस्त्याने अस्ताव्यस्त पडतात, आणि सर्व पैसा खर्च करून मग तारवावर परत जातात. हे लोक केवळ इतके गुंग होऊन पडावे झणून येतात असें नाहीं, परंतु शहरांतील दुष्ट दुकानदार त्या भोळ्या लोकांची वाट पा-

हून ते आले झणजे खास सत्काराने बोलावून झणतात कीं, आमच्याच घरीं या, एथें सर्व गोष्टीचा बंदोबस्त करूं. असें सांगून खास दुकानीं नेऊन प्रथम फुकट दारू पाजून कुमार्गाकडे लावितात, व खांचा पैसा सर्व हरण करून घेऊन बाहेर ओढून घालवितात.

या लोकांची दुर्दशा पाहून कित्येक साहेब लोकांला दया येऊन त्यांनी खांच्या कल्याणासाठीं “सोमिन्सफ्रेंड आस्सोशिएशन,” झणजे तारवावरच्या लोकांचा मित्र, अशा नावाची एक मंडळी स्थापिली आहे, आणि चांगलें घर घेऊन तेथच्या खाण्यापिण्याचा बंदोबस्त व्हावा झणून एक चांगला मनुष्य ठेविला आहे. तो या लोकांपासून योग्य किंमत घेऊन खाणेंपिणें वगैरे चांगलें घालतो, आणि खास चांगल्या मार्गास लावों झणून प्रयत्न करितो. तर आतां दुष्ट लोकांच्या घरीं राहून आपली खराबी करून घेण्याची या सेलरांस गरज नाही, आणि आप्रमाणें कांहींएक तेथेंच राहून आपली अब्रु पैसा यांचेरक्षण करितात. परंतु दुसरे कांहींएक तेथें न जाऊन पूर्वीप्रमाणें दुर्दशेंत आहेत आणि असल्यांस पाहून सर्वांस आश्चर्य व दुःख वाटतें.

तर या लोकांचा दारूपिणें व रांडबाजी इत्यादिकांपासून केवढा तोटा आहे हें पाहून दुसऱ्या सर्वांनी या व्यसनापासून दूर असावें. या तारवटी लोकांच्या नाशाचें मुख्य कारण दारू आहे.

नेटिव्ह दिस्येन्सरी.

मुंबईमुकामी धोबीतळ्यावर दिस्येन्सरी (झणजे फुकट औषध मिळण्याची जागा) एथें कांहीं वर्षांपासून ज्याला पाहिजे खाला फुकट औषध डाकतरसाहेब परीक्षा करून देतात. सन १८४५ या वर्षांत तेथें औषधाकरितां ५,९८१ मनुष्ये आलीं. खांतून ४,९४८ माणसांस गुण येऊन खानी औषध घेणें पुढें केलें, आणि ४ मेलीं, व ९०५ माणसे पुन्हा औषध घेण्यासाठीं स्वच्छेने आलींच नाहींत. ह्या माणसांतून हिंदू २,७५०, मुसलमान १,२५०, पाश्ची १,१९२, आणि

फिरंगी ४३९, असी होती. या दवाखान्याचा खर्च एका वर्षात १,१९८ रुपये झाला. या खर्चाकरितां सर्काराने १,८०० रुपये दिले आणि पडिचे ७६३ जमले. आणि या कामाकरितां पूर्वी पडी करून जे रुपये जमविलेले त्याच्या व्याजापैकी १,१७९.

पुढे सर्कार कांहीं पैसा देणार नाही, हवेली मात्र भाड्याशिवाय देईल. तर हें काम नीट चालावें झणून जे नेटिव लोक द्रव्यवान् आहेत, त्यांनी उदारपणाने पैका देऊन या कामास मदत करावी, हें खास योग्य आहे. आणि कित्येकानी मिळून ५५,००० रुपये करून दिले आहेत. आणि अणखीहि रुपये जमवितील, असे सांगितले आहे.

नेटिव लोकांत रोगी पुष्कळ आहेत झणून खास माहीत व्हावें कीं या डिस्पेन्सरींत अथवा भायखळ्यावर जमशेटजी हास्पितल एथें गेलें असतां, जें पाहिजे तें औषध फुकट मिळेल.

जमशेटजी हास्पितल.

या देशांतल्या वैद्यांला आपल्या विद्येचें ज्ञान कमी आहे. आणि ते जरी बरोबर जाणत असले तरी गरीबीमुळे पुष्कळ लोकांस त्यापासून पैका खर्च करून उपाय करून घेणें कठीण. या कारणास्तव भायखळ्यावर जमशेटजी हास्पितल बांधिलें आहे, आणि तेथें सर्काराने युरोपियन डाक्टर ठेविले आहेत. तर ज्यांची प्रकृति बिघडली असेल त्यांनी तेथें जाऊन संगोंवें, झणजे औषध फुकट मिळेल. परंतु जर कोणाला रोजरोज जाण्याची शक्ति नसेल तर त्याने तेथेंच जाऊन राहावें, झणजे जागा स्वच्छ आणि औषध व खाण्यापिण्याची वगैरे सोय सर्वांकरितां यथास्थित आहे. यांत गरीबांवर फार उपकार आहेत आणि तेथून गरीबगुरीव पुष्कळ बरे होऊन जातात.

हें हास्पितल बांधायला जमशेटजी जिजीभाई यांनी पुष्कळ रुपये दिले झणून सर्काराने जमशेटजी हास्पितल असें नाव दिलें.

डोळ्यांच्या रोगामुळे सर्कारो दवाखाना.

या देशांत डोळ्यांचा रोग फार आहे. याचें एक कारण असे आहे कीं हा देश उष्ण होय. परंतु मुख्य कारण हेंच आहे कीं एथील वैद्यांस या रोगाच्या परीक्षेविषयी बरोबर ज्ञान नाही. एथील वैद्यांचा जो उपाय तो अपायासारखा होऊन डोळे अधिक विकोपास जातात, ते इतके कीं डोळ्यांच्या भिती होतात. यास्तव दयाळू सर्काराने मुंबईदेवीच्या देवळाजवळ पूर्वेकडे दवाखाना स्थापिला आहे. तो कित्येकांस ठाऊक नसेल झणून सुचवितों. तेथें एक कूशल डाक्टर प्रतिदिवसीं येत असतो. तर ज्यांची मजी असेल त्यानी तेथें जावें झणजे तो फुकट चांगले उपचार करील. ही गोष्ट फार चांगली आहे, कीं जो उपाय हजारों रुपयेहि खर्चून श्रीमंताला दुर्लभ होता तो आतां गरीबगुरीवांसहि सुलभ झाला आहे. या ठिकाणीं पुष्कळ लोक येऊन बरे झाले असें आमच्या ऐकण्यांत आले. झणून सर्वांस आमची सुचना आहे कीं एथच्या अज्ञानी वैद्यांकडचें जाणें सोडून तेथें जात जावें आणि जो याप्रमाणें करणार नाही त्याचें केवढें मूर्खत्व ! जे मुंबईबाहेर राहणारे डोळ्यांचे रोगी त्यानीहि एथें यावें, झणजे त्या कित्येकांस गुण येईल असें वाटतें. या कामावरील डाक्टर सूर्योदय होण्याबरोबर तेथें येतो, तर ज्यांस येणें त्यानी त्या वेळेस हजर असावें.

मुंबई इलाख्यांत विद्यावृद्धि साधनें.

या देशीं लोक सुधारणा करावी झणून शाळा घालणारे सर्कार, सावकार, आणि मिशनरी लोक आहेत. त्या सर्वांविषयीं तपशील पुढें लिहिला आहे.

सावकारी शाळा.

मुलांनी लिहिणें, वाचणें, व गणित शिकवें झणून ज्या गांवांत बरीच वस्ती आहे तेथें लोक आठ आणे, चार आणे असे पंतोजीस देऊन शा-

ळा चालवितात, हे बरे करितात, परंतु पंतोजीला मान व चांगला पगार देत नाहीत यामुळे तो कंटाळून नेहमी काम चालवीत नाही, हे फार वाईट आहे. तर सर्व सुनानी आपापल्या गांवांतल्या शाळांस साहाय्य व्हावे आणि जरी त्यांस मुलें नसलीं तरी चांगला पंतोजी मिळावा ह्मणून त्यास चांगला पगार द्यावा आणि शाळा चालवावी ह्मणजे आपापले गांव सुधरतील.

मिशनरी विद्यालये व शाळा.

एतद्देशीय लोकांस विद्या कमी, आणि कांहींएक तर अगदीं शिकत नाही, असे पाहून मिशनरी लोकांस फार वाईट वाटले, ह्मणून जेथे जेथे ते राहतात तेथे हजारों रुपये खर्चून विद्यालये व शाळा घालून लोकांस स्वभाषा, गणित, व खगोल, भूगोल इत्यादि शिकवितात. आणि कित्येकांस विद्वान् करावे ह्मणून मोठी चांगली विद्यालये बांधून इंग्लिश भाषा व युरोपांतील कलाकौशल्ये शिकवितात. असीं विद्यालये मुंबईत तीन आहेत, ह्मणजे फ्रीचर्च इन्स्टिट्यूशन, मणीस्कूल, आणि जनरल आसेम्ब्लीचे इन्स्टिट्यूशन. तसेंच पुणे, नासीक, नगर, बेळगांव, नागपूर इत्यादि ठिकाणीहि आहेत. आणि त्यांतील मिशनरी लोक विद्यार्थ्यांचे कल्याण पाहून त्यांस मोठ्या मेहनतीने शिकवतात, व पैका खर्चून हाताखालीं सहाय ठेवितात, आणि तदुपयोगी पुस्तके तयार करून छापवितात.

मुलींच्या शाळा.

कन्यांला लेखनविद्या शिकवूं नये, केवळ मुलानीच विद्याभ्यास करावा, आणि स्त्रियांनी अज्ञानी राहून घरांतील कष्टच करित असावे, हा या देशांतील लोकांवर एक मोठा दोष आहे. आई स्वतां शिकून लहानपणापासून आपल्या मुलांस नीट शिक्षा लावील तर मुलें सर्व गोष्टींनी चांगलीं निपजतील, परंतु ते या देशांतल्या स्त्रियांच्या हातून घडणे दुर्घट आहे. आणि जोंपर्यंत स्त्रिया अज्ञानी आहेत तोंपर्यंत पुरु-

षांमध्येहि अज्ञानाचा उत्कर्षच होईल जे समजस, बुद्धिमान साहेब लोक ते सर्व बहुतेक कबूल आहेत की आपले सर्व सद्गुण आपल्या सुधरलेल्या आईमुळे आहेत. आणि कोणत्याहि देशी पाहिले असतां असेच आहे. जेथे स्त्रिया सुधरलेल्या आहेत, तेथेच पुरुषांस विद्या, ज्ञान, व देशसुधारणूक आहेत, यांत संशय नाही. यासाठी जेथे जेथे मिशनरीलोक राहतात तेथे तेथे मुलींच्याहि शाळा स्थापून त्यांस लिहिणे, वाचणे, गणित, इत्यादि शिकवितात. आणि काहींएक फार चांगल्या स्त्रिया कराव्या झणून आपल्या बंगल्यापासीं अथवा बंगल्यांत शाळा स्थापून तेथे मडमलोक स्वतां मोठ्या मेहनतीने त्यांस शिकवितात. झणून त्या शाळांतील कन्या फार हुशार होऊन आपल्या नवऱ्यास सुख देतात व मुलांस सुधरतात.

हल्लीं मुंबई व इतर मोठ्या ठिकाणीं श्रीमंत पासीं, हिंदु, मुसलमान इत्यादि लोक समजू लागले की कन्यानी अज्ञानी राहोवें हें ठीक नव्हे. आणि अज्ञानी स्त्रियांकडून नवऱ्यांस व आईबापांस पूर्ण सुख नाही; झणून ते खर्च करून कन्यांस शिकवितात. आणि सर्व सुज्ञानीहि तसेच गांवोगांवी कन्यांच्या शाळा स्थापून त्यांत मुलींस पाठवून शिकवावें, अथवा चरी शिक्षक ठेवावा. असें केलें असतां शेवटीं सर्व लोकांस मोठा नफा होईल.

बोर्ड आव एड्युकेशन.

सन १८४० यांत सर्काराने बोर्ड आव एड्युकेशन अस्या नावाचे पंच ठरवून त्यांस जेवढे सरकारी विद्यालयांत आहे तेवढ्यावर अधिकार दिल्या. आणि त्या कामाच्या खर्चाकडे १,२५,००० रुपये दरवर्षास नेमणूक करून दिली. तर जिल्ह्या जिल्ह्यांतून ज्या गुजराथी, मराठी व कानडी सरकारी शाळांवर पंतोजी आहेत त्यांचा पगार ते पंच देतात. तसेच ठाणे, पुणे, सुरत, रत्नगिरी, या ठिकाणीं इंग्लिश शाळा स्थापिल्या आहेत. आणि मुंबईतील एल्फिन्स्टन इन्स्टिटुशन पुण्यांतील संस्कृत पाठशाळा व घाटवैद्य पाठशाळा त्यांच्याच हातांत आहेत.

बोर्ड आव् एड्युकेशनमध्ये सर्व मिळून सात सभासद आहेत, ते असे की ४ सरकारी आणि तीन त्या एल्फिन्स्टन कारखान्यांतील लोकानी नेमलेले. त्यांची नावे येणेंप्रमाणें.

सर अस्कीन पेरी. मुख्य सभासद.

डाक्टर एम. स्टोवेल. सभासद व सेक्रेटरी.

कर्बल जार्वीस. सभासद.

डाक्टर जे. माझेनान. सभासद.

फ्रामजी क्रावसजी एस्वैर.

जगन्नाथ शंकरशेट एस्वैर.

महंमद इब्राहीम मकवा एस्वैर.

} एतदेशीय
सभासद.

एल्फिन्स्टन इन्स्टिट्यूशन.

सन १८२० या वर्षी मुंबई एड्युकेशन सोसाइटी नामें मंडळीने ही शाळा चालू केली. सन १८२२ मध्ये नेटिव लोकांत विद्यावृद्धि व्हावी झणून दुसरी एक मंडळी स्थापिली गेली, तेव्हां त्या मंडळीने तें काम आपल्या स्वाधीन घेऊन चालविलें. पहिल्याने त्या मंडळीचें नाव, “मुंबई नेटिव स्कूल बुक आणि स्कूल सोसाइटी” असें होतें परंतु तें नाव सोडून सन १८२७ सांत, “मुंबई नेटिव एड्युकेशन सोसाइटी,” असें नवें नाव घेतलें. आणि सदरी सांगितल्याप्रमाणें बोर्ड आव् एड्युकेशनची स्थापना सन १८४० सांत झाली तेव्हां त्यांमध्येच ती मंडळी मिसळून गेली, आणि तें सर्व खातें सरकारी अमलाखाली राहिलें.

हजारबल मयत गवर्नर मोंट स्टुअर्ट एल्फिन्स्टन साहेब एतदेशीय लोकांमध्ये विद्या वाढविण्यास मोठा आश्रय झाले झणून ह्या विद्यालयास त्याचें नाव दिलें. तर हें विद्यालय इंग्लिश भाषा आणि युरोपांतील कळाकौशल्य शिकविण्याकरितां सरकारी व सावकारी खर्चाने चालविलें आहे. आणि या कारखान्याचा सर्व बंदोबस्त पाहणें तो मुख्य गुस्ने पाहावा, आणि जे इतर त्या कारखान्यांतील शिक्षक त्यानी त्याला नीट मदत करावी असें ठरविलें आहे.

या शाळेंत जे विद्यार्थी घेणें ते असे असावे कीं स्वभाषा शुद्ध रीतीने लिहितां व बोलतां येऊन त्रैराशिकपर्यंत गणित खांस यावें. आणि प्रतिवर्षीं जान्युएरी, एप्रील, व जून या तीन महिन्यांच्य पहिल्या सोमा वारी उमेदवारांची परीक्षा सदरीं सांगितल्याप्रमाणें होईल.

या एल्फिन्स्टन विद्यालयांत नार्मल क्लास ह्मणजे पंतोजी तयार कर-ण्याचा वर्ग आहे. त्याजवर एक गुरू नेमून मुख्य गुरूची देखरेख ठर-विली आहे. या वर्गांत १५ मराठी १५ गुजराथी १० कानडी असे विद्यार्थी असतील. त्यांचें वय १५ पासून २० वर्षांच्या आंत असावें.

प्रत्येक विद्यार्थ्यांस ५ रुपयांपेक्षा अधिक दरमाहा मिळणार नाही. आणि तीन वर्षेपर्यंत ठरविल्याप्रमाणें अभ्यास करीन, मध्येंच निघणार नाही व तीन वर्षे भरल्यानंतर जिकडे सर्कार चाकरी करितां पाठवील तिकडे जाण्यास हरकत करणार नाही, असा त्यानी लेख लिहून द्यावा. या शाळेंत यंत्रविद्या शिकायाचा एक वर्ग आहे त्यांत केवळ १२ वि-द्यार्थी आहेत. आणि ते तीन वर्षे शिकून चांगली परीक्षा देतील तर त्याला सर्कारी कामें मिळतील.

या विद्यालयांतील प्रोफेसर ह्मणजे गुरू येणेंप्रमाणें आहेत.

जान. हार्कनेस. मुख्यगुरू.

ए. बी. आर्लिबार. गुरू.

रेवरंड जे. माकडुगल. गुरू.

डब्ल्यु. पोल. यंत्रविद्या गुरू.

दादोबा पांडुरंग. पंतोजी वर्गाचा गुरू.

आणि दुसरे काहींएक शिक्षक हाताखाली आहेत.

पुण्यांतील संस्कृत पाठशाळा.

मेहर्बान अलफीनस्तन साहेब बाहादूर गवरनर होते त्या वेळीं दक्षि-णेंतील कमिशनर अब्जम चापलीनसाहेब यानी सन इसवी १८२१ अक-टोबर महिन्यांत पुण्यांतील संस्कृत, पाठशाळा स्थापली. स्थापण्यास

यांनी जी प्रयोजने दाखविली आहेत ती. हिंदुशास्त्राचे उपयोगी भाग शिकण्याविषयी व ते सुगारण्याविषयी या देशच्या लोकांस उमेद यावी याकरितां युरोपियन विद्येचे जे भाग या देशच्या लोकांस शिकण्याची इच्छा व शक्ति आहे त्यांचे ज्ञान खांस व्हावयाकरितां या विद्यालयाची स्थापना केली आहे.

विद्वान् ब्राह्मण जसे सांगतात तसे ते ऐकतात व आचरण करितात व त्यांचे लोकांत वजन फार आहे. हल्लीं त्यांची खराबी ब्राह्मणीराज्य बुडाल्यावरून फार झाली आहे तथापि त्यांस दुःख न होतां सरकारावर त्यांची प्रीति राहावी हा या विद्यालयाच्या स्थापण्याचा दुसरा उपयोग आहे.

कमिशनर असे लिहितो कीं, यद्यपि हिंदुशास्त्रांतून पुष्कळ शास्त्रे अगदीं निरुपयोगी आहेत किंवा त्याहून कदाचित् वाईटहि असतील तथापि हिंदूंची आवड या विद्यालयावर बसवी ह्मणून बहुतेक शास्त्रे शिकविण्याकरितां प्रत्येक शास्त्रांत गुरू ठेवावे असे मी अनुमोदन दिले आहे. पुढे तो साहेब असे लिहितो कीं युरोपियन विद्येतील कोणतेहि भाग पाठशाळेत शिकवावयास लाविले नाहीत परंतु जीं हिंदुशास्त्रे अतिउपयोगी आहेत व ज्यांच्या अभ्यासाने विद्यार्थी विशेष अगत्याची विद्याग्रहण करण्यास सिद्ध होतील त्यांचा पाठशाळेंतील विद्यार्थ्यांकरवी अभ्यास चालविण्याकरितां मी प्रयत्न केला आहे. अज्जम चापलीन साहेब यांनी सरकारच्या अनुमताने ज्या नेमणुका केल्या त्यांचा तपसील.

गुरुनि॥.	न्यायशास्त्र.	गुरुनि॥.	वेदांत.
कित्ता.	धर्मशास्त्र.	कित्ता.	ऋग्वेद.
कित्ता.	व्याकरण.	कित्ता.	{ आपस्तंब. { हिरण्यकेशी.
कित्ता.	ज्योतिष.	कित्ता.	यजुर्वेद.
कित्ता.	अलंकार.	कित्ता.	वैद्य.

इतके गुरू व नऊ उपगुरू व शंभर विद्यार्थी याप्रमाणें करून शाळा

स्थापित केली. तेव्हां नामांकित मोठे वजंदार पंडित राघवाचार्य यांस त्या सर्वांवर मुक्तसर झणजे मुख्य करून न्यायशास्त्रांतील गुरुचैहि काम खानी चालवावे असे ठरविले. पाठशाळेची देखरेख प्रथम कमिशनर साहेबाकडेस होती त्यांचा हुद्दा महकूम झाल्यानंतर कलेक्टर साहेबाकडे ते काम झाले परंतु या दोनी कामदारांस दुसरे काम पुष्कळ झणून पाठशाळेची चौकसी नावासमान झाले होती. शाळेची देखरेख मुख्य शास्त्री करित असत आणि त्यांत सुस्ती व हयगय होत असे.

याप्रमाणे पाठशाळेची अव्यवस्था चालली होती झणून सन १८१४ सांत रेविन्यु कमिशनर, जडज्य, सरदार लोकांचा एजेंट, व कलेक्टर, या सर्वांनीं मिळून पाठशाळेची देखरेख पाहावी असे सरकारांतून ठरले.

या देखरेख करणाऱ्या मंडळीने पाठशाळेविषयी प्रतिकूल विचार करून तिजपासून खर्चाप्रमाणे फायदा होत नाही या सबबीवरून ती काढून टाकावी असें सममत दिले. सरकारांतून यावर जबाब असा गेला कीं ही शाळा जशी चालावी तशी चालली नाही व इजपासून खोटे मत व दुरभिमान ही मात्र वाढली आहेत, याशिवाय दुसरा कांहीं उपयोग झाला नाही, हे तुम्ही लिहितां ते खरे आहे, व जर ही पाठशाळा सुधारली नाही तर काढून टाकावी हे फार चांगले. शेवटीं या मंडळीस सरकारांतून पत्र गेले कीं ती पाठशाळा सुधारून चालू ठेवावी, तिच्या चौकशीस कोणी तरी मुजरत नेमावा. सरकाराने ही शाळा काईम ठेवण्यास एक मुख्य कारण हे कीं मुलखी भाषा ज्या संस्कृताच्या आधाराने चालतात, त्यांची सुधारणूक व्हावयास संस्कृत भाषेचा अभ्यास राखणे, हे एक मुख्य साधन आहे. असे सरकारच्या मनांत आले त्यास युक्ति असी कीं युरोपखंडांत जसे विद्यार्थ्यांस लातीन शिकणे अवश्य आहे तसे हिंदुस्थानांतील विद्यार्थ्यांस संस्कृत शिकणे अवश्य आहे. एतद्देशीय धर्मशास्त्रे व पुराणे संस्कृतभाषेत लिहिली आहेत आणि प्रायः जसे सर्वांस कबूल आहे कीं या देशाच्या प्रस्तुत स्थितीत या देशाच्या लोकांच्या मनांत नवे विचार येण्याकरितां इंग्रजी भाषा

शिकणे अवश्य आहे, त्याप्रमाणेच ते विचार मुलखी भाषांत शुद्धरीतीने समजविण्यास संस्कृत भाषेचे ज्ञान अवश्य पाहिजे हे बहुतांस संमत आहे यास्तव संस्कृतविद्येचा अभ्यास बंद केला असता खरे विद्येचा प्रसार होण्यास जें प्रबळ साधन त्याचा लोप होईल. अस्या विचारावरून सरकारांतून पाठशाळेंत जी शास्त्रे चालू ठेवण्याचा हुकूम केला ती येणेंप्रमाणे.

१ धर्मशास्त्र.

१ व्याकरण.

१ ज्योतिष.

१ अलंकार.

या पाठशाळेंत न्यायशास्त्राचा अभ्यास नसल्यास त्या शाळेंत तर्क-शास्त्र राहणार नाहीं ह्मणून हें शास्त्र ठेवण्याचाहि पुढें हुकूम झाला त्याच वेळीं माहे फेब्रुवारी सन १८३७ सांत कपतान क्यांडी साहेबास पाठशाळेवर चौकसनीस नेमिलें व हुकूम केला कीं शाळेंतील लोकांस वैषम्य न वाटतां हळुहळु सरकारचे अभिप्राय अमलांत आणवे हें अवघड काम चालविण्यास त्याच्या मदतीस एक पंडित सरकारांतून नेमिला.

पूर्वीं शंभरविद्यार्थ्यांची नेमणूक करून त्यांस ५ रुपये दरमाहा नेमिला होता परंतु विद्यार्थ्यांच्या पगाराचा फेरफार केल्याने ईर्ष्या वाढून विद्येची फार वृद्धि होईल असें मनांत आणून फेरफार करून व्यवस्था केली ती येणेंप्रमाणे.

तीन साडेतीन चार साहा रुपयेप्रमाणें सन १८४१ सांत वर्गवार पगार करून ८५ विद्यार्थी ठेविले बाकीचा ऐवज उरेल तो उमेदवार विद्यार्थ्यांची ईर्ष्येने विद्या वाढावी ह्मणून त्यांस वार्षिक परिक्षेस पंधरा रुपये पावेतो आणि पूर्ण परिक्षेस अडाचशें पावेतो परीक्षानुरूप बक्षीस मिळेल असें ठरविलें. तेणेंकरून उमेदवार विद्यार्थी पुष्कळ येऊन ईर्ष्येने विद्याभ्यास करूं लागले, त्यामुळे अलंकार, न्याय, व्याकरण, या तीन शाळांत उमेदवार विद्यार्थी वाढले त्यांस अध्ययन सांगण्यास गुरूस उपगुरूस अवकाश होईना सबब तीन शाळांत तीन द्वितीयोपगुरू यांस विद्यार्थ्यांच्या पगारापैकी जो ऐवज उरला त्यांतून दाहा दाहा रुपये दर

माहा पगार ठरवून तीन असामी ठेविले व मराठी शाळेत विद्यार्थी वाढले झणून शिकवणें एका शिक्षकास आटपेना सबब दुसरा शिक्षक हाताखाली दाहा रुपये दरमाहा ठरवून नेमिला.

सांप्रत सन १८४७ इसवीसाली पाठशाळेवर अधिकारी व.गुरु उपगुरु वगैरे विद्यमान आहेत ते येणेंप्रमाणें.

कपतान क्यांडी साहेब सुप्रीनटेंडेंट.

रघुनाथशास्त्री तळेकर पंडित असिष्टेंट.

मोresh्वरशास्त्री साठे मुक्तसर.

अलंकार.

मोresh्वरशास्त्री साठे गुरु.

वासुदेवशास्त्रीद्वितीयगुरु.

चिनाचार्य उपगुरु.

कृष्णशास्त्री द्वितीयोपगुरु.

न्यायशास्त्र.

रघुनाथ शास्त्री पर्वत्ये गुरु.

मरसिंहाचार्य उपगुरु.

नारायणशास्त्री अभ्यंकर द्विती-

योपगुरु.

व्याकरण.

धोंडशास्त्री डेंगेकर.गुरु.

गोपाळाचार्य उपगुरु.

महादेवशास्त्री गोडबोलेद्विती-
योपगुरु.

धर्मशास्त्र.

निळकंठशास्त्री भट गुरु.

गणेशशास्त्री मराठे उपगुरु.

वैद्यशास्त्र.

बालकृष्णशास्त्री चौलंकर गुरु.

बालशास्त्री माठे उपगुरु.

व्योतिष.

विष्णुजोशी अडिवरेकर गुरु.

शंकर जोशी उपगुरु.

निःपक्षपाताने विद्यार्थ्यांची परीक्षा घेऊन खांची वास्तविक योग्यता समजण्यासाठी सन १८३८ साली ज्यानेवारी महिन्यांत पंच नेमिले ते प्रतिवर्षी जूनपासून अगष्टपावेतो परीक्षा करून उत्तम मध्यम कनिष्ठ असे शेरे लावितात या अन्वये विद्यार्थ्यांस बक्षीस मिळतें या कामाबद्दल पंचास दरसाल दर असामीस शंभर रुपयेप्रमाणें सरकारांतून मिळावे अशी नेमणूक झाली आहे. हालीं पंच आहेत खांची नांवें.

१ त्र्यंबकशास्त्रीशाळेग्राम.

१ रामचंद्रशास्त्री

१ नारायणशास्त्रीथने.

जानवेकर सरपंच.

१ रघुनाथशास्त्रीतळेकर.

१ नरसिंहाचार्य ओक.

ग्रांटवैद्य पाठशाळा.

सर राबर्ट ग्रांटसाहेब मुंबईचा मयत गवर्नर याचा हेतु वैद्या शाळा स्थापण्याविषयी होता आणि त्याच्या सन्मानार्थ पट्टी करून कित्येकानी पैका जमवून शाळा स्थापिली जावी अणून सरकारच्या स्वाधीन केला, यामुळे तिला ग्रांट वैद्य पाठशाळा असे सरकाराने नाव दिले.

सन १८४५ या वर्षी ही मोठी व सुंदर इमारत तयार होऊन तीत वैद्यविद्येचे अध्ययन चालू झाले.

शरीर प्रकृति निरोगी राहावी, आणि रोगग्रस्त असली तर ती बरी व्हावी, हे सर्वांस फार अवश्य आहे. आणि या देशी तर वैद्यविद्येचे ज्ञान कमी; असे दयाळू सरकाराने जाणून ही शाळा स्थापून तीन वैद्यविद्यानिपुण शिक्षक आणविले, यांत एतद्देशीय लोकांवर मोठे उपकार आहेत. हल्लीं तेथे विद्यार्थी सुमारे २५ आहेत आणि जसी वैद्यविद्या युरोपांत आहे तसीच यांलाहि होईल.

अनभिज्ञ वैद्यापासी जाऊन उपयोग नाही, उलटी अधिक प्रकृति बिघडेल. जसे कोणी एका शेत्यापासी जर घड्याळ नीट करायास दिले तर त्याच्याने नीट न होतां ते अधिक बिघडेल, तसे आहे. कित्येक अज्ञानी लोक प्रकृति बिघडली असतां स्थापित देवाला नवस करितात. कुवेडे करितात, ब्राह्मण अनुष्ठानास घालतात; तसेच सावरी मंत्र, इत्यादि व्यर्थ उपाय करितात. तर कांहीं दिवसानी या वैद्यपाठशाळेच्या योगाने कित्येक निपुण वैद्य होतील, आणि सर्व लोक सदरीं सांगितलेले थोडंही उपाय सोडून केवळ यांजकडे जातील असे वाटते.

या शाळेंत पाठ इंग्लिश भाषेमध्ये चालतो. आणि तेथे विद्यार्थ्यांविषयी नियम असे आहेत की ते स्वभाषा आणि इंग्लिश चांगले जाण-

णारे पाहिजेत. आणि वयाने १६ वर्षांपासून २० वर्षांच्या आत असावे. परंतु भोजन खर्चाकरिता वारा, नऊ, सात, असे जे वेतन मिळायचे ते वीस विद्यार्थ्यांपेक्षा अधिकांस मिळणार नाही. आणि चार वर्षेपर्यंत विद्याभ्यास झाला झणजे मग परीक्षा घेऊन परीक्षेत उतरले असता त्यास वैद्याची सनद सरकार देईल आणि उतरला नाही तर अणखी कांही वेळेपर्यंत अभ्यास केला पाहिजे.

ग्रांट वैद्यापाठशाळेची इमारत या पंचांगाच्या पहिल्या पानावर काढली आहे.

मराठी वर्तमान पत्रें.

सर्व लोकांस वर्तमान कळवें व ज्ञान वाढवें झणून अर्थ वर्तमान पत्रें निघतात परंतु सुधरलेल्या देशांतल्याप्रमाणे अद्यापि निघूं लागलीं नाही. प्रभाकर नामें एक वर्तमान पत्र प्रतिरविवारी निघत असतें. त्याचीं पृष्ठे ८ आहेत आणि किंमत वर्षाचे १२ रुपये पडतात. या पत्रांत इंग्लिश पत्रांतून वरेंच वर्तमान उतरून घेतलेलें असतें. तसेंच ज्ञानसिंधुपत्र प्रतिसोमवारी निघतें त्याचीं ४ पृष्ठे परंतु कांहीं मोठी आहेत. त्याचीहि किंमत वर्षास १२ रुपये आहे.

मराठी व इंग्लिश लिपींत ज्ञानोदय झणून महिन्यांतून दोन वेळ झणजे तारीख पहिली आणि तारीख पंधरावी असा निघत असतो. त्याचीं पृष्ठे १६ आहेत परंतु कांहींसी लहान, आणि त्याचा छाप सुंदर आहे तरी तें पत्र सर्वांस सुलभ व्हावें झणून नफ्यावर दृष्टी न ठेवितां केवळ छापण्याचा खर्च पार पडावा इतकी किंमत झणजे वर्षाचा दीडरुपया ठेविली आहे. त्यांत वर्तमान व उपयोगी गोष्टी, तसेंच कधीकधी सुंदर चित्रे असीं आहेत. आणि जे कांहींसे इंग्लिश समजतात त्यांच्या तर हें फारच उपयोगी पडेल. हें ज्ञानोदयपत्र अनुक्रमणिकेसुद्धां बांधलें असतां सुमारे ४०० पृष्ठांचें पुस्तक होऊन फारवर्षांपर्यंत टिकेल आणि उपयोगी पडेल.

निरनिराळे धर्म.

ख्रिस्ती धर्म.

ख्रिस्ती धर्माला ख्रिस्ती शास्त्र हा मुख्य आधार आहे. ख्रिस्ती शास्त्राचे, जुना करार आणि नवा करार, असे दोन विभाग आहेत. जुना करार येशू ख्रीस्त येण्याच्या पूर्वी भविष्यवाण्यांकडून लिहिला होता, त्यांत जगाच्या उत्पत्तीचे वर्णन आणि पुरातन काळाची बखर आहे. अणखी येशू ख्रीस्त येईल इत्यादिक बहुत भविष्ये त्यांत लिहिली आहेत. नवा करार येशू ख्रीस्त आल्यावर लिहिला, त्यांत त्याचे वर्णन आणि त्याचा व त्याच्या शिष्यांचा उपदेश लिहिला आहे. हे सर्व शास्त्र पवित्र मनुष्यांनी ईश्वराच्या हुकुमाने आणि साहाय्याने लिहिले, असे ख्रिस्ती लोकांचे मत आहे, झणून ते या शास्त्रातील सर्व गोष्टी खऱ्या आणि ईश्वरी वचनाच्या अस्या मानितात.

येशू ख्रीस्त, ज्याच्या नांवावरून ख्रिस्ती धर्माला हे नांव पडले आहे, तो सुमारे साडे अठराशे वर्षांपागे या जगांत आला. या वेळेस जगाच्या उत्पत्तीला सुमारे ४००० वर्षे झाली होती. तो जगांत आल्यावर या धर्माला ख्रिस्ती असे नांव पडले, परंतु हाच धर्म अगोदर पहिल्यापासून होता. हे नांव मात्र त्या वेळेस नव्हते. पाहिले असतां जुन्या कराराचा आणि नव्या कराराचा बरोबरच मेळ आहे. ज्या गोष्टी होणार झणून जुन्या करारांत सांगितल्या, त्याच गोष्टी घडल्या झणून नव्या करारांत दाखविल्या, आणि जे सर्व धर्मेनेम आणि रीति जुन्या करारांत सांगितल्या ते नेम व रीति येशूख्रीस्ताला अनुलक्षून होत्या. यावरून ख्रिस्ती शास्त्रातील सर्व निरनिराळीं पुस्तके यांचा एक भाव दिसून येतो. असे केवळ नाही त्यावरून ख्रिस्ती शास्त्राला मोठे प्रमाण होते, असे की ईश्वराने ते शास्त्र लिहिले. कसे तर ईश्व-

राने सांगितल्याशिवाय जुन्या करारांतील भविष्य गोष्टी कधी कळल्या नसल्या. परंतु हे प्रमाण आणि ख्रिस्ती शास्त्राची जी दुसरी बहुत प्रमाणे आहेत, ती फार विस्तार होईल ह्मणून एथे पुरती दाखविता येत नाहीत.

जगाचा तारणारा पुढे येणार आहे आणि तो पापी लोकांसाठी प्रायश्चित्त करून त्यांच्या पापांचा सर्व भार सोसून आपलें जीवार्पण करील, असे ईश्वराने अगोदर लिहून ठेविलें होतें. अणखी तो आब्राहामाच्या वंशांत आणि दावीदाच्या कुळांत जन्म घेईल, तो कुंवारीचा पुत्र होईल, आणि यहूदा देशांतील बेथलेहेम गांवांत त्याचा जन्म होईल, असे ईश्वराने अगोदर भविष्यवाद्यांकडून कळविलें होतें. त्याप्रमाणे येशू ख्रिस्त जगांत आला. त्याच्या जन्मापूर्वी मारया नांवें एक कुंवार होती तिला दूताने दर्शन देऊन सांगितलें की, तूं ईश्वराच्या शक्तीने पुत्र प्रसवशील आणि त्याचे नांव येशू ठेवावें. अणखी तो पुरुषाच्या संयोगाने नव्हे परंतु देवाच्या शक्तीने जन्म पावेल ह्मणून त्याला देवाचा पुत्र असे नांव पडेल. असे दूताने सांगितल्याप्रमाणे येशू ख्रिस्ताचा जन्म झाल्यावर आणि तो वाढल्यावर, देवाने आकाशांतून वाणी करून ह्मटलें की, हा माझा प्रिय पुत्र आहे, आणि दुसरी बहुत प्रमाणे दिव्हीं की, याला म्या लोकांचें तारण करण्यास जगांत पाठविलें आहे. त्याची सर्व गोष्ट शुभ वर्तमानाच्या पुस्तकांत वाचतां येईल ह्मणून आतां अणखी सांगत नाही. सारांश येशू ख्रिस्त लोकांस उपदेश करीत त्या यहूदी देशामध्ये फिरत असे, आणि जेणेंकरून लोकांचें मोठें कल्याण व्हावें असे पुष्कळ चमत्कार करीत असे. अणखी त्याची सर्व वर्तणूक त्याच्या उपदेशासारिखी केवळ पवित्र आणि परोपकारिक होती. त्याच्या शुद्ध उपदेशामुळे आणि त्याने पापाचा निषेध केला यामुळे दुष्ट लोकानी त्याचा द्वेष करून त्याला मारण्याचा बेत केला. तो पापी लोकांसाठीं आपलें जीवार्पण करण्यास जगांत आला होता. ह्मणून त्याने आपणाला त्या दुष्ट लोकांच्या स्वाधीन करून सांस आपला जीव घेऊं दिव्हा. त्या लोकानी

त्याला बहुत इजा देऊन शेवटीं एक वधस्तंभ ज्याला कुस ह्मटलें त्यावर त्याला खिळून मारिलें. परंतु त्याने सांगितल्याप्रमाणें तो तिसऱ्या दिवसीं फिरून जिवंत झाला आणि कवरेतून उठून चाळीस दिवस आपल्या शिष्यांजवळ राहिला, मग त्यांच्या देखतां मेघावर बसून देहासुद्धा आकाशांत गेला.

येशू ख्रीस्त आकाशांत गेल्यापूवीं त्याने आपल्या शिष्यांस असें सांगितलें होतें कीं, तुम्ही सर्व जगांत जाऊन माझे शुभवर्तमान सांगा. जो कोणी विश्वास धरील आणि बाप्तिस्मा घेईल तो तारण पावेल, जो विश्वास ठेवणार नाही तो दंडी ठरला जाईल. या हुकुमाप्रमाणें त्याचे शिष्य सर्व जगांत फिरूं लागले आणि काहीं वर्षांनंतर ख्रिस्ती धर्म आशीखंड, युरोपखंड, आणि आफ्रिकाखंड यांतील बहुत देशांत स्थापित झाला. सन ३२५ या सालीं कान्स्तांतेन जो रोमी राज्याचा पादशाहा त्याने ख्रिस्ती धर्म अंगिकारिला, आणि तेव्हांपासून हा धर्म युरोपखंडांतील मुख्य सरकारांचा धर्म झाला. सारांश हजार किंवा बाराशें वर्षे झाल्यावर फारकरून कोणीहि मूर्तिपूजक लोक युरोपखंडांत राहिले नाहींत. ख्रीस्ताच्या हुकुमाप्रमाणें त्याचे शिष्य हिंदुस्थानांतहि आले, आणि त्यांच्या योगाने मालाबार देशांत हजारों लोक ख्रिस्ती झाले, त्याला सुमारे सतरा किंवा अठराशें वर्षे झालीं. त्या ख्रिस्ती लोकांचे बहुतेक गांव अझून मालाबार देशांत आहेत. ख्रिस्ती लोकानी थिबेटांत आणि चीन देशांतहि जाऊन येशू ख्रीस्ताची गोष्ट सांगितली, त्या देशांत एक हजार वर्षांमागे बहुत ख्रिस्ती होते. याप्रमाणें आतांहि ख्रिस्ती लोक निरनिराळ्या देशांत जाऊन मूर्तिपूजक लोकांस ख्रिस्ती धर्म सांगतात, आणि त्यांच्या उद्योगाने बहुत लोक सुधारले गेले आणि अज्ञानअंधकारांतून निघून सुज्ञपणाने आणि नीताने व निर्मळपणाने वागूं लागले. पाहिलें असतां ज्या देशांतील लोक सर्वपेक्षां ज्ञानी, आणि पराक्रमी आहेत तेथील लोक ख्रिस्ती धर्म अंगीकारून आहेत, आणि जेथें दुसरे धर्म चालले आहेत तेथें अज्ञान, अ-

न्याय आणि अशुद्धपण फारच आस आहे. सारांश ख्रिस्ती देशांतील लोक सर्व दुसऱ्या देशांतील लोकांपेक्षा फार पराक्रमी, शानी आणि सुखी आहेत, आणि सर्व लोकांस आपल्या सत्तेत आणून ठेवण्यास शक्तिमान् आहेत. आणि असे केवळ नाही, ख्रिस्ती लोकांची सत्ता दरवर्षी उत्तरोत्तर वाढत जाती, आणि अज्ञानी व मूर्खपूजक लोक हे त्यांच्या अमलांत आले असतां त्यांचे मोठे कल्याण होते. परंतु ज्या कोणत्याहि लोकांनी ख्रिस्ती धर्म अंगीकारिला त्यांचे विशेषकरून मोठे कल्याण झाले. यांचे उदाहरण झटले तर पासिफिक सागरांतील सांदिछ बेटे आणि सोसाइटी बेटे यांकडे पाहोवें.

ख्रिस्ती धर्मांतील मत कसे आहे ह्मणून आतां लिहितों.

देव एकच आहे. तो निराकार आत्मा, अनादि आणि अनंत असा आहे. तो सर्व शक्तिमान् व सर्वसाक्षी, परम पवित्र व सत्य, न्यायी, आणि परम दयाळू आहे. तो सर्व सृष्टीचा उत्पन्न करणारा आणि रक्षणाराहि आहे.

मनुष्य पहिल्याने पवित्र आणि सुखी असा देवाने उत्पन्न केला, परंतु सैतानाच्या फसविण्याने तो पापी झाला, आणि त्यावरून त्याचे सर्व संतानहि पापी झाले. पापामुळे दुःख आणि मरण या जगांत शिरले आहे, आणि मनुष्यांची मोठी दुर्दशा झाली आहे. अस्या दुर्दशेत असतां मनुष्याला कांहींच उपाय नव्हता. सर्व मनुष्य ईश्वरासमोर पापी आणि दंडास योग्य होते, आणि आपली दंडापासून सुटका व्हावी ह्मणून त्यांच्यानी कांहीं उपाय करकला नाही. असे असतां ईश्वराने आपल्या दयेनेच उपाय बोजिला. त्याने आपला पुत्र येशू ख्रीस्त या जगांत पापी लोकांसाठीं प्रायश्चित्त करण्यास पाठविला असा कीं जो कोणी त्यावर विश्वास ठेवील त्याने आपला दंड चुकवावा आणि सर्वकाळचे जीवन पावोवें. येशू ख्रीस्त हा आपण निष्पापी असतां पापी लोकांचा जामीन झाला आहे, आणि त्यांची सुटका व्हावी ह्मणून त्याने ईश्वराचा क्रोध आपणावर घेतला. आतां लोकांचे तारण कसे केल्याने होत नाही

परंतु येशू ख्रीस्तावर विश्वास ठेविल्याने होईल असें ख्रिस्ती शास्त्रांतील मत आहे. जे येशू ख्रीस्तावर विश्वास ठेवितात ते दंडापासून मोकळे होऊन न्यायी ठरले जातात, आणि या उपकारामुळे येशू ख्रीस्तावर प्रीति करून त्याच्या आज्ञा पालितात.

येशू ख्रीस्त हा ईश्वर आहे. तो ईश्वर नसता तर त्याच्याने मनुष्यांचे तारण कधी करवले नसतें. ईश्वरामध्ये तीन प्रकार आहेत, बाप, पुत्र, आणि पवित्र आत्मा; हे तिघे मिळून एकच देव आहे, असें ख्रिस्ती शास्त्रांत सांगितले आहे.

जसा येशू ख्रीस्त मेल्यावर फिरून जिवंत होऊन उठला तसे सर्व मनुष्य फिरून जिवंत होऊन उठतील. जगाची समाप्ति होईल तेव्हां सर्व माणसे जी कधी उत्पन्न झाली होती त्यांस प्रभु येशू ख्रीस्त उठवून आपल्यासमोर उभे करील, आणि त्यांच्या आयुष्यांतील सर्व कामांची झडती घेऊन त्यांचा न्याय नीतीने ठरवील. जे चांगले ठरले जातील ते सर्वकाळचे सुख पावून ईश्वराजवळ राहतील, आणि जे वाईट ठरतील ते नरकांत टाकले जातील, मग तेथे अनंत यातना सर्वकाळ भोगतील. याप्रमाणे ख्रिस्ती शास्त्रांतील मत आहे.

ख्रिस्ती शास्त्रांतील नीति शुद्ध आणि निर्मळ आहे. त्यांतील मुख्य नेम असे आहेत की, तूं आपल्या सर्व शक्तीने आणि मनाने देवावर प्रीति कर, आणि जसी आपणावर तसी आपल्या शेजाऱ्यावरहि प्रीति कर. जसे दुसऱ्यानी तुझासी वर्तवें ह्मणून तुझी इच्छितां याप्रमाणे तुझीहि त्यांसी वर्तवें. सारांश प्रीति करावी, हाच ख्रिस्ती शास्त्रांतील मुख्य नेम आहे. आणि जसी ईश्वराने तुमच्या अन्यायांची क्षमा करावी ह्मणून तुझी इच्छितां याप्रमाणे तुझी दुसऱ्यांच्या अन्यायांची क्षमा करावी, असाहि एक नेम येशू ख्रीस्ताने सांगितला. न्याय आणि प्रीति, दया आणि क्षमा, यांविषयी ख्रिस्ती शास्त्रांत बहुत सांगितले आहे. यांविषयी येशू ख्रीस्ताने आपल्या लोकांस बरोबर समज व्हावा आणि अगत्याहि वाटावे ह्मणून त्याने आपल्याठायीं उत्कृष्ट उदाहरण दिले, त्याज

कडे पाहून आणि त्याची सर्व प्रीति दया आणि नम्रता लक्षांत आणून सासारिखे चालण्यास ते फार ओढिले जातात. आणि जसजसे ते सासारिखे होतात तसतसा त्यांचा आनंद आणि सुख वाढत जाते. जे ख्रिस्ती आहेत त्यासारिखे या जगांतील दुसरे कोणी लोक नीतिमान आणि शुद्ध नाहीत असे सर्व ग्रंथकर्ते कबूल करितात, आणि जसजसा ख्रिस्ती धर्म चालतो तसतसा न्याय आणि सर्व सद्गुण प्रवृत्त होतात. जेथे ख्रिस्ती धर्म नाही तेथे अन्याय आणि दुष्टाई फारच वाढतात.

ख्रिस्ती धर्माकडून दुःखित माणसांचे बहुतप्रकारे चांगले शांतवन होते. हे जग दुःखाचे स्थान आहे. बहुत प्रकारची इजा, गरिबी, तुच्छपण, रोग, मुळे माणसे गमावणे, आणि शेवटी मरण, असी दुःखे सर्वांस होतात, कोणालाहि ती चुकत नाहीत. तर अस्या प्रसंगांत शांतवन होण्याचे मोठे अगत्य आहे. ख्रिस्ती धर्माकडून पुरतेपणीं शांतवन होते. ख्रिस्ती लोक शास्त्रांतील वचने हीं देवाचीं वचने असे समजून, त्यांवर पूर्ण भरवसा ठेवितात. तीं वचने खोटी होतील असे त्यांस कांहींच भय वाटत नाही. ईश्वर माझा दयाळू बाप आहे, आणि जे कांहीं दुःख मला होते ते त्यानेच लाविले, आणि माझ्या कल्याणासाठींच लाविले, असा ख्रिस्ती मनुष्याला पूर्ण भरवसा आहे. असा भरवसा धरून ते सर्व दुःखांत शांति पावतात. अणखी त्यांस असे ठाऊक आहे कीं कांहीं दिवसानी आकाशांत आह्माला अनंत सुख मिळेल, हे समजून दुःखाच्या वेळेस त्या होणार सुखावर लक्ष ठेवून ते शान्ति पावतात आणि धैर्य धरितात. जरी मरण आले तरी त्यांस भय वाटत नाही, कारण कीं मी आतां आपल्या बापाच्या घरीं जातो असे समजून त्यांस आनंद देखील होतो. असे ते मोठ्या सुखाने मरण पावतात. याप्रमाणे बहुत वेळ दृष्टोत्पत्तीस आले आहे. जसे ख्रिस्ती धर्माने दुःखांत आणि मरणांतहि मनाचे शांतवन होते तसे दुसऱ्या कोणत्याहि धर्माकडून होत नाही.

रोमन क्याथोलिक धर्म.

ख्रिस्ती धर्म कांहीं वेळ चालल्यावर लोकानी आपल्या पदरचीं मते त्याच्या खऱ्या सिद्धांतांसीं मिश्रित केलीं, तेणेंकरून त्याचा विघड ठिकाणोठिकाणीं झाला. तीं मते केवळ ख्रिस्ती शास्त्राविरुद्ध असीं होतीं आणि त्यांवरून ज्या नव्या चाली होऊं लागल्या त्या बहुतकरून मूर्ति-पूजकांच्या चालींसारख्या होत्या, झणून ज्या मंडळ्यांमध्ये असीं गोष्ट घडली त्या जरी ख्रिस्ती मंडळ्या ह्मटल्या आणि जरी त्यांमध्ये ख्रिस्ती शास्त्र मान्य आहे, तरी त्यांस ख्रिस्ती हें नांव शोभत नाहीं. त्या मंडळ्या कोणत्या असें जर पुसाल, तर रोमन क्याथोलिक मंडळी, ग्रीक मंडळी, आर्मीनी मंडळी, नेस्तोरियान मंडळी, हबशी मंडळी, इत्यादिक नांवाच्या मात्र ख्रिस्ती मंडळ्या आहेत, परंतु पाखंडी किंवा विघडलेल्या ख्रिस्ती मंडळ्या असें त्यांस झणावयास योग्य आहे. त्या सर्व मंडळ्यांची गोष्ट बहुतकरून एकसारखीच आहे, यामुळे त्यांतील एक जी रोमन क्याथोलिक मंडळी तिचे वर्णन करितों, तें वाचून त्या सर्व विघडलेल्या मंडळ्यांची गोष्ट समजेल.

“तुम्ही स्वामी असें ह्मटले जाऊं नका, कारण कीं जो ख्रीस्त तो तुमचा एकच स्वामी आहे आणि तुम्ही सर्व भाऊ आहां. आणि पृथ्वीवर तुम्ही कोणाला आपला बाप झणूं नका, कारण कीं एक जो आकाशामध्ये तो तुमचा बाप आहे;” (माथी २३. ८. ९), असीं जी आज्ञा येशू ख्रीस्ताने आपल्या शिष्यांस दिली, ती जर त्याच्या मंडळीने सर्वकाळ आपल्या ध्यानांत ठेविली असती तर बरे झाले असतें. ख्रिस्ती धर्म चालू झाल्यावर थोड्या वेळाने मंडळींतील कित्येक उपदेशक आपणाला धोरपण मानून घेऊन दुसऱ्या उपदेशकांवर धनीपण करूं लागले. त्यांस विशप असें नाम पडलें, आणि पुढें एकएका देशाच्या राजधानींतला विशप हा मुख्य विशप असा झाला; आणि रोम शहर, कान्स्तांतिनोपल, आंत्योख आणि मिसर देशांतील आलेक्षाद्रिया, या चार राजधानींतील विशप हे दुसऱ्या सर्वांपेक्षा मोठे झाले, आणि त्यांस

पेत्रियार्स हणजे मुख्य पाद्री असे नांव पडलें. त्यांतील कान्स्तातिनो-पल आणि आलेक्षाद्रिया एथील दोन पेत्रियार्स आजपर्यंत आहेत. कान्स्तातिनोपलाचा पेत्रियार्स हा ग्रीक चर्च, (हणजे ग्रीक मंडळी), याचा मुख्य धर्माधिकारी आहे; आणि आलेक्षाद्रिया एथील पेत्रियार्स हा, काप्त चर्चाचा हणजे मिसर देशांतील मुळच्या लोकांच्या मंडळीचा आणि हनशी मंडळीचा मुख्य धर्माधिकारी आहे. रोम शहरांतला पेत्रियार्स हा थोड्या वेळाने आपणाला सर्वांपेक्षा मुख्यच करूं लागला. आणि सुमारे सन ६०० यांत रोमी सरकाराने असे ठरविले की, रोम शहरांतील निशप हा सर्व जगांतील ख्रिस्ती मंडळीचा मुख्य धर्माधिकारी आहे. सुमारे सन ७५० च्या साली इताली देशांतील बहुत प्रांत त्याच्या स्वाधीन झाले, आणि तेव्हांपासून तो राजा होऊन सरकारचे आणि धर्माधिकार्याचे असीं दोन्ही कामे चालवूं लागला. सुमारे सन ११०० यांत पापा किंवा पोप (हणजे बाप), जें नाम अगोदर सर्व निशपाला देत असत तें आपणालाच दिव्हे पाहिजे, असे पोप ग्रेगोरी ७ वा याने ठरविलें. त्या नांवावरून रोमन क्याथोलिक धर्म याला पोपरी असें झटलें आहे.

रोमन क्याथोलिक लोकांचें मत पुसलें तर कांहीं प्रकारें तें खरेंच आहे, कारण कीं ते ख्रिस्ती शास्त्र अंगीकारितात आणि बहुत गोष्टीं-विषयीं ते त्या शास्त्राप्रमाणेंच मत धरितात. परंतु बहुत गोष्टींविषयीं त्यांनी नवे मत काढिलें आहे, तें आतां कांहीं सांगतों.

पोप, ज्याला ते पापा हणजे बाप, असें हणतात तो सर्व जगांतील ख्रिस्ती मंडळीचा मुख्य धर्माधिकारी असें ते मानितात, आणि तो जें कांहीं ठरवील तें सर्वानी मानावें असें ते समजतात. पेत्रस जो ख्रिस्ताचा शिष्य तो बारा शिष्यांत मुख्य होता आणि येशू ख्रिस्ताने त्याला मुख्य अधिकार दिल्या असें खांस वाटतें, कारण कीं येशू ख्रिस्ताने त्याला एकदां असें झटलें होतें कीं, “आकाशाच्या राज्याच्या किल्या मी तुला देईन, मग पृथ्वीवर जें कांहीं तूं बंद करशील तें आकाशांत बंद

होईल, आणि पृथ्वीवर जे कांहीं तूं मोकळे करील ते आकाशांत मोकळे होईल." (माथी १६. १९). अगली ते लोक असें झगतात कीं, तोच पेत्रस रोम शहरास गेला, आणि तेथील बिशप होऊन तो बहुत वर्षांनंतर तेथे मेलाला, आणि रोम शहरांतला जो बिशप तो पेत्रसाच्या गादीवर बसला झणून सर्व ख्रिस्ती मंडळीने त्याचा अधिकार मानावा, आणि जे कांहीं तो ठरवील ते सर्वांनी ऐकावे. तो कांहीं विपरीत कधीहि करणार नाही, याने जे कांहीं ठरविले तेच आकाशांत ठरविले असें त्या लोकांस वाटते.

परंतु याविषयी दुसरे ख्रिस्ती लोक असें झगतात कीं, जसा ख्रिस्ताने पेत्रसाला अधिकार दिल्या तसा याने सर्व शिष्यांसहि अधिकार दिल्या. (माथी १८:१८, आणि योहान्न २०: २१, २२, २३ पाहा). तर पेत्रस हा अधिकारी असावा झणून येशू ख्रिस्ताची इच्छा होती असें कांहीं प्रमाण नाही. (माथी २०:२०, २८ आणि २३:८, ९ पाहा). याशिवाय ख्रिस्ती लोक असें झगतात कीं, पेत्रस हा रोम शहरास गेला आणि त्या शहराचा बिशप झाला याचे कांहीं प्रमाण नाही, आणि जर असी गोष्ट झाली तर पहिल्या ख्रिस्ती लोकानी असें कां मानिलें नाही? परंतु असी गोष्ट साहा किंवा सातशे वर्षेपर्यंत अगदीं झाली नाही. सुमारे सन ६०० यांत पहिला ग्रेगोरी नामें जो पोप झाला याने असें झटलें कीं, जो कोणी आपणाला सर्व ख्रिस्ती मंडळीचा मुख्य अधिकारी झगवून घेईल, तो केवळ आंतिखीस्त झणजे ख्रिस्ताचा वैरी जो येणार आहे झणून शास्त्रांत सांगितलें, तोच समजावा. अगली ख्रिस्ती लोक असें सांगतात कीं, पोप याचे ठराव अचूक आहेत याचे कांहीं प्रमाण नाही. एका पोपाने जे ठरविलें ते दुसऱ्या पोपाने रद्द केलें, अस्या गोष्टी बहुत वेळ झाल्या आहेत. आणि जे केवळ शास्त्राविरुद्ध आणि खऱ्या ज्ञानाविरुद्ध ते खरे झणून पोपाने वेळोवेळ ठरविले आहे ही पृथ्वी गोलाकार नाही परंतु सपाट आहे, आणि ती फिरत नाही परंतु सूर्य आणि चंद्र आणि तारे हे पृथ्वीसभोंवतीं फिरतात, आणि

जो कोणी याविद्द सांगेल तो पाखंडी आणि दंडास योग्य आहे, असे पोपाने बहुत वेळ ठरविले आहे. तर त्याच्या ठरावांमध्ये काय खरेपण आहे!

पोप सर्व मंडळीचा मुख्य धर्माधिकारी असे केवळ नाही परंतु तो सर्व जगांतील राजांवर मुख्य आहे, आणि जसे त्याला पाहिजे तसे त्याने राजाला गादीवरून काढावे आणि दुसऱ्या राजाला गादीवर बसवावे असा त्याला अधिकार आहे, असे रोमन क्याथोलिक लोकांचे मत आहे. याप्रमाणे पोपाने वेळोवेळ अधिकार चालविला आहे. जर्मानी देशांतील सार्वभौम राजा याला, आणि इंग्लंड देशाचा हेनरी नामे राजा याला गादीवरून काढावे आणि प्रजेने दुसरा राजा अंगीकारावा, असा त्याने हुकूम केला.

रोमन क्याथोलिक अणखी असे समजतात की, शास्त्र लोकांच्या हातांत देऊं नये, केवळ उपाध्याने लोकांस सांगावे, आणि जसे उपाध्ये सांगतात तसे सर्व लोकानी संशय न धरितां विश्वास ठेवावा. त्यांस असे वाटते की, जर शास्त्र लोकांच्या हातांत दिले तर ते बहुत वाक्ये वास्तविक न समजून पाखंडी मते धरतील आणि त्यावरून फार अनर्थ होतील. आणि जे दुसरे ख्रिस्ती लोक शास्त्र वांटीत असतात त्यांविद्द ते उभे राहतात, आणि जर रोमन क्याथोलिकांच्या हातांत शास्त्र सांपडले तर त्यांचे उपाध्ये त्यांजपासून ते घेऊन जाळून टाकितात, अस्या गोष्टी वेळोवेळ आजपर्यंत घडत आल्या आहेत. यावरून असे झाले आहे की, जेथे रोमन क्याथोलिक धर्म चालतो तेथे लोक फारच अज्ञानी आहेत, आणि त्यांमध्ये मूर्तिपूजकांच्या चाली आणि गैर समजुती बहुत पडून गेल्या आहेत. शास्त्र ते फारकरून समजत नाहीत आणि दुसरेंहि ज्ञान त्यांस नाही.

रोमन क्याथोलिक लोक आपल्या सुकृतांवर फार भरवसा ठेवितात. आणि ईश्वराने आमचे पुण्य पाहून आम्हावर कृपा करावी आणि आम्हास तारण द्यावे हे योग्य आहे, असे त्या लोकांस वाटते. अणखी

कोणी मेलेल्या साधूंचे इतके पुण्य झाले होते की त्यांच्या पुण्यामुळे ईश्वर आपल्याजवळ जे मागतात त्यांवर दया करील, असे त्यांचे मत आहे. अणखी लोकानी आपल्या पापांचे प्रायश्चित्त करण्यासाठी देह दंड करावा, आपणाला फटके मारून घ्यावे, उपास करावा, यात्रा करावी, प्रार्थनेचा जप करावा, आणि दुसरे कांहीं दुःख किंवा त्रास आपल्या शरीराला द्यावा, अथवा असे करण्याची खुशी नसल्यास उपाध्याने आपल्याबद्दल असे करावे, झणून त्याला पैका द्यावा, झणजे तेणेकरून पापाच्या दंडाची सुटका होईल, असे त्या लोकांस वाटते. येणेकरून ते येशू ख्रीस्ताकडून जे एकच प्रायश्चित्त, जे सर्व जगाला पुरते ते सोडून केवळ हिंदु लोकांसारखे आपल्या कल्पिलेल्या काहण्यांवर विश्वास ठेवितात असे झाले आहे.

अणखी रोमन क्याथोलिक लोकांचे अस एक मत आहे की, सर्व लोकानी आपली सर्व पापे एकांती आपल्या उपाध्याजवळ कबूल करावी आणि त्याने ऐकल्यावर आणि आपल्या खुशीप्रमाणे पापाबद्दल दंड ठरविल्यावर त्याने सुटका करावी, आणि ज्याला उपाध्या मोकळे करील तोच आकाशांतहि मोकळा केला जाईल. ही रीत पहिल्याने सन १२१५ च्या साली सर्व रोमन क्याथोलिक मंडळीमध्ये चालू झाली.

त्यांचे अणखी असे एक मत आहे की, चांगले लोक मेळ्यावर ते लागलेच देवापासी जातात असे नाही, परंतु नरक आणि आकाश लोक यांमध्ये पर्गतोरी झणजे पावन करणारे अस्या नांवाचे दुसरे एक स्थान आहे, त्यांत कांहीं प्रकारचे दुःख आणि यातना होतात, तेथे चांगले लोक जाऊन आपण केलेल्या पापांचे फळ कांहीं वेळ भोगितात आणि पुरते भोगल्यावर ते परम सुखांत जातात. अणखी मेलेले लोकानी या स्थानांतून लवकर निघावे झणून ते क्याथोलिक लोक प्रार्थना करीत असतात, आणि यासाठी मेलेल्या लोकांचे नातलग आपल्या उपाध्यांस फार पैका देत असतात, तो पैका दिव्ह्याने मेलेल्यांस लवकरच चैन प-

डतें, असें त्या लोकांचें मत आहे. या मतावरून हिंदु धर्म त्या धर्मां-
सी कांहीं प्रकारें मिळतो, हें स्पष्ट दिसतें.

रोमन क्याथोलिक लोक हे देवाची प्रार्थना करितात असें केवळ
नाहीं, परंतु मेलेल्या साधु संताची फारच प्रार्थना करितात. आणि
तेणेंकरून आपणाला मोठा लाभ होईल कारण कीं ते ईश्वराची विनंती
करून खाला आम्हावर प्रसन्न करतील, असें त्यांस वाटतें. विशेषें क-
रून मारया जीं येशू ख्रीस्ताची आई, तिची प्रार्थना ते फार करितात,
आणि तिला नवसहि करितात. तिने आपला पुत्र येशू याला असा
डकूम करावा कीं, त्याने मागणाऱ्यांची प्रार्थना ऐकावी, असें तें तिच्या
जवळ मागत असतात. आणि ती येशूपेशां फार मायाळु आहे ह्मणून
लवकर पावती, असें त्यांस वाटतें. अणखी ते लोक केवळ ख्रिस्ती
शास्त्राविरोद्ध चालून, मूर्ति करून त्यांच्या पायां पडतात आणि त्यांची
पूजा करितात. विशेषेंकरून येशू ख्रीस्त आणि त्याचा क्रूस (ह्मणजे
वधस्तंभ), आणि त्याची आई मारया यांच्या मूर्ति करून, ते आपल्या
देवळांत आणि आपल्या घरांत ठेवितात, आणि आपल्या गळ्यांतहि घा-
लित्तात. अणखी ते मेलेल्या साधु संताच्या मूर्तिंकरून त्यांचीहि पूजा
करितात. याविषयीं त्यांची चाल केवळ मूर्तिपूजकांच्या घालीसारखी
झाली आहे. आणि ही रीत केवळ शास्त्राविरोद्ध आहे असें लोकानी
समजूं नये, ह्मणून देवाच्या दाहा आज्ञा ज्या लोकानी पाठ कराव्या
त्यांतील दुसरी आज्ञा नीत मूर्तिपूजेचा निषेध आहे, ती खोडून टाकि-
तात, आणि बाकीच्या ज्या नऊ आज्ञा त्या दाहा करून लोकांस शि-
कवितात. या प्रकारें त्या धर्मांतील उपाध्ये त्या लोकांस अज्ञान अंधकारांत
ठेवितात. आणि असें केवळ नाहीं, मेलेल्या साधूंचीं हडकें, केस, वस्त्रें,
किंवा रक्त, आणि ख्रीस्ताच्या क्रुसाच्या लांकडाचे तुकडे आणि त्याचा
अंगरखा, यांची पूजा ते लोक फारच करितात, आणि तेणेंकरून मोठे
चमत्कारहि घडतात, असें त्यांस वाटतें.

रोमन क्याथोलिक लोक सात संस्कार मानितात. ख्रिस्ती शास्त्रांत

वासिस्मा आणि प्रभुभोजन असे दोनच सांगितले आहेत, त्यांखेरीज वासिस्मा झालेल्यांचे दृढीकरण, प्रायश्चित्त घेणे, उपाध्यांचा संस्कार करणे लक्ष्य करणे, आणि मरते वेळेस अभ्यंग करणे, असे अणखी पांच संस्कार यांनी अंगीकारिले आहेत. आणि प्रभुभोजन ते दुसऱ्या ख्रिस्ती लोकांसारखे करित नाहीत. भाकर ही येशू ख्रिस्ताच्या शरीराचा दाखला असे नाही, परंतु ती खरेच येशू ख्रिस्ताचे शरीर अशी झाली आहे, असे समजून ते या भाकरीची पूजा करितात, आणि सर्वानीहि तिला येशू ख्रिस्तच मानून नमस्कार करावा, असे अगत्य धरितात. आणि येशू ख्रिस्ताने ती रीत स्थापून द्राक्षरस हा माझ्या पाडलेल्या रक्ताचा दाखला आहे असे सांगून, सर्वानी तो द्राक्षरस कांहींता प्यावा झणून त्याने सांगितले, तसे रोमन क्याथोलिक न करितां ते असे झणतात कीं, भाकर ही ख्रिस्ताचे शरीरच झाले झणून ते रक्तासुद्धा आहे असे समजावे, झणून त्याखेरीज द्राक्षरस पिण्याची गरज नाही. अणखी ती भाकर ख्रिस्ताचे शरीर अशी झाली झणून तो संस्कार कधीहि केला तरी त्या वेळेस ख्रिस्ताचे पुन्हा अर्पण होतें. यावरून अर्पण करणारे जे उपाध्ये त्यांस लोकानी फार मान द्यावा आणि सर्वकाळ त्यांच्या स्वाधीन असावे, असे ते झणतात.

अणखी रोमन क्याथोलिक लोक असे समजतात कीं उपाध्ये लोकांनी कधीहि लक्ष्य करूं नये. यांनी सदैव राहावे आणि सर्वकाळ धर्माच्याच कामांत तत्पर असावे. ही चाल सन १०७४ च्या सालापासून त्यांमध्ये चालू झाली. या चालीवरून बहुत अनर्थ झाले आहेत. कारण कीं जेव्हां लक्ष्य करण्याविषयीं मनार्ई होती तेव्हां उपाध्ये लोक राखा ठेवूं लागले, आणि यावरून दुष्टाई फारच वाढली.

रोमन क्याथोलिकांच्या धर्मांत अशी रीत आहे कीं, देवळांतील सर्व प्रार्थना आणि भक्ति केवळ लातिन भाषेत केल्या पाहिजेत. जसे ब्राह्मण लोक मंत्र आणि प्रार्थना बहुत करून संस्कृत भाषेत पाठ करून झोत असतात, याप्रमाणे रोमन क्याथोलिक लोक कोणत्याहि देशांत

असले तरी उपाध्ये लातिनभाषेत देवभक्ति करितात, आणि साधारण लोक ती अगदी समजत नाहीत. आणि मन कोणीकडेही असो ती प्रार्थना जपल्याने कार्य घडते असे खास वाटते. याविषयी ते केवळ हिंदु लोकासारखे आहेत.

अणखी रोमन क्याथोलिक लोकांचे असे मत आहे की, जो कोणी या धर्मात नाही आणि या मंडळीच्या हुकूमाप्रमाणे चालत नाही तो निश्चय नाश पावेल. आणि प्रतिवर्षी बाहेरच्या लोकांस उपाध्यानी देवळांत शाप द्यावा, असा खांचा नेम आहे. बहुत वेळपर्यंत, रूसदेश आणि तुर्कस्थान याखेरीज युरोप खंडातील सर्व देशचे लोक पोष या-ला मानित होते. या वेळेस याचा अधिकार फार मोठा होता. स्पेन देशातील लोकानी वेस्त इंदिया बेटे, दक्षिण आमेरिका आणि उत्तर आमेरिकेतील मेक्सिको इत्यादि दुसरे कांही प्रांत जिंकून घेऊन, तेथे तोच धर्म चालविला; आणि पोर्तुगीस लोकांनी आफ्रिका देशातील कां-ही देश आणि चिन देशातील व हिंदुस्थानांतील कांही प्रांत हस्तगत करून तेथेहि तो धर्म चालविला. परंतु सुमारे १५२० च्या साली युरोप खंडातील कोणी ज्ञानी आणि धैर्यवान मनुष्य उभे राहून ह्या लागले की, आधी ह्या दुष्ट रीतीने पुढे चालणार नाही, परंतु ख्रिस्ती शास्त्रांत जे खरे सिद्धांत आहेत आणि ज्या रीति येशू ख्रीस्ताने आणि याच्या शिष्यांनी लावून दिन्व्या या मान्य करून आप्रमाणे चालूं. यांत जेर्मांनी देशांतील लुथेर आणि स्वित्स्सरलंड देशांतील ज्विगल आणि कालविन इत्यादि बहुत मुख्य होते. या वेळेपासून स्वित्स्सरलंड, पुषाया, जेर्मांनीतील बहुत प्रांत देन्मार्क, स्विडन, नार्वे, इंग्लंड आणि स्कॉटलंड यांतील बहुत करून सर्व ख्रिस्ती लोक हे रोमन क्याथोलिक लोकांपासून वेगळे झाले, आणि सुधारलेल्या मंडळ्या होऊन राहिले. या सर्वांस प्रोटेस्टांत असे नांव पडले, कारण की खासी रोमन क्याथोलिक धर्मांतील खोटे सिद्धांत आणि दुष्ट चाली यांविषयी प्रोटेस्ट, ह्याजें भा-पण खास अमान्य आहो असी प्रतिज्ञा केली. या दिवसापासून पोपा-

चा अधिकार कमी होत चालला आणि जे खाला मानितात ते देखील पहिल्यासारखे मानीत नाहीत. आचें सरकारहि इतकें दुर्बल झाले की जर खाला दुसऱ्या राज्याचें साह्य नसतें तर तें आजपर्यंत राहिलें नसतें. अणखी जस जसें ज्ञान वाढत जाईल तस तस्या त्या मंडळीच्या दुष्ट चाली व छोटे सिद्धांतहि नाहीसे होतील, याविषयी संशय नाही. (२ येतालंनिकेकरांस पत्र. २: ८ वाहा).

यहूदी धर्म.

यहूदी लोक हे आब्राहाम, इसाक, आणि याकोब, यांचें संतान आहेत, आणि ईश्वराने आपले लोक व्हावे झणून त्यांस निवडले. याने त्यांचा संभाळ करून त्यांस खनान देश, ज्याला पालेस्तीन ह्मटले आहे त्यांत वसविलें, आणि त्यांस आपल्या भविष्यवाद्यांकडून बहुत वचनें दिलीं, आणि मशीहा झणजे ख्रीस्त जो तारणार तो जगांत येणार आहे आणि तो यहूदी लोकांच्या वंशांत जन्म घेईल, असी भविष्य गोष्ट विशेषरून याने त्यांस कळविली. ख्रिस्ती शास्त्रांतील जुना करार ज्यांत तीं सर्व वचनें लिहिली आहेत तो यहूदी लोकांमध्येच पहिल्याने प्रगट झाला, आणि यहूदी लोक आजपर्यंत तेंच शास्त्र खरें मानितात. त्या जुन्या करारांत केवळ भविष्य गोष्टीच लिहिल्या आहेत असें नाही, परंतु जेणेकरून यानी पापापासून मुक्त होण्याचें अगत्य मानावें आणि तारणारा येईल असी आठवण धरावी, असे बहुत नेम आणि रीति देवाने त्यांस लावून दिल्या आणि पशूचे यज्ञहि करावयास सांगितले, तेहि त्यांत आहेत. अणखी त्या जुन्या करारांत जगाची आणि यहूदी लोकांची प्राचीन बखर सांगितली.

यहूदी लोक जुन्या कराराच्या आधारावरून मत धरितात, झणून देवाविषयी आणि धर्माच्या मुख्य सिद्धांतांविषयी त्यांचें आणि ख्रिस्ती लोकांचें मत सारखेंच आहे. देव एकच आहे, त्याचीच भक्ति करानी, आणि सर्व सृष्टीची पूजा वर्ज करानी, असे ते समजतात. ते झा-

व्वाय दिवस शनिवारी पाळितात. सर्व मेलेले फिरून उठविले जातील आणि त्यांचा न्याय ठरला जाईल, त्या वेळेस नीतिमान आकाश लोकांत जातील आणि दुष्ट लोक नरकांत टाकले जातील, असे त्यांचे मत आहे.

यहूदी लोक येशू ख्रीस्ताविषयी मात्र कबूल नाहीत, ह्मणून शास्त्रांतील नवा करार ज्यांत ख्रीस्ताची आणि त्याच्या प्रेषितांची गोष्ट आणि उपदेश सांगितला, तो ते मानीत नाहीत. मशीहा जो ख्रीस्त तो येणार आहे असे त्यांच्या शास्त्रांत भविष्य सांगितले, त्याविषयी ते कबूल आहेत, आणि तो यावाच यावा असे त्यांचे मत आहे. परंतु येशू ख्रीस्त जगांत आला तेव्हां तो राजासारखा आला नाही आणि राजासारखा मोठा पराक्रमहि त्याने दाखविला नाही, परंतु तो हलका मनुष्य, फीर नम्र, आणि धार्मिक असा दिसला, आणि त्याने त्या वेळचे अधिकारी आणि शास्त्री यांचीं पापे आणि ढोंग निषेधिले, यावरून त्या वेळच्या यहूदी लोकानी त्याचा अब्हेर केला आणि त्याचा फार द्वेष करून शेवटी त्याला जिवें मारिले. त्या वेळेपासून यहूदी लोकानी येशू ख्रीस्ताचा आणि ख्रिस्ती लोकांचा फार द्वेष केला आहे. आणि आपला मशीहा जो येणार होता तो भडून आला नाही असे समजून त्याच्या येण्याची वाट पाहतात, आणि तो आला असतां आपल्या दैवाचा उदय होईल आणि दुसरे सर्व लोक आमच्या स्वाधीन होतील, असे ते समजतात.

यहूदी लोकानी येशू ख्रीस्ताला मारल्यावर, थोड्या वेळाने ईश्वराने त्या लोकांस मोठी शिक्षा दिली. त्यांचे यरूशालेम शहर आणि त्यांतले मोठे देऊळ यांचा रोमी लोकांकडून नाश झाला, आणि ते लोक सर्व देशांत पसरले, असे की ज्या देशांत यहूदी लोक गेले नाहीत असा फार करून कोणताहि देश जगांत नाही. त्यांच्या मुळच्या देशांत फार करून कोणी यहूदी राहिले नाहीत. हिंदुस्थानामध्ये बहुत येऊन राहिले आहेत. एथें जे आहेत ते आपणाला इस्त्राएली लोक असे ह्मणवितात. कोचीं एथें सुमारे दीडहजार किंवा दोनहजार वर्षांपासून बहुत इस्त्राएली लोक राहिले आहेत. सन १८४६ च्या फेब्रुवारी १६ ता-

रखेच्या ज्ञानोदयामध्ये त्या लोकांची गोष्ट आणि त्यांची गणति विस्ताराने सांगितली आहे.

जरी बहुतकरून सर्व यहूदी लोकानी येशू ख्रीस्ताचा अन्हेर केला तरी त्यांतील बहुत लोक ख्रिस्ती झाले. ख्रिस्ती धर्म पाहिल्याने यहूदी लोकांमध्ये उत्पन्न झाला. येशू ख्रीस्त आपणच यहूदी लोकांच्या वंशांत जन्मला आणि त्याचे प्रेषित सर्व यहूदीच होते. येशू ख्रीस्त आकाशांत गेल्यावर एक दोन वर्षांनी हजारों यहूदी लोक येशू ख्रीस्तावर विश्वास ठेवून त्याच्या मंडळींत मिळाले. आणि यहूदी देशांत अशा बहुत मंडळ्या झाल्या. पुढे यहूदी लोकानी ख्रिस्ती लोकांचा फारच पाठलाग केला आणि उपद्रव दिव्हा, त्यावरून असे झाले की, देशोदेशी ख्रिस्ती लोकानीहि त्यांचा द्वेष केला आणि त्यांवर अनेक प्रकारचा जुलूम करून त्यांचे फार हाल केले. परंतु आतां फारकरून सर्व ख्रिस्ती लोक यहूदी लोकांवर प्रीति करूं लागले आहेत, आणि येशू ख्रीस्तावर खानी विश्वास ठेवावा ह्मणून मोठे प्रयत्न करीत आहेत, आणि अलिकडे बहुत यहूदी लोक ठिकाणोठिकाणीं ख्रिस्ती झाले आहेत. जुन्या करारांतलीं भविष्य वचनें आणि दुसरी प्रमाणें पाहून खांची खातरी असी झाली की, जगाचा तारणारा जो येणार आहे ह्मणून शास्त्रांत सांगितलें, तो येशू ख्रीस्तच आहे, यामुळे खानी खाला आंगिकारिलें आहे. कांहीं वेळानंतर सर्व यहूदी लोक ख्रिस्ताकडे फिरतील आणि खालाच आपला तारणारा असें मानतील असी आशा धरण्याला शास्त्राचा आधार आहे. (रोमेकरांस पत्र ११ : २६ -- ३१).

यहूदी लोक आजपर्यंत राहतात आणि खांची बहुत देशांत दाणा-दाण झाली आणि खांचे मोठे हाल झाले आहेत, यावरून ख्रिस्ती शास्त्राला मोठे प्रमाण आहे. कारण कीं असें होणार आहे ह्मणून ख्रिस्ती शास्त्रांत सांगितलें आहे. (नेमप्रकरण २८ : २५, ३६, ३७, ६४-६७). ही वचनें जुनाकरार ज्याला यहूदी लोकहि मानितात खांत आहेत. अणखी येशू ख्रीस्ताविषयीं ज्या सर्व भविष्य गोष्टी शास्त्रांत

लिहिल्या त्या खऱ्या आणि देवानेच कळविल्या, आणि त्या सर्व गोष्टी येशू ख्रीस्ताच्या येण्यापूर्वी लिहिल्या, याविषयी ते कबूल आहेत. यावरून मोठे प्रमाण येशू ख्रीस्त विषयी होते. कारण की येशू ख्रीस्त आल्यावर जर त्या गोष्टी लिहिल्या असल्या तर यहूदी लोकांनी त्या कधीहि भंगीकारिल्या नसल्या. परंतु आतां त्या भविष्य गोष्टीविषयी यहूदी लोकांचा आणि ख्रिस्ती लोकांचा कांही वाद नाही. येशू ख्रीस्त हा तारणारा नाही, परंतु जो तारणारा येणार झणून त्या भविष्य गोष्टींमध्यें सांगितल्ल आहे तो पुढें येईल, इतकें मात्र यहूदी लोक झणत.

मुसलमानी धर्म.

मुसलमानीधर्म हा सुमारे सन ६१० च्या साली उत्पन्न झाला. त्याचा कर्त्ता महंमद नावें एक आरबी मनुष्य होता. तो सन ५६९ च्या साली जन्मला आणि तो मका शहरांत राहत होता. तो लाहान असतां त्याचा बाप मेला, त्यामुळे तो आपल्या आईसुद्धां संकटांत होता परंतु त्याच्या आजाने त्याचा संभाल केला. पुढें तो मोठा झाल्यावर कांहीं व्यापार करूं लागला. कांहीं दिवसांनी मका शहरांतील एक द्रव्यवान विधवा जिचें नांव खादिजा, तिने तो आपला कारभारी केला. तो फार विश्वासू आणि मेहनती मनुष्य आहे असे पाहून तिने त्याला आपला नवरा करून घेतलें. तिजसी लग्न केल्यावरून तो द्रव्यवान झाला तेव्हां तो धर्माकडे आपलें लक्ष देऊं लागला, आणि त्याने एकाच देवाचें भजन चहुंकडे झालावें अशी इच्छा धरून नवा धर्म करण्याचा बेत केला. त्या वेळेस ख्रिस्ती धर्म आर्वस्थानांत चालला होता परंतु ख्रिस्ती लोकांची चाल बहुत प्रकारें बिघडली होती, आणि त्याने बहुत खोटीं मते खऱ्यासिद्धांतासीं मिश्रित केलीं होती. बहुत यहूदी लोकहि आर्वस्थानांत होते, परंतु तेहि एकाच देवाचें भजन सोडून बहुत अयोग्य कर्मे करीत असत. हें पाहून महंमदाने असा निश्चय केला कीं, सर्व लोक झणजे ख्रिस्ती, यहूदी आणि भूतिपूजक हे एकच ऱ्हावे झणून एक नवा

धर्म, जो सर्व लोकांस मान्य होईल तो स्थापित करावा, आणि तेणें करून सर्वांस एका जातींत मिळवावें.

असा आपला बेत सिद्धीन न्यावा ह्मणून तो आपल्या कुटुंबासुद्धां एका डोंगराच्या गुहेत जाऊन राहिल, आणि तेथें त्याने आपल्या घरच्या माणसांस आपल्या नव्या धर्माला मान्य करण्यास प्रयत्न केला. त्याने त्यांस असें ह्मटलें कीं, देवाच्या दूताने मला दर्शन देऊन म्या देवाचा प्रेषित किंवा पैगंबर व्हावें, असें मला सांगितलें. ही गोष्ट ऐकून त्याच्या बायकोने त्याजवर विश्वास ठेविला, आणि तिचा एक नातलाग जो ख्रिस्ती होता आणि ख्रिस्ती शास्त्र चांगलें जाणत होता तोहि तिच्या पाठीमागे महमदाला मिळाला. तो महमदाला चांगला सहाय झाला, कारण कीं महमद आपणच अज्ञानी होता, त्याला ख्रिस्ती शास्त्राविषयी कांहीं ठाऊक नव्हतें. त्याला वाचतां लिहितांहि येत नव्हतें, ह्मणून कुराणामध्ये अज्ञानी पैगंबर असें नाम त्याने आपणाला दिल्लें आहे.

महमदाने आपण देवाचा पैगंबर असें पहिल्याने आपल्या घरच्या माणसांस प्रगट केलें, तेव्हां तो चाळीस वर्षांचा होता. तीन वर्षांनी सुमारे दहा मनुष्य त्याजकडे मिळाले. परंतु बहुत करून त्याच्या जातीच्या सर्व लोकानी त्याचा द्वेष केला, आणि त्याजकडल्या लोकांचा असा पाठलाग केला कीं, त्यांतील कोणीएक मका शहर सोडून हवशी देशांत गेले.

महमद आपणाला पैगंबर ह्मणवू लागल्यावर बाराव्या वर्षी एका राजीं मकाशहराहून यरुशालेम शहरास जाऊन तेथून सात आकाशांतून वर ईश्वरासमोर तो नेला गेला, आणि फिरून खाली उतरून मका शहरास माघारा आला, असें त्याने सकाळीं आपणाविषयीं आपल्या लोकांस सांगितलें. ही गोष्ट ऐकून त्याचे कोणी अनुसारी त्याला लागलेच सोडून गेले. तेव्हां त्यांतील एका मुख्य माणसाने असें ह्मटलें कीं, ज्यापेक्षां महमद ही गोष्ट खरी असें ह्मणतो त्यापेक्षां मी ती खरीच मानितों. यावरून महमदाची असी मोठी कीर्ति झाली कीं, त्याने कोणतीहि

गोष्ट समितिकी बसतां मांचे अनुसारी संशय न भरितां पूर्ण विश्वास ठेवीत बसत.

आज रवीं बहिना शहरांतील कोणी कोणी मानवर विश्वास ठेविला. आणि मका शहरांतील लोकानी आजचा फारच झठलाय केला, झणून तो पुढच्या रवीं एका रात्री मका शहरांतून पळून जाऊन मदिना शहराकडे गेला, आणि बहुत संकटांतून निभावून तो तेथे पोहंचला. त्या पळण्याच्या कुमक्याने लोक हिजरा बसे झगतात, आणि आपासून ते बापल्या शक बाळगतात. ती गोष्ट हसवी सन ६२२ व्या साली घडली. बहिना शहरास येण्यावर महमदाचे अनुसारी फार होळं लागले, आणि बसोदर केळत उफेडून केन्त्याने आणि लोकांस सजविल्याने त्यांस बापल्या धर्मांत बापावे आणि शब्दचे सर्व कथाय मरिदीने सोसावे असे तो बापल्या शिष्यांस सांगत बसे, परंतु आजचे लोक फार नटल्यावर तो असे झणू लागला की, बातां निरोपी लोकांशी लढाई करावी आणि त्यांस नष्ट करून सत्या धर्मांत बापावे झणून ईश्वराने मला अधिकार दिव्हा आहे. आपणाने करितां करितां तो केव्हेकेळ जय पावला आणि भरवस्थानांत आपला धर्म चालवीत गेला. हिजरी शकाच्या आठव्या रवीं त्याने मका शहर हस्तगत केले, आणि तेथील सर्व मूर्ति व मूर्तिचीं देवळे मोडून टाकिली, आणि दहाव्या रवीं बहुत करून सुमारे सर्व भरवस्थानांत तो धर्म स्थापित झाला.

महमदाने कुराण दुसऱ्याच्या साह्याने लिहिले कारण तो आपण अज्ञानी होता असे मागे घटले आहे. त्याने बहुत गोष्टी खिस्ती शास्त्रांतून घेतल्या आणि बहुत काहण्यां यांत मिळवून त्या आपल्या कुराणांत घातल्या. कुराण हें दूताने मला कळविलें असें त्याने लोकांस सांगितलें. ते सर्व त्याने एकदम कळविलें असें नाहीं, परंतु निरनिराळ्या वेळेस जस जसे भगत पडे तस तसी त्याने नवीनवी गोष्ट प्रगट केली. त्या वरून असे झाले कीं त्यांतील बहुतेक गोष्टी केवळ परस्परे विरुद्ध आहेत. तेरा वर्षेपर्यंत आपला धर्म सौम्योपचारें चालवावा असे ईश्वराने

सांगितलें, आणि पुढें धर्म चालविण्यासाठी लढाई करावी ह्मणून ईश्वराने अधिकार दिल्या, असे कुराणाचें झगणें आहे. जेथे अस्या दोन गोष्टी विपरीत आढळतात तेथे पहिल्याने सांगितलेली गोष्ट ती मागल्या गोष्टी वरून रद्द झाली, असें मुसलमान लोक समजतात.

कुराण हें ईश्वराने महमदाला दिल्लें याविषयीं त्याने चमत्कारांकडून कांहीं प्रमाण दाखविलें नाहीं. एका रात्रीं मी खेचरावर बसून आकाश-लोकांत जाऊन ईश्वरासमोर उभा राहिलों, हाच चमत्कार त्याने आपणाविषयीं सांगितला, परंतु याविषयीं कोणी साक्षीदार नव्हता. जेव्हां लोकानी त्याला झटलें कीं तुझी पैगंबर ईश्वरापासून आहां ह्मणून चमत्कार करून आझास प्रमाण दाखवावें, तेव्हां त्याने असें झटलें कीं, मी कांहीं चमत्कार करीत नाहीं, मी अज्ञानी असतां म्या हें कुराण लिहिलें हा सर्वापेक्षां मोठा चमत्कार आहे. मोड्याने जे मोठे चमत्कार केले त्याविषयीं तो कबूल होता आणि त्याच्या बहुत गोष्टी त्याने आपल्या कुराणांत घातल्या. आणि येशू ख्रीस्त ईश्वराच्या शक्तीने मारया कुवारी इजपासून जन्मला, आणि त्यानेहि बहुत चमत्कार केले, ह्मणजे, अंधव्यांस दृष्टि दिली, कोडा यांस झुद्ध केलें, मेलेल्यांस जिवंत केलें असें महमदाने कुराणांत कबूल केलें आहे, परंतु मी कांहीं चमत्कार दाखवीत नाहीं असें त्याने झटलें.

मुसलमान लोकांचें मत कुराणाच्या आधारावर आहे.

एकच देव आहे, आणि महमद हा त्याचा पैगंबर आहे, असा कुराणांतील मुख्य सिद्धांत आहे. मूर्तीचा ते फार द्वेष करितात. देव आणि त्याचे दूत यांविषयींचें कुराणांतील मत बहुत करून ख्रिस्ती शास्त्रांतून घेतलें आहे.

देवाचे बहुत भविष्यवादी जगामध्यें झाले आहेत, त्यांकडून ईश्वराने जगांतील लोकांस आपलें शास्त्र कळविलें, असें कुराणांत सांगितलें. त्या भविष्यवाद्यांतील आदाम, नोहा, अब्राहाम, मोशे, आणि येशू ख्रीस्त त्याला मुसलमान लोक इसा ह्मणतात, हे मुख्य भविष्यवादी होते, असें

गोष्ट सांगितली असतां त्यांचे अनुसारी संशय न धरितां पूर्ण विश्वास ठेवीत असत.

त्याच वर्षी मदिना शहरांतील कोणी कोणी याजवर विश्वास ठेविला. आणि मका शहरांतील लोकानी त्याचा फारच पाठलाग केला, झणून तो पुढल्या वर्षी एका रात्री मका शहरांतून पळून जाऊन मदिना शहराकडे गेला, आणि बहुत संकटांतून निभावून तो तेथे पोहंचला. त्या पळण्याला मुसलमान लोक हिजरा असें झणतात, आणि त्यापासून ते आपला शक मोजितात. ती गोष्ट इसवी सन ६२२ व्या साली घडली. मदिना शहरास गेल्यावर महमदाचे अनुसारी फार होऊं लागले, आणि अगोदर केवळ उपदेश केल्याने आणि लोकांस समजविल्याने त्यांस आपल्या धर्मांत आणावे आणि शत्रूचे सर्व अन्याय गरीबीने सोसावे असें तो आपल्या शिष्यांस सांगत असे, परंतु त्याचे लोक फार मढल्यावर तो असें झणूं लागला कीं, आतां विरोधी लोकांसी लढाई करावी आणि त्यांस वश करून स्वऱ्या धर्मांत आणावे झणून ईश्वराने मला अधिकार दिव्हा आहे. त्याप्रमाणें करितां करितां तो वेळेवेळ जय पावला आणि अरबस्थानांत आपला धर्म चालवीत गेला. हिजरी शकाच्या आठव्या वर्षी त्याने मका शहर हस्तगत केलें, आणि तेथील सर्व मूर्ति व मूर्तिचीं देवळें मोडून टाकिलीं, आणि दहाव्या वर्षी बहुत करून सुमारे सर्व अरबस्थानांत तो धर्म स्थापित झाला.

महमदाने कुराण दुसऱ्यांच्या साह्याने लिहिलें कारण तो आपण अज्ञानी होता असें मार्गे झटलें आहे. त्याने बहुत गोष्टी ख्रिस्ती शास्त्रांतून घेतल्या आणि बहुत काहण्या त्यांत मिळवून त्या आपल्या कुराणांत घातल्या. कुराण हे दूताने मला कळविलें असें त्याने लोकांस सांगितलें. ते सर्व त्याने एकदम कळविलें असें नाहीं, परंतु निरनिराळ्या वेळेस जस जसे अगत्य पडे तस तसी त्याने नवीनवी गोष्ट प्रगट केली. त्या वरून असें झालें कीं त्यांतील बहुतेक गोष्टी केवळ परस्परें विरुद्ध आहेत. तेरा वर्षेपर्यंत आपला धर्म सौम्योपचारें चालवावा असें ईश्वराने

सांगितले, आणि पुढे धर्म चालविण्यासाठी लढाई करावी ह्मणून ईश्वराने अधिकार दिल्या, असे कुराणाचे झगणे आहे. जेथे अस्या दोन गोष्टी विपरीत आढळतात तेथे पहिल्याने सांगितलेली गोष्ट ती मागल्या गोष्टी वरून रद्द झाली, असे मुसलमान लोक समजतात.

कुराण हे ईश्वराने महमदाला दिले याविषयी त्याने चमत्कारांकडून कांही प्रमाण दाखविले नाही. एका रात्री मी खेचरावर बसून आकाश-लोकांत जाऊन ईश्वरासमोर उभा राहिलों, हाच चमत्कार त्याने आपणाविषयी सांगितला, परंतु याविषयी कोणी साक्षीदार नव्हता. जेव्हां लोकानी त्याला झटले की तुझी पैगंबर ईश्वरापासून आहां ह्मणून चमत्कार करून आझास प्रमाण दाखवावे, तेव्हां त्याने असे झटले की, मी कांही चमत्कार करित नाही, मी अज्ञानी असतां म्या हे कुराण लिहिले हा सर्वापेक्षा मोठा चमत्कार आहे. मोश्याने जे मोठे चमत्कार केले त्याविषयी तो कबूल होता आणि त्याच्या बहुत गोष्टी त्याने आपल्या कुराणांत घातल्या. आणि येशू ख्रीस्त ईश्वराच्या शक्तीने मारया कुवारी इजपासून जन्मला, आणि त्यानेहि बहुत चमत्कार केले, ह्मणजे, अंधळ्यांस दृष्टि दिली, कोडा यांस झुद्ध केले, मेलेल्यांस जिवंत केले असे महमदाने कुराणांत कबूल केले आहे, परंतु मी कांही चमत्कार दाखवीत नाही असे त्याने झटले.

मुसलमान लोकांचे मत कुराणाच्या आधारावर आहे.

एकच देव आहे, आणि महमद हा त्याचा पैगंबर आहे, असा कुराणांतील मुख्य सिद्धांत आहे. मूर्तीचा ते फार द्वेष करितात. देव आणि त्याचे दूत यांविषयीचे कुराणांतील मत बहुत करून ख्रिस्ती शाखांतून घेतले आहे.

देवाचे बहुत भविष्यवादी जगामध्ये झाले आहेत, त्यांकडून ईश्वराने जगांतील लोकांस आपले शास्त्र कळविले, असे कुराणांत सांगितले. त्या भविष्यवाद्यांतील आदाम, नोहा, अब्राहाम, मोशे, आणि येशू ख्रीस्त त्याला मुसलमान लोक इसा ह्मणतात, हे मुख्य भविष्यवादी होते, असे

ते समजतात. खांतील बहुत शाखें हरवून गेलीं असें खांस वाटते. आणि मोड्याने लिहिलेलीं पांच पुस्तकें, आणि दाविदाने लिहिलेलीं स्तोत्रें आणि येशू ख्रीस्ताविषयींचा नका करार, हीं यहूदी लोकानीं आणि ख्रिस्ती लोकानीं कार बदललीं आहेत, ह्मणून त्या पुस्तकांच्या ज्या प्रती आतां आहेत त्यांकर विश्वास ठेवणें योग्य नाही, असें ते ह्मणतात. तथापि मोड्याचे बहुत चमत्कार आणि येशू ख्रीस्ताचेहि चमत्कार महमदाने आपल्या कुराणांत सांगितले. परंतु मी त्या सर्व भविष्यवाद्यांपेक्षां मोठा आहे, आणि खानी सांगितलेले बहुतेक नेम रद्द करावयास आणि नका नेम चालविण्यास मला पाठविलें आहे, असें खाने ह्मटले. येशू ख्रीस्ताने सांगितलेलें एक वाक्य, (योहान्न १६:७ आणि १५: २६ पाहा), याचा विपरीत अर्थ करून ते ख्रीस्ताने माझ्या येण्याविषयीं सांगितलें, असें महमदाने ह्मटले.

येशू ख्रीस्त हा देवाचा पुत्र, असें मुसलमान लोक कबूल करीत नाहींत, तो मारया जी कुमारी तिजपासून देवाच्या शक्तीने पुरुषाच्या संयोगावांचून जन्मला, याविषयीं ते कबूल आहेत. आणि तो मोठा भविष्यवादी आणि मोठे चमत्कार करणारा होता असें ते समजतात. परंतु खाला देवाचा पुत्र ह्मणण्याविषयीं ते फारच वाद करितात. येशू ख्रीस्ताला मारवें ह्मणून यहूदी लोकानीं प्रयत्न केले, परंतु ईश्वराने त्याला त्यांच्या हातांतून सोडवून आकाशांत घेतले, आणि ज्याला यहूदी लोकानीं मारिलें तो ख्रीस्त नव्हता तर तो केवळ त्याची प्रतिमा होता, असें कुराणांत एका ठिकाणीं सांगितलें. दुसऱ्या ठिकाणीं असें सांगितलें आहे कीं, तो मेला खरा परंतु ईश्वराने त्याला लवकरच जिवंत करून आकाशांत नेले.

मुसलमान धर्मांत पापी लोकांचा तारणारा कोणी नाहीं आणि पापाचें प्रायश्चित्तहि नाहीं. येशू ख्रीस्त पापी लोकांसाठीं मरण पावला असें ते कबूल नाहींत, आणि महमदाने पापी लोकांसाठीं प्रायश्चित्त केले, असें कोठेहि दाखविलें नाहीं. तारण हें सुस्कृतांवरून होतें असें

सांचें मत आहे. एकएकाचें पाप आणि पुण्य ईश्वर पारड्यामध्ये तोलून पाहील, आणि कोणतें अधिक आहे हें पाहून त्याप्रमाणें न्याय ठरवील, असें ते समजतात, आणि यावरून ते सुस्कृत करण्याविषयी फारच श्रम करितात.

प्रार्थना करणें हें मुसलमान लोकांचें मुख्य कर्म आहे. ते प्रार्थना प्रतिदिवसीं पांच वेळा करितात. प्रार्थना कोण कोणत्या घटकेस करावी हें कुराणांत सांगितलें आहे, आणि घटका आली असतां कोणी प्रार्थना करण्याविषयीं चुकूं नये ह्मणून नेमलेले मनुष्य मशिदीच्या मनोऱ्यावर चढून मोळ्याने ओरडून सर्व लोकांस सावध करितात. जेव्हां ते प्रार्थना करितात तेव्हां पाठ केलेल्या प्रार्थना ह्मणतात आणि अल्ला ह्मणजे ईश्वर याचीं नांवें व स्तोत्रें जपतात. प्रार्थना करिते वेळेस ते आपलें तोंड मका शहराकडे फिरवितात. आणि त्यांच्या सर्व मशिदी अस्या बांधिल्या आहेत कीं त्यांत जे भक्ति करण्यासाठीं जातात ते मशिदीच्या मागल्या अंगाकडे पाहात असतां त्यांचें तोंड मका शहराकडे होईल. प्रार्थना करण्याच्या पूर्वीं त्यांनी अंघूळ करावी, आणि जर पाण्याची सोय नसली तर त्यांनी आपल्या अंगावर वाळू घालावी, असा त्यांचा नेम आहे.

मुसलमान लोकांमध्ये धर्म करणें हें मोठें सुकृत मानिलें आहे. अणखी ते उपास करीत असतात. रमजान नांवें महिन्याच्या सर्व दिवसांत उजेडल्या पासून सायंकाळपर्यंत त्यांनी कांही खाऊं पिऊं नये असा कुराणांत नेम सांगितला आहे. त्या महिन्यांत कुराण प्रगटलें गेलें ह्मणून त्यांत उपास करावा, असें कुराणांत सांगितलें आहे. दुसऱ्याहि वेळेस ते उपास करीत असतात.

अणखी सर्व मुसलमान लोकानी आपल्या आयुष्यांत एकदां तरी मका शहराची यात्रा करावी, आणि जो कोणी ती यात्रा केल्यावांचून मरेल त्याच्या आणि यहूदी किंवा ख्रिस्ती मनुष्याच्या मरणांत कांहीं अंतर नाही, असें कुराणांत झटलें आहे. मका शहरांत मुख्य स्थान

काबा नामें एक मशीद आहे. आ स्थानाला यात्रेकरी सात वेळा प्र-
दक्षिणा करितात. तें स्थान बहुत प्राचीन काळापासून पवित्र स्थान
मोजिलें होतें आणि आरबी लोक महमदाच्या पूर्वीहि तेथील एका मू-
र्तीची यात्रा करीत असत.

मुसलमान लोक सुंता करीत असतात. आरबी लोक हे बहुत क-
रून आब्राहामापासून उत्पन्न झाले, झणजे आब्राहामाचा पुत्र इशमाएल
याचें संतान ते आहेत. आणि आब्राहामाला ईश्वराने सुंता करण्याची रीत
लावून दिन्ही, यावरून ती रीत सर्व आरबी लोकांमध्ये चालू झाली.
तथापि ती रीत चालविण्याविषयी कुराणांत कांहींच सांगितलें नाहीं.
यहूदी लोक ईश्वराच्या नेमाप्रमाणें आठ दिवसांच्या लेकराची सुंता क-
रितात. परंतु इशमाएलाची सुंता तेराव्या वर्षी झाली, यावरून मुस-
लमान लोकांमध्ये साहव्या वर्षापासून बारा किंवा सोळा वर्षेपर्यंत मुलां-
ची सुंता करितात.

द्राक्षरस किंवा दारू पिऊं नये आणि डुकराचें मांस खाऊं नये अ-
सा नेम कुराणांत सांगितला आहे, आणि जुवा खेळण्याचीहि कुराणांत
मनाई आहे.

प्रत्येक मनुष्याला चार बायका करण्याची मोकळीक कुराणांत
सांगितली आहे. महमदाने तरी जितक्या पाहिजेत तितक्या बायका
कराव्या अशी मोकळीक खाला दिन्ही होती.

अणखी कुराणामध्ये असें झटलें आहे कीं, महमदावर जे विश्वास ठे-
वीत नाहींत त्यांसी लढाई करितांना जे कोणी मरतात ते लागलेच स्व-
र्गास जातात. असी लढाई करणें हें ईश्वराच्या लेखीं दुसऱ्या मुकृतापेक्षां
मोठें सुकृत आहे, असें कुराणांत सांगितलें आहे. अणखी जो लढाई
करण्याला हटतो तो मोठें पाप करितो असें त्यांत झटलें आहे. अणखी
सर्व गोष्टी ईश्वराने अगोदर नेमिल्या आणि जें कांहीं होतें तें तसेंच
व्हावें झणून ईश्वराने खचित ठरविलें होतें, यामुळे जे कोणी लढाईत म-
रतात ते जरी लढाईला गेले नसते तरी त्याच घटकेस मेले असते, असें

महमदाने आपलें मत कुराणांत दाखविलें. तेणेंकरून खाने आपल्या लोकांच्या मनांत मोठी हिम्मत उत्पन्न केली, झणून ते कांहीं भय न धरितां फार शूरत्वाने लढाई करीत असत. या गोष्टीवरून महमदाचा धर्म फार लवकर चहुंकडे पसरला, आणि बहुत देशांत स्थापित झाला.

जगाची समाप्ति होईल तेव्हां येशू ख्रीस्त हा आकाशांतून प्रगट होईल आणि सर्व मेलेल्यांचीं शरीरें जिवंत केलीं जातील, आणि सर्वांचा न्याय होऊन चांगले लोक ईश्वराजवळ अनंत सुखाच्या ठिकाणीं जाऊन राहतील, आणि पापी लोक हें नरकांत टाकले जातील, असें जें मत कुराणांत सांगितलें तें ख्रिस्ती शास्त्रांतूनच घेतलें आहे. महमदाने आपल्या पदरचीं दुसरीं मते त्यांत मिळविलीं, तीं असीं कीं जें सर्व मुसलमान लोक नरकांत टाकिले जातील ते बहुत वर्षेपर्यंत तेथें राहून आणि फार दुःख भोगून शेवटीं शुद्ध होतील आणि स्वर्गांत जातील. परंतु मुसलमान लोकांखेरीज सर्व दुसरे लोक नरकांत अनंत दुःख भोगतील आणि कधीहि त्यांतून सुटणार नाहीत, असें त्यांचें मत आहे.

अणखी कुराणांत स्वर्गाचें वर्णन बहुत केलें आहे. तें फार सुखाचें स्थान आहे, आणि तेथील राहणारे सर्व प्रकारचें विषय सुख भोगतील. एक एक पुरुषाला आपापल्या बायका आणि स्वर्गातील सत्तर सत्तर फार सुंदर स्त्रिया होतील. आणि विषय सुख भोगण्यासाठीं सर्वास अनंत शक्ति दिल्ली जाईल असीं कीं कोणीहि कधीं अशक होणार नाही, आणि तरुणपण कधीं कोणाचें जाणार नाही. याप्रमाणें कुराणांत सांगितलें आहे.

मुसलमान लोकांचे धर्मसंबंधी कित्येक तट झाले आहेत, त्यांत सानाई आणि शियी असे दोन तट मुख्य आहेत, ते एकमेकाचा फार द्वेष करितात आणि परस्परासीं कांहींच वाहिवाट करीत नाहीत. इराणी लोक हे शियी आहेत, आणि तुर्कस्थानांतील लोक सानाई आहेत.

मुसलमान धर्म अरबस्थानापासून चहुंकडे पसरला, आणि थोड्या वेळाने मिसर देश आणि आफ्रिका खंडांतील सर्व उत्तर भाग आणि

सुरिया देश व इराग व तुर्कस्थान, असे बहुत देश त्यांच्या स्वाधीन झाले. आफ्रिका खंडातून ते स्पेन देशांत गेले आणि तेथे बहुत वर्षे त्यांनी राज्य केले. सन १४५३ यांत त्यांनी कान्स्तांतिनोपल शहर हस्तगत केले आणि रूमशानाचे पूर्वेकडील राज्य बुडवून आपलेच राज्य चालविले. सुमारे सन १००० यांत महमूद जो काबूल देशांतील गिजननी एथे राज्य करित होता, त्याने हिंदूस्थानांत हला करून बहुत लूट माघारें नेली. पुढे सुमारे सन १२०० यांत मुसलमान लोक दिल्ली शहर आणि जवळचे प्रांत हस्तगत करून दिल्लीचे बादशाह झाले. सुमारे सन १३०० यांत मुसलमान लोक दक्षिण देशांत आले आणि आपले राज्य आपला धर्म एथे चालवूं लागले. परंतु आतां संभर वर्षांच्या आंत इंग्लिश लोकांनी या देशांत येऊन आपले राज्य चालविले, तेव्हांपासून मुसलमान लोकांचे राज्य या देशांत बुडत चालले आणि त्यांच्या धर्माचा पुढे विस्तार होण्याविषयी प्रतिबंध झाला, आणि केवळ याच देशांत झाला असे नाही परंतु सर्वत्र मुसलमान लोकांची गोष्ट असीच आहे.

हिंदू धर्म.

हिंदू धर्म हा बहुत प्राचीन काळापासून हिंदुस्थानांतील बहुतकरून सर्व लोकांचा धर्म आहे, परंतु हिंदुस्थानाच्या सीमेच्या पलिकडे तो कांहीं पसरला नाही हिंदूधर्माला वेद, शास्त्रे, आणि पुराणे, हाच आधार आहे. चार वेद, सहा शास्त्रे, आणि अठरा पुराणे मोजली आहेत. चार वेदांचीं नावे, ऋग्वेद यजुर्वेद, सामवेद, आणि अथर्वणवेद, अशी आहेत. ते केव्हां लिहिले, आणि कोणी लिहिले याचे प्रमाण नाही. सामवेदांतील सर्व वाक्ये बहुतकरून ऋग्वेदांतून काढून घेतली आहेत असे दिसते. त्यांतील बहुत वाक्यांच्या कर्त्यांचीं नावे सांगितली आहेत; त्यांत विश्वामित्र, वसिष्ठ, इत्यादि ऋषींचीं नावे आढळतात, परंतु दुसरीं वाक्ये कोणी लिहिली आणि सर्व वाक्ये कोणी जमा केली हे

कळत नाही. हिंदू लोक असें ह्मणतात की, चार वेद ब्रह्माच्या मुखांतून निघाले परंतु त्याच्या ह्मण्याचा अभिप्राय, चार वेद ईश्वराने कळविले, इतकाच असेल. तरी असेंहि बोलण्याला त्यांस कांहीं आधार नाही, आणि त्यांच्यानी याविषयी कांहींच प्रमाण देवत नाही. दुसऱ्या प्रमाणावरून असें दिसते की चार वेद हे ख्रिस्ती शकाच्या पूर्वी सुमारे १००० वर्षांमागे लिहिले असतील. हिंदू शास्त्रांत असें ह्मटले आहे की, वेदव्यास हा सर्व वेदांचा आणि पुराणांचा कर्ता आहे. परंतु दुसऱ्या त्यांतील कित्येक वाक्यांवरून असें दिसते की, व्यास हे केवळ सामान्य नाम आहे आणि त्याचा अर्थ ग्रंथ कर्ता असा आहे. ज्या निरनिराळ्या ऋषींनी वेदांची वाक्ये लिहिली किंवा जमा केली त्यांस व्यास किंवा ग्रंथ कर्ता ह्मटले आहे.

सर्व पुराणे सुमारे हजार वर्षांच्या आंत लिहिलीं असें ह्मणण्याला चांगला आधार आहे. ब्रह्म पुराणांत उरीया देशांतील जगन्नाथाच्या स्थानाचे मोठे माहात्म्य वर्णिले आहे, आणि त्या देशांतील दुसऱ्या बहुत देवळांचे वर्णन त्यांत केले आहे. आणि त्याच देवळांतील कोरलेल्या लेखांवरून असें समजले आहे की, तीं देवळे सन १२०० किंवा १३०० यांच्या पूर्वी बांधली नव्हती, ह्मणून ते पुराण सुमारे पांच सहाशे वर्षांमागे लिहिले हे प्रमाणच आहे. आणि या ब्रह्म पुराणाला कधी कधी आदिपुराण ह्मटले आहे, आणि सर्व हिंदू पुस्तकांत 'ते' दुसऱ्या सतरा पुराणांच्या पूर्वीचे मोजले आहे, ह्मणून ते अर्वाचीन काळांत लिहिले असें ठरल्यावर दुसऱ्यांची काय कथा ! पद्मपुराण हे सुमारे चारशे वर्षांमागे लिहिले, कारण की दक्षिण देशांतील कांहीं क्षेत्रे जीं अलिकडे उत्पन्न झालीं आणि विजयनगर जें सुमारे सन १३५० यांत स्थापित झाले, त्यांचे वर्णन त्यांत केले आहे. श्रीभागवत पुराण हे बोपदेव जो सुमारे सहाशे वर्षांमागे देवगड ह्मणजे दौलताबाद एथील हेमाद्रि नामें राजाजवळ राहिला होता त्याने लिहिले, याविषयी पुरतें प्रमाण आहे.

मत्स्य पुराणांत पद्मपुराणांतील कित्येक नावयें लिहून घेतली आहेत, ह्मणून पद्मपुराण लिहिण्यावर ते लिहिलें होतें. सारांश सर्व पुराणें सन ८०० पासून सन १००० पर्यंत लिहिली आहेत, असें ह्मणण्याला चांगला आधार आहे.

हिंदू धर्मांतील मत सांगावयाला अवघड आहे. कारण की चार वेद यांचें मत आणि पुराणांतील मत यांत मोठें अंतर पडतें.

एक परमात्मा आहे त्याला हिंदू शास्त्रांत ब्रह्म ह्मटलें आहे. ब्रह्म निर्गुण असून सगुणहि आहे. सत्व रज तम ह्या त्यांच्या तीन गुणांपासून अनुक्रमाने विष्णु ब्रह्मा आणि महेश हे तीन देव उत्पन्न झाले, असें पुराणांत सांगितलें आहे. अणखी विष्णूचे मछ कच्छादिक दहा अवतार सांगितले आहेत, ते अवतार आणि शिवाचे कित्येक अवतार हे आणि दुसरे बहुत देव हिंदू शास्त्रांत वर्णिले आहेत, खेरीज स्वर्गांतील इंद्रादि देव ३३,००,००,००० मोजले आहेत. जे काहीं उत्पन्न झाले ते सर्व ब्रह्माचा अंश आहे असें हिंदू शास्त्रांतील मत आहे, ह्मणून कोणत्याहि पदार्थाला किंवा मनुष्याला देव ह्मणावें यांत त्याला कांहीं अडचण नाही. हिंदू लोक आपल्या देवांच्या सुवर्णादि मूर्ति करून त्यांस देव मानून त्यांची पूजा करितात आणि त्याजवळ प्रार्थना करितात. पशु, पक्षी, सर्पादि जीव जंतू यांची व लिंगाचीहि मूर्ति करून पूजितात. संस्कार केल्याने देव मूर्तीमध्ये येतो असें त्यांचें मत आहे.

वेदांत जे देव सांगितले ते पुराणांतील देवांहून अगदीं निराळे आहेत. जो पुराणांत ब्रह्म ह्मटला तो वेदांत सोम असा बहुत करून ह्मटला आहे. आणि ब्रह्मा व महेश यांचीं नांवें तेथें सांपडत नाहीत, आणि विष्णु हा इंद्राचा धाकटा भाऊ आहे आणि इंद्रापेक्षां फार हलका असा दाखविला. अणखी विष्णूचा वामन अवताराखेरीज दुसरा कांहीं अवतार त्यांत वर्णिला नाही. अणखी मूर्तिपूजा करण्याला वेदावरून कांहींच आधार नाही. इंद्र ह्मणजे आकाश, वायु ह्मणजे वारा, सूर्य, चंद्र, व कित्येक तारे, अग्नि, पाणी, आणि अष्ट दिशा, यांचें भजन

मुख्यत्वेकसून सांत सांगितले आहे. ब्राह्मण लोक ज्या गायत्रीचा रोज जप करीत असतात ती वेदांतूनच घेतली आहे आणि ती केवळ सूर्याचेच ध्यान आहे. यावरून असे दिसते की आतां जी रूढी हिंदू लोकांमध्ये प्रवृत्त झाली ती बहुत दिवसांपासून नाही. हिंदू लोक वेदांत सांगितलेल्या नेमांपासून अगदी बहकले आहेत.

हिंदू शास्त्रांत असे सांगितले आहे की, परब्रह्माने इच्छा केली की सर्व सृष्टि द्वावी, तेव्हां एकाएकी सर्व सृष्टि उत्पन्न झाली. आणि ही सृष्टि परब्रह्माचा केवळ विस्तारच आहे. वेदांतामध्ये सर्व सृष्टि ही माया आहे अशी दाखविली आहे. आणि जे सर्व दृश्य आणि अदृश्य ते सत्य नाही ते मिथ्याच आहे, आणि परमात्म्यावांचून वास्तविक कांहीच नाही असे झटले आहे. पुराणामध्ये सृष्टि होण्याचा प्रकार असा दाखविला आहे की, आदिपुरुष आणि प्रकृति यांच्या रूपेकसून परब्रह्माने एक मोठे अंड उत्पन्न केले त्याला ब्रह्मांड झटले, सांत सर्व सृष्टीची मूळ तत्वे होती, यावरून होतां होतां सर्व सृष्टि झाली. कित्येक ठिकाणी ब्रह्मा हा सृष्टीचा कर्ता असा दाखविला, याने कांहीं एक जीव उत्पन्न करण्याला मोठा प्रयत्न केला, परंतु बहुत काळपर्यंत त्याचे कांहीं उपाय चालले नाहीत, हे पाहून तो फार रडू लागला. तेव्हां त्याच्या आसवांपासून कित्येक असुर उत्पन्न झाले ते त्याला इतके भयंकर दिसले की त्याला मूर्छा प्राप्त झाली. शेवटी बहुत प्रयत्न केल्यावर याने सर्व जगांत राहण्याकरितां नानाप्रकारचे प्राणी उत्पन्न केले.

सृष्टि कशी उत्पन्न झाली हे दाखविण्याविषयी हिंदू शास्त्रकर्त्याला फारच अवघड पडले, आणि त्यांच्या निरनिराळ्या कथांमध्ये बहुत अंतर पडले आहे. ईश्वर हा निराकार असतां साकार जग कसे उत्पन्न करील याविषयी त्याला अंदेशा प्राप्त झाला. ख्रिस्ती शास्त्रांत असे झटले आहे की, उजेड होवो असे देवाने सांगितले आणि उजेड झाला परंतु देव निराकार असतां याने कसा अकार उत्पन्न केला हे दाखविण्यासाठीं कांहीं तरी कृतीचा क्रम दाखविला पाहिजे, असे हिंदू शास्त्रकर्त्यांस वाटले.

हिंदू शास्त्रांत चवदा भुवनें सांगितलीं आहेत. त्यांत सात पाताले वर्णिलीं आहेत. ही पृथ्वी कमलासारिखी वर्तुलाकार व सपाट, असी त्यांत दाखविली आहे. तिच्या मध्यें जंबू द्वीप, आणि त्यासभोवतें अनुक्रमाने खारट पाण्याचा, उसाच्या रसाचा, मदेचा, तृपाचा, दद्याचा, दुधाचा आणि शेवटीं गोड पाण्याचा, असे सात समुद्र वर्णिले आहेत. त्या सर्व समुद्रांच्या मध्यवर्ती एक एक द्वीप आहे, आणि त्यांच्या पलिकडे निखल सोन्याचें मोठें खंड आहे, त्याचा विस्तार सर्व समुद्रांच्या एकंदर विस्तारा एवढा आहे, आणि त्यासभोवता मोठ्या डोंगराचा वेढा आहे, असें पुराणांत सांगितलें आहे. सर्व मिळून या पृथ्वीचा व्यास कोठ्यावधि कोस इतका तेथें वर्णिला आहे. जंबू द्वीपाच्या मध्यभागी लक्षावधी कोस उंच इतका मोठा मेरु पर्वत आहे.

अणखी या पृथ्वीच्या वर साहा भुवनें वर्णिलीं आहेत. पृथ्वीपासून सूर्य एक लक्ष योजनांवर, आणि चंद्र हा सूर्याच्याहि वर तितक्याच योजनांवर असा दाखविला आहे. पुढें अचल तारे, आणि अचल तान्यापलिकडे, मंगळ, बुध, बृहस्पति, शुक्र, शनि, सप्त ऋषि आणि ध्रुव, अस्या क्रमाने लाविले आहेत. स्वर्ग हा पृथ्वीपासून अनुक्रमाने दुसरे भुवन आहे, तेथें इंद्रादि ३३,००,००,०० देव राहतात. सर्वांहून उंच आकाशांत ब्रह्मासाक्षात् राहतो, असें दाखविलें.

एक वर्ष हें देवाचें एकच अहोरात्र, असें हिंदू शास्त्रांत सांगितलें आहे. तीनशें साठ वर्षें मिळून देवाचें एक वर्ष होतें, आणि १२००० असीं वर्षें क्षणजे जगांतिल ४३,२०,००,००० वर्षें मिळून एक महायुग होतें, एका महायुगांत कृत, त्रेता, द्वापार, आणि कलि, असीं चार युगे आहेत. हजार महायुगे मिळून एक कल्प होतो. असा एक कल्प ४,३२,००,००,००० वर्षांचा असतां ब्रह्माचा एक दिवस होतो याच मानाने त्याची रात्र होय, असें हिंदू शास्त्रांत सांगितलें आहे. त्याच्या दर रात्रीस जगाचा लय होतो असेंहि सांगितलें आहे, आणि ब्रह्माचें आयुष्य हें त्याच्या मानाने ३६० दिवसांच्या १०० वर्षांचें अ-

सतां ते आपल्या मानाने ११,१०,४०,००,००,००० इतक्या वर्षांचे आहे. त्याचे आयुष्य सरल्यावर महाप्रलय होईल ह्मणजे सर्व सृष्टि नाहीसी होईल आणि एक परमात्मा यावाचून काहीच राहणार नाही, असे हिंदू शास्त्रांत ह्मटले आहे.

ब्रह्मा याने चार वर्णांचे मनुष्य उत्पन्न केले, ह्मणजे ब्राह्मण त्याच्या तोंडांतून निघाले, क्षत्रिय त्याच्या भुजांतून, वैश्य त्याच्या मांडांतून, आणि शूद्र त्याच्या पायांतून उत्पन्न झाले असे हिंदू शास्त्रांत सांगितले आहे. ब्राह्मण सर्वापेक्षां श्रेष्ठ आणि शूद्र सर्वापेक्षां नीच, असे दाखविले आहे. ब्राह्मणानेच वेद ह्मणावे, कोणी दुसऱ्याने ह्मणूं नये. अणखी एकएका जातीच्या माणसानी आपापल्या जातीच्या नेमाप्रमाणें चालावे. जो कोणी आपल्या जातीचे नेम मोडितो तो मोठा पापी आहे, असे ह्मटले आहे. सर्वांनी आपापल्याच जातीच्या लोकांसी विवाह करवा आणि त्यांच्याच पंक्तीस जेवावे, असा हिंदू लोकांचा नेम आतां चालला आहे. जे कोणी हा नेम मोडितात त्याला ते जाती नसरेर टाकितात. परंतु हा नेम अमोदर नव्हता, कारण की ब्राह्मण आणि क्षत्रिय हे एकाच पंक्तीत बसत असत, आणि ते परस्परांसी लग्नहि लावीत असत, असे पुराणांतील कथांवरून स्पष्ट समजते.

प्रत्येक जातीचे धर्म हिंदू शास्त्रांत विस्ताराने दाखविले आहेत, ते वर्णाव्यास आह्वास जागा पुरणार नाही. ब्राह्मण लोकांचे जे संस्कार आणि जीं कर्मे तीं अनंत आहेत तीं सर्व केल्याने मोठे पुण्य घडेल असे त्यांस वाटते. तीं कर्मे करावीं हाच हिंदू धर्माचा सारांश आहे अमुक पाप घडलें असतां अमुक प्रायश्चित्त करावे, ह्मणजे त्या प्रायश्चित्ताचे मनुष्याने मनुष्याची शुद्धि होती, असे त्यांस वाटते. उपास करणे, पंचगव्य पिणे, ब्राह्मणांचे तीर्थ घेणे, इत्यादि बहुत प्रकारचीं प्रायश्चित्ते सांगितली आहेत. होम हवनादि करावे असेहि हिंदू शास्त्रांत सांगितले आहे. पूर्वी अश्वमेध ह्मणजे घोड्याचा होम करीत असत, परंतु अलिकडे फार करून कोणी करीत नाही. गार्हचाहि यज्ञ करीत असत

आणि सांप्रमाणे वेदामध्येहि नेम आहे. परंतु अलिकडे गाईला मारुं नये असे ब्राह्मणाचें मत आहे. आतां ब्राह्मण लोक मैट्याचा यज्ञ करीत असतात आणि त्याचें मासहि खातात. यज्ञ केल्याने मोठें पुण्य प्राप्त होतें, असें हिंदू शास्त्रांत झटलें आहे. अणखी तप करण्याचे बहुत प्रकार हिंदू शास्त्रांत सांगितले आहेत, आणि तप करण्याने मोठें पुण्य प्राप्त होतें याविषयीं बहुत उदाहरणें हिंदू शास्त्रांत सांगितलीं आहेत. सर्व संसार सोडून सन्यास घेणें, आणि तीर्थ व क्षेत्र एथें जाऊन यात्रा करणें हीं सर्व मोठ्या पुण्याचीं साधनें होत, असें हिंदू लोकांस वाटतें.

सर्व करण्यापेक्षां ध्यान करणें हें मोठें साधन आणि मी परमात्म्याचा भंश आहे मी ईश्वरच आहे, असें जो कोणी समजतो तोच शुद्धीवर आहे, असें हिंदू शास्त्रांत सांगितलें आहे. आणि जो असें समजला नाही तो अज्ञान आहे खरें, तरी वास्तविक पाहतां त्याच्या सर्व करण्याचा कर्ता व करविता ईश्वर आहे, असें हिंदू शास्त्रांत कित्येक ठिकाणीं झटलें आहे. असें ठरविल्यावरून पापाची मोकळीक लोकांस वाटती, आणि दुसऱ्या ठिकाणीं पाप काय आहे आणि त्याचें फळ केवढें दुःख होईल हें जरी दाखविलें आहे, तरी ही गोष्ट लोकांच्या मनांत फारसी ठसत नाही.

अणखी हिंदू शास्त्रांत असें सांगितलें आहे कीं, मनुष्याला बहुत जन्म होऊन गेले आणि पुढेहि बहुत होतील, आणि सर्वास आपापल्या मागण्या कर्मांप्रमाणें सुख दुःख होतें आणि कोणालाहि आपल्या नशिवाला टाळवत नाही, असें हिंदू लोकांस वाटतें. झणून ते निष्काळजी राहून जें होईल तें होवो असें झणतात, आणि आपली सुधारणूक करण्याला किंवा सुखावस्था पावण्याला प्रयत्न करीत नाहीत.

हिंदू शास्त्रांत पुढील अवस्थेविषयीं बहुत वर्णन केलें आहे. जे सर्व कर्म सोडून ईश्वराचें ध्यान करितात ते मोक्ष पावतात, असें सांगितलें. मोक्ष चार प्रकारचा हिंदू शास्त्रांत दाखविला आहे. जे बहुत चांगलीं कर्मे करितात झणजे आपल्या जातीचे सर्व धर्म यथाशास्त्र करितात

अथवा मोठे तप करून पुण्य मिळवितात ते स्वर्गात जातात, आणि आपले पुण्य आहे तोंपर्यंत तेथे राहून अनंत प्रकारचे शिष्यसुख भोगितात, आणि पुण्य सारल्यावर फिरून जन्मास येतात, असें झटले आहे. कोणी कोणी आपल्या जातीच्या नेमाप्रमाणे यथास्थित चालले असतां पुढे चांगला जन्म झणजे राजा, धनवान किंवा साधु याचा जन्म पावतील, आणि ज्यांनी आपल्या जातीचे नेम मोडिले किंवा कांहीं पाप केले ते गाढव, कुत्रे, डुकर, वाघ, उंदीर, साप, घार इत्यादि पशु पक्ष्यांच्या जन्मास जातील किंवा नरकांत जाऊन आपल्या पापाचा दंड फिटे तोंपर्यंत तेथे राहून यातना भोगतील, आणि मग फिरून जन्मास येतील असें हिंदू शास्त्राचें मत आहे. सर्व प्राणीमात्र चौऱ्यासीं लक्ष योनींच्या फेऱ्यांत पडतील आणि इतके जन्म झाल्यावर पूर्ण शुद्ध होऊन मोक्ष पावतील, असें हिंदू शास्त्रांत सांगितले आहे. यावरून असें दिसते कीं आतां मनुष्याचा स्वभाव आणि त्याची अवस्था कशीहि असो, शेवटीं सर्व सारिले होऊन परमात्म्यासीं फिरून मिळतील, झणून त्यांस पाप करण्याविषयीं भय कशाला वाटावें आणि त्यांनी पाप सोडून ईश्वराची भक्ति कशाला करावी, आणि त्यांस पापापासून दारफारा कशाला पाहिजे ? असें अनुमान करणें योग्य आहे.

स्त्रिया हिंदू लोकांच्या लेखी फार हलक्या आहेत, आणि त्यांनी कधी स्वतंत्र होऊं नये आणि कांहीं ज्ञान संपादन करूं नये असें हिंदू लोकांचें मत आहे. नवरा मेल्यावर बायकोचें लग्न फिरून होऊं नये, असा ब्राह्मण इत्यादि बहुत जातींचा नेम आहे. यावरून बहुत अनर्थ होत आहेत. जी बायको आपल्या मेलेल्या नवऱ्यावर सती जाईल ती मोठे पुण्य करील आणि पुढे आपल्या नवऱ्याजवळ राहिल असें हिंदू शास्त्रांत सांगितले आहे. ती दुष्ट रीत या देशांत बहुकाळ चालली होती परंतु आतां बहुत करून सर्व हिंदूस्थानांत इंग्लिश सरकारच्या हुकुमावरून बंद झाली आहे आणि ती बंद झाल्यावरून बहुत हिंदू लोकांस मोठा आनंद झाला आहे.

हिंदू धर्मातील लोकांमध्ये बहुत तट झाले आहेत तरी त्या सर्वांचे धर्मासंबंधी मुख्य सिद्धांत सारिलेच आहेत.

अलिकडे सुधारलेल्या बहुत हिंदू मनुष्यांनी मूर्तिपूजा सोडावी आणि एकाच देवाचे भजन करावे असा निश्चय केला आहे. त्यांनी आपला वेत सिद्धीस नेण्याकरिता आणि आपले मत प्रसिद्ध करण्याकरिता मंडळ्या स्थापिल्या आहेत आणि ग्रंथ व वर्तमान कागद छापून फार प्रयत्न करित आहेत. कलकत्ता शहरातील राम मोहन राव याने याविषयी फार प्रयत्न केला.

ख्रिस्ती धर्म या देशांत सांगितल्यापासून बहुत हिंदू लोक ख्रिस्ती झाले आहेत, आणि प्रतिवर्षी हिंदूस्थानांत ठिकाणोठिकाणी तो चालत जातो आणि कांही वर्षांनंतर या देशांत कोणीहि मूर्तिपूजक राहणार नाही अशी आज्ञास आशा आहे.

बौद्ध धर्म, आणि जैन धर्म.

बौद्ध धर्म हा हिंदू धर्मापासून उत्पन्न झाला आणि बहुत गोष्टींविषयी हिंदू धर्मासारखा आहे. बुद्धाचे दहा अवतार सांगितले आहेत. त्यांतील चार अवतार या कल्पामध्ये होऊन गेले. एक एक अवतार ५००० वर्षेपर्यंत अधिकार करितो, मग दुसरा गादीवर बसतो, असे त्या लोकांचे मत आहे. बुद्ध हा देव नाही परंतु साधु आहे असे त्या धर्मातील लोक समजतात, तथापि ते त्याची मूर्ति करून त्याची पूजा करितात.

बुद्ध जो शेवटी झाला तो सुमारे ख्रिस्ती शकाच्या पूर्वी ५०० किंवा ६०० वर्षे होता. त्याचे नांव सक्क्यमुनी असे होतें. तो काश्मीर्तील एका राजाचा पुत्र होता. त्याच्या उपदेशावरून तेथील राजांनी बौद्ध धर्म अंगिकारिला आणि आपल्या राज्यांत चालविला. तेव्हां पासून सन ७०० पर्यंत बौद्ध धर्म ह्या सर्व भरत खंडांत चालला, आणि लंके तहि जाऊन प्रवृत्त झाला. अशोक जो ख्रिस्ती शकापूर्वी सुमारे ३००

च्या साली सर्व भारत खंडाचा सार्वभौम राजा होता तो बौद्ध धर्मी होता याने या सर्व देशांत असा हुकूम केला कीं, कोणत्याहि पशूला कोणी जीवें मारूं नये, आणि कोणत्याहि अपराध्याला मरण दंड ठरवूं नये. हा हुकूम सर्वांस जाहीर व्हावा आणि सर्वकाल चालावा झणून याने मोठे खांब ठिकाणोठिकाणी बांधून खांबवर हा हुकूम कोरला. यांतील कित्येक खांब कसक देशांत, गुजराथ देशांत, आणि दिल्ली शहरांत व आलाहाबाद प्रयागी, आणि दुसऱ्या ठिकाणीहि आजपर्यंत राहिले आहेत, आणि खांबरील भक्षरें कित्येक विद्वान लोकांनी अलिकडे फार शोध करून वाचली आहेत. यांतील एका खांबावर वेद हे वाईट असें दाखविलें आहे आणि वेदांचे कर्ते जे मुनि यांनी पशु यज्ञ करायाला सांगितले झणून यांस कोणी मान्य करूं नये, असा हुकूम केला. हिंदूस्थानामध्ये सुमारे सन ७०० यामध्ये ब्राह्मण लोकांनी एथील राजांस युक्तीने आपल्या पक्षांत आणिले, तेव्हांपासून बौद्ध लोकांचा फार पाठलाग झाला आणि तो धर्म उत्तरोत्तर बुडत जाऊन शेवटीं सन ११०० किंवा १२०० यामध्ये तो या देशांतून अगदी नाहीसा झाला. परंतु लंकेमध्ये तो अझून चालू आहे, आणि तेथें बुद्धाचा एक दांत आजपर्यंत दाखवीत आहेत, आणि तो पाहावयास बौद्ध धर्मीतील लोक दूर देशांहून तेथें यात्रेला जातात.

ब्रह्म देश व शामदेश आणि थिबेट व चीन या देशांतहि बौद्ध धर्म हिंदुस्थानांमून प्रसिद्ध होऊन लवकर स्थापित झाला, आणि आजपर्यंत या देशांतील लोकांचा बहुतकरून हाच धर्म आहे. असें असतां सर्व जगांतील निमेष लोकांस बौद्ध धर्म मान्य आहे असें झणावयास चांगला आधार आहे.

बौद्ध धर्माची पुस्तके पाली भाषेत लिहिली आहेत तीं पुस्तके लंकेमध्ये आणि ब्रह्म देशामध्ये अझून आढळतात, आणि बौद्ध धर्माचे उपाध्ये तीं वाचीत असतात. पाली भाषा आणि संस्कृत भाषा यांचा फार भेद नाही. यांतून कोणती प्राचीन भाषा हें सांगवत नाही. परंतु

पाली भाषेतील बहुत कोरलेले लेख संस्कृत भाषेतील कोणत्याहि कोरलेल्या लेखापेक्षां फार प्राचीन सांपडले आहेत.

बौद्ध धर्मातील मत असे आहे की एक परमात्मा आहे. ते दुसरा कोणताहि देव किंवा अक्षर मानित नाहीत. बुद्ध हा देव नाही परंतु तो मोठा साधु होता असे समजून ते त्याचा सन्मान करितात, आणि त्याची मूर्ति करून पूजितात. बुद्धाची मूर्ति हात जोडून ध्यान करित बसला आहे अस्या माणसासारखी केली आहे. बुद्ध अनंत होऊन गेले आहेत, आणि जो आतां आहे त्याचा वेळ सरल्यावर तोहि जाईल आणि दुसरा बुद्ध होईल, असे त्यांचे मत आहे. ही पृथ्वी आणि पृथ्वीवरील सर्व पदार्थ अनादि आहेत असे बौद्ध धर्माचे मत आहे. पुण्य कर्मे करणे, बहुत जन्म होणे, प्रारब्धाप्रमाणे सर्व गोष्टी घडणे, नरकांत दंड पावणे, व स्वर्गांत जाऊन सुख भोगणे, आणि शेवटी परमात्म्याच्या ठायी मोक्ष पावणे, या सर्व गोष्टींविषयी बौद्ध धर्माचे आणि हिंदू धर्माचे मत सारखेच आहे. सर्व संसार सोडून मनुष्यांपासून पृथक् राहणे आणि ईश्वराचे ध्यान करणे, हे सर्वांहून मोठे पुण्य कर्म आहे, असे त्या धर्माचे मत आहे. त्या धर्मातील उपाध्यांस लग्न करण्याची मनाई आहे. त्यांनी निराळ्या मठांत राहून आपल्याजवळ तीनच वस्त्रे, एक भिक्षापात्र, एक कंबरकसा, एक वस्त्रा, एक सुई आणि पाणी शोधायाकरितां एक लाहानसी छाटी इतके मात्र ठेवावे, आणि भीक मागून खावे. त्यांच्या राहण्यासाठीं राजे मोठे मठ बांधीत असत. वेरूळ, कारले, जुन्नर, इत्यादि बहुत ठिकाणी बौद्ध धर्मातील उपाध्यांच्या राहण्यासाठीं मोठ्या गुहा डोंगरांत खोदल्या होत्या, त्या आजपर्यंत दिसण्यांत येतात. त्यांमध्ये हजारो मनुष्यांच्या राहण्यापुरती जागा आहे. त्या जागा खोदून काढल्याला आतां सुमारे २००० वर्षे झाली आहेत.

बौद्ध धर्मातील पांच मुख्य आज्ञा आहेत, अस्या की कोणत्याहि प्राण्याचा घात करूं नये, चोरी करूं नये, जारकर्म करूं नये, लबाडी करूं नये, आणि दारू पिऊं नये. यज्ञासाठीहि पशूला मारूं नये, या

गोष्टीविषयी बौद्ध धर्मी आणि हिंदूधर्मी यांचा विशेष वाद झाला. आणि या गोष्टीवरून बौद्ध धर्मातील लोकांनी चार वेद अन्हेरिले. पुढे जेव्हां ब्राह्मण धर्म हिंदुस्थानामध्ये जय पावून फिरून प्रवृत्त झाला, तेव्हां बौद्ध धर्मातील हा सिद्धांत हिंदू धर्मातील लोकांनी अंगीकारिला, आणि तेव्हापासून गाईला मारूं नये असे ब्राह्मण लोक आपले मत जाहीर करू लागले. अगोदर हिंदू धर्माचे मत असे नव्हते.

बौद्ध धर्मातील लोक प्रार्थना करण्याची एक युक्ति करितात, असी कीं ते प्रार्थना कागदावर लिहितात मग तो कागद एका चक्रामध्ये घालून ते चक्र फिरवितात, आणि जितके वेळ ते चक्र फिरविले तितके वेळ प्रार्थना केली असे त्यांस वाटते. असी प्रार्थना करण्यासाठीं सर्व देवळांत आणि रस्त्यांच्या बाजूंस ठिकाणोठिकाणीं चक्रे करून खांबांवर लावली आहेत, तेणेकरून वाटसराला अनायासे प्रार्थना करितां येती. प्रार्थना करण्याची ही युक्ति प्रार्थनेच्या जपपेक्षांहि सोपी आहे.

बौद्ध धर्मांत कांहीं निरनिराळ्या जाती नाहीत, सर्व मनुष्य सारखेच आहेत, आणि ज्याला पाहिजे त्याने उपाध्या व्हावे असी त्यांची चाल आहे. उरीया देशांतील जगन्नाथाचे स्थान आणि पंढरपूर एथे जातिभेद धरित नाहीत, यावरून तीं स्थाने मुळचींच बौद्ध धर्माचीं स्थाने होतीं, असे बहुत हिंदू लोकांस वाटते.

जैन धर्म हा बहुत प्रकारें बौद्ध धर्मासारखा आहे परंतु बुद्धाच्या ठिकाणीं दुसरे गुरू जैन लोकांमध्ये मानिले आहेत. पहिल्याने काशीतील ऋषभ देव नामें एका ब्राह्मणाने जैन धर्म प्रसिद्ध केला असें ह्मटले आहे. चौवीस तीर्थंकर ह्मणजे महायोगी जैन लोकांमध्ये सांगितले आहेत. त्यांत पार्श्वनाथ आणि महावीर हे शेवटीं झाले, त्यांचा फार सन्मान जैन लोक करितात आणि त्यांच्या मूर्ति करून पूजितात.

जैन लोकांचे मत बहुत प्रकारें हिंदू धर्मातील मतासारखे आहे. ते हिंदू लोकांसारखे अनेक जाती मानितात, आणि त्यांसारखे संस्कार आणि क्रिया करितात, परंतु श्राद्ध करित नाहीत. आणि ते वेद मा-

नीत नाहीत कारण की त्यांत पशुयज्ञ सांगितले आहेत. आणि कोणत्याहि प्राण्याला मारूं नये असा त्यांचा मुख्य सिद्धांत आहे.

पृथ्वी ही सहज उत्पन्न झाली, जसीं झाले आपल्या आपण उत्पन्न होतात तसे सर्व पदार्थ उत्पन्न झाले आहेत, असे त्यांस वाटतें. आत्मा दोन प्रकारचा ह्मणजे शरीरांत गुंतलेला आणि शरीरांतून मुक्त असा आहे, आणि मनुष्याला आपला आत्मा मुक्त करण्यासाठीं मोठें तप केले पाहिजे; सर्व स्त्रियांपासून दूर राहिले पाहिजे, भीक मागून खावें, तीर्थकरांची आठवण करावी, सांत्चीं नावें जपावीं, त्यांची प्रार्थना करावी, आणि आपण रस्त्याने चालतांना जे जीवजंतु मारिले असतील त्यांचा घात करण्याच्या पापापासून मुक्त होण्यासाठीं मंत्र ह्मणावे आणि प्रायश्चित्त घ्यावें, असे त्यांचें मत आहे. ज्या पांच आज्ञा बौद्ध धर्मातील लोकांस आहेत त्याच जैन लोकहि मानून घेतात. आपल्या पाण्यांत काहीं किडे न राहावे ह्मणून कामास लावण्यापूर्वीं सर्व पाणी ते गाळीत असतात. आणि कोणी कोणी आपलें पाणी तापवून त्यांतील सर्व किड्यांस मारितात मग ते आपल्या कामास लावितात. आपल्या तोंडांत माझ्या अथवा घुंगरुटें न शिरावीं ह्मणून ते आपल्या तोंडावर फडकें बांधितात. ते आपल्याजवळ चवरी ठेवितात आणि ज्या ठिकाणीं त्यांस बसायाचें आहे त्या ठिकाणीं झाडल्यावांचून ते बसत नाहीत, आणि कोणी कोणी आपली चालायाची वाट झाडल्यावांचून चालतच नाहीत. असें बहुत जपल्याने आपण सर्व पापांपासून शुद्ध होऊं आणि मोठें पुण्यवान् होऊन आपण मुक्ति पावूं असें त्यांस वाटतें. त्यांचे उपाध्ये यति किंवा जती ह्मटले आहे.

जैन धर्म हा बौद्ध धर्माच्या वेळेस उत्पन्न झाला असें वाटतें, आणि तो सर्व हिंदुस्थानांत पसरला आहे. त्या धर्मांत फार लोक कधीं मिळाले नाहीत, परंतु ठिकाणोठिकाणीं तो बराच चालला आहे.

(शिक धर्म हा हिंदू धर्मामध्ये अणखी एक पाखंडी मताचा धर्म उत्पन्न झाला आहे, त्याचा कर्ता नानक नावें एक हिंदू मनुष्य होता.

तो सन १४६९ च्या साली पंजाब देशातील एका गांवांत जन्मला. या धर्मातील बहुत सिद्धांत हिंदू धर्माला मिळतान. पंजाबांतील सर्व शिक लोक या धर्मांत आहेत. या धर्माविषयीं अणखी सांगायला आतां अवकाश नाही).

पार्शी धर्म.

पार्शी धर्म पहिल्याने इरानदेश ह्यणजे फार्स यांत प्रसिद्ध झाला, आणि तेथील लोक मुळींच तो धर्म मानीत असत ह्यणून तो पार्शी धर्म झटला आहे. पार्शी धर्माला जंड अवस्ता नामें शास्त्राचा आधार आहे. तें शास्त्र जंड भाषेंत लिहिलें आहे. जंड भाषा आणि संस्कृत भाषा यांचा भेद थोडा आहे असें दिसतें. जंड अवस्ता शास्त्र याचा गुजराथी भाषेंत बहुत करून तरजुमा केला आहे. त्यावरून पार्शी लोक जे या देशांत आहेत ते आपला धर्म समजतात.

पार्शी धर्माचा पहिला प्रसिद्ध करणारा जरतुष्ट नामें इराणी मनुष्य होता. त्याने जंड अवस्ता शास्त्र लिहिलें असें पार्शी लोकांचें मत आहे. परंतु या गोष्टीचें कांहीं प्रमाण नाही, आणि त्याविषयीं बहुत संशय धरण्याचें कारण आहे. जरतुष्ट हा येशू ख्रीस्तापूर्वी सुमारे ५०० वर्षांपागे होता. त्याने त्या वेळचा इराणी राजा ज्याचें नाम दारायस हिस्तास्पेस किंवा गुष्टास्प असें होतें, त्याला आपला शिष्य करून त्याच्या साहाय्याने आपला धर्म त्या सर्व देशांत स्थापित केला, आणि त्या वेळेपासून सुमारे ११५० वर्षे ह्यणजे सन ६५० च्या सालापर्यंत तोच धर्म त्या देशांतील लोकांचा धर्म होता. शेवटीं मुसलमान लोकांनी इराण देशांत येऊन तो सर्व देश जिंकून घेतला आणि पार्शी धर्म नाहींसा करून त्या धर्मांतील लोकांचा फार पाठलाग केला. यामुळे सुमारे सन ७१७ च्या सालीं बहुत पार्शी लोक आपला देश सोडून गुजराथ एथें जाऊन राहूं लागले. तेव्हांपासून बहुत पार्शी लोक या देशांत येऊन राहिले आहेत, आणि बहुत ठिकाणीं ते फार वाढले आ-

हेत. सुमारे ५०,००० पार्शी लोक हिंदुस्थानांत असतील, मुंबईस मात्र २०,००० यावर आहेत. इरान देशांत आतां फार पार्शी लोक राहिले नाहीत, कदाचित २०,००० तेथे असतील.

पार्शी लोकांचें मत असें आहे कीं, मुळींच एक देव आहे त्याचें नाम जरवाण अकराण, झणजे अनंत काळ, असें झणतात. परंतु तो निराकार आणि समार्धीत निमग्न असतां पार्शी लोक त्याची भक्ति फारकरून करीत नाहीत. होरमज जो परमात्म्याने उत्पन्न केला त्यालाच ते देव मानून त्याची भक्ति आणि स्तुति करितात. होरमज हा उजेडाचा झणजे चांगला देव, आणि आरिमान हा अंधाराचा झणजे दुष्ट देव, हे दोन्ही देव परमात्म्याने उत्पन्न करून हे जग त्यांच्या स्वाधीन केलें, असें पार्शी लोकांचें मत आहे. होरमज हा आरिमान यासीं नेहमी लढाई करितो आणि दुःख व पाप निवारण करण्याला आणि सुख व सुज्ञान चालविण्याला पहातो, शेवटीं तो आरिमानाला जिंकील आणि त्याला नरकांत टाकून सर्व जगांत सुभक्ति आणि कल्याण चालवील, असें पार्शी लोकांच्या शास्त्रांत सांगितलें आहे.

होरमज हा उजेडाचा देव आहे आणि उजेड हा त्याचा दाखला आहे, असें पार्शी लोक समजून ते उजेडाचा आणि विशेषेकरून सूर्याचा आणि अग्नीचा फार मान राखून त्यांची पूजा करितात. पवित्र अग्नि नेहमी राखण्यासाठीं आणि त्याचें भजन करण्यासाठीं ते देवळें बांधितात. अग्नि हा फार कल्याणकारक आहे आणि तेणेंकरून मनुष्याला मोठा संतोष होतो झणून तो देव आहे, असें ते समजतात. ते अग्नि कधीं विस्मवीत नाहीत. ते अग्निखेरीज बहुत अणखी पदार्थ झणजे चंद्र, तारे, पाणी, वायु, भूमि, समुद्र, नद्या, झाडे, आणि सर्व सृष्टि, यांची पूजा करितात. कुत्रे भूतांसी लढाई करून मनुष्यांचें चांगलें रक्षण करितात, आणि त्यांच्या साहाय्याने माणसें आकाशांत जातात, असें समजून पार्शी लोक कुत्र्यांचा फार मान राखितात आणि त्यांस पूजितात.

जमिनीला दुःख न व्हावें झणून पार्शी लोक माणसाचीं प्रेते जमि-

नीत पुरीत नाहीत परंतु उंच ठिकाणावर मोठी मोकळ्या तोंडाची थडगी बांधून त्यांत प्रेत ठेवितात. मग तीं प्रेत तेथे राहून कुजून जातात किंवा घार व दुसरे पक्षी यांकडून फाडून टाकिली जातात.

पार्शी धर्मांत शुद्ध होण्याचे प्रकार बहुत आहेत. त्यांत सांगितलेलीं कर्मे अनंत आणि बहुत करून फार हलकीं असीं आहेत. तीं कर्मे केल्याने मन शुद्ध होतें असें त्यांस वाटतें. पार्शी लोक बहुत प्रार्थनांचा जप करीत असतात, त्या प्रार्थना जंड भाषेत आहेत झणून ते समजत नाहीत, तरी प्रार्थनेचा अमुक वेळ जप केल्याने पुण्य घडेल असें त्यांस वाटतें. जे कर्मे करून शुद्ध होतात ते मरणानंतर होरमज जो उजेडाचा देव त्यांपासीं जाऊन राहतील, आणि जे शुद्ध होत नाहीत ते भूतांबरोबर सर्वकाळचे दुःख नरकांत पावतील, असें त्यांचे मत आहे.

सारांश.

ख्रिस्ती धर्माखेरीज सर्व धर्मांचे मुख्य साधन कर्म करणे हेच आहे. आपण आपल्या कर्मांनी भ्रष्ट झालों आणि ईश्वराची आज्ञा मोडिल्याने आपण सर्वकाळच्या दंडास पात्र झालों आणि त्या दंडापासून आज्ञाला सोडविण्यासाठीं एक निष्पापी निष्कलंक तारणारा पाहिजे, असें त्या सर्व धर्मांत समजलें नाहीं. आणि असा तारणारा त्या धर्मांत कोठेहि दाखविला नाहीं. ख्रिस्ती धर्मांत असा तारणारा प्रसिद्ध झाला आहे, तो देवाचा पुत्र येशू ख्रीस्त आहे. जो कोणी त्याजवर विश्वास ठेवील तो तारण पावेल, तो दंडापासून मोकळा होईल. जो विश्वास ठेवीत नाहीं तो दंडी ठरला जाईल आणि त्यासाठीं कांहींच उपाय नाहीं.

ख्रिस्ती धर्म आणि दुसरे धर्म मिळवून पाहिले असतां तो किती श्रेष्ठ आहे हें लवकर समजेल. ख्रिस्ती धर्मांत देवाचे गुण यथायोग्य दाखविले आहेत आणि त्याला योग्य मान दिव्हा आहे. हिंदू, बौद्ध, मुसमान, आणि पार्शी, यांच्या धर्मपुस्तकांत ज्या गोष्टी देवाविषयी सांगितल्या त्यांवरून देवाचा मोठा अपमान होतो, आणि मनुष्य त्यांचे भय सोडून

पाप करण्याची मोकळीक आहे असे समजतात. ख्रिस्ती धर्मातील मनुष्यांकडून जी चांगली नीति होती तिजसारिखी दुसऱ्या कोणत्याहि धर्मांत होत नाही. ख्रिस्ती लोक हे सर्वापेक्षा नीतिमान आणि सत्य आहेत असे बहुत करून सर्व कबूल करितात. जसी नम्रता ख्रिस्ती धर्मावरून होती तसी दुसऱ्या कोणत्याहि धर्मावरून होत नाही, कारण की आपल्या कर्मावरून आणि आपल्या पुण्यावरून मनुष्य गर्विष्ठ होतात, परंतु आपण पापी आणि भ्रष्ट आणि दंडास पात्र आहों. आणि येशू ख्रीस्ताच्याच प्रायश्चित्ताने आपण तरुं, असे समजल्याने मनुष्यांचा गर्व नाहीसा होतो आणि ते नम्र व परोपकारी होतात. भणखी जसी ख्रिस्ती धर्मावरून निर्भयपण आणि शांति मनाला होती तसी दुसऱ्या धर्मावरून होतच नाही, कारण आझी पुरतीं कर्मे केलीं आणि आतां निश्चय आकाश लोकीं जाऊं असा निर्धार मनुष्याला कोठून होईल ! परंतु येशू ख्रीस्तावर आझी विश्वास ठेविला तर तारण मिळेल याविषयी कांहीं संशय धरण्याची जगा राहिली नाही. आणि असा निर्धार पावून ख्रिस्ती मनुष्य शांत होतात आणि सर्व संकटांत आणि मरणावस्थेतहि आनंद पावतात. तर सर्वांनी हा धर्म अंगीकारावा झणजे तेणें करून त्यांचें कल्याण होईल.

सरकारसंबंधी प्रकरण.

मुंबई इलाख्यांतोळ न्यायखातें.

इनसाफ करण्याकरितां बहुतेक तऱ्हेचीं कोर्टें स्थापलेलीं आहेत, तीं असीं कीं सदर अदालत, व इस्पेसीयालकोर्ट, व ज्युडिशल कमिशनर, व ज्युड्ज आणि तेच सेशन ज्युड्ज व त्याचे आसिस्टंट, व कलेक्टर व तेच माजिस्ट्रेट व त्याचे आसिस्टंट, व सब कलेक्टर आणि तेच ज्याईंट माजिस्ट्रेट, व प्रिन्सिपलसदर अमीन, व सदर अमीन, व मुनसफ, व मामलेदार, व तेच पोलीस अंमलदार व महालकरी व कोतवाल, आणि तेच फौजदार व पोलीस पाटील अथवा तेच मुख्य पाटील.

सदर अदालत हें वरिष्ठ कोर्ट मुंबईत स्थापित केलें आहे. त्या कोर्टांत पांच ज्युड्ज आहेत, त्यांत पहिले मुख्य ज्युड्ज हें हमेशा कौन्सिलांत बसणार. त्याचा कोर्टमजकूरचे सामान्य कामाकाजांत इलाखा नाही, परंतु कांहीं कामाकरितां त्याजला कोर्टांत बोलावण्यांत येतें.

सदर अदालतीचे कोर्टास दिवाणी आणि फौजदारी असीं दोन कामें सोंपलीं आहेत, आणि त्याचा हुकूम मुंबईताब्यांत जितकीं कोर्टें आहेत तितक्यांवर चालतो आणि या कोर्टास फौजदारी वरिष्ठ कोर्ट झणण्याचे कारण कीं जिल्ह्याचे सेशन ज्युड्ज फौजदारी मुकदम्याचे फैसले करितात, त्यांत गुन्हेगार लोकांस सात वर्षांवर कैदेची शिक्षा, अगर सहा महिन्याची एकांत कोठडीची शिक्षा ठरावतात, ते सर्व मुकदमे या कोर्टांत मंजूर होतात आणि जिल्ह्याचे सेशन ज्युड्ज व माजिस्ट्रेट व त्याचे आसिस्टंट व त्याचे कनिष्ठ हुद्देदाराच्या फैसल्याने व हुकुमाने व दुसऱ्या कांहीं कारणाने ज्या मनुष्यास नुकसान झालें त्याच्या

सर्व प्रकारच्या अर्ज्या व फिर्यादी या कोर्टांत ऐकतात, आणि या कोर्टास दिवाणी वरिष्ठ कोर्ट झणण्याचें कारण कीं जिन्हाकोर्टाच्या सर्व हुकुमाची व दिवाणी मुकदम्याचीं इसपेशीयालें ते तीन महिन्यांच्या आंत आल्यास ऐकतात.

सदर अदालतीचे तिचे ज्यड्ज कमिशनरच्या हुद्देने बाहेर फिरतात. ते असे कीं एक ज्यड्ज माहे आगस्तपासून माहे नोवंबरपावेतों दक्षिण प्रांतांत जातात. आणि दुसरे ज्यड्ज माहे एप्रिलपासून माहे जुलईपावेतों दक्षिण महाराष्ट्रदेशांत व सोलापुरास जातात. आणि तिसरे ज्यड्ज माहे दिसंबरपासून माहे मार्चपावेतों उत्तर कोंकण आणि गुजराथ आणि हल्लीं अलीबाग एथें जातात. त्यांचे स्वारींत जितके जिल्हे येतात तितक्याचे ज्युडिशल झणजे दिवाणी व फौजदारी खात्यावर त्याचा हुकूम चालतो, परंतु दिवाणी कामावर साधारण चालतो.

मुंबईताब्यांमध्ये सात जिन्ह्यांतील दर एक जिन्ह्यांत एक ज्यड्ज आणि तेच सेशन ज्यड्ज असे नेमले आहेत. त्या जिन्ह्याच्या हद्दींत जितकीं कोर्टे आहेत त्यांवर त्याचा हुकूम चालतो, आणि दिवाणी व फौजदारी हे हरदु तद्दंग त्यांच्या ताब्यांत आहेत. आणि त्याजला ज्यड्ज इतक्या कारणास्तव झणतात कीं प्रिनसिपलसदर अमीन, सदर अमीन व मुनसीफ यांहीं ज्या मुकदम्याचे फैसले केले असतील त्याजवरील अपीलें ते एक महिन्याच्या आंत असल्यास ऐकतात, अगर योग्य असल्यास कोणते वेळेस त्यांतील अपीलें आपल्या आसिस्तंटकडे सोंपतात. आणि सेशन ज्यड्ज झणण्याचें कारण कीं माजिस्त्रेट अथवा त्याचे आसिस्तंट यानी जे फौजदारी गुन्ह्यांची चौकसी करण्यास्तव त्याजकडे पाठवितात त्याची चौकसी ते करितात व त्याशिवाय आपल्या ताब्यांतील अमलदारांवर झालेल्या फिर्यादींचीहि चौकशी करूं सकतात.

जिल्हे सुरतच्या ताब्यांत भडोच, आणि कोंकणच्या ताब्यांत रत्नागिरी, अहमदनगरच्या ताब्यांत पुळें याप्रमाणें तीन प्रांतांत एक एक सीनियर आसिस्तंट ज्यड्ज आहे त्याच्या हद्दी मुकरर केल्या आहेत. त्या

हरीत त्यांचा सामान्य हुकूम चालतो, परंतु बहुधा ज्यड्जाप्रमाणेच चालतो.

कलेकटर तेच माजिखेट, व सबकलेकटर तेच ज्याईट माजिखेट, याप्रमाणे झणतात. त्याजला एक मुलकाच्या हद्दीवर सर्कारांतून मुकरर केले आहे, आणि एक एक जिल्ह्यांत त्याच्या मदतीस हमेशा एक अथवा दोन अगर तीन आसिस्तंट असतात. कलेकटर व सब कलेकटर झणण्याचे कारण की ते जमिनीच्या जाग्याची फिर्याद वगैरे ऐकतात, आणि त्याची चौकसी करण्यास्तव ते आपल्या आसिस्तंटकडे अथवा मामलेदाराकडे सोंपतात, आणि त्या फैसल्याचीं अपीलें आपण ऐकतात. माजिखेट व ज्याईट माजिखेट झणण्याचे कारण की त्याजला आपल्या ताब्यांतील पोलीसी झणजे फौजदारी अखत्यार आहे. लाहान गुन्ह्याचा फैसला ते स्वतां अगर त्यांचे आसिस्तंट करितात. त्यांत गुन्हेगारास एक वर्षाची शिक्षा देण्यास त्यांला अखत्यार आहे, आणि त्यांच्या आसिस्तंटस तीन महिन्यांपर्यंत गुन्हेगारांस शिक्षा देण्याचा अधिकार आहे, परंतु माजिखेट कार्डम ठेवितील तरी एक वर्षापावेतो अधिकार आहे. आणि मोठ्या गुन्ह्याचा इनसाफ होण्यास जिल्ह्याचे सेशन ज्यड्जाकडे माजिखेट व त्याचे आसिस्तंट पाठवितात. मामलेदार तेच पोलीस अम्मलदार मामलेदार झणण्याचे कारण की त्यांजला दिवाणीचा इतका अखत्यार दिल्या आहे की कलेकटर ज्या मोकदम्याची चौकसी करण्यास त्यांजकडे पाठवितील त्याचा इनसाफ त्यांनी करावा. आणि पोलीस अम्मलदार झणण्याचे कारण की त्यांच्या हद्दींत चिलर चोरी व शिबीगाल व सर्कारी काम चालवितां कामदारांस कोणी हरकत करील तस्या बाबतीच्या एक महिन्याच्या आंत फिर्यादी असल्यास त्याची चौकसी करून गुन्हेगारास पंधरा रुपये दंड, अथवा वीस दिवस कैद अगर चौ-वीस तास झणजे एक दिवस खोड्याची शिक्षा देऊन फैसला करण्यास त्यांला अधिकार आहे. मोठ्या गुन्ह्याचा गुन्हेगार धरल्यानंतर अठ्ठ्याळीस तासांपूर्वी माजिखेटाकडे अगर आसिस्तंट माजिखेटाकडे त्याला पाठवून जावे. पोलीस अम्मलदाराच्या ताब्यांत शेखदार व ज्याईट पो-

लीस अम्मलदार व फौजदार व तेच कोतवाल आणि पोलीस पाटील या-
प्रमाणे आहेत. पोलीस पाटील हा आपल्या गांवचा मुख्य आहे आणि
तो हलके गुन्हे हणजे शिवीगाळ व मारामारीची आठ दिवसांच्या आंत
फिर्याद असल्यास त्याची चौकशी करून गुन्हेगारांस चौवीसतास हणजे
एक दिवस कैदेत ठेऊं सकतो.

दिवाणी कामाचा अखत्यार प्रिन्सिपलसदर अमीन, सदर अमीन
मुनसिफ यांचा आहे. प्रिन्सिपलसदर अमीन यांस लागेल तितक्या
रुपयांच्या अंकांचा दावा असल्यास फैसला करण्यास अधिकार आहे,
व सदर अमीन यांस दावा हजार रुपयांपावेतो दावा असल्यास फैसला
करण्यास अधिकार आहे. व मुनसिफ याजला पांच हजार रुपयां
पावेतो दावा असल्यास त्याचा फैसला करण्यास अधिकार आहे.

कितीएक सरदार हणजे बडेलोक यांलाहि आपल्या हद्दीतील गांव-
च्या दिवाणी व फौजदारी कामाविषयी थोडाएक अधिकार दिलेला आहे.

सुप्रीम कोर्ट.

मुंबईमध्ये सुप्रीम हणजे सर्वांहून वरिष्ठ असें एक कोर्ट राणी सर्का-
राचें स्थापिलें आहे. त्याचा हुकूम सर्व जिल्ह्यांतल्या साहेब लोकां-
वर, आणि मुंबईतील सर्व लोकांवर चालतो. हें कोर्ट दिवाणी काम
पाहाण्याकरितां वर्षांतून चार वेळ बसतें, तें येणेंप्रमाणें. प्रथम, फेब्रु-
एरीच्या १० व्या तारखेपासून मार्चच्या १ व्या तारखेपर्यंत. दुसऱ्याने,
जुनच्या ५ व्या तारखेपासून २४ वी पर्यंत. तिसऱ्याने, आगस्तच्या
२५ व्या तारखेपासून सप्टेंबरच्या १३ व्या तारखेपर्यंत. चवथ्याने,
नोवेंबरच्या ३ व्या तारखेपासून २२ तारखेपर्यंत.

तसेंच फौजदारी काम पाहाण्याकरितां हें कोर्ट चार वेळ बसतें, तें
असें.

प्रथम, मार्च १८ व्या तारखेपासून दुसऱ्याने, जुलईच्या ५ व्या तारखे-
पासून. तिसऱ्याने, सप्टेंबरच्या २५ वी पासून. चवथ्याने, डिसें-

रच्या ३ री पासून. या कोर्टांत ज्यजसाहेब दोन आहेत यांचीं नांवें
१ सर देविद पालक, मुख्य न्यायाधीश. २ सर अस्किन पेरी,
न्यायाधीश.

कोर्ट आव्हाल काजिस्.

८० रुपयांपासून ३५० रुपयेपर्यंत देण्याघेण्याची फिर्याद या को-
र्टांत घेण्यास अखत्यार आहे. या कोर्टांतील मुख्य कामदार सी. ए.
वेल्स साहेब आहे.

सदरींच्या कोर्टांतला इनसाफास वादी किंवा प्रतिवादी कुरकुरत
असतील तर तसल्यांचें काम पुनाः सुप्रीम कोर्टांतील एक ज्यज एकी-
कडे बसून दर बृहस्पतवारी तपासतो.

इन्साल्वेण्ट् डेटर्स कोर्ट.

इन्साल्वेण्ट् डेटर्स कोर्ट हणजे दिवाळें वाजलेल्या कुळांपासून दामा-
शाईने पैका देविणारें कोर्ट, हें महिन्यांतून दोनवेळ भरतें हणजे प-
हिल्या व तिसऱ्या सोमवारी. यांत सुप्रीम कोर्टांतले दोघेहि न्याया-
धीश बसून न्याय करितात.

तसेंच जे अगदीं गरीब लोक आहेत यांचाहि न्याय बराबर व्हावा
हणून एक धर्मखाते वकील सर्काराने नेमलेला आहे. त्याचें नांव.
जे. पी. लार्किन्स साहेब. परंतु तो विलायतेहुन परत येई तोवर्यंत सी.
एम. जे. पालक साहेब या कामावर राहिल.

कोर्ट आव रिक्वेजिस्.

एक रुपयापासून ८० रुपयेपर्यंत न्याय ठरवावा हणून हें कोर्ट
स्थापिलें आहे. हें आठवड्यांत दोनवेळ बसतें आणि यांतील मुख्य
कामदार जे. एल. जानसन साहेब आहे.

पोलीस खातें.

शहरांतून चोरीमारी इत्यादिकांच्या बंदोबस्ताकरितां सर्काराने पो-
लीस स्थापिलें आहे, आणि याच्या कचेऱ्या दौठिकाणीं आहेत, एक मा-

जगांवांत व दुसरी किल्यांत. त्या ठिकाणीं दाहावारांपासून चारपर्यंत काम चालतें. या खात्यांतल्या कामदारांचीं नांवें येणेप्रमाणें.

१ येगर घांट साहेब, पहिला माजिस्त्रेट.

२ ई. एफ. दानवर्ज साहेब, दुसरा माजिस्त्रेट.

३ एल. सी. सी. रिबेट साहेब, तिसरा माजिस्त्रेट.

४ कपतान डब्ल्यु. कर्टिस पोलिसचा सुपरिन्तेंदंट.

अणखी कित्येक ठिकाणीं कन्स्टेबल व शिपाई ठेविलेले आहेत.

पेटि सेशन्स.

किल्यामध्ये पहिल्या माजिस्त्रेटाच्या कचेरींत दर बृहस्पतवारीं ११ वाजतां अपराध्यांचा न्याय होत असतो. परंतु वीस रुपयांच्या माला-पेक्षां अधिक अपराधी असेल तर तेथें न्याय करायास अखत्यार नाही. तर त्या अपराध्यास सुप्रीम कोर्टांत पाठविलें पाहिजे.

पैका ठेवण्याची सर्कारी पेढी.

कित्येकाची चाल असी आहे कीं द्रव्य असलें तर तें ह्याली खुशालीत उडवितात; अथवा कोणीएका सावकाराकडे ठेवितात आणि कधीं कधीं सावकार दिवाळें काढितो आणि त्या योगाने तें द्रव्य बुडतें. कित्येक लोक जमिनींत पुरून ठेवितात त्या योगाने तें कधीं कधीं हरवलें जातें. असा यांच्या द्रव्याचा नाश होतो. तो न व्हावा ह्मणून कांहीं दिवसामागे कृपाकरून सरकाराने सेविंग्ज ब्यांक् नामें एक पेढी घातली आहे. तर एतद्देशीय सर्व लोकांनी आपल्या प्रपंचास जो अवश्य खर्च असेल तो करून बाकी कांहीं तरी शिल्लक तीत ठेवावा. ह्मणजे यांचा पैका उत्तरोत्तर वाढत वाढत पुष्कळ जमून सुरक्षीत राहील, आणि प्रतिवर्षीं दरशेंकडा चार रुपये व्याज व यांचा ऐवज यांस जेव्हां पाहिजे तेव्हां मिळेल. ही सेविंग्ज ब्यांक् किल्यांत सर्कारी तिजोरीचे हपिसांत आहे. तेथें एक रुपयापासून ५०० रुपयांपर्यंत लोकांपासून पैका घेऊन लहानस्या चोपडींत जमा करणाऱ्याचें नांव, धंदा, राहाण्याची जागा, केव्हां रुपये जमा केले, आणि किती, हे सर्व लिहून

ती चोपडी त्या मनुष्याच्या स्वाधीन करितात. आणि ज्यांस तेथें अण-
खी जमा करणें किंवा परत घेणें असतील त्याने ती चोपडी घेऊन जात
जावी ह्मणजे तींत जमा खर्च करून ती स्वाधीन करीत जातील. तेथें
पैसा ठेविला असतां दगा होण्याचें अगदीं भय नाहीं.

डांकेविषयां.

डांकेविषयीं कायदा असा आहे कीं कोणीहि पैसे घेऊन पत्रें नेण्याचा
व्यापार करूं नये. डांकेंतून पत्रें पाठविणें हें काम केवळ सर्कारचें आहे.

हल्लीं सर्कार बंगाल्यां । डांकेच्या कायद्याविषयीं विचार करीत आहे,
आणि त्यांत लवकरच फेर फार करील असें दिसतें, ह्मणून हा कायदा
विस्ताराने छापित नाहीं. परंतु प्रस्तुत सर्वांस उपयोगी आहे ह्मणून
हा कोष्टकांत सारांश सांगतों.

मैल.	डांकेतील पत्रे पावलीच्या वजनाच्या आंत असलीं तर हासिल.	तेज्याच्या आंत असलीं तर	बंगीने ५० तोल्यांच्या आं त कांहीं सामान पाठविले तर हासिल.	शेअर तेज्यांच्या आंत अ सले तर.	बंगीने वसुलीन कागद किं वा पुस्तकें दोहोकरलों डांकें उ पडीं राहिलीं आणि २० तोल्यां च्या आंत असल्यास.	बंगीने पाठविलेल्या चडकु- डून बंद केलेल्या गुंडाळ्या ५० तोल्यांच्या आंत असल्या तर.
आणे.	आणे.	रु० आ.	रु० आ.	आणे.	रु० आ०	रु० आ०
१००	१	१	० ० ३	१	१	० ० २
२००	२	२	० ० ६	२	२	० ० ४
३००	३	३	० ० ९	३	३	० ० ६
४००	४	४	० ० १२	४	४	० ० ८
५००	५	५	० ० १५	५	५	० ० १०
६००	६	६	० ० १८	६	६	० ० १२
७००	७	७	० ० २१	७	७	० ० १४
८००	८	८	० ० २४	८	८	० ० १६
९००	९	९	० ० २७	९	९	० ० १८
१०००	१०	१०	० ० ३०	१०	१०	० ० २०
११००	११	११	० ० ३३	११	११	० ० २२
१२००	१२	१२	० ० ३६	१२	१२	० ० २४
१३००	१३	१३	० ० ३९	१३	१३	० ० २६
१४००	१४	१४	० ० ४२	१४	१४	० ० २८

वर्तमान कागद ३॥ तोळ्यांच्या आंत असल्यास वीस मैलपर्यंत हा-
सील ८- आणा पडेल. चारशें मैलपर्यंत ८- आणि चारशेंपेक्षां अधिक
असल्यास ८- आणि साडेतीन तोळ्यावर आणि सहा तोळ्यांचे आंत
आहे तर याच्या दुप्पट हासील पडेल.

कोणी लोक कोठेहि पत्रे पाठविणार तर डांकेचे हासील किती प-
डेल असा यांस संशय नसावा म्हणून मुंबईपासून कित्येक गांवांचीं लांबी
लिहितां.

शहरांचीं नांवे व मुंबईहून दूरत्व.

शहरें	मैल	मैल	शहरें	मैल	
भवनरंगाबाद.	२१५	जुनर	१५०	मद्रास	७६३
अहमदनगर.	१६२	ठाणे.....	२४	महाबळेश्वर	१३०
अहमदाबाद.	३५४	दिक्ली.....	८६८	मालेगांव	१७५
असीरगड.....	३१३	दिसा.....	४५१	माहिम	८
इंदुर.	३७४	धारवाड	३५१	झो	३६०
ईदापूर.....	१७२	भुळें	२०८	रत्नागिरा	१९८
एलिचपूर	४४३	नागपूर.....	५०८	राजकोट.	४५८
कलकत्ता.....	११४५	नाशिक.	१११	वसई.....	३२
काशी.	९२०	पनवेल	२०	वाट्टि	९
कोल्हापूर.	२२०	पुणे	९०	विजापूर	२८०
कोलंबो (लंकेत)..	१२०५	पेण	२७	सातारा	१६३
गोवें.....	३१८	बडोदें	२८१	सुरत.....	१९१
ग्वाल्हेर.	६८०	बाणकोट	११५	सोलापूर	२४६
घोडनदी.	१३१	बेलगांव.....	३१८	हैदराबाद निजामाचा	४३४
घोडबंदर	२७	भजोच	२३१	हैदराबाद (सिंद)..	८२८
जालना.....	२५३	भिवंडी	३४		

दिवाणी कामावरील साहेब लोकांची नावनिशी.

या मुंबई इलाख्यांतील दिवाणी
कामदार साहेबलोकांची नावनिशी व ते सांप्रत कोण कोठे आहेत
हे सर्व कालानुक्रमाने लिहिले आहे.

साहेबलोकांचीं नावे.	सांप्रत ज्या ठिकाणी आहेत ते.
१ ब्यान् विल्यम्.	रजेवर.
२ एदवार्ड एडेन एन्वीयट.	सिविल आदिटर आणि टंकसाळमास्तर.
३ आलेक्झांडर बेल.	सदर अदालतीचे ज्यज्ज आणि दक्षण प्रांताचे ज्यु- डिशल कमिशनर.
४ लेस्ताक राबर्ट रीड.	गवर्नर कौन्सलाचे तिसरे पदवीवर परंतु सांप्रत ग- वर्नर साहेबाचे कामावर.
५ ब्यान पैन.	रजेवर.
६ ब्यान पालर्ड विल्लोबी.	गवर्नर कौन्सलाच्या चवथ्या पदवीवर आणि सदर अदालतीचे मुख्य ज्यज्ज.
७ हेनरी हारिंग्टन ग्लास.	मुंबईतील मांडवीच्या कामावर आणि भकुचे एजेंट.
८ विल्यम् रिचार्ड मारीस.	रजेवर.
९ विल्यम् सिम्सन.	सदर अदालतीचे ज्यज्ज.
१० बेनब्यामिन हड.	सदर अदालतीचे ज्यज्ज आणि उत्तर कोंकण व कुलाबा, अलिबाग, गुजराथ यांचे ज्युडिशल क- मिशनर.
११ देविद आंडसन ब्लेन.	रेविनू कमिशनर, उत्तर प्रांतांतील मुळकाचे, परंतु हालीं मुंबई कौन्सलांत.
१२ सर राबर्ट कीथ आबंथनाट.	बडोद्याचे रेसिडेंट सांप्रत मांदगोमुळे रजेवर.
१३ आलेक्झांडर एलफिन्स्टन.	रजेवर.
१४ ब्यान वार्डेन.	रजेवर.
१५ सर राबर्ट किथ प्रिंगल.	गवर्नर कौन्सलाचे मुख्य सेक्रेटरी त्यांच्या ताब्यांत रेविनू व फैनान्स व मुंबईची ब्यांक यांचे अधि- कारी व टंकसाळेचे मंडळींतील.
१६ एदमंड मांटगमरी.	मुंबई शिवाय तरी व खुष्कीचे कस्तम मास्तर व एक्सेस- चे अधिकारी ठाण्यास असतात.
१७ फिलिप विल्यम् लिब्येट.	सदर अदालतीचे ज्यज्ज आणि धारवाड प्रांताचे ज्युडिशल कमिशनर.
१८ हेनरी आलेन हारीसन.	रजेवर.
१९ रिचार्ड टॅन्सेड बेब.	आकौन्टेंट जनरल रेविनू व ज्युडिशल आणि मुंब- ईचे पादशाईकोटचे.

साहेबलोकांची नावे.

सांप्रत व्याडिकाणीं आहेत ते.

- २० हेनरी ब्रौन. पुण्याचे ब्यड्ज आणि सेशन ब्यड्ज व दक्षण प्रांताचे सरदार लोकांचे एजेंट.
- २१ ब्याकसन विल्यम मरप्राट. जामदार व जनराल पेमास्तर आणि स्टॉपाचे मुख्य आणि मुंबईची ब्यांक यांचे मुख्य सेक्रिटरी.
- २२ फिलिप स्तुवार्ट. सुरत जिल्ह्याचे कलेक्टर आणि माजिस्त्रेट व एजेंट.
- २३ ग्रेगर ग्रॉट. मुंबईचे मुख्य पोलीस अधिकारी आणि रेविन्यू ब्यड्ज.
- २४ एदवर्ड ह्यम टौन्सेड. रेविन्यू कमिशनर दक्षण प्रांताचे.
- २५ विल्यम च्याल्स भांडूज. सुरतचे ब्यड्ज आणि सेशन ब्यड्ज व गवर्नर साहेबांचे तरफेने एजेंट, सांप्रत बडोद्याचे रेसिडेंट साहेब व रजेवरून परत येतील तोंपर्यंत.
- २६ ज्ञान विल्यम लांगफोर्ड. अहमदनगरचे कलेक्टर व माजिस्त्रेट, सांप्रत उत्तर प्रांताचे रेविन्यू कमिशनरचे काम पाहतात.
- २७ आलेक्झांडर निजबेट शा. धारवाडचे कलेक्टर व माजिस्त्रेट.
- २८ गाल्टर ज्ञान हंटर. अहमदनगरचे ब्यड्ज आणि सेशन ब्यड्ज.
- २९ टामस हिल टालबट. रजेवर.
- ३० विल्यम बर्डवूड. सोलापूरचे ब्यड्ज आणि सेशन ब्यड्ज.
- ३१ एदवर्ड गार्डन फासेट. अमदावादचे कलेक्टर व माजिस्त्रेट.
- ३२ हेनरी विल्सन रीवस्. शाहापूर बेळगांवचे कलेक्टर व माजिस्त्रेट व धारवाड प्रांताचे पोलिटिकल एजेंट हल्ली रजेवर.
- ३३ आर्थर मालेट. गवरमेंटचे सेक्रिटरी, पोलिटिकल व गुप्तखात्याचे.
- ३४ राबर्ट देविस लूवार्ड. अमदावादचे ब्यड्ज आणि सेशन ब्यड्ज.
- ३५ आर्थर वालपोल राविन्सक्राफ्ट. मुंबईचे पोस्टमास्तरचे कामावर.
- ३६ ब्याज कोल्स. सोलापूरचे कलेक्टर व माजिस्त्रेट.
- ३७ विल्यम डार्डेन बेल. खांदिशेचे कलेक्टर व माजिस्त्रेट, सांप्रत मांदगीमुळें रजेवर निळगिरीस.
- ३८ विल्यम एस्कोम्ब. गवरमेंटचे सेक्रिटरी जनराल व ब्युडिशल व बहुत भाषांचे व टंकसाल व स्कूल व ब्यांक यांचे मंडळीतील.
- ३९ जेम्स ग्रॉट लमज्डेन. कोंकणचे ब्यड्ज, आणि सेशन ब्यड्ज.
- ४० हेनरी लिडेल. रत्नागिरीचे कलेक्टर व माजिस्त्रेट.
- ४१ ज्ञान वेव. खेड्याचे कलेक्टर व माजिस्त्रेट.
- ४२ ज्ञान सथलान्ड ला. साष्टीचे कलेक्टर व माजिस्त्रेट.
- ४३ विल्यम कोर्टनी. पुण्याचे कलेक्टर व माजिस्त्रेट.
- ४४ गिलबर्ट जेम्स ब्लेन. लष्करखात्याचे आकौन्टंट जनराल व रेविन्यू ब्युडिशलचे नायब.
- ४५ रिचार्ड स्नूर. मुंबईचे कलेक्टर व स्तेशनेरीचे सुपरीन्तेंडंट.
- ४६ गाडफ्री ली फारींट. रजेवर.
- ४७ च्याल्स प्रैस. अहमदनगरचे ब्याईंट ब्यड्ज.
- ४८ आर्चबल्ड स्पेन्स. रजेवर.

साहेबलोकांची नावे.

सांप्रत ज्या ठिकाणी आहेत ते.

४९ हु पाईन्स् मालेट.	नाशीकचे सब कलेक्टर आणि ज्याईट माजिस्ट्रेट, सांप्रत अहमदनगरास बदलीचे काम पाहातात.
५० ज्ञान मार्शल देवीस.	भडोचचे कलेक्टर व माजिस्ट्रेट.
५१ विल्यम एदवर्ड फ्रीयर.	भारवाडचे ज्युज आणि सेशन ज्युज.
५२ आशनेस रेमिंग्टन.	रेवाकाठ्याचे पोलिटिकल एजेंट सांप्रत आमदावादेस ● ज्युजाचे काम बदलीने पाहतात.
५३ राबर्ट कीज.	भडोचचे सीण्यर आसिस्तंट ज्युज सांप्रत सुरतेश ज्युजाचे व सेशन ज्युजाचे बदलीचे काम पाहातात.
५४ हेनरी यंग.	खांदेराचे पहिले आसिस्तंट सांप्रत कलेक्टर व माजिस्ट्रेटाचे बदलीचे काम पाहातात.
५५ आदम काम्बेल.	रत्नागिरीचे सीण्यर आसिस्तंट ज्युज व सेशन ज्युजाचे आसिस्तंट.
५६ मेटकाफ लार्किन.	सिविल आडिटर व टंकसाळकामाचे नायब.
५७ आलबीमाल बेटीग्टन.	रजेवर.
५८ ज्ञानेथन डंकन इनविरारिटो.	मुंबईतील कस्तममास्तरचे नायब सांप्रत वेळगांवास आकटिंग कलेक्टर व माजिस्ट्रेट.
५९ विल्यम हेनरी हारोसन.	सदरअदालतीचे रेजिस्टर.
६० रिचार्ड यंग बाजेट.	अहमदनगर एथील ज्याईट ज्युज.
६१ हेनरी एदवर्ड गोल्डस्मिथ.	पुण्यातील गतराव्याचे कागदपत्राच्या कामावर.
६२ च्याल्स ज्यार्ज प्रेडगॉस्त.	रजेवर.
६३ एदमंड वामपेनज्योन्स.	कुलाबा अक्लिबाग एथील एजेंट.
६४ एदवर्ड मान्टेग्यू स्तुआर्ट.	रजेवर.
६५ टामस ओगिल्बी.	रजेवर.
६६ च्याल्स माथ्यू हारिसन.	रजेवर.
६७ टामस च्याल्स लफनन.	रत्नागिरीचे कलेक्टर व माजिस्ट्रेटाचे पहिले आसिस्तंट.
६८ फ्रांक सिमज.	साष्टीचे कलेक्टर व माजिस्ट्रेटाचे पहिले आसिस्तंट.
६९ ज्ञान हाइद पेन्नी.	रजेवर.
७० ज्ञान नूजेंट रोज.	पुण्याचे आकटिंग आसिस्तंट ज्युज व सेशन ज्युज व एजेंट.
७१ ज्ञान विल्यम वूदकाक.	अहमदनगर जिल्ह्यांत खानदेशचे सीण्यर आसिस्तंट ज्युज व आसिस्तंट सेशन ज्युज.
७२ आर्थर किंग कारफील्ड.	सुरत जिल्ह्यांत भडोचचे सीण्यर आसिस्तंट ज्युज व आसिस्तंट सेशन ज्युज.
७३ हेनरी हेन्ट.	रजेवर.
७४ आर्थर वेन्निग्टन ज्योन्स.	मुंबईशिवाय कस्तम मास्तर याचे नायब व सुरतेश असतात.

साहेबलोकांघी नाँव.

सांप्रत ज्या ठिकाणी आहेत ते.

- ७५ हेनरी वॉर्लेट एदवर्ड फ्रीयर. रजेवर.
- ७६ साम्यूएल मान्सफोल्ड. धारवाडचे कलेक्टर व माजिस्ट्रेट यांचे पहिले आसिस्तंट हाजी सदरुचे काम पाहातात.
- ७७ भालेकजांडर च्यान्स स्तूआर्ट. रजेवर.
- ७८ ज्ञान व्युकानन. खेव्याचे कलेक्टर व माजिस्ट्रेट यांचे पहिले आसिस्तंट.
- ७९ डंकन देविदसन. पुण्याचे कलेक्टर व माजिस्ट्रेट यांचे पहिले आसिस्तंट.
- ८० विल्यम हार्ट. पुण्याचे ज्युडज व सेशन ज्युडज व एजंटचे आसिस्तंट सांप्रत सिव्हेचे कामगिरीवर धारवाडास आहेत.
- ८१ एदवर्ड लाईटन जॅकीन्स. भडोचे कलेक्टर व माजिस्ट्रेट यांचे पहिले आसिस्तंट सांप्रत रजेवर.
- ८२ ज्ञान रोल्ली मागंन. आमदाबादचे कलेक्टर व माजिस्ट्रेट यांचे पहिले आसिस्तंट.
- ८३ ज्ञान विल्यम हाजी. बेळगांवचे कलेक्टर व माजिस्ट्रेट यांचे पहिले आसिस्तंट.
- ८४ ज्यार्ज बर्कली सीटन कार. बडोद्याचे रेसिडेन्टचे आसिस्तंट सांप्रत रेवाकाव्याचे पोलिटिकल एजंट.
- ८५ च्यान्स एदवर्ड फ्रेजर टिटलर. अहमदनगरचे कलेक्टर व माजिस्ट्रेट यांचे पहिले आसिस्तंट सांप्रत नासिकचे सब कलेक्टर व ज्युडिज माजिस्ट्रेटचे काम पाहातात.
- ८६ आर्थर सेंट ज्यान रिचर्डसन. भडोचे कलेक्टर व माजिस्ट्रेट यांचे सांप्रत पहिले आसिस्तंट.
- ८७ विल्यम जेम्स टर्नांड. सुरतचे कलेक्टर व माजिस्ट्रेट यांचे दुसरे आसिस्तंट.
- ८८ ज्यार्ज इनविरारिटी. खांदेशचे कलेक्टर व माजिस्ट्रेट यांचे पहिले आसिस्तंटचे काम हाजी पाहातात.
- ८९ ऱ्हाडियस जेम्स अर्किन. गवर्नर साहेबाचे प्रिवेट झणजे खासगीचा सेक्रेटरी.
- ९० हेनरी लेकान आंडर्सन. धारवाडचे पोलिटिकल एजंटचे आसिस्तंट व बेगावळ माजिस्ट्रेटचे आसिस्तंट.
- ९१ ज्ञान साम्यूएल देजिस दे-वेलगांव कलेक्टर व माजिस्ट्रेट यांचे दुसरे आसिस्तंट. वित्री.
- ९२ विल्यम आग्न्यू गोल्डफिच्छ. धारवाडचे कलेक्टर व माजिस्ट्रेट यांचे दुसरे आसिस्तंट.
- ९३ च्याल्स फार्वस. कोंकणचे ज्युडज आणि सेशन ज्युडजाचे आसिस्तंट.
- ९४ आषली कूपर त्रावर्स. साष्टीचे कलेक्टर आणि माजिस्ट्रेट यांचे दुसरे आसिस्तंट सांप्रत खानदेश कलेक्टर व माजिस्ट्रेट यांचे ताब्यांत.
- ९५ आर्चिबाल्ड देविद राबर्टसन. पुण्याचे कलेक्टर आणि माजिस्ट्रेट यांचे दुसरे आसिस्तंट.
- ९६ ज्यार्ज ग्रॉट. रजेवर.
- ९७ टामस आर्बिग्डन कामटन. अमदाबाद कलेक्टर व माजिस्ट्रेट यांचे दुसरे आसिस्तंट.
- ९८ आगस्तस ब्रूक वॉर्डन. खेडाचे कलेक्टर व माजिस्ट्रेट यांचे दुसरे आसिस्तंट. व सांप्रत सुरतेचे ज्युडज आणि सेशन ज्युडजाचे आसिस्तंट.

साहेबलोकांची नावे.

सांप्रत ज्या ठिकाणी आहेत ते.

१९ आगस्तस फार्टूनतस् बेलासिस्.	सदर अदालतीचे डेपुटी रेजिस्तर.
१०० आलेकजांडर किनलाक फा- न्स.	अमदाबादचे ब्यड्ज आणि सेशन ब्यड्जाचे आसि- स्तंट.
१०१ आलेकजांडर ग्रे.	सोलापूरचे कलेकटर व माजिस्त्रेटाचे दुसरे आसिस्तंट.
१०२ मैकाएल आग्न्यू काक्सन्.	धारवाडचे कलेकटर व माजिस्त्रेटाचे तिसरे आसि- स्तंट व सांप्रत ब्यड्ज आणि सेशन ब्यड्जा- चे ताब्यांत.
१०३ हेनरी पॅडाक सेन्ट ब्याजं टकर.	अहमदनगर ब्यड्ज आणि सेशन ब्यड्जाचे आ- सिस्तंट.
१०४ बारी हेलवर्ट एलिस.	रत्नागिरी कलेकटर व माजिस्त्रेटाचे दुसरे आसि- स्तंट.
१०५ लाईटन हामर्टन बेकर टकर.	अहमदनगर कलेकटर व माजिस्त्रेटाचे दुसरे आ- सिस्तंट.
१०६ च्याल्स जेम्स मान्सन.	भजोच कलेकटराचे दुसरे आसिस्तंट सांप्रत अह- मदनगर कलेकटराचे ताब्यांत.
१०७ हेनरी नूटन्.	खेडा कलेकटर व माजिस्त्रेटाचे तिसरे आसिस्तंट.
१०८ राबर्ट हार्जी.	सोलापूर कलेकटर व माजिस्त्रेटाचे तिसरे आसिस्तंट.
१०९ फ्रान्सीस लाईड.	साष्टीचे कलेकटर व माजिस्त्रेटाचे तिसरे आसिस्तंट.
११० आलेकजांडर रानाल्ड घांट.	बेळगांव कलेकटर व माजिस्त्रेटाचे तिसरे आसि- स्तंट.
१११ आलेकजांडर राजसं.	सुरत कलेकटर व माजिस्त्रेटाचे तिसरे आसिस्तंट.
११२ लेष्ठाक रीड.	पुण्याचे तिसरे आसिस्तंट कलेकटर.
११३ च्याल्स जेम्स देविस.	
११४ राबर्ट सालमन् बागषा.	सुरत कलेकटर व माजिस्त्रेटाचे तिसरे आसिस्तंट.
११५ एदवर्ड फिलिप डायन.	अहमदनगर कलेकटराचे ताब्यांत.

मुंबईच्या गवर्नरांचा अनुक्रम.

सन १६५१ मध्ये मुंबई इंग्लिश लोकांत फिरंग्यांपासून प्राप्त झाली.
तेव्हांपासून गवर्नरांची नावे व ते कोणत्या वर्षी काम सोडून गेले, ते
क्रमाने खाली लिहिले आहे.

सर ब्याजं भाक्सेन्देन.	१६६५	—अजेसली.	१६९२
जेराल्ड् आंजोर.	१६६७	सरब्यान गेयर.	१६९८
टामस रोलट्.	१६६७	सर निकोलास बेट.	१७०२
सर ब्यान चैल्ड.	१६८०	सर एच. भाक्सेन्देन.	१७०७
ब्यान बाध.	१६९०	विन्ध्यम एस्लाबी.	१७०९
बारथालम्यु हारीस	१६९०	च्याल्स बून.	१७३४

विन्यम फिप्स.	१७८४	व्यानथान डंकन .	१७९५
राबर्ट कौभान.	१७३४	व्याजं ब्रैन.	१८११
व्यान होर्न.	१७३४	सर इवान निपियान .	१८१२
स्टीवेन ला.	१७३९	हनराबल मौन्टस्टुअर्ट एल्फिन्स्टन	१८१५
विन्यम बेक.	१७४२	सर व्यान मालकम.	१८२७
व्यान गिकी..	१७४२	सर ठी. एस. बेकविथ .	१८३०
रिचार्ड बूचींभर.	१७५०	व्यान रोमर .	१८३१
च्याल्स काम्मेलिन.	१७६७	अर्ल भाव् झार .	१८३१
टामस हादजेस.	१७६७	सर राबर्ट ग्रांट .	१८३५
विन्यम हार्नबी.	१७७६	जेम्स फारिश.	१८३८
रासन हार् बाहाम.	१७८४	सर जेम्स कारनक .	१८३९
आन्ड्रु रामसे.	१७८८	व्याजं विन्यम आन्दर्सेन .	१८४०
सर डब्ल्यु. मेदोज.	१७८९	सर विन्यम एच. मार्कनाटेन, हा हुद्या-	
सर राबर्ट आबर्काम्बी.	१७९०	वर येण्यापूर्वीच मेलाल.	
व्याजं डिक.	१७९४	सर व्याजं आर्थर .	१८४६
व्यान प्रिफिभस.	१८९५	एल. भार. रीड् .	१८४७

सकारी लोकांस रजेविषयी कायदा.

ईस्टइंडिया कंपनी सरकारच्या चाकरीत जे बेसनदी लोक त्या कामगारांस रजा देण्याविषयी व बदली पगार पावण्याविषयी गवर्नर कौन्सिलाने रेट हनराबल गवर्नर जनराल यांच्या अनुमते नियम ठरविले आहेत. ते सर्वांस जाहीर होण्याकरितां प्रगट केले जातात, ते येणेंप्रमाणें.

१ सरकारने प्रत्येक खात्यांत ज्या रजा देण्याविषयी ठराव केला आहे त्या मुदतीत त्या खात्यांतील मुख्य कामदारांनी आपल्या ताब्यांतील चाकर लोकांस पगार न कापतां रजा द्यावी व याविषयी थोर अधिकारी यांस रिपोर्ट करणें जरूर नाहीं.

२ मुख्य कामदाराच्या लिहिल्यावरून व वाजवी कारण पाहून त्या इलाख्यांतील सरकारकारण पाहावें. कोणास खासगी कामाकरितां कंपनी सरकारच्या हद्दींतील मुलखांत कोठेंहि जाण्यास सहा महिन्याच्या आंत त्या मुदतीचा अर्धा पगार कापून रजा देतील.

३ डाक्टरचें सर्तिफिकेट द्वारेने खात्री पत्र हजर केल्यावर कंपनी सरकारच्या मुलखांत कोठेंहि जाण्यास त्या कामगाराचा अर्धा पगार कापून एक वर्षाचे आंत सरकार रजा देतील.

४ फारच निकडीचें काम असल्यास मुख्य अधिकाऱ्यांनी सदरहु लिहिल्याप्रमाणें अर्धा पगार कापून रजा द्यावी व हें मंजूर होण्यास सरकारास रिपोर्ट करावा.

५ तिसऱ्या कायद्याप्रमाणें कोणास रजा मिळाली असेल व ती एक वर्षाहून

कमी आहे तर ज्यास्त रजा असणें जरूर आहे, असें डाक्टरचें सर्टिफिकेट हजीर केल्यावर सर्कार रजा वाढवूं शकतील.

६ डाक्टरच्या सर्टिफिकेटावरून कट मुदतीने अथवा सरसालची रजा पुरी झाल्या नंतर तिसऱ्या कायद्याप्रमाणें तीन वर्षेपावेतो रजा मिळणार नाही.

७ रजा घेतल्यावांचून गैरहजीर राहिल्यास चाकरी जाऊन त्या मुदतीचा पगार मिळणार नाही.

८ नवीन कामाची नेमणूक झाल्यावर त्या कामावर गेल्यापूर्वी कोणास पगार मिळणार नाही.

९ कोणा कामदारास त्या हुद्याबराबर अथवा त्यापेक्षां मोठ्या हुद्याचें नवीन काम झाल्यास पुढील कायद्याप्रमाणें कामावर जाण्यास विलंब न लावल्यास त्या कामावर दाखल होई तों पहिल्या जाग्याचा पगार मिळेल. कदाचित् असें न होतां दिवस गत झाल्यास जास्ती मुदतीचा पगार मिळणार नाही.

१० नवीन कामावर दाखल होण्यास एक आठवड्याचा अवकाश देण्यांत येईल. दररोज मजल १५ मैलांची रक्कऱ्वांचून धरण्यांत येईल, परंतु कांहीं अवस्थच काम असल्यासहि मुदत देणें सर्काराकडे आहे.

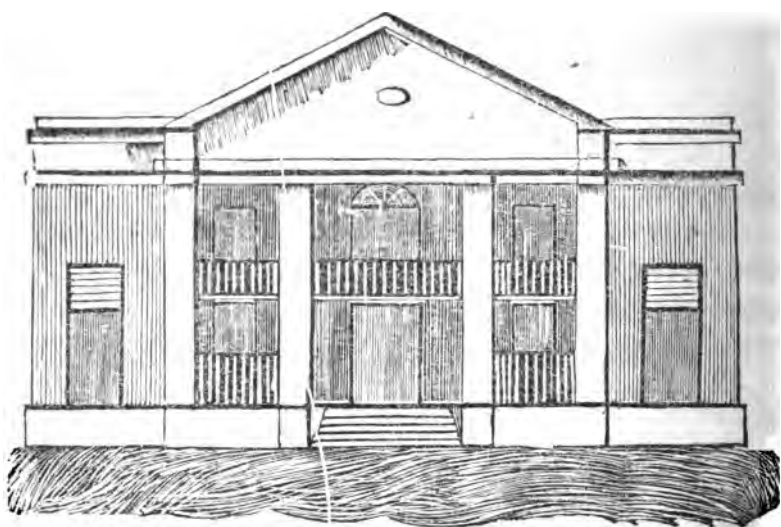
११ जागा रिकामी झाल्यावरून अथवा कामगाराच्या गैरहजीरीवरून कोणी हंगाभी काम करित आहे व त्यास दुसरी चाकरी नाही, असें असल्यास त्या चाकरीचा अर्धा पगार मिळेल, व त्यास दुसरी हलक्या पगाराची चाकरी असल्यास त्याचा अर्धा पगार मिळून हाहि अर्धा पगार मिळेल, परंतु कोणी कामगार रजा घेऊन गेल्यावरून जास्ती खर्च करूं नये.

१२ सर्कारचे सर्व बेसनदी चाकर ज्यांस शंभर रुपये व त्याहून जास्त पगार आहे, त्यांस हे कायदे लागू आहेत, व इतर लोकांस कारण परतें लागू होतील, ज्या लोकांस काम सर्कार हुकुमाने मिळत आहे, त्यांस रजाहि तिकडूनच मिळेल, व ज्या लोकांस काम अथवा बरतफी त्याच्या अधिकाऱ्याच्या अथवा त्याहून मुखत्यार कामदाराच्या स्वाधीन आहे. त्यास या कायद्या अन्वये चालविण्याविषयी दुसरें कोठेंहि लिहिल्यावांचून अखत्यार देणें सर्काराकडे आहे.

१३ ही गोष्ट पक्की मनांत वागवावी कीं खासगी कामाकरितां या कायद्याप्रमाणें कोणास हक्काची रजा मिळणार नाही, परंतु असा रजा देणें, हें सर्कारच्या अथवा त्यानीं दिल्लेल्या अधिकाराचे कामदाराच्या मर्जीनुरूप सर्कार कामास हरकत होत नसल्यास देतील.

सई, जे. ए. डोरिन साहेब सेक्रेटरी निसबत इंडिया सर्कार.

अमेरिकन मिशनचें देऊळ.

हें मुंबईतील अमेरिकन मिशनचें देऊळ भेंडीबाजारांत तुसंगाच्या रस्यावर आहे, तेथें आदितवारी नऊवाजतां मराठी भाषेंत उपदेश होत असतो. तर ख्रिस्ती धर्म कसा व कोणत्या प्रकारे ते ईश्वरास भजतात हें जाणण्याविषयीं ज्या कोणाची इच्छा असेल त्यानी त्या वेळेस तेथें यावें कोणासहि मनाई नाहीं. ख्रिस्तीधर्म गुप्त राहावा असी त्या लोकांची इच्छा नाहीं तर लोकानी स्वतां यावें आणि ऐकून खानी करून घ्यावी, लोकांच्या सांगण्यावरच राहून फसण्याची गरज नाहीं. वरच्या मजल्यांत देऊळ आहे आणि खालीं शास्त्र वगैरे छापण्याचा कारखाना आहे.

विकायाच्या पुस्तकांची नावनिशो

मारकिटामध्ये इमाममशिदीच्या ओळींत पांचव्या नंबराच्या कोठ-
डांत कित्येक प्रकारचीं पुस्तकें विकण्याकरितां ठेविलीं आहेत. त्यांचीं
नावें व किंमत येणेंप्रमाणें.

मराठी पुस्तकें.

रु०भा०दि०

रु०भा०दि०

तर्कशास्त्र.....	० ४ ०	शास्त्रांतील उपदेशसार	० १ ०
सन १८४७ चें मराठी पंचांग.....	० ८ ०	गृहवासी मुलांचें पुस्तक	० ० १
मनोकृत गणित.....	० ६ ०	बाबाजीची बखर.....	० १ ०
गणित भाग पहिला	० ८ ०	इस्माएल लोकांस हितोपदेश.....	० १ ०
गणित तीन भाग मिळून.....	१ ० ०	ज्या बायकांस लेंकरें आहेत	
खगोल भूगोल.....	० २ ०	त्यांस सुबोध.....	० २ ०
आल्याविषयीं लेंकरांची पहिली		स्तोत्रें. उपदेशाचे वेळेस देव-	
पोथी.....	० २ ०	ळांत गायार्ची.....	० ३ ०
आल्याविषयीं लेंकरांची दुसरी		गीतें. भजनाचे वेळेस गायार्ची.....	० ४ ०
पोथी	० २ ०	हेनरी व त्याचा संभाळणारा	
यात्रिकक्रमण.....	१ ८ ०	गडी संभू यांची गोष्ट	
सृष्टिजन्य ईश्वरज्ञान.....	२ ० ०	चित्रा सुद्धां.....	० १ ०
येशू ख्रीस्ताविषयीं सुवर्तमान.....	० ६ ०	गरीब स्वेजलंड याची गोष्ट...	० ० १
हेंच पुस्तक मोडीमध्ये.....	० ६ ०	हत्तीचें चित्र.....	० १ ०
जरीमरीविषयीं.....	० १ ०	हेंच चित्र पाटीवर चिकटविलेलें	० ३ ०
दारू पिणाऱ्यांस सुबोध.....	० १ ०	गीराफचें चित्र.....	० १ ०
मत्स्यपुराण आणि इब्री शास्त्र.....	० १ ०	हेंच चित्र पटावर चिकटवि-	
चित्रांच्या बाराखड्या.....	० ० २	लेलें.....	० २ ०
लेंकरांची पहिली पोथी.....	० ० १	जगन्नाथाची गोष्ट चित्रासुद्धां.....	० ० १
चित्रांची लेंकरांची पहिली पोथी.....	० ० ३	नवा उत्पन्न जो त्याचें निरूपण.....	० ० २
प्रश्नोत्तरावळी	० ० २	धर्म पुस्तकाचें वर्णन.....	० ४ ०
प्रार्थनेसंबंधीं प्रश्नोत्तरें.....	० ० १	शास्त्रांतील मुख्य सिद्धांतावि-	
त्रिभुवनाची गोष्ट.....	० ० १	षयीं.....	० ४ ०
शुभवर्तमान.....	० ० १	मोडीच्या बाराखड्या.....	० १ ०
शास्त्राचा सारांश.....	० ० २	ज्ञानाचा मार्ग.....	० १ ०

रु०भा०दि०

रु०भा०दि०

शास्त्रांतील भाग.

पहिलें पुस्तक.....	० १ ०
दुसरें पुस्तक.....	० १ ०
तिसरें पुस्तक.....	० १ ०
चवथें पुस्तक.....	० १ ०
पांचवें पुस्तक.....	० १ ०
मोठ्याचीं पांच पुस्तकें एकवट बांधलेलीं	० १२ ०
पुरातन परमपवित्र लेखांतले काव्य ग्रंथ.....	० ६ ०
न्यायाधीशाचें प्रकरण.....	० १ ०
शमुवेलाचें पहिलें पुस्तक.....	० १ ०
शमुवेलाचें दुसरें पुस्तक.....	० १ ०
राजांची कथा. प्रकरण पहिलें	० १ ०
राजांची कथा दुसरी	० १ ०
काळाकाळाच्या गोष्टी.....	० १ ०
यशायाचा भविष्यवाद.....	० १ ०
इमैयाचा भविष्यवाद.....	० १ ०
पुरातन परमपवित्र लेखांतले भविष्य वदते ग्रंथ. चांगलें बांधलेलें	१ ० ०
माल्थीकडून सुवर्त्तमान.....	० १ ०
हेंच मोडीत.....	० १ ०
मार्कसाकडून सुभवर्त्तमान....	० १ ०
हेंच मोडीत.....	० १ ०
लूकाने लिहिलेलें सुवर्त्तमान..	० १ ०
योहानाने लिहिलेलें सुवर्त्तमान	० १ ०
सदरीं सांगितलेलीं चार पुस्तकें एकवट बांधलेलीं	० १० ०
प्रेषितांचीं कृत्यें.....	० १ ०
नव्याकराराचें बांधलेलें पुस्तक.	१ ० ०
संस्कृत पुस्तकें.	
मुसालिखतः आदिग्रंथः यात्रा पुस्तक प्रथम भागश्च....	० ८ ०

दायुदोगीतानि.....	० २ ०
सुलेमनालिखित हितोपदेश...	० २ ०
युनानीयभाषयाव्याकृतः धर्म ग्रंथान्त भाग.....	० ८ ०
दायुदराजेनकृतानि गीतानि...	० ८ ०
यिश्यियस्यभविष्यद्वाक्यानि..	० २ ०
मार्कलिखित सुसंवाद.....	० २ ०
योहानलिखित सुसंवाद.....	० २ ०
लूकलिखित सुसंवाद.....	० २ ०
मथिलिखित सुसंवाद.....	० २ ०
पेरितानां कर्मणामाख्यानें.....	० २ ०
इंग्लिश भाषाणि मराठी.	
इंग्लिश भाषणाचें ज्ञान मिळवायासाठीं साद्यकारक पुस्तक, यालाच कित्येक हालस् ग्रामर झणतात...	१ ० ०
ईजीलेसन्स. झणजे सोपे धडे कोशासुद्धां.....	२ ० ०
सन १८४२ - ४३ - ४४ या तीन सालचे ज्ञानोदय एकत्र बांधलेलें पुस्तक....	३ ० ०
सन १८४५ चें बांधलेलें ज्ञानोदय पुस्तक.....	२ ० ०
सन १८४६ चें बांधलेलें ज्ञानोदय पुस्तक	२ ० ०
शुभवर्त्तमानसंबंधी प्रश्नोत्तरावळी.....	० १ २
दारू पिणाऱ्यांस सुबोध.....	० १ २
मार्कसाकडून सुवर्त्तमान.....	० ३ ०
इंग्लिश पुस्तकें.	
इंग्लंडाचें वर्णन.....	० २ ०
भूगोलाचीं तत्वें.....	० १ ०
नु तेस्मॅट झणजे नवाकरार..	० २ ०
दुसऱ्या तऱ्हेनें बांधलेलें.....	० ६ ०

रु०भा०दि०

ख्रिस्ती शास्त्र द्वाणजे बैबल...	० १ २ ०
दुसऱ्या तऱ्हेचें.....	१ ० ०
तिसऱ्या तऱ्हेचें.....	३ ० ०
चार पानांच्या निरनिराळ्या	
चोपड्या प्रती २ मिळून..	० ० १
याशिवाय दुसरीं कित्येक इंग्लिश	
पुस्तकें आहेत.	

इस्त्राएली पुस्तकें.

इस्त्राएलाचें धर्मपुस्तक इब्री	
भाषेंत....	३ ८ ०
नवाकरार.....	० ८ ०
दावीदाचें गीत.....	० ८ ०

हिंदी पुस्तकें.

धर्म पुस्तक पहिलें व दुसरें	रु०भा०दि०
मिळून दोन मोठीं पुस्तकें...	२ ० ०
जगतारक प्रभू येईसा मसीह	
कानया नियम.....	० ८ ०
दाऊदके गीत.....	० ४ ०
आशिया आगम ज्ञानीकी पु-	
स्तक.....	० ४ ०
मंगल समाचार मती रचित..	० २ ०
मंगल समाचार लूका रचित..	० २ ०
मंगल समाचार यूहन्ना रचित	० २ ०
पेरितोकी क्रिया.....	० २
आकाश बाणी.....	० ० १

हीं खाली लिहिलेलीं पुस्तकें वाकूट आणि बुक

सोसाइटीने मराठीभाषेंत छापवलेलीं असत. तीं हि सदरीं सांगितल्या दुकानांत लिहिल्या किंमतीप्रमाणें मिळतील.

मुलांसाठीं प्रश्नोत्तरावळी....	० ० २
देवाच्या दाहा आज्ञा.....	० ० २
शुभवर्तमानसंबंधी प्रश्नोत्तरा-	
वळी.....	० ० २
पापपीडितांस शांति	० ० २
भाव कोणावर ठेवावा याचा	
विचार.....	० ० २
होणार क्रोध ह्याविषयी.....	० ० २
मोठा विचार; मरणानंतर काय	
माप्त होईल.....	० ० २
कित्येक ब्राह्मण मराठी इत्यादि	
आणि ख्रिस्त दास यांमध्ये	
हिंदुधर्म आणि ख्रिस्ती	
धर्म याविषयी संभाषणें..	० १ ०
खऱ्या धर्माचीं चिन्हे.....	० ० २
खरा मार्ग कोणता याचा वि-	
चार.....	० ० २

खरें प्रायश्चित्त.....	० १ ०
प्रार्थना याविषयी.....	० ० २
देव कसा आणि खरे भक्त	
कसे.....	० १ ०
लेंकरांची पहिली पोथी.....	० १ ०
भगवान् कसा ओळखावा या-	
विषयीची गोष्ट.....	० ० २
ख्रिस्ती धर्म कसा उत्पन्न झाला	
आणि कसा पृथ्वीमध्ये वा-	
ढला याची गोष्ट.....	० १ ०
सुमार्ग शोधकाचा वृत्तांत....	० १ ०
भगवद्गीतेचें सार.....	० ४ ०
पहिली प्रश्नोत्तरावळी.....	० ० २
उद्धाराचा उपाय.....	० ० २
हिंदुशास्त्रांत सांगितलेलें ब्रा-	
ह्मणाचें महत्त्व.....	० ३ ०
पावसासाठीं प्रार्थना.....	० ० १

रु०भा०दि०

रु०भा०दि०

मुलांसाठी बोधाच्या गोष्टी..... ० १ ०	पली परीक्षा करा..... ० १ ०
बालमोतांतले शाळेंचें वर्णन	येशू ख्रीस्ताने जी प्रार्थना आ-
दोषी मुलीचें शाळेंत जात	पण्या शिष्यांस सांगितली
असतांना वाटेंत जें बोलणें	तिजवर टीका..... ० ० २
झालें त्याची गोष्ट..... ० १ ०	खरा जो ख्रिस्ती धर्म त्यांत कां-
सदाचरणाच्या गोष्टी..... ० १ ०	हीं हिंदूलोकानी प्रवेश के-
चमत्कारिक गोष्टी..... ० १ ०	ला विषयी वर्तमान..... ० ० २
ईश्वराचें पवित्रत्व व न्यायत्व	येशू ख्रीस्ताचा धर्म शिकविणा-
याचें प्रदर्शन..... ० १ ०	यांची गोष्ट..... ० १ ०
पृथिव्यादि भूतांचें भजन.... ० १ ०	शिद्दी चाकर माणसाची गोष्ट. ० ० २
शास्त्रांतल्या गोष्टी..... ० २ ०	फुलें वेचणार मुलांची गोष्ट इ-
पश्चात्तापाची गोष्ट..... ० ० २	त्यादी..... ० ० २
चांगली मुलगे किंवा तुष्टी आ-	

अणखी कित्येक पुस्तके छापजे कानडी, तेलंगी, तमली, इत्यादि भाषांचीहि तेथेंच मिळतील.

तर्कशास्त्राची अनुक्रमणिका.

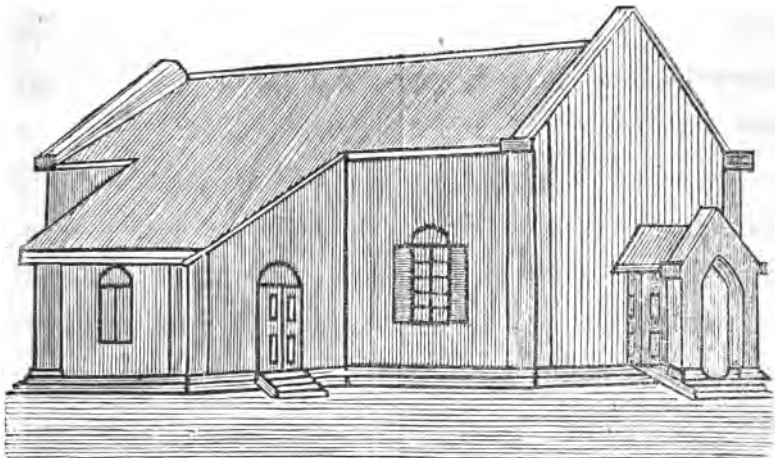
प्रस्तावना.

	पृष्ठें
प्रकरण १. तर्कशास्त्राचा अर्थ आणि उपयोग.	१
प्रकरण २. तर्कसूत्र आणि त्याच्या रचण्याचा नेम.	१
प्रकरण ३. तर्कसूत्र रचण्यासाठी वाद.	४
प्रकरण ४. तर्कसूत्रावरून उपपादन.	६
प्रकरण ५. तर्कसूत्रांत आणण्यासाठी उपपादन.	७
प्रकरण ६. मिथ्या तर्कसूत्र वाद.	१४
प्रकरण ७. मिथ्योपपादनाला तर्कसूत्रांत आणणें आणि त्यांतोळ मिथ्यात्व सि-	
द्धीस आणून दाखविणें.	२०
प्रकरण ८. दृष्टांत याचा उपयोग आणि विवरण.	२४
प्रकरण ९. अनुमान आणि उपमान.	२७
प्रकरण १०. प्रमाण.....	३१
प्रकरण ११. धर्मसंबंधी तर्कसूत्रें.	३५

ગુજરાતી ચોપડીઓ.

૩. આ. દી.	૩. આ. દી.
આલોકથી પરલોક જનાર	જુના અંદોષશતના પુશ-
મુશકરની વાત. ૧ ૦ ૦	તક. ૦ ૦ ૩
ખારા ખરીઓ. ૦ ૦ ૨	ઈશુના ઊપદેશની શાશ-
ખરો મારગ કહો હેનવો	તરમાની કહોડેલી
વીચાર. ૦ ૦ ૨	વાત. ૦ ૦ ૨
મંડલીના ભજનની રીત. ૦ ૨ ૦	પરમેશ્વરનું ભજન કર-
ગીતની પોથી. ૦ ૪	વાની રીત. ૦ ૦ ૨
ઈશુના દરશાંતની શા-	તરી લોકની વાત. ૦ ૦ ૨
શતરમાની કહોડેલી	પરમેશ્વરના મોહોટા દશ
વાત. ૦ ૦ ૨	હુકમ વગેરે. ૦ ૧ ૦
ખરીશટી ધરમ કહીયોતે	ઈશુ ખરીશટના શાર શ-
પરથીવીપર વધો તે-	માચાર. ૦ ૧ ૦
હેની કથા. ૦ ૦ ૨	શારા શમાચાર ઇમ્માન-
ઉપદેશ. ૦ ૦ ૧	ના બનાવેલા. ૦ ૧ ૦
મેહોટો વીચાર. એટલે	માથીના બનાવેલા શારા
મુઆ પછે શું મલશે. ૦ ૦ ૨	શમાચાર. ૦ ૧ ૦
શવાલ જાપાની પેહેલી	મારકશના બનાવેલા. . ૦ ૧ ૦
પોથી. ૦ ૦ ૨	આપણા પરબુ તથા તાર-
ભાવ ડોહોનો ઉપર રાખ	નાર ઈશુ ખરીશટના
વો જોઈએ. ૦ ૦ ૨	મોકલેલા ઓના કામ
પાપના પશતાવા શંમધી. ૦ ૦ ૨	શમધીની વાત. ૦ ૧ ૦
ઉતપતીની તથા પાપની	કીતા. અગરેજીને ગુ-
પેહેલી પોથી. ૦ ૦ ૧	જરાથી. ૦ ૪ ૦

अहमदनगरांतल्या मिशनाचें देऊळ.

हें अहमदनगरांतल्या अमेरिकन मिशनाचें देऊळ आहे. या देवळांत आदितवारीं सकाळच्या ९ वाजतां आणि संध्याकाळीं ४ वाजतां मराठी भाषेंत उपदेश होत असतो, आणि बुधवारीं चार वाजतां होतो. तर उपदेश ऐकण्याविषयी कोणाची इच्छा असल्यास तेथें जाण्याची बंदी नाही.

प्रार्थना करावी ह्मणून दोन माणसें वर देवळांत गेलीं, तीं एक पेरेशी, आणि दुसरा वसूलदार. पेरेशी याने एकीकडेस उभें राहून असी प्रार्थना केली की, हे ईश्वरा, जीं इतर माणसें, जबरदस्त, अप्रमाणिक, व्यभिचारी, त्यांसारिखा मी नव्हे, अणखी या वसूलदारासारिखा नव्हे, ह्मणून मी तुला स्तवितो; आठवड्यांत दोन वेळां उपास करितो, अणखी जें सर्वस्व मजकडे आहे त्याचा दाहावा विभाग अर्पण करितो. परंतु तो वसूलदार दूर उभा राहून आपले डोळे केवळ आकाशाकडे लावायास धजला नाही, परंतु आपला ऊर बडवून ह्मटलें कीं, हे ईश्वरा,

मज पाप्याला यज्ञद्वाराने प्रसन्न हो. मी तुझ्यास झगतीं कीं हा पुण्यवान ठरविलेला असतां आपल्या चर्री गेला, परंतु दुसऱ्यास असें झालें नाहीं; कां कीं जो कोणी आपणाला थोरपणा घेतो त्याला लाहानपणा प्राप्त होईल आणि जो कोणी आपणाला लाहानपणा घेतो त्याला थोरपणा प्राप्त होईल.

जेव्हां तूं प्रार्थना करितोस तेव्हां तूं ढोंग्यासारिखा होऊं नको; कारण कीं आपण माणसांस दिसावें झणून सभांमध्ये व मार्गांच्या कोनांमध्ये उभे राहून प्रार्थना करणें हें त्यांस आवडतें; मी तुझ्यास खचीत सांगतो कीं ते आपलें वेतन पावतात. परंतु जेव्हां तूं प्रार्थना करितोस तेव्हां आपल्या खोलींत जा, आणि आपलें दार लावून गुप्तांत जो तुझा बाप त्याची प्रार्थना कर, मग गुप्तांत पाहतो असा जो तुझा बाप तो तुला लौकिकांत वेतन देईल. आणि तुझी प्रार्थना करितां तेव्हां परदेशस्थांसारिखे बहुभाषण करूं नका; कारण कीं आपल्या फार बोलण्यामुळे आपलें ऐकिलें जाईल असें त्यांस वाटतें. या कारणास्तव त्यांसारिखे तुझी होऊं नका; कां कीं तुझी आपल्या बापासीं मागितल्याच्या अगोदर जीं तुझ्यास पाहिजेत तीं त्याला कळलीं. यास्तव तुझी या प्रकारें प्रार्थना करा; हे आमच्या आकाशांतील बापा, तुझे नाम पवित्र मानिलें जावें, तुझे राज्य यावें. जसी आकाशांत तसी पृथ्वीवरहि तुझी इच्छा चालू व्हावी. आमचें प्रतिदिवसाचें अन्न आज आह्मास दे. आणि जसें आह्मी आपल्या ऋण्यांस सोडितों, तसें तूं आमचीं ऋणें आह्मास सोड. आणि आह्मास परीक्षेच्या अवस्थेंत नेऊं नये, परंतु आह्मास दुष्टपासून सोडीव; कारण कीं राज्य, आणि सामर्थ्य, आणि गौरव, हीं सर्वकाळ तुझीं आहेत; आमेन.

कारण कीं जर तुझी माणसांस त्यांचे अपराध क्षमा कराल, तर तुमचा आकाशांतील बाप तुझ्यास क्षमा करील; परंतु जर तुझी माणसांस त्यांचे अपराध क्षमा करणार नाहीं, तर तुमचा बाप तुमचेहि अपराध क्षमा करणार नाहीं.

हल्लीं अमेरिकन मिशन छापखान्यामध्ये पुढें सांगितलेलीं पुस्तकें छापित आहेत. तीं थोड्या दिवसांनी तयार होतील.

नवीन भूगोल विद्या.

नवीन खगोल विद्या.

नवीन पदार्थ विद्या.

हीं तीन पुस्तकें तयार झाल्यावर मार्किटांत इमान मशिदीच्या ५ व्या नंबराच्या कोठडींत पुस्तकखाना आहे तेथें विकत मिळतील. या ठिकाणीं कित्येक भाषांतलीं तऱ्हेतऱ्हेचीं पुस्तकें विकलीं जातात.

जो आपली भूमि राबतो तो अन्नाने तृप्त होईल परंतु जो निरर्थकांस अनुसरतो तो निर्बुद्धि.

तूं आपल्या सर्व हृदयाने ईश्वर भाव ठेव आणि आपल्या विवेकाचा भ्रंवसा धरूं नको.

AUG 25 1933

